

XIII Starptautiskais baltistu kongress „Baltu valodas laikā un telpā”
Latvijas Universitāte
2021. gada 13.–15. oktobris
Referātu tēzes

XIII Tarptautinis baltistu kongresas „Baltu kalbos laike ir erdvėje”
Latvijos universitetas
2021 m. spalio 13–15 d.
Pranešimų tēzēs

XIII International Congress of Balticists “Baltic Languages in Time and Space”
University of Latvia
13–15 October, 2021
Abstracts

XIII Starptautiskais baltistu kongress "Baltu valodas laikā un telpā". Referātu tēzes / XIII Tarptautinis baltistų kongresas „Baltų kalbos laike ir erdvėje“. Pranešimų tezės / XIII International Congress of Balticists "Baltic Languages in Time and Space". Abstracts.
Sast. / Sud. / Comp. K. Mežapuķe. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2021, 298 lpp.

Organizācijas komiteja / Organizācijas komitetas / Organizing committee

Ina Druviete (priekšsēdētāja / pirminīnka / chair),
Santa Briede, Normunds Grūzītis, Irēna Ilga Jansone,
Dace Markus, Kristīne Mežapuķe, Sanda Rapa,
Marita Silkāne, Edmunds Trumba, Inita Vītola

Finansiālie atbalstītāji / Rēmēji / Sponsors

Latvijas Universitāte, Valsts pētījumu programma "Latviešu valoda"
(Nr. VPP-IZM-2018/2-0002), Valsts kultūrkapitāla fonds

VPP
Valsts pētījumu
programma

Sastādītāja / Sudarytoja / Compiler

Kristīne Mežapuķe

Redaktori / Redaktoriai / Edited by

Ina Druviete, Irēna Ilga Jansone, Dace Markus, Kristīne Mežapuķe, Sanda Rapa,
Marita Silkāne, Edmunds Trumba, Inita Vītola

Maketētāja / Maketuotoja / Computer layout

Gunita Arņava

Mākslinieks / Dailinīnka / Cover design

Klāvs Loris

Kongresa mājaslapa / Kongreso svetainē / Congress website

<https://www.baltistikongress.lu.lv/lv/>

ISBN 978-9934-580-09-3

(elektroniskais izdevums / elektronis leidīnys / online edition)

<https://doi.org/10.22364/sbk.13.bvlt.tk>

© Latvijas Universitāte, 2021

© Težu autori, 2021

© Klāvs Loris, vāka mākslinieciskais noformējums, 2021

Saturs / Turinys / Contents

DAIVA ALIŪKAITĒ. Tarmiškumo estetika: variantų vaizdiniai paprastojo kalbos bendruomenės nario vertinimu.....	12
EVERITA ANDRONOVA. Tulkošanas paņēmieni G. Dreseļa „Svētā bērnu mācībā” (1682)	14
ALEKSEJS ANDRONOVŠ. Fonolģisks komentārs latviešu valodas fonētikas aprakstam	16
ALEKSEJS ANDRONOVŠ, OTĻĻIJA KOVAĻEVSKA. Dažu baltistikas dokumentālo liecību precizējums	18
ZENTA ANSPOKA. Latviešu mācībvalodas un mazākumtautību izglītības iestāžu vidusskolēnu latviešu valodas kompetence: salīdzinošais pētījums	20
ILZE AUZIŅA, INGA KAIJA, KRISTĪNE LEVĀNE-PETROVA, KRISTĪNE POKRATNIECE, ROBERTS DARGĪS. Latviešu valodas apguvēju korpusa (LaVA) izmantošana pētniecībā un mācību uzdevumu izstrādē	22
ILZE AUZIŅA, BAIBA SAULĪTE. Latviešu valodas tekstu un runas korpusi vietnē <i>korpus.lv</i>	24
RIMA BAKŠIENĒ. Tarminio požymio vertės kaita: vakarų aukštaičių kauniškių arealai ir jų diferenciniai požymiai	26
INETA BALODE, DZINTRA LELE-ROZENTĀLE. Vācu valoda Baltijā. Diahroniskā atspoguļojuma konceptuālās pamatnostādnes.....	28
LAIMUTE BALODE. Savstarpējie aizguvumi baltu onomastikā.....	30
ULDIS BALODIS. Exploring Lutsi isoglosses and subdialect divisions.....	32
MĀRIS BALTIŅŠ. Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminolģijas komisijas pirmie darba gadi ideolģiska spiediena apstākļos	34
DINA BETHERE, AGRITA TAURIŅA, TIJA ZĪRIŅA. Kompetenču pieeja un latviešu valodas apguve pirmsskolā: problēmas un risinājumi	36
HARALD BICHLMEIER. Thoughts on modern methodology and ghost roots in ‘Old European’ and Baltic onomastics.....	38
LAIMUTIS BILKIS. Dėl lietuvių vietovardžių su šaknimis <i>juh-/jūj-</i>	40
GRASILDA BLAŽIENĒ. Naujas žvilgsnis į prūsų asmenvardžius	42

DZINTRA BOND, VERNA STOCKMAL, DACE MARKUS. A note on native and non-native accentedness judgments	44
SANTA BRIEDE. Par vārdnīcās neiekļautajiem vārdiem	46
KRISTINA BUKELSKYTĒ-ČEPELĒ. Nominal compounds with mobile stress in Lithuanian dialects	48
NATĀLIJA BURIŠINA. Enhanced perspective of phylogenetic link between Sanskrit and Latvian: morphological and syntactical level	50
SOLVITA BURR. Silence and Laughing through Tears during the Covid-19 Pandemic: Managing Languages and Emotions in Web-Based Linguistic Landscape Texts, Articles, and Commentaries	51
AGNĒ ČĒPAITIENĒ, AIDAS GUDAITIS. Sociokultūrinių tinklų tyrimo modelis tarmės kaitai nustatyti	53
INETA DABAŠINSKIENĒ. Atomīnēs tapatybēs atspindžiai kalbos politikoje ir praktikoje. Visaginas	55
MILDA ONA DAILIDĒNAITĒ. Functions and further developments of Livonian and Latvian indirect imperatives	57
ANNA DAUGAVET, PETER ARKADIEV. The Latvian and Lithuanian perfects in a typological questionnaire and a parallel corpus.....	59
DAIGA DEKSNE. Verba priedēkļi latgaliešu rakstu un latviešu literārajā valodā	62
MORTIMER DRACH. CorDon – Digital Old Lithuanian: Corpus of Kristijonas Donelaitis (1714–1780)	64
INA DRUVIETE. Latviešu valoda kā vērtība un identitāte: simbolisku konceptu integrēšana valodas politikā.....	65
AGNESE DUBOVA, BAIBA EGLE, HELENA LEMENDIK, DJUDDAH LEIJEN, ANNA RUSKAN, GRETA MASLAUSKIENĒ. Contrastive perspective of authorial references in academic texts in Estonian, Latvian, and Lithuanian	67
FATIMA ELOEVA. “Vilniaus Menas” by Nikolaj Vorobjev as a Performative	69
VALTS ERNŠTREITS. Livonian as a source for better understanding Baltic languages: opportunities and challenges.....	71
MARKUS FALK. Konfessionskultur(en) in altlithauischen Sprachdenkmälern: <i>Žodžio Dievo klausytų versus Bažnyčia prakeikimą uždesti</i>	74
ANNA HELENE FEULNER, HENRIK HORNECKER. Das <i>Altltlithauische Quellenverzeichnis</i> (ALQ): Eine Bestandsaufnahme altltlithauischer Sprachdenkmäler	76

ANNA FRĪDENBERGA. <i>Ģīmis</i> „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā” un dažādos latviešu valodas vēstures posmos.....	78
EGLĒ GABRĒNAITĒ, SKIRMANTĒ BIRŽIETIENĒ. Eristika kaip įtikinėjimo retorika: teoriniai ir praktiniai paveikiojo diskurso tyrimo aspektai	80
EGLĒ GABRĒNAITĒ, DOMANTĒ VAIŠVYLAITĒ. Koronalingvistika: pandemijos jžodinimas	82
KAZIMIERAS GARŠVA. Baltų kalbų plotai ir jų substratas	84
DANGUOLĒ GAUDINSKAITĒ. Sinonimiškų asmenų pavadinimų – vardažodinj dėmenj(is) turinčių dūrinių – įvairovė.....	86
FRANK GOYMANN, JOHANNES SCHÜTZ. Partizipien und Nebensätze im Altlettischen.....	88
NORMUNDS GRŪZĪTIS. Latviešu valodas resursu integrācija daudzvalodu datu kopās	90
EGLĒ GUDAVIČIENĒ, MIGLĒ PUZANAUSKAITĒ. Kodų kaita gramatiniu aspektu socialiniame tinkle „Facebook“: nuo lietuvių kalbos prie anglų kalbos.....	92
ANITA HELVIGA. Latviešu valodniecības un literatūrzinātnes terminoloģijas saskares punkti.....	94
INGA HILBIG. Rusų ar anglų? Rusų ir anglų? Kalbų mokėjimo ir vartojimo situacija Lietuvoje.....	95
EUGEN HILL. Topics in the morphology of the Baltic past tense formation(s).....	97
EUGEN HILL, SIMON FRIES. Insights into the Diachrony of the East Baltic Subjunctive Mood	99
AXEL HOLVOET. The Baltic view on verbal aspect	101
JURIJS HRAMOVŠ. Наследие В. И. Шерцля и данные латышского, славянских и других языков	102
LINA INČIURAITĒ-NOREIKIENĒ. Competition between hybrid suffixed derivatives and borrowings in contemporary Lithuanian	104
DARIUS IVOŠKA. Baltų istorinis vardynas – tyrimų aktualijos, iššūkiai ir lūkesčiai.....	106
MARTA JAKUŠINA, VALĒRIJA KRASOVSKA, ALISE VALTERE. Bērnu runas un valodas izpētes rezultātu nozīmīgums logopēda profesijā.....	108
EGLĒ JANKAUSKAITĒ. The power dynamics between copy-editors and authors in the Lithuanian field of language standardization.....	110
ILGA JANSONE. Antroponīmi Kalnamuižā (<i>Kalnemoise</i>) Vidzemes 1826. gada dvēseļu revīzijas materiālos.....	112

ERIKA JASIONYTĖ-MIKUČIONIENĖ. Klausiamosios dalelytės senuosiuose XVI–XVII a. lietuvių kalbos raštuose: funkcijos, struktūra ir pozicija	114
BIRUTĖ JASIŪNAITĖ. Gyvūnų maloniniai epitetai	116
GIEDRĖ JUNČYTĖ. Lithuanian unergative n/st-verbs	118
BIRUTĖ KABAŠINSKAITĖ. XIX a. vidurio lietuviškų kalvinistų tekstų autorystė, kalba ir jų ryšiai su Mažosios Lietuvos raštija	120
ANDRA KALNAČA, ILZE LOKMANE. Latviešu valodas vokatīvs un uzrunas konstrukcijas	121
ANDRA KALNAČA, TATJANA PAKALNE. Daudznozīmīgi latviešu valodas lietvārdu piedēkļi un polisēmija vārddarināšanā	124
SKAIDRĪTE KALVĀNE. Latīņu drukas aizliegums Latgalē: garīgie teksti un to (pār)rakstītāji	127
GINA KAVALIŪNAITĖ. Juozapo Arnulfo Giedraičio Naujasis Testamentas ir lietuviška Biblijos vertimo tradicija	128
ERNESTA KAZAKĒNAITĖ. J. Hāzentētera „klusie telefoni” jeb Latviešu tēvreize 16.–17. gs. pasaules aprakstos un tēvreižu krājumos	129
AGITA KAZAKEVIČA. Sekundāri predikatīvi komponenti latviešu zinātnes valodā	131
SAMANTA KIETYTĖ. Lietuvių kalbos priešdėliai <i>j-, nu-, iš-, pri-</i> : lyginamoji semantinė analizė	132
DALIA KISELIŪNAITĖ. Veiksmazodžių galūnių ilgumas XX a. pab. kuršininkų kalboje	133
GUNTA KĻAVA. Lībiešu valodas loma lībiešu pēcteču apziņā	134
ANTRA KĻAVINSKA. Latviešu valodas apgūvēju korpuss lietojumā: teorētisks un metodoloģisks ieskats	136
KASPARS KĻAVIŅŠ. Austrumu un Rietumu intelektuālās saskarsmes pieredze: tās nozīme mūsdienu baltistikas attīstībā	138
IGORS KOŠKINS. Latviešu valodas dialektālie slāvismi diahroniskā skatījumā (izpētes aspekti)	140
OTĪLIJA KOVAĻEVSKA. Ko par Latvijas dienvidaustrumu pierošanas vietvārdiem stāsta 1542. gada Livonijas-Lietuvas lielkņazistes robežu apraksts	142
ROLANDAS KREGŽDYS. 100 m. baltistikos mīslē – toponimū sando <i>-sāt-</i> kilmē	144
REGĪNA KVAŠĪTE. Onīmi latviešu un lietuviešu humanitāro zinātņu terminoloģijā	146

ASTA LAUGALIENĒ. Object marking with discrete objects in Finnish and Lithuanian	148
LINDA LAUZE. Personu identificēšana un uzrunas lietojums latviešu valodā	151
LIDIJA LEIKUMA. Verbs un tā formas latgaliešu rakstu valodas kopšanas gaismā	153
ASTA LESKAUSKAITĒ. Trends of the change of the subdialects in the Alytus district	155
KRISTĪNE LEVĀNE-PETROVA. Verba kārtas un ciešamās kārtas pētījumi latviešu valodniecībā	156
DITE LIEPA. Covid-19 pandēmija: Latvijas sabiedrības vienotāja vai šķēlēja (iedzīvotāju viedokļu atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos)	159
EVIJA LIPARTE. <i>Vīruss meklē sievusu papardēs un tīģeris, kas lec divus metrus</i> : par Covid-19 personificējumiem un animalizējumiem latviešu un citās valodās	161
AGNĒ LISAUSKAITĒ. Konstrukcijās su lietuvīų kalbos slinkties veiksmāžodžiu <i>eiti</i> : nuo XVI a. iki dabartinės vartosenos	163
ILZE LOKMANE, LAURA RITUMA, MADARA STĀDE, AGUTE KLINTS. Paradigmatiskās semantiskās attieksmes Latviešu valodas leksiskajā tīklā (<i>Latvian WordNet</i>)	164
JŪRATĒ LUBIENĒ, DALIA PAKALNIŠKIENĒ. Šiaurės žemaičių somatonimai: BURNOS konceptualiųjų požymių paieškos	166
DACE MARKUS. Bērnu latviešu valodas attīstība artikulācijas, normu un lingvistiskās vides šķēršļu joslā	168
DACE MARKUS, DINA BETHERE, MARTA JAKUŠINA, VALĒRIJA KRASOVSKA, KĀRLIS MARKUS, AGRITA TAURIŅA, ALISE VALTERE, TIJA ZĪRIŅA. Pirmsskolēnu latviešu valodas apgaves rezultāti Latvijā: Kurzemē, Rīgā un Latgalē	170
DACE MARKUS, VALENTĪNA KAĻIŅINA. Latviešu valodas kā dzimtās un kā otrās valodas prasme pirmsskolas vecumā: vārdu krājums	172
SANITA MARTENA. Latviešu valodas apguve ģimenes valodas politikas kontekstā	174
SANITA MARTENA, ZENTA ANSPOKA. Latviešu valodas leksiskā daudzveidība un gramatiskā precizitāte vidusskolu absolventu pārspriedumu tekstos	176
VIOLETA MEILIŪNAITĒ. Vietīnių ir globaliųjų kontekstų raiška Šalčininkų rajono kalbiniame kraštovaizdyje	178

DANGUOLĖ MIKULĒNIENĒ. Tarmių ribų dekonstrukcija moderniosios dialektologijos metodais	179
RITA MILIŪNAITĒ. Pagrindiniai bendrinės lietuvių kalbos vadovai ir jų rekomendacijų struktūra.....	181
UĢIS NASTEVIČS. Romanization of Japanese in Latvian and Transcription of Latvian in Japanese	183
NICOLE NAU, BIRUTE SPRAUNIENE. The future in the past.....	184
AGNĒ NAVICKAITĒ-KLIŠAUSKIENĒ. Latvių kalbos veiksmo pavadinimai su priesaga <i>-iens</i> – ar darybos tipo produktyvumas auga?.....	185
MIINA NORVIK, EVA SAAR. Comparative constructions in the Southern Finnic languages against the areal background	186
ANETE OZOLA. Konstrukcijas prepozicija <i>ar</i> + sieviešu dzimtes vietniekvārds vai lietvārds izplatība Kurzemes lībiskajās izloksnēs	188
IEVA OZOLA. Johana Langija vārdnīcas manuskripta loma Lejaskurzemes izlokšņu dinamikas izpētē	190
JUOZAS PABRĒŽA. Trys žemaitiško rašto atgimimo dešimtmečiai (1990–2020)	192
ANITA PAIDERE. Mikrotoponīmi un āru vārdi toponīmikā un onomastikas terminoloģijā	194
DALIA PAKALNIŠKIENĒ. Intarpiniai ir <i>sta</i> kamieno deverbatyvai XVI–XVII a. lietuvių raštijoje	196
JURGIS PAKERYS. Notes on the Old Prussian Cretan inscription.....	197
LINA PLAUŠINAITYTĒ, VILMA ZUBAITIENĒ. Tradicija ir inovacijos XIX a. Prūsijoje leistose lietuvių kalbos mokyklinėse gramatikose.....	198
SVETLANA POLKOVNIKOVA. Māras Zālītes romāna „Pieci pirksti” tulkojums krievu valodā: citvalodu iespraudumu atveides īpatnības	201
VIJA POŽARNOVA. Latviešu valoda kibertelpā – jauni apstākļi, jauni apvāršņi.....	203
GABRIELĒ PUPLAUSKAITĒ. Re-emigration from Norway: Language Attitudes and Linguistic Behavior.....	204
SIGUTĒ RADZEVIČIENĒ. Lietuvių metaforos transformacija švedų kalbos poetikoje (dvikalbis Igno Scheynius lyrikos fenomenas).....	206
ALMA RAGAUSKAITĒ. XVII amžiaus Kėdainių miestiečių lietuviškos kilmės asmenvardžiai	207
MEILUTĒ RAMONIENĒ. Kaip kinta tarmių prestižas Lietuvoje?.....	209
VYTAUTAS RINKEVIČIUS. Iš lietuvių istorinės akcentologijos	210

ROMAN ROSZKO, DANUTA ROSZKO. New CLARIN-PL Polish-Lithuanian Parallel Corpus (version 3: July 2021).....	212
KERTTU ROZENVALDE, SANITA MARTENA. Valodu vērtība latviešu valodas kā dzimtās valodas un kā otrās valodas runātāju skatījumā	214
MĀRA RUBENE. Valoda un valodas: evokatīvās telpas	216
IGNAS RUDAITIS. Cirkumfleksinē metatonija – išnykusios balsių harmonijos atspindys?	218
ILZE RŪMNIECE, GITA BĒRZIŅA. Gramatika un poētika Livonijas humānistu 17. gs. dzejas tekstā	219
KRISTINA RUTKOVSKA. Konstruktijās <i>tai yra</i> semantika ir funkcijos religiniame tekste (remiantis Konstantino Sirvydo „Punktais sakymų“)	221
ĒRIKA SAUSVERDE. What Human Genetics can give Linguistics. A case of region around Baltics – Germanic, Baltic and Finno-Ugric Languages.....	223
RENĀTE SILIŅA-PINĶE. Līdzīgais un atšķirīgais G. F. Stendera (1789) un K. K. Ulmaņa (1872, 1880) vārdnīcu personvārdu sarakstos.....	225
DAIVA SINKEVIČIŪTĒ. Deminutyvinių baltiškų vardų kaita XX–XXI a. – sisteminių Lietuvos vardyno pokyčių atspindys	227
INGUNA SKADIŅA. Hibrīda cilvēka-datora komunikācijas modelēšana jomai pielāgotā dialogsistēmā	229
INGUNA SKADIŅA. Latviešu valoda digitālajā laikmetā: no sākotnējā apdraudējuma līdz mūsdienām	231
ANNA STAFECKA. Par dažām iespējamām Baltijas somu valodu pēdām latviešu valodas izlokšņu fonētikā un morfoloģijā	233
MONIKA STANKIENĒ. Vietinio Naujosios Akmenės kalbinio varianto nominacija: vertės atspindžiai	235
INGA STRUNGYTĒ-LIUGIENĒ. Mikelis Šapalas – surinkimininkų rašties kūrėjas	237
BONIFACAS STUNDŽIA. Vardažodžių dūryba lietuvių kalbos vakarų arealo tarmėse	238
GIEDRIUS SUBAČIUS. Simono Daukanto (1793–1864) ortografijos istorija ir teorija.....	240
DALIA SVIDERSKIENĒ. <i>Kaukāzas</i> lietuvių vietovardžiuose: pažinimas ir žinojimas.....	242

VILMA ŠAUDIŅA. Mainīgais pierobežas sēlisko izlokšņu lituānismu lietojumā	244
ONDŘEJ ŠEFČÍK. Pedersen and Balticum. Did the <i>ruki</i> -rule operate in the Proto-Baltic?	246
ŽYDRŪNAS ŠIDLAUSKAS. Kauno marių dugno tarminio ploto rekonstrukcija	249
MINDAUGAS ŠINKŪNAS. Surastas antrasis „Knygos nobažnystės“ postilės pirmojo leidimo egzempliorius (1653).....	251
ILZE ŠTRAUSA. Daži vērojumi par jaunākajiem nekustamo īpašumu nosaukumiem Tērvetes novadā.....	252
VALDAS ŠVAGERIS. Intonācijas ītaka akustinei priegaidžiu raiškai: eksperimentinis latvių bendrinės kalbos tyrimas.....	254
AURELIJA TAMOŠIŪNAITĒ. Parašas ir jo kaita bažnytinėse knygoose: istorinė sociolingvistinė Ylakių parapijos parašų analizė.....	256
DOVILĒ TAMULAITIENĒ. Dėl lietuvių priesaginių hidronimų šakninio kirčiavimo.....	258
JANA TAPERTE. Latviešu standartvalodas plūdeņu uztvere prevokāliskā pozīcijā	259
FELIX THIES. Aitlitausische Kurztexte als lexikographische und akzentologische Quellen.....	260
BIRUTĒ TRIŠKAITĒ. Jono Berento giesmyno antrasis leidimas (1735): kiekybinės ir kokybinės slinktyš	262
ANTA TRUMPA. Daži reliģijas termini senajos latviešu teksto un mūsdienās.....	264
EDMUNDAS TRUMPA. Pamaštymai apie atskirų lietuvių kalbos teritorinių variantų likimą įvairiais istorijos laikotarpiais	266
NIJOLĒ TUOMIENĒ. Kalbų kaita Pietryčių Lietuvos paribėje: neslaviškos dabartinės baltarusių tarmės ypatybės.....	268
JOLITA URBANAVIČIENĒ, JANA TAPERTE. Dabartinių baltų kalbų nosinių sonantų akustiniai požymiai: naujaisi lyginamieji tyrimai	271
INTA URBANOVIČA. Uz valodas kļūdām vērstš preskriptīvisms latviešu valodas kā dzimtās valodas apguvē	273
AUŠRA VALANČIAUSKIENĒ. Dvikalbių žodynų naudojimas mokymosi procese	274
PĒTERIS VANAGS. Atkalatrastais 1671.–1673. gada luterāņu rokasgrāmatas „Lettisches Vade mecum“ eksemplārs un Kristofa Fīrekera ortogrāfija	275

OTSO VANHALA. Verbal derivation patterns in the Catechism and the Gospels and Epistles of Vilentas	277
JOLANTA VASKELIENĖ. Dėl lietuvių autorių naujadarų produktyviųjų darybos tipų.....	278
ANDREJS VEISBERGS. Phraseology in Bilingual Dictionaries – Theory in Conflict with Needs.....	280
DAIRA VĒVERE. Par „Lībiešu krasta” (<i>Līvōd rānda</i>) iedzīvotāju runāto tāmnieku izloksni.....	282
LORETA VILKIENĖ. Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos: pastovumas vs. pokyčiai.....	284
MIGUEL VILLANUEVA SVENSSON. The <i>ā</i> -stem genitive singular in Old Prussian	286
ANNA VULĀNE. Atematiskā verba <i>iet</i> tagadnes formas latviešu valodas izloksnēs	287
JOLANTA WIŚNIOCH. Pārskats par kondicionāļa galotnēm latviešu valodas 17. gs. valodnieciskajos un reliģiskajos avotos	289
KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK. Finno-Ugric Borrowings in the West Baltic Languages	290
YOKO YAMAZAKI. Diathetic problem of the Baltic <i>ā</i> -preterits to the simple thematic presents	291
EVELĪNA ZILGALVE. Partikula <i>vien</i> izteikuma struktūrā	294
EGLĒ ŽILINSKAITĒ-ŠINKŪNIENĖ. A cognitive-semantic analysis of Latvian preposition <i>pret</i>	296

DAIVA ALIŪKAITĖ

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas
daiva.aliukaite@knf.vu.lt

Tarmiškumo estetika: variantų vaizdiniai paprastojo kalbos bendruomenės nario vertinimu

Pranešime, remiantis projekto „Regioninių variantų ir tariamosios bendrinės kalbos (kvazistandarto) sklaida XXI amžiaus pradžioje: percepcinis tyrimas“ (2017–2019 m., rėmė VLKK) duomenimis, svarstomas tarmiškumo estetikos klausimas.

Tarmiškumo estetikos prasmė pranešime konstruojama iš *emic*, t. y. vietinių žmonių požiūrio, perspektyvos (Headland, 1990, 13–27; Cramer, 2018, 62–79). Pranešime plėtojamo analitinio diskurso pagrindas – 19 regioninių punktų ir 3 Lietuvos didmiesčių 1064 jaunosios kartos tiriamųjų verbalizuotų, vizualizuotų (pieštiniuose žemėlapiuose) nuostatų ir tarminių tekstų-stimulų percepcijos duomenys, gauti naudojant perceptyviosios dialektologijos (plg. Preston, 2018, 177–203) instrumentus. Pranešimo tiriamajam klausimui svarstyti yra svarbūs tik kai kurie nuostatų medžiagos fragmentai. Tarmiškumo estetika konceptualizuojama remiantis tekstų-stimulų percepcijos duomenimis, kiti tyrimo duomenys yra reikšmingi pagrindžiant vieną ar kitą apibendrinamąją įžvalgą dėl estetiinių variantų įverčių, pvz., įvertinant kalbinės gimtinės, mikroaplinkos ir makroaplinkos (ne)tarmiškumo veiksnį tarmiškumo vaizdiniams rasti. Interpretuojant tekstų-stimulų estetiinių įverčių duomenis, daugiausia remiamasi olandų tyrėjos Renée van Bezooijen (2002, 14–15) pasiūlytu šešių hipotezių (plg. garsų sklaidos hipotezė, normų sklaidos hipotezė) nuostatų analizės modeliu, apibendrinančiu priežastis, lemiančias varianto estetinės vertės lygį.

Išnagrinėjus 8 tekstų-stimulų, apimančių 14–19 sekundžių spontaniško kalbėjimo fragmentus, atstovaujančius regiolektinių zonų variantams, patrauklumo įverčių duomenis ir atviruosius *emic* naratyvus, formuluojama apibendrinamoji įžvalga, kad gražių vs negražių variantų vaizdinius lemia variantų taisyklingumo ir panašumo į bendrinę kalbą požymiai. Tarmiškumo estetikos *emic* naratyvas tik iš dalies savarankiškas, nes kartoja variantų taisyklingumo (arba

netaisyklingumo) refleksijų, taip pat santykių su bendrine kalba ar kalbine gimtine refleksijų turinį.

Literatūra

- Bezooijen van, R. (2002). Aesthetic Evaluation of Dutch. In D. Long, & D. R. Preston (Eds.), *Handbook of Perceptual Dialectology* (Vol. 2). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 13–30.
- Cramer, J. (2018). The Emic and the Etic in Perceptual Dialectology. In B. Evans, E. J. Benson, & J. N. Stanford (Eds.), *Language Regard: Methods, Variation and Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 62–79.
- Headland, T. N. (1990). Introduction: A Dialogue Between Kenneth Pike and Marvin Harris on Emics and Etics. In T. N. Headland, K. Pike, & M. Harris (Eds.), *Emics and Etics: The Insider/Outsider Debate (Frontiers of Anthropology)*. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc., 13–27.
- Preston, D. R. (2018). Perceptual Dialectology. In C. Boberg, J. Nerbonne, & D. Watt (Eds.), *The Handbook of Dialectology (Blackwell Handbooks in Linguistics)* (1st ed.). Hoboken NJ: John Wiley & Sons, 177–203.

EVERITA ANDRONOVA

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts,
Sanktpēterburgas Valsts universitāte
everita.andronova@lumii.lv

Tulkošanas paņēmieni G. Dreseļa „Svētā bērnu mācībā” (1682)

G. Dreseļa „Svētas bērnu mācības” (1682) pamatā ir J. Brēvera „Christliche Catehismus=Übung..” (1681¹, 1731²), kas tapis pēc asām diskusijām ar J. Fišeru par M. Lutera idejām. Tulkošanas procesā pa rokai turēti arī citi izdevumi latviski, piem., G. Manceļa rediģētais katehisms.

Salīdzinot J. Brēvera avotu ar G. Dreseļa tulkojumu, mēģināts izsekot tulkošanas paņēmieniem, ievērojot, ka reliģisko tekstu tulkojumi bija avota orientēti, tika izmantotas tā laika klišejas, kalkētas konstrukcijas u. c.

Atšķirības starp izdevumiem ir gan apjoma (G. Dreselis tulko tikai J. Brēvera 1. daļu), gan satura ziņā (ievads lasītājam, dievvārdi teksta sākumā „Im Nahmen JESU/ Amen!”, kuru G. Dreselim nav). Latviešu tekstā ir fragmenti, kas nav secīgi tulkoti no J. Brēvera un kuru cilme vēl jānoskaidro.

Tulkojumu neapšaubāmi ietekmē avots, turklāt, jo nozīmīgāka ir avota valoda, jo spēcīgāk novērojama interference. Var pamanīt šādus tulkošanas paņēmienus:

1) leksiskie aizguvumi, piem., *Auff wie mancherley **Weife** gefchicht das Stehlen? – Us zeekahrtigu **Wiefu** noteek ta Sackfchana?*¹ (6). Īpaši daudz ir neadaptētu īpašvārdu formu, kas sakrīt ar vācu tekstā lietoto;

2) kalki dažādos līmeņos. Dominē priedēkļa konstrukcijas, piem., *bey dir gethan – py tōw darryis* (17), tāpat fiksēts refleksīvā verba lietojums ar atgriezenisko vietniekvārdu: *[w]ie foll **ich mich** gegen GÖttes Dräuung verhalten? – [k]a buhs **mann föw** prett Deewa Beedinafchanu turretees?* (11). Kalkēti tiek vārddarināšanas modeļi, vārdu secība teikumā;

¹ Latviešu valodas piemēri citēti no SENO tekstu korpusa, piemēra beigās ir lpp. numurs.

3) burtisks tulkojums, piem., [*d]ie Worte (1) so da ftehen (45) – [t]ee Wahrdi / kattri teitan ftahw (49).*

Interesanti ir apskatīt tās teksta vietas, kur vērojama

4) adaptācija, kas ļauj izsekot reliģisko terminu nostiprināšanās vēsturei, piem., *des Vater unfers – tahs fwähtahs Luhkšchanas* ‘tēvreizes’ (35). Latviešu katehismā vācu leksēma skaidrota ar vārdu savienojumu, piem., *unfere Eltern – muhšū Tähwu/ Maht* (3) ‘vecāki’, *allen Creaturen – wiffahm radditahm Leetahm* (10), *alle Sinne gegeben hat – pillu Prahtu dewis ir* (12);

5) latviešu valodas leksēma aizgūtas leksēmas vietā, piem., *Catechifmi – Bährno=Mahzibahs* (1), *die heiligen Ewangeliften – tee fwähti Mahzetayi* (44);

6) vārdšķiru maiņa, piem., *im Leben und Sterben verlaffen kan* (39) – *us to dfiewodams und mirrftams palaiftes warru* (41).

G. Dreseļa tekstā pamanāma tendence sāsināt avota tekstu, piem., *Wer hat dich denn erschaffen / (und einen Menschen werden lassen?) – Kas ir tōw tad raddyis?* (13). Reizēm mainīta vārdu secība vārdu savienojumā, piem., *nach feinem Erbe oder Hauße stehen – pehtz jawu Nammu jeb Manntu twarrftam* (8).

ALEKSEJS ANDRONOVŠ

Sanktpēterburgas Valsts universitāte

baltistica@gmail.com

Fonolģisks komentārs latviešu valodas fonētikas aprakstam

Fonolģisko sistēmu, kas nodrošina valodai izteiksmes plānu, veido dažāda lieluma lineāras vienības. Vienību pazīmes arī ir sistēmas elementi, tās kalpo par pamatu vienību klasifikācijai.

Gan lineāro vienību, gan to pazīmju realizācija ir labi aprakstīta latviešu fonētiķu darbos. Lai arī instrumentālus aprakstus vienmēr varēs arvien vairāk precizēt, sistēmas vienību un to pazīmju skaits nemainīsies. Pētot materiālo pasauli, nevar spriest par ideālās pasaules uzbūvi, jo tā nav pieejama tiešai novērošanai (Platona alas alegorija). Vienīgais veids ir izvirzīt hipotēzes un pārbaudīt, vai apraksts sanāk visaptverošs un konsekvents. Mūsdienų latviešu fonētikas attīstības līmenī valodas sistēma jau ir skaidra un tās strīdīgās vietas ir apzinātas. Uzmanības vērts pašaļķ ir jautājums, nevis cik un kādas lineāras vienības ir latviešu valodā, bet kā šīs vienības un to pazīmes ir iebūvētas kopīgajā valodas sistēmā. Domājot par valodas sistēmu kopumā, mēs saprotam tās iekšējās likumsakarības, atsevišķu elementu mijiedarbību, tāpēc atzinumi jāformulē nevis kā secinājumi („/s/ un /z/ ir dažādas fonēmas tāpēc, ka pastāv minimālie pāri /sari/ un /zari/”), bet kā paskaidrojumi („tā kā ir fonēmas /s/ un /z/, var pastāvēt arī minimālie pāri: /sari/ un /zari/”).

Nosakot fonēmu skaitu, jāpaskaidro katras no tām norobežojums no citām fonēmām – sintagmatiski, resp., pamatojot, vai dotajā segmentā realizējas viena vai divas fonēmas (t. s. „sarežģīto skanējumu” interpretācija), un paradigmatiski, resp., atšķirot divas vienādas fonēmas no divām dažādām (opozīcijas pastāvēšanas jautājums). Savukārt fonolģisko pazīmju skaits un hierarhija atspoguļo to lomu fonēmu kopuma strukturēšanā. Saskaņā ar fonēmu funkciju – veidot morfēmu izteiksmes plānu jeb eksponentu – visi šie jautājumi risināmi, raugoties uz fonolģiju no morfolģijas viedokļa. Atkarībā no tā, cik

viegli morfoloģijā izdodas atrast atbildi uz fonoloģiskiem jautājumiem, var raksturot valodas tipoloģiskās īpatnības.

Robežas starp morfēmām vienmēr sakrīt ar robežām starp fonēmām. Pat ja nevar atrast piemērus ar morfēmas robežu, „sarežģītais skanējums” tomēr var sastāvēt no divām fonēmām (līdzīgi minimālo pāru trūkums neliedz atzīt fonēmas par dažādām). Šāda pazīme piemīt latviešu valodas divskaņiem (ja, sekojot Annai Ābelei, divskani definējam kā divu fonēmu savienojumu zilbes centrā). To, ka latviešu valodā /au/ tipa divskaņi ir divu fonēmu savienojumi, lieliski pierāda Daces Markus aprakstītie pupiņvalodas piemēri, arī citi psiholingvistiskie novērojumi.

Fonēmu klasifikācija atspoguļo morfēmās esošās skaņu mijas. Tieši ar tām būtu jāpamato fonoloģiskās pazīmes, kas organizē latviešu vokālismu (rinda, pacēlums un garums). Nav pieņemama Akadēmiskās gramatikas (2013) pieeja veidot fonoloģisko klasifikāciju pēc artikulārajām vai akustiskajām pazīmēm: pazīmei „labiāls” resp. „bemolēts” neatbilst nekāds funkcionāls patskaņu grupējums, bet funkcionāli pamatotai šaurinātāju patskaņu klasei fonētiķi aprakstos neuzrāda atbilstošas artikulāras vai akustiskas pazīmes.

ALEKSEJS ANDRONOVŠ, OTĪLIJA KOVAĻEVŠKA

Sanktpēterburgas Valsts universitāte,
Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra
baltistica@gmail.com,
otilija.kovalevska@gmail.com

Dažu baltistikas dokumentālo liecību precizējums

Lielākā daļa dokumentālo liecību par baltu cilšu aizvēsturi ir jau pirms simts gadiem ieviesta zinātniskajā apritē un kopš tā laika iegājuši baltistikas rokasgrāmatās, enciklopēdijās, zinātniskajos un populārzinātniskajos rakstos. Šīs liecības tiek citētas, bieži vairs nenorādot pirmavotus. Tomēr ir lietderīgi ieskatīties tajos, kā arī izsekot vēlākiem pētnieku atzinumiem, lai izvairītos no literatūrā atrodamo neprecizitāšu vai kļūdu atkārtošanās.

1. Jau 1964. gadā Kazimiers Kuzavinis ir norādījis, ka upes nosaukums *Letanka*, ko baltistikas klasiķi (K. Būga, J. Endzelīns, E. Frenkelis) ir pārņēmuši no poļu „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego” un ietvēruši savos pētījumos, etimoloģiski saistot ar *latviešu* etnonīmu, ir kļūdains: upe saucas *Letauka*. (Iespējams, ka par kļūdu vai vismaz variantu bija aizdomas jau vārdnīcas veidotājiem, jo šķērsatsaucēs minēta arī *Letówka*, bez ģeogrāfiska apraksta, pāradresējot uz šķirkli *Letanka*.) Tomēr mūsdienās *Letanka* atkal parādās dažās publikācijās. Poļu avotā ir labojams vēl viens apgalvojums: Letauka ietek Nerē nevis zemāk par Šventoju, bet augstāk par to.

2. Vēl cita kļūda, kas ienākusi no tās pašas ģeogrāfiskās vārdnīcas, ir upe *Lota* Baltkrievijas Ašmjanu rajonā, uz kuras Būga (1923/1961, 629) ir balstījis hipotēzi par latviešu pirmdzimteni ap Viļņu esošajās zemēs. Šī upe (un ciems tās krastā) patiesībā saucas *Loša* (krievu burtu *u* un *m* sajaukums). Tātad abi hidronīmi, ko Būga ir saistījis ar latviešu vārdu, nav reāli.

3. Latviešu vārda fiksējumu (*Łothwa seu Łothigota*) Jons Kabelka (1982, 86) min no Mateja Mehovieša „Poļu hronikas” („Chronica Polonorum”, 1521), lai arī patiesībā tas atrodas Mehovieša darbā „Descriptio Sarmatiarum” (1521).

4. Kļūda ir ieviesusies Marijas Gimbutienes grāmatas „The Balts” (1963, 24) lietuviešu tulkojumā (1985, 16) un no tā tulkotajā latviešu versijā (1994, 15):

kuršu vārds nav atrodams 7. gs. sāgās, to lieto 13. gs. pierakstītā senislandiešu sāgā („Hervarar saga ok Heiðreks”), pieminot 7. gs. sākušos skandināvu karus ar kuršiem.

Lai izvairītos no līdzīgām kļūdām, derētu izveidot baltistikas dokumentālo liecību autoritatīvu banku, tādējādi pirmavotus darot viegli pieejamus interesentiem.

ZENTA ANSPOKA

Liepājas Universitāte
zenta.anspoka@gmail.com

Latviešu mācībvalodas un mazākumtautību izglītības iestāžu vidusskolēnu latviešu valodas kompetence: salīdzinošais pētījums

Atbilstoši Izglītības attīstības pamatnostādņēm (2014–2020; 2021–2027) mazākumtautību vispārējā vidējā izglītībā (10.–12. klasē) notiek pāreja uz izglītības programmām latviešu valodā, vienlaikus saglabājot iespēju papildus iekļaut mācību priekšmetus, kas saistīti ar mazākumtautību dzimto valodu un etnisko identitāti. Kopš 2017./2018. mācību gada mazākumtautību 12. klases skolēni centralizētos eksāmenus kārtos tikai latviešu valodā.

Neatkarīgi no skolas tipa viens no vispārizglītojošās vidusskolas uzdevumiem ir palīdzēt skolēnam apgūt latviešu valodas kompetenci, t. i., prasmi latviski veidot saistītu tekstu atbilstoši autora komunikatīvajam nolūkam un funkcionālā stila un runas žanra prasībām, kā arī ievērot valodas kultūras normas. Mūsdienās šī prasme ir svarīga, lai vidusskolas beidzējs būtu spējīgs veiksmīgi turpināt izglītību vai integrēties darba tirgū.

Problēmas aktualitāte par latviešu mācībvalodas un mazākumtautību vidējās izglītības iestāžu absolventu latviešu valodas kompetenci izriet no valsts pētījumu programmā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002) veiktā pētījuma datiem. Analizēti 468 Latvijas dažādu novadu vidusskolu (ģimnāziju, vidusskolu ar latviešu mācībvalodu un mazākumtautību vidusskolu) 12. klašu skolēnu domraksti: tekstu atbilstība saturam, teksta kompozīcija, teikumam, to kopu kontekstuālais saistījums, valodas stilu un ortogrāfijas un interpunkcijas normu ievērošana. No visiem vidusskolēnu domrakstiem 181 domrakstu rakstījuši skolēni no mazākumtautību skolām.

Pētījuma mērķis ir analizēt, kāds ir latviešu mācībvalodas skolu un mazākumtautību skolu vidusskolēnu valodas kompetences līmenis.

Pētījuma dati iegūti, veicot līdzsvarotajā tekstu korpusā sistematizēto domrakstu satura un valodas analīzi atbilstoši teorētiski pamatotiem kritērijiem.

Izmantojot valodas vienību konkordances analīzi, var spriest ne tikai par to lietojuma biežumu, bet arī par raksturīgākajām novirzēm no normas. Iegūtie dati ranžēti, izteikti procentos atkarībā no iegūto datu skaita un interpretēti, lai saskatītu sakarības atbilstoši izvirzītajam pētījuma jautājumam, kāda ir latviešu valodas mācībvalodas un mazākumtautību vidusskolu skolēnu valodas kompetence un kas to ietekmē.

Tā kā pastāv cieša saistība starp valodas kompetenci un skolēna zināšanām par apkārtējo pasauli, prasmi kritiski tās vērtēt u. c. ar personības attīstību saistītiem jautājumiem, pētījumā 17–18 gadus veco jauniešu teksti par tādiem tematiem kā grāmatas loma cilvēka dzīvē, 21. gadsimta izaicinājumi un cilvēku savstarpējās attiecības ļauj saskatīt ne tikai rakstītāja gramatikas zināšanas, bet arī izpratni par izvēlēto tematu, personības sociālpsiholoģisko briedumu, izpratni par sociālajiem procesiem un izglītības iestādē apgūto cita veida pieredzi.

Pētījuma dati liecina, ka nav būtiskas atšķirības starp latviešu mācībvalodas un mazākumtautību vidusskolēnu prasmi veidot tekstu atbilstīgi tematam, ievērot proporcijas starp tekstu daļām. No 468 vidusskolēnu 96 % respondentu ir apguvuši prasmi teksta saturu saistīt ar tematu, 57 % respondentu ievēro proporcijas starp teksta daļām, teikumu saistījumu, lai rastos teksts kā veselums, ievēro teksta pabeigtības principu. Aprēķinot vidējo statistisko rādītāju, biežāk sastopamās kļūdas abu skolu tipu vidusskolēnu patstāvīgi veidotajos tekstos ir interpunkcijas kļūdas, īso un garo patskaņu un līdzskaņu pareizrakstība vārdos, kā arī kopā un šķirti rakstāmo vārdu un svešvārdu pareizrakstība. Kā latviešu mācībvalodas, tā mazākumtautību vidusskolēniem nozīmīga problēma ir valodas stils un tā atbilstība komunikatīvajam nolūkam. Tikai 29 % respondentu precīzi lieto valodas līdzekļus atbilstoši valodas stilam. Tekstos nepamatoti tiek lietota ekspresīvā leksika, izmantoti vārdi ar nepareizu leksisko nozīmi, nemotivēti sarunvalodas vārdi vai izteicieni.

Taču atkarībā no tā, kurā mācībvalodas skolā mācījies vidusskolas absolvents, var secināt, ka mazākumtautību vidusskolu absolventu tekstos ir vienkāršākas teikumu sintaktiskās konstrukcijas, tāpēc par 9 % mazāk ir interpunkcijas kļūdu, bet par 32 % vairāk kļūdu garumzīmju un mīkstinājuma zīmju lietojumā vārdos, vārdu formu izmantojumā teikumos, kā arī valodu interferences kļūdu.

Latviešu valodas didaktikā vairāk ir jādomā par diskursā balstītu valodas apguvi, kurā tekstam vispirms ir sociālais konteksts, tikai tad lingvistiskā forma. Gramatikas apguve nav pašmērķis, bet līdzeklis komunikatīvā nolūka īstenošanai. Skolēniem mācību procesā veicināma valodas izjūta, skolā pilnveidojama valodniecības terminoloģijas apguves metodika, visu mācību priekšmetu skolotāju sadarbība un katra skolotāja attieksme pret savu valodu un runu mācību procesā.

ILZE AUZIŅA, INGA KAIJA, KRISTĪNE LEVĀNE-PETROVA, KRISTĪNE POKRATNIECE, ROBERTS DARGIS

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts
ilze.auzina@lumii.lv, inga.kaija@rsu.lv, kristine.levane-petrova@lumii.lv,
kristine.pokratniece@lumii.lv, roberts.dargis@lumii.lv

Latviešu valodas apguvēju korpusa (LaVA) izmantošana pētniecībā un mācību uzdevumu izstrādē¹

Latviešu valodas apguvēju korpusā (LaVA), kas izstrādāts LU Matemātikas un informātikas institūtā (LUMII), iekļauti vairāk nekā 1000 to Latvijas augstākajās mācību iestādēs studējošo ārvalstnieku darbi, kuri latviešu valodu apgūst kā svešvalodu pirmo vai otro semestri, sasniedzot A1 (iespējams, A2) latviešu valodas prasmes līmeni. Korpusa apjoms ir vairāk nekā 180 000 vārdlietojumu.

Korpus ir morfoloģiski marķēts, kā arī tajā ir marķētas valodas apguvēju pieļautās kļūdas. Turklāt katram tekstam ir pievienota informācija par teksta autoru (metadati): dzimums, vecums, dzimtā valoda, citu valodu prasme. Šī informācija, analizējot datus, var tikt izmantota, nosakot, kā valodas apguvēja dzimtā valoda un citu valodu prasme kopumā ietekmē latviešu valodas apguvi.

Korpusa lietotājiem ir iespējams analizēt korpusa datus gan LaVA vietnē (skat. <http://lava.korpus.lv/search>), gan korpusu pārlūkprogrammā *SketchEngine*, kurā var veikt datu kvantitatīvo un kvalitatīvo analīzi.

Kvantitatīvā pieeja ļauj noskaidrot kāda vārda, vārdformas vai konstrukcijas lietojuma tendences, kā arī ļauj noteikt valodas apguvēju pieļauto kļūdu biežumu. Turklāt tiek nodrošināta pētījumu objektivitāte, aplūkojot valodas apguvēju datus no dažādiem aspektiem un veicot atkārtotu analīzi. Piem., statistiski analizējot apguvēju tekstos lietotos lietvārdus, var secināt, ka visbiežāk tiek lietoti 4. deklinācijas lietvārdi. Nākamie lietojuma biežuma ziņā ir 1., 5. un

¹ Tēzes izstrādātas LZP FLPP projektā „Latviešu valodas apguvēju korpusa izveide: metodes, rīki un izmantojums” (Nr. lzp-2018/1-0527) un valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

2. deklinācijas lietvārdi, savukārt 3. un 6. deklinācijas lietvārdi, kā arī nelokāmie lietvārdi tiek lietoti ļoti reti.

Kvalitatīvā analīze atklāj noteiktas morfoloģijas un vārddarināšanas īpatnības, arī sintakses aspektus, balstoties empīriskos datus. Kvalitatīvi var analizēt lietvārdu, darbības vārdu vai kādas citas vārdšķiras vārdformu kļūdainu lietojumu, mēģinot saprast, kādas likumības to nosaka. Piem., var tikt aplūkots tiešo darbības vārdu lietojums atgriezenisko darbības vārdu vietā, infinitīva lietojums finīto formu vietā, lietvārda paradigmai neatbilstošas galotnes lietojums u. tml.

Balstoties uz LaVA datu, t. sk. valodas apguvēju kļūdu, analīzi, tiek ģenerēti uzdevumi un pašpārbaudes testi. Uzdevumi paredzēti, lai palīdzētu valodas apguvējam nostiprināt latviešu valodas lingvistisko kompetenci, piem., darbības vārdu personu formu lietojumu īstenības izteiksmes vienkāršajos un saliktajos laikos, vārdu saskaņošanu, prievārdisko konstrukciju lietojumu.

Uzdevumu ģenerēšanai ir trīs posmi: 1) LaVA kļūdu analīze un tipisko kļūdu noteikšana; 2) paraugteikumu ieguve no dažādiem latviešu valodas korpusiem (piem., LVK2018, Saeima) ar vārdformām un konstrukcijām, kurās visbiežāk valodas apguvēji LaVA tekstos pieļauj kļūdas; 3) dažādu tipu (daudz izvēļu, ievietošanas, ierakstīšanas u. tml.) uzdevumu ģenerēšana, izmantojot atlasītos paraugteikumus.

ILZE AUZIŅA, BAIBA SAULĪTE

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts

ilze.auzina@lumii.lv,

baiba.valkovska@lumii.lv

Latviešu valodas tekstu un runas korpusi vietnē korpuss.lv

Valodas korpuss ir strukturēts tekstu vai atšifrētu runas ierakstu kopums, tajā ir iekļauts autentisks valodas materiāls, kas atspoguļo valodas reālo lietojumu. Valodas korpusi ir ļoti noderīgi gan valodas tehnoloģiju izstrādē, gan arī valodas izpētē dažādos tās līmeņos – leksikogrāfijā un terminoloģijā, gramatikas un semantikas pētījumos, valodas izpētē salīdzinošā aspektā, tulkošanas studijās, valodas apguvē utt. Korpusa dati parasti satur strukturālu, morfoloģisku, sintaktisku, semantisku vai cita veida marķējumu.

Vietnē *korpuss.lv* ir apkopoti vairāk nekā 20 tekstu un runas korpusi, kas izstrādāti LU Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijā (AiLab), iesaistot arī sadarbības partnerus. Te pieejami gan vispārīgi (piem., Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss, Latviešu valodas sintaktiski marķētais korpuss), gan specializēti (piem., Mūsdienu latgaliešu tekstu korpuss, Latviešu valodas apguvēju korpuss, Morfoloģiski marķēts longitūdināls bērnu runas korpuss, Latviešu valodas emuāru korpuss) korpusi. Katra korpusa datiem ir pievienota papildinformācija, t. s. metadati, un gandrīz visi korpusi ir automātiski morfoloģiski marķēti, bet ir pieejami arī manuāli pārbaudīti, sintaktiski un semantiski marķēti korpusi.

Par katru korpusu vispirms ir dota īsa informācija – korpusa pilnais un saīsinātais nosaukums, īsa anotācija, norādītas publikācijas, kurās aprakstīta korpusa uzbūve, izstrādātāji, izstrādes periods un korpusa apjoms. Tāpat korpusiem pievienotas birkas, kas sniedz norādes par korpusa datiem (teksta vai runas), korpusa tipu un marķējumu.

Lai efektīvi strādātu ar korpusu un atrastu tajā nepieciešamos valodas lietojuma piemērus, to biežumu un citu informāciju, ir nepieciešama specializēta korpusa vaicājumu platforma. Lielākā daļa AiLab izveidoto korpusu ir pieejama

programmā *NoSketch Engine*, kas ļauj analizēt apjomīgus tekstus, konstatēt tajos valodas tipiskās vai neparastās, retās parādības. Programmā ir iebūvēti galvenie valodas korpusa izpētes instrumenti – konkordance, dažādi (vārdu, vārdformu) saraksti un statistiskās analīzes rīki.

Korpusu vietnē būs iespējams meklēt vairākos korpusos uzreiz, piedāvājot arī statistikas kopsavilkumu un saites uz katra konkrētā korpusa konkordancēm.

RIMA BAKŠIENĖ Lietuvių kalbos institutas
rima.baksiene@gmail.com**Tarminio požymio vertės kaita: vakarų aukštaičių
kauniškių arealai ir jų diferenciniai požymiai**

Moderniojoje lietuvių tarmėtyroje (geolingvistikoje) taikant naująjį variantiškumo tyrimo modelį jau tapo įprasta remtis trinare tarminių požymių vertės struktūra, sukurta Johano Taedelmano: *pirminius*, *antrinius* ir *tretinius* požymius lietuvių tarmių klasifikacijoje atitinka *skiriamosios*, *būdingosios* ir *blankiosios* ypatybės (žr. Taeldeman, 2005, 233–248; Aliūkaitė & Mikulėnienė, 2014, 46–47; Mikulėnienė, 2019, 56–57). Akivaizdu, jog dabartinio lietuvių tarmių skirstymo kūrėjai rėmėsi pirminiais požymiais, tačiau klasifikuojant naujuosius arba smulkesnius tarminius darinius jų vertė gali kisti.

Viena iš didžiausių ir svarbiausių lietuvių kalbos patarmių – vakarų aukštaičiai kauniškiai – jau nemažai tyrinėti dialektologų, tačiau iki šiol mažai dėmesio buvo skirta patarmės vidinių arealų analizei. Išanalizavus tradicinės patarmės fonetikos ypatybes „Lietuvių kalbos atlaso“ žemėlapių pagrindu, kauniškių patarmėje skirtini 6 ryškesni arealai: 3 pagrindiniai (stiprieji Šakių–Jurbarko, Marijampolės–Prienu bei pereiginis Vilkaviškio) ir 3 pakraštiniai: Pažemaitės, Vilkijos–Čekiškės ir Priedzūkio. Stiprieji tradicinės patarmės arealai sutampa su geolingvistikos metodais nustatytais naujaisiais tarminiais dariniais: besiformuojančio pietinių vakarų aukštaičių regiolekto centras yra Marijampolė, jame išryškėję Šakių, Jurbarko ir Prienu geolektai.

Ištyrus tarminių požymių distribuciją kauniškių vidiniuose arealuose, nustatyta, jog jų diferenciacijai svarbiausios šios vokalizmo pozicijos: 1) kamieno kirčiuoti ilgieji balsiai [e:], [o:], padėtinio ilgumo balsiai [ɛ·], [æ·] ir poliftongai [ɪɛ], [ʊɔ]; 2) kamieno nekirčiuoti ilgieji balsiai [e:], [o:] ir poliftongai [ɪɛ], [ʊɔ]; 3) uždarųjų galūnių nekirčiuoti ilgieji balsiai [e:], [o:]; 4) kamieno kirčiuoti trumpieji balsiai [ɪ], [ʊ]; 5) tvirtapradžių dvigarsių pirmieji dėmenys [æ·]R, [ɪ]R, [ʊ]R; 6) tvirtagalinių dvigarsių pirmieji dėmenys [ɪ]R, [ʊ]R. Požymių diferencinę

galią patvirtino eksperimentinės fonetikos metodais nustatyti garsų spektro skirtumai tiriamuosiuose arealuose. Dauguma iš šių požymių nelaikomi reikšmingais klasifikuojant viso lietuvių kalbos ploto tarminį variantiškumą, tačiau jie tampa pirminiais (skiriamaisiais) arba bent jau antriniais (būdingaisiais) vertinant smulkesnius patarmės vienetus.

INETA BALODE, DZINTRA LELE-ROZENTĀLE

Latvijas Universitāte, Ventspils Augstskola

inetabalode@inbox.lv, dzintra@venta.lv

Vācu valoda Baltijā. Diahroniskā atspoguļojuma konceptuālās pamatnostādnes

Baltijas reģionā, līdzīgi kā daudzviet pasaulē, valodu attīstību ir ietekmējuši ekstralingvistiskie faktori. Mūsdienu Baltijas valstu teritorijā (pirmām kārtām, Latvijā un Igaunijā) rakstiskajā un mutvārdu saziņā daudzus gadsimtus tika lietota arī vācu valoda, un tā ir uzskatāma par vienu no vissvarīgākajām kontaktvalodām latviešu un igauņu valodai. Arī vācu valodas attīstība Baltijā, iekļaujot viduslejasvācu un augšvācu periodu, nosacītu diglosiju saistībā ar izpaušmēm rakstos un sarunvalodā vēlākajos gadsimtos, kā arī citus lingvistiskos un ekstralingvistiskos nosacījumus, diahroniski skatot, ir vērtējama kā dinamisks un daudzšķautņains process.

Reģionālās, proti, Baltijas vācu valodas vēstures izpētei ir īpaša nozīme, jo 1) tā sniedz starptautisku zinātnisko pienesumu kopējā vācu valodas vēstures izziņāšanā un 2) Baltijas kontekstā palīdz precizēt latviešu, igauņu, lībiešu (daļēji arī lietuviešu) valodas vēstures aspektus, kā arī izgaismo reģiona kultūrvēsturei būtiskas, valodnieciski skaidrojamas detaļas.

Neskatoties uz visai ievērojamu publikāciju skaitu, vācu valodas vēsture Baltijā ir atspoguļota tikai fragmentāri. Līdz šim visplašāko ieskatu sniedz 1923. gadā iznākušais Valtera Mickas (*Walther Mitzka*) darbs „Studien zum baltischen Deutsch”, tomēr koncepcionāli V. Mickas monogrāfijā Baltijas vācu valoda (*baltisches Deutsch, Baltendeutsch*) galvenokārt tverta kā sarunvaloda, kurā, pretēji leksikogrāfiskām liecībām vai individuālo pieredzi atspoguļojošām, literāri apstrādātām atmiņām (*oral history*), kontaktvalodas (sevišķi igauņu un latviešu valoda) atstātas bez atbilstošas ievēribas; nav izvērtēta arī dažādu eksterno faktoru nozīme.

Tradīcijām bagātā valodu vēstures izpēte kopš 19. gadsimta vidus ir iezīmējusi un izvirzījusi jautājumus atbilstoši valodnieciskajām aktualitātēm, pētniecības metodēm un virzieniem noteiktā laika posmā. Kopš 20. gadsimta

otrās puses arvien vairāk iezīmējas valodas vēstures atvērtība sociālajām norisēm, starpnozaru skatījums un piesaiste tehnoloģijām. Vispārīgajā vācu valodas vēstures pētniecībā to ilustrē virkne konceptuālu virzienu, kas formulēti ar saikļa *als* (latv. *kā*) palīdzību: vācu valodas vēsture kā teksta veidu jeb tekstlingvistiskā vēsture, kā kultūras vēsture, kā tulkojumu/tulkošanas vēsture, kā komunikācijas vēsture, kā mentalitātes vēsture, kā nacionālā vēsture, kā diskursu vēsture, kā stila vēsture, kā valodas variantu vēsture u. c.

Šai starpnozaru atvērtībai ir būtiska nozīme joprojām starptautiski un reģionāli nozīmīgam reģionālās vācu valodas vēstures pētījumam Baltijā. Izvērtējot starptautisko pieredzi, referātā pievērsta uzmanība būtiskām (vācu) valodas vēstures izpētes iespējām Baltijā, iezīmējot pamatnostādnes un mijiedarbību ar Baltijas valstu valodām.

LAIMUTE BALODE

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Helsinku Universitāte
laimute.balode@lu.lv

Savstarpējie aizguvumi baltu onomastikā

Aizguvumi vistuvāko radu valodu starpā vienmēr ir visgrūtāk atpazīstami un analizējami. Par aizguvumiem – īpaši apelatīvu līmenī – un to pētišanas problēmām baltu valodās ir rakstīts daudz. Ir pētīti arī aizgūtie onīmi, tomēr par savstarpējiem aizguvumiem onīmos ir publicēti tikai fragmentāri pētījumi, nav apkopojošas to analīzes, nav arī izsmeļošu datu areālā un hronoloģiskā līmenī. Šis referāts veltīts baltu savstarpējo aizguvumu apkopojumam gan baltu vietvārdos, gan personvārdos – priekšvārdos, uzvārdos, kā arī turpmāko darbības virzienu iezīmēšanai. Apskatāmais materiāls ir ļoti plašs, bieži hipotētiski interpretējams.

Referātā tiek skarti arī teorētiskie jautājumi – par pazīmēm, kas ļauj attiecīgo leksēmu otrā valodā uzskatīt par aizguvumu: par potenciālajiem lituānismu/leticismu identificēšanas fonētiskajiem, morfoloģiskajiem, leksiski semantiskajiem kritērijiem.

Analīze liecina, ka skaitliski lietuviešu cilmes vietvārdu Latvijā ir ievērojami vairāk nekā lietuviešu cilmes apelatīvu (tos ir analizējusi Mirdza Brence, Vilma Šaudiņa u. c.). Latvijas teritorijā, galvenokārt pierobežas joslā, tie ir oikonīmi, mikrotoponīmi, paretam arī hidronīmi; precīzu skaitli nosaukt nav iespējams (to skaits pārsniedz 600), piem.: *Ģeņi Smārdē* (E II, 144), *Viduģiri Gārsenē* (PI II, 28). Daudzi oikonīmi un mikrotoponīmi ir samērā jauni, ienākuši ar lietuviešu personvārdu starpniecību: *Ģedvilas* Lielvircavā (PI II, 447), *Ķiņkausku sala* Dvietē (PI II, 286). Nevar noliegt, ka daļa šādu lituānismu būtu saucami par nosacītiem jeb pastarpinātiem, piem.: *Daģis Cīravā* (PI I, 25). Aizguvuma ticamību pastiprina attiecīgās saknes paralēles Lietuvā, kā arī vietvārda lokalizācija.

Potenciālie leticismi (varbūt kuronismi? sēlismi?) atrodami galvenokārt Lietuvas ziemeļdaļā, piem.: hidronīmi *Gryva* u *Šauļu* apv., *Kėvė* u *Ķelmes* apv., *Zirnajys* ez *Zarasu* apv. (Vanagas, 1981).

Abās teritorijās sastopami arī pārceltie vietvārdi, piem., Latvijā: *Nemane* – Mēmeles upes paralēlnosaukums (PI II, 343), mājvārds *Šāļi* Rudbāržos (PI I, 55),

muiža *Palaņgas* Valtaiķos (Pl I, 63), Lietuvā: *Ryga* – dīķis Marijampoles apv., *Bauska* – kalns Akmenes apv., *Bauské* – pilskalns Šauļu apv. To aizgūšanas laiks un aizgūšanas ceļi ir dažādi.

„Latviešu personvārdu vārdnīcā” (Siliņš, 1990) ir reģistrēts apmēram 140 lietuviešu izcelsmes personvārdu (tiesa, vairāki no tiem ir reti vai apšaubāmi). Mūsdienu kalendārā no tiem ir iekļauti ap 30: *Aļģirts*, *Biruta*, *Rūta*. Turpretī lietuviešu personvārdu vārdnīcā (Kuzavinis & Savukynas, 1987) konstatēti tikai daži iespējamie leticismi: *Tolvaldas*, *Žemvaldas*.

Savstarpēji aizgūto uzvārdu skaits nav liels. Par lituānismiem latviešu uzvārdos ir pieņemts uzskatīt antroponīmus ar izskaņām *-aitis*: *Janaitis* (103), *Adamaitis* (82), *-ūns* vai *-uns*: *Mijūns* (112), *Baļčūns* (100), *-utis*: *Matutis* (98), *Alutis* (97). Leticismi lietuviešu uzvārdu sistēmā vēl būtu pētāmi.

Atsauces un avoti

- Balode, L., & Šaudiņa, V. (2019). *Latviešu un lietuviešu valodas kontakti. Latvija: kultūru migrācija*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 316–344.
- E II – Endzelīns, J. (1925). *Latvijas vietu vārdi, II: Kurzemes un Latgales vārdi*. Rīga: A. Gulbja apgāds.
- Kuzavinis, K., & Savukynas, B. (1987). *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslas.
- Pl I, II – Plāķis, J. (1936, 1939). *Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. Latvijas Universitātes Raksti, Filoloģijas un filozofijas fakultātes sērija, IV, V*. Rīga.
- Siliņš, K. (1990). *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga: Zinātne.
- Vanagas, A. (1981). *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslas.

ULDIS BALODIS

University of Latvia Livonian Institute
ubalodis@lu.lv

Exploring Lutsi isoglosses and subdialect divisions

Lutsi is a South Estonian variety historically spoken in several dozen villages around the town of Ludza in southeastern Latgale. While the origins of the Lutsi community are unclear, several researchers (Vaba, 1997; Balodis, 2020) have theorized that the Lutsis are likely the product of a number of different migrations of varying size occurring over the course of several centuries. This patchwork of migrations is evident not only in the existence of a number of different stories of origins in the Lutsi community, but also in language variations observed within the Lutsi speech area.

Our knowledge of the maximum extent of the Lutsi speech area comes from the first extensive documentation of the Lutsi language and its speakers conducted by Estonian researcher Oskar Kallas in 1893. Kallas (1894) identified 54 villages where Lutsi was currently or recently spoken and these villages divide into three general areas roughly corresponding to their location in four historical civil parishes (Latvian: *pagasts*) located to the north (Mērdzene parish), south (Pilda parish), and southeast (Nirza and Briģi parishes) of Ludza. These three areas also show some differences such as variations in the endings used for the inessive case (Balodis, in press).

The variations observed among different parts of the Lutsi speech area are also seen in the South Estonian speech area in Estonia (Keem, 1997; Iva, 2007). One of these, the variation of the vowels o/u in non-initial syllables (e.g., *kodo* ~ *kodu* 'home'), is explored in this paper and its distribution is compared to the distribution of this variation in South Estonian in Estonia as well as to the distribution of inessive case endings in Lutsi previously explored by the author.

As the origins of the Lutsi community are unclear, the exploration in the Lutsi language of features known to be isoglosses within the South Estonian spoken in Estonia is significant for better understanding the origins of different parts of the Lutsi speech community as well as how Lutsi developed over time in

Latvia. This study is also an important step in understanding and describing the differences that exist among subdialects in the Lutsi language.

References

- Balodis, U. (2020). *Lutsi kiele lementar. Ludzas igauņu valodas ābece*. Rīga, Ludza: LU Lībiešu institūts, Ludzas pilsētas galvenā bibliotēka.
- Balodis, U. (in press). The distribution of inessive case endings in Lutsi. In H. Metslang, A. Kalnača, & M. Norvik (Eds.), *Circum-Baltic languages: varieties, comparisons, and change*. Peter Lang Publishing, Potsdam Linguistic Investigations series.
- Iva, S. (2007). *Võru kirjakeele sõnamuutmissüsteem*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kallas, O. (1894). *Lutsi maarahvas*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino.
- Keem, H. (1997). *Võru keel*. Tallinn: Emakeele Selts.
- Vaba, L. (1997). *Uurimusi läti-eesti keelesuhetest*. Tallinn, Tampere: Eestii Keele Instituut, Tampereen Yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

MĀRIS BALTIŅŠ

Valsts valodas centrs, Latvijas Universitāte

maris.baltins@vvc.gov.lv

Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas pirmie darba gadi ideoloģiska spiediena apstākļos¹

1946. gada 5. jūnijā savu darbu izbeidza Latviešu valodas terminoloģijas un pareizrakstības komisija (izveidota ar 1945. gada 23. maija lēmumu Nr. 498), kura sagatavoja tai pašā dienā apstiprinātos Noteikumus par latviešu valodas pareizrakstību. Pēc tam terminrades darbs tika deleģēts Latvijas Zinātņu akadēmijai (turpmāk LZA), pie kuras tika izveidota joprojām pastāvošā Terminoloģijas komisija (turpmāk TK).

Par TK pirmo priekšsēdētāju kļuva akadēmijas viceprezidents Matvejs Kadeks, bet par faktisko darba organizatoru sekretārs Oto Brīkšķis. Komisija atradās LZA prezidija pārraudzībā, kaut gan akadēmijas statūtos tās statuss netika definēts. Pirmā TK sēde notika 1946. gada 13. septembrī, kurā tika izveidotas astoņas nozaru apakškomisijas, kaut gan tās nolikums tika apstiprināts tikai 1947. gada 31. martā ar Ministru Padomes lēmumu Nr. 224.

TK savu darbu uzsāka sarežģītos apstākļos, kad, no vienas puses, vārdos tika pausta interese par nozaru terminoloģijas sakārtošanu, bet, no otras, regulāri kompartijas oficiālajā laikrakstā „Cīņa” parādījās raksti, kuros kritizēta aplama pieeja valodas jautājumiem (dīvainu jaunvārdu un arhaisku formu uztiepšana, formālās loģikas pārspīlēšana, svešvārdu izrunas „grieķiskošana” u. c.), kas parasti tika ilustrēti ar neveiksmīgi ieteiktiem terminiem. Paradoksālā kārtā daudzi no šiem iebildumiem sabalsojas ar tiem, ko 30. gadu beigās pauda P. Ķīkauka, J. Ozols un E. Blese.

Pēc vēstures un ekonomikas terminu sarakstu publicēšanas uzsākšanas „LZA Vēstu” 1948. gada 5. (10.) numurā TK izpelnījās kritiku presē par atrautību no dzīves, grozot ierastos terminus (tostarp *cunfte* un *dzimtbūšana*) un vēršoties pret aizguvumiem no nebaltu valodām. „Cīņā” publicēto kritiku obligāti bija

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

jāapspiež augstskolās, zinātniskos institūtos, apgādos un citās iesaistītajās iestādēs. Ar Zinātņu akadēmijas prezidija 1948. gada 18. novembra lēmumu no TK vadītāja amata tika atbrīvots M. Kadeks, kura vietā īsu laiku bija Andrejs Upīts, bet pēc tam – Kārlis K. Krauliņš.

Pārmetumi turpinājās 1949. gadā, un šoreiz par ieganstu kļuva labi zināmu terminu (*ābele, āboliņš, agrīns, aramkārtā, atvase*) iekļaušana pirmajos numurētajos TK biļetenos, kas veltīti lauksaimniecībai, jo tas it kā apšaubot šo terminu lietojumu un liecinot par nespēju pievērsties reālām problēmām.

1950. gada novembrī TK vadību pārņēma Pēteris Valeskalns, kurš šo darbu veica līdz 1959. gada sākumam. Jau kopš 1947. gada terminoloģijas komisijā aktīvi darbojās Rūdolfs Grabis, kurš pēc O. Brīkšļa aresta 1951. gada sākumā kļuva par tās sekretāru un ilgstoši arī par faktisko vadītāju. Agresīva kritika pret TK turpinājās līdz 1952. gadam, kad pēc Arvīda Pelšes norādījumiem valodniekiem to noslēdza lietīšķs R. Grabja pārskata raksts par latviešu terminoloģijas vēsturi un terminrades principiem.

DINA BETHERE, AGRITA TAURIŅA, TIJA ZĪRIŅA

Liepājas Universitāte

dina.bethere@liepu.lv, agritataurina@gmail.com,

zirina.tija@gmail.com

Kompetenču pieeja un latviešu valodas apguve pirmsskolā: problēmas un risinājumi

Latvijā kopš 2019. gada pirmsskolas izglītības iestādēs tiek īstenota kompetenču pieeja. Pedagoģiskajā darbā ir veikta pāreja no rezultāta uz procesu, tiek akcentēta bērna kā pētnieka būtība. Šīs pieejas ieviešana ir mainījusi vides iekārtojumu pirmsskolas izglītības iestādēs, kā arī ir veikta pedagogu darba pilnveide, lai šajā procesā veiksmīgi attīstītu bērna pašvadītu mācīšanos, domāšanu un radošumu, pašizziņu un caurviju prasmes. Bērns pirmsskolā gūst pratību valodu mācību jomā, kas nosaka latviešu valodas apguvi gan latviešu, gan arī mazākumtautību pirmsskolas izglītības programmās. Mūsu pētnieku grupa valsts pētījumu programmā „Latviešu valoda” ir analizējusi pirmsskolas vecuma bērnu valodas apguves procesu, kas atspoguļo galvenās problēmas valodu mācību jomas īstenošanā. Kā ir pilnveidojusies bērnu valodas apguve divu gadu laikā, kopš pirmsskolas izglītības iestādēs tiek īstenota kompetenču pieeja? Kādi ir ieguvumi? Kādus risinājumus varētu piedāvāt situācijas pilnveidē?

Kompetenču pieejas īstenošanā mācību saturā ir norādīts, ka valodu mācību jomā pirmsskolas izglītības nobeigumā ir sasniedzamas šādas bērnu prasmes:

- bērns skaidro, kāpēc cilvēki sazinoties lieto valodu, klausās tekstu, nosauc tajā darbojošās personas, atstāsta notikumus, izdomā teksta turpinājumu, jautā par neskaidro un atbild uz konkrētu jautājumu, saprotami un secīgi stāsta par redzēto, dzirdēto, piedzīvoto, piedalās sarunā, nepārtrauc runātāju, runā lieto dažādas runas intonācijas, atšķir un nosauc skaņas, skaņu apzīmē ar atbilstošu burtu, lasa vārdus un saprot izlasīto, raksta rakstītos burtus;
- bērns, kurš apguvis mazākumtautību pirmsskolas izglītības programmu, latviešu valodā atbild uz jautājumiem par redzēto un dzirdēto, jautā, lai iegūtu informāciju, izsaka savas vajadzības, iesaistās sarunā

par tematiem, kuri saistīti ar ikdienu un mācību procesu; mācās pareizi izrunāt skaņas, pazīst iespiestos burtus, lasa īsus ikdienas situācijās un mācību procesā biežāk lietojamus vārdus (Pirmsskolas mācību programma, 2019).

Tomēr augstu sasniegumu nodrošinājums valodas apguves jomā kā monolingvāliem, tā bilingvāliem bērniem ir valsts izglītības sistēmas izaicinājums.

Veids, kuru bērni izmanto savas valodas attīstīšanai, jau agrīnā vecumā ir orientēts uz prasmju pilnveides un paplašināšanas meklējumiem. Bērni vispirms mācās saprast un lietot skaņas, pēc tam – vārdus un visbeidzot teikumus un veselu tekstu. Tādā veidā īstenojas daudzveidīga mijiedarbība ar sociālo vidi, izmantojot valodas līdzekļus, kas stimulē bērna personisko attīstīšanos un sociālās pieredzes veidošanos.

Kā liecina pētījumi, bērnu runas attīstībā vērojamas kopsakarības gan fonētiskajā, gan leksiskajā un gramatikas līmenī, kas ļauj izstrādāt komunikatīvās attīstības izpētes sistēmu, kurā tiek fiksēti ticami vidējie rādītāji un izveidot ieteikumus pedagogiem valodas apguves sekmēšanai etniski un lingvistiski heterogēnās pirmsskolas grupās.

HARALD BICHLMEIER

Saxon Academy of Sciences at Leipzig

harald.bichlmeier@uni-jena.de

**Thoughts on modern methodology and ghost roots
in ‘Old European’ and Baltic onomastics**

In Baltic onomastics (as in ‘Old-European’ onomastics) traditions are rather long-lasting. One of these traditions – which should now finally be discarded – is the one that etymologies of hydronyms of the older layers of Indo-European (IE) languages tend to be made by means of pre-World-War-II IE linguistics. Some of these traditional etymologies become impossible/inviabile, when modern methods of IE linguistics and certain more general rules of scientific procedure (as, e.g., ‘Occam’s razor’) are applied. New results can only be achieved, when also the methodology of a certain science is applied on its most advanced level.

One point coming up time and again is that the continued use of old fashioned methodology and the refusal to look at things through the lenses of up-to-date procedures leads to the creation of ghost words or ghost roots, which are hard to get rid of again, the more so, when they are continued to be propagated by known researchers. Here the cases of two such spooky roots will be presented – thus hopefully ending their existence.

The more focus one is represented by the (in)famous root PIE **en-/*on-* ‘flow’ (regularly to be found in the discussions on hydronyms since Krahe’s times – but not even booked in Pokorny’s “Indogermanisches etymologisches Wörterbuch”): Even if we reconstruct it in the modern way as PIE **h₁en(H)-* there is no single appellative word or onym which *must* necessarily be reconstructed on the basis of this root. The hydronyms Lith. *Anýkščiai*, Russ. *Onut* can be based on a root PIE **h₂en-* ‘take out/up water’, Celtic appellatives as OIr. *en* ‘water’, *enach* ‘swamp’, Mlr. *an* ‘river’, Gaul. *anam* ‘swamp’ (gl. *paludem*) are most probably derived from PIE **pen-* ‘standing water, swamp’ and some more German(ic) and Celtic hydronyms also do not call for a root **h₁en(H)-*. So there is no evidence a root **h₁en(H)-* ever existed, everything can be explained via **pen-* or **h₂en-*: As Occam’s razor tells us: “Entia non sunt multiplicanda

praeter necessitatem”, we should be content with those two roots explaining everything and not invent a third one – for which again we would not be able to give a definite meaning anyway, as it is nowhere reliably attested in the appellative lexicon!

In the case of the river-names Lith. *Liekà*, *Liėké* and their siblings the standard etymology links them with a root PIE **(h₁)leĵk-* ‘bend’. This root, however, turns out to be a mere phantasma: it is not attested in the appellative lexicon of any IE language. Thus, should the root be attested at all in the onymic lexicon, we are not able to attribute any meaning to it. The Lithuanian river-names can be derived much more easily and without any problem from the root PIE **uleĵk^u-* ‘(be) wet, moisten’, which is well attested in other IE languages in the appellative as well as the onymic lexicon (cf. Lat. *liquēre* ‘be fluid’, OIr. *fluch* ‘moist’). As will be shown, this fact makes it impossible, however, to connect the Lithuanian river names with the Austrian/Bavarian river name *Lech* any longer (as it used to be done traditionally).

LAIMUTIS BILKIS

Lietuvių kalbos institutas

laimutisbilkis@gmail.com

Dėl lietuvių vietovardžių su šaknimis *juj- / jūj-*

Iš gyvosios lietuvių kalbos užfiksuoti keli šaknis *juj-*, *jūj-* turintys vietų vardai: oikonomimas *Jujėnai*, kuriuo įvardijamas kaimas yra Panevėžio r., ir Kupiškio r. Vėžionių kaime užrašyti Lėvens upės dalies, kuri vadinama sietuva, užsūkiu, vardai (variantai) *Jujà, Jūjà, Jūjos liñkis*. Latvių vietovardžių žodyne pateiktas Dundagos apylinkių viensėdžio vardas *Juījas*, kuris spėjamai siejamas su liet. kaimo vardu *Jujėnai*. Apie lietuvių toponimus su *juj-*, *jūj-* kol kas nėra nieko parašyta, latvių vietovardis tik bandomas sieti su lietuvių oikonimu.

Iš vietinių gyventojų kalbos kaimo vardas *Jujėnai* pirmiausia užrašytas XX a. pradžioje ir apie 1935 m., tai pat kelis kartus užfiksuotas po karo. Gyvąją vartoseną paremtuose administracinio pobūdžio šaltiniuose oikonimo forma taip pat nevarijuoja. Todėl galima teigti, kad gyvojoje kalboje vartota ir vartojama tik viena lytis, kuri XX a. I pusėje jau tikrai buvo nusistovėjusi. Išsami kelių XVII ir XVIII a. šaltinių analizė rodo, kad dabartinis oikonimas *Jujėnai* bažnyčių metrikų knygose turi labai daug užrašymų variantų: *de iaùianis, de lugeny, de luieny, de luienny, de luywieny, de Junieny, de luwieny, de lunianj, de luiany, de lujany, de villa leiuny, de villa laiuny* ir pan. Pagal tai formaliai galima atstatyti formas **Jaujėnai, Jujėnai, *Jujvėnai, *Junėnai, *Juvėnai, *Jugėnai, *Jėjūnai*. Administracinio pobūdžio istorijos šaltinių užrašymai *luiany, Юяны, Jujany* suponuoja tik vieną oikonimo variantą *Jujėnai*.

Daugelio kaimo vardo variantų trumpalaikis ar vienkartinis vartojimas, panašių iškreipimo atvejų buvimas istorinėje oikonimijoje ir antroponimijoje, nuosekli vienos formos vartoseną istoriniuose administracinio pobūdžio šaltiniuose leidžia teigti, jog oikonimo *Jujėnai* užrašymai su šaknimis **jau-*, **jug-*, **jun-*, **juv-*, **jujv-* greičiausiai yra metrikų įrašų autorių (raštininkų) padariniai, nesietini su natūralia vardo raida gyvojoje kalboje. Dabartinį oikonimą atspindinčios formos istorijos šaltiniuose vartotos dažniausiai, jų gausu visose tirtose metrikų knygose, neretai pagrėčiui su kitokiais šaknies variantais,

todėl galima manyti, jog šaknis *juj-* ir yra tikroji, etimologinė. Vienas metrikuose užrašytas asmenvardis gali liudyti asmenvardinę šio vietovardžio kilmę. Tai 1699 metų įrašas *Sophia Juynicia de Junieny*. Taip įvardytos krikšto motinos iš Jujėnų kaimo antrasis asmenvardis *Juynicia (Jujnyčia)* gali būti sporadiškai sutrumpinta forma iš **Jujėnyčia*, t. y. 'Jujėno dukra'.

Vandenvardžių *Jujà, Jūjà, Jùjos liñkis* kilmė visiškai neaiški. Pagal užrašymus iš gyvosios kalbos galima spėti, jog visi šie variantai galbūt rodo realiai buvusią vietos vardo šaknies balsių kaitą *juj-/jūj-*. Kadangi fiksuota ir sudėtinė forma, neatmestina asmenvardinės kilmės galimybė – iš avd. **Jujà* ir liet. *liñkis* 'paviršiaus įlinkimas ar iškilimas; dauba, slėnis, klonis; lankstas, vingis'. Kita vertus, tam prieštarautų nesudėtiniai vandenvardžiai *Jūjà* ar *Jujà*, nes panašios struktūros toponimai retai būna kilę iš asmenvardžių.

GRASILDA BLAŽIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
grasildablaziene@gmail.com

Naujas žvilgsnis į prūsų asmenvardžius

Nagrinėjant prūsų asmenvardyną labai svarbu atkreipti dėmesį į prūsiškų asmenvardžių gyvybingumą, apskritai į įvardijimo problemas. Žinoma, ypatingas dėmesys skiriamas viduramžiams, vėlesniesiems viduramžiams, nes minėtini du veiksniai, lėmę prūsų asmenvardžių sistemą. Pirmiausia radosi asmenį iš kitų skiriantys vardai, jie buvo prasidėjus Ordino ekspansijai ne tik prūsiški, bet ir krikščioniški neprūsiški svetimi vardai, antra – modernios dvinarės įvardijimo sistemos susiformavimas. Kaip rodo rasti duomenys, prūsų įvardijimui labai svarbūs ir ne tik Vokiečių ordino dokumentuose užfiksuoti faktai, bet ir XVI a. bei vėlesniuose amžiuose užrašyti tikriniai vardai. Negalima pritarti Reinholdo Trautmanno, įteikisio pirmą prūsiškų asmenvardžių rinkinį prūsistams resp. baltistams, onomastams, istorikams ir visiems, kuriems buvo svarbūs prūsų vardyno formavimosi vyksmas ir eiga, teigusio tai, kad vėlesnių amžių dokumentuose užfiksuota daug naujesnių laikų ir beverčių nuorašų „viel junge und wertlose Abschriften“, nuomonei (TAP 10). Mokslininkas jau buvo susipažinęs su Turko mokesčio registru, išdėstytu Rytprūsių foliante 911 a, kuris buvo surašomas, remiantis gyvąja kalba, ir galėjo įvertinti naujus gausius asmenvardyno faktus bei asmenvardžių užrašymo variantus, svarbius kilmės nustatymui. Autorės pateikti Prūsijos Biudžeto ministerijos (Etatsministerium) dokumentai taip pat nebuvo nuorašai ar jau žinomų faktų perrašai. Tuose dokumentuose užrašytas vardynas prikišamai parodo prūsiškų asmenvardžių buvimą vėlesnių amžių lauke, pvz., 1568 (1543) *Kersten Wiskantte, Nachfahr des Andres Pokie/Miches Wiskantte Sohn des Paul Wiskante wegen 1/2 Hufe zum Berwalde im Wargischen gelegen, Paul Wiskantte. Kersten Wiskantte des dorffs Berwalde Inwohner* (EM 126d 77 1v–1r). Kaime Bärwalde Vargių parapijoje (Goldbeck, 1785, 12) dar XVI a. gyveno Viskantų šeima. Dokumentu minimi keturi asmenvardžių turėtojai (kalbamuoju atveju tikų ir pavardės terminas, nes faktologinės medžiagos pateikimas leidžia kalbėti apie dvinarį įvardijimą): *Kersten, Paul, Miches. Wiskante*

ir *Andres Pokie*, kurių pirmasis įvardijimo asmenvardis ne prūsiškas. Antrieji įvardijimo asmenvardžiai prūsiški – *Pokie*, *Wissekant*, *Wisskanntte*. Pastarasis jau nuo XIV a. pirmosios pusės buvo žinomas ne tik Semboje (TAP 120). Tai pr. **Vis-kant-*, dvikamienis asmenvardis, plg. liet. avd. *Viskanta*, *Viskantas* (LPDB). Apie asmenvardžio gyvybingumą iki XVI a. vidurio nebuvo žinoma. Taigi, galima diskutuoti apie asmenvardžių turėtojų tautybę, bet sunku įsivaizduoti, kad Rytų Prūsiją nukariavę, vėliau joje apsigyvenę įvairių tautybių žmonės, daugiausia vokiečiai, pasivadino prūsiškais įvardijimo ženklais.

DZINTRA BOND, VERNA STOCKMAL, DACE MARKUS

Ohio University, Liepaja University
bond@ohio.edu, vstockmal@gmail.com,
markus@latnet.lv

A note on native and non-native accentedness judgments

Talkers in a second language can readily be identified as speaking with a foreign accent, characterized by both specific and more general deviations from the phonology of a target language. In this study, we examined the identifications of native and non-native talkers by listeners with various amounts of knowledge of the target language. Native and non-native speakers of Latvian provided materials. All the non-native talkers spoke Russian as their first language and were long-term residents of Latvia. We used Latvian as the target second language and speech samples produced either by native speakers or by ethnic Russians for whom Latvian is a second language. The text for reading was identical, talkers could not be distinguished by lexical selection or morphological and syntactic errors. A listening test, consisting of identical sentences excerpted from a short recorded passage, was presented to three groups of listeners: native speakers of Latvian, Russians for whom Latvian was a second language, and Americans with no knowledge of either language. The listeners were asked to judge whether each utterance was produced by a native or non-native talker and to evaluate the talker's proficiency. The Latvians identified the non-native talkers accurately (88 %) while the Russians were somewhat less accurate (79 %). The American listeners were least accurate, but still identified the non-native talkers at above chance levels, 63 %. Sentence durations correlated with the judgments provided by the American listeners but not with the judgments provided by the native or L2 listeners. Interesting that there were no significant correlations between utterance duration and correct identification for Russian and Latvian listeners. Because these listeners knew the target language, they had many sources of information available to them rather than a relatively obvious characteristic such

as fluency or speech rate. Research for portions of this project was provided by a grant from the International Research & Exchanges Board, with funds provided by the US Department of State (Title VII program) and the National Endowment for the Humanities. Final conclusions of the study, organization and publication of the article was supported by National research programme “Latvian language” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

SANTA BRIEDE

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

sj@inbox.lv

Par vārdnīcās neiekļautajiem vārdiem

Vārdi vārdnīcās netiek iekļauti pēc nejaušības principa. Lai vārdi tiktu iekļauti vārdnīcā, tiem parasti jāatbilst noteiktiem kritērijiem atkarībā no vārdnīcas tipa, auditorijas, apjoma un citiem faktoriem. Referātā runāts galvenokārt par „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcu” un tajā neiekļautajiem vārdiem, pievēršot uzmanību trim leksikas atlasēs kritērijiem – lietojuma biežums, lietojuma jomas un ilglaicība.

1. Biežums

Biežuma konstatēšanai lielajās valodās tiek izmantoti valodu korpusi (parasti līdzsvarotie korpusi). Vārdi, kas šajos korpusos neparādās vai parādās reti, vārdnīcā netiek iekļauti. Latviešu valodā korpusi ne vienmēr sniedz objektīvu priekšstatu par vārdu lietojuma biežumu (piem., Līdzsvarotajā mūsdienu latviešu tekstu korpusā LVK2018 nav neviena „kovidvārda”). Ļoti maz lietoti vai nelietoti ir arī dažādi jau apstiprināti termini. Piem., Terminoloģijas komisija jau 2016. gadā apstiprinājusi terminu *sīkurķis* ‘cilvēks, kuram nav plašu zināšanu un iemaņu programmēšanā, bet kurš tomēr cenšas ar zināmām un viegli izmantojamām metodēm atrast vājās vietas interneta datoros un tos uzlauzt’ (LNTP), tomēr tam ir tikai daži lietojuma piemēri. Tāpat ir vērojams arī pretējs process – piem., „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (pagaidām) nav uzņemts tāds vārds kā *dzērājšoferis*, kuram ir daudz lietojumu un kas ir iekļauts arī Eiropas Parlamenta izdevumā „Multilingual Dictionary of New Words” (2019).

2. Lietojuma jomas

Vērtējot lietojuma jomas, uzmanība tiek pievērsta tam, kādā kontekstā un kādās nozarēs vārds tiek lietots. Piem., latviešu valodā ir daļa vārdu, kas veidoti kā spēle ar valodu vai joks un tiek lietoti tikai sarunvalodā neformālā saziņā. Piem., pēc tam, kad plašsaziņas līdzekļos parādījās Valsts prezidenta Egila Levita lietotais vārds *valstsgriba*, pēc analogijas radās arī citi – *valstskāre*, *maskgriba*, *algasgriba* utt. Jauni vārdi ienāk arī necenzētajā leksikā (piem., tādi *smartass*

latviskojumi kā *vieddibens*, *viedpakaļa*), kurus „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” nav paredzēts iekļaut vārdnīcas normatīvās pieejas dēļ.

3. Ilglaicība

Ja vārds valodā ir parādījies nesen, bet tiek plaši lietots, iekļaujot to vārdnīcā, tiek vērtēta vārda ilglaicība, resp., vai pastāv iespēja, ka vārds tik drīz nepazudīs. Šis aspekts ir īpaši svarīgs, domājot, piem., par pašlaik aktuālo „kovidleksiku” un tādiem vārdiem kā *kovidiots*, *kovidhistēriķi*, *divmetrošanās* u. tml.

Tālab aktuāls ir jautājums, vai šādus vārdus nepieciešams apkopot, kā to darīt un kur to darīt?

Avoti

European Parliament. (2019). *Multilingual Dictionary of New Words* (7th ed.) Luxembourg, Publications Office of the European Union. Pieejams <http://uni-sz.bg/truni11/wp-content/uploads/biblioteka/file/TUNI10039464.pdf>, skatīts 28.05.2021.

LNTP – *Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls*. Pieejams <https://termini.gov.lv/>, skatīts 28.05.2021.

Līdzsvarotais mūsdienu latviešu tekstu korpuss LVK2018. Pieejams <http://nosketch.korpuss.lv/#dashboard?corpname=LVK2018>, skatīts 28.05.2021.

KRISTINA BUKELSKYTĖ-ČEPELĖ

Stockholm University

kristina.bukelskyte.cepele@balt.su.se

**Nominal compounds with mobile stress
in Lithuanian dialects**

The aim of this talk is to address nominal compounds in Lithuanian dialects that are accented according to the mobile accent paradigm 3 (AP3) where the stress alternates between the last and the first syllables. It is considered that in these compounds, the stress might originally have rested on the first syllable, but due to the spread of secondary mobility, they have been assigned to the mobile accent paradigm. The results of the study are based on a large collection of data compiled from all existing dialect dictionaries published in Lithuania in the last decades (see e.g., Aleksandravičius, 2011; Markevičienė & Markevičius, 2014).

In this talk it is suggested that compounds with mobile stress are mostly found in Aukštaitian, while they are attested to a lesser degree in Žemaitian. It is also argued that compounds with mobile stress in Žemaitian are furthermore affected by stress retraction. From a semantic point of view, compounds accented according to mobile AP3 are mainly verbal governing compounds and determinative compounds, whereas there is only a small group of possessive compounds of this mobile type.

Another finding of the study pertains to the formal criterion of compounds, i.e., the linking element. In terms of the use of linking elements, there is a clear areal distribution in Lithuanian dialects; in East and South Aukštaitian, mobile compounds with linking elements are prevalent, whereas in West Aukštaitian as well as Žemaitian, the largest portion of mobile compounds do not include linking elements.

References

- Aleksandravičius, J. (2011). *Kretingos tarmės žodynas*. (D. Mikulėnienė, & D. Vaišnienė, Eds.) Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Markevičienė, Ž., & Markevičius, A. (2014). *Vidiškių šnektos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

NATĀLIJA BURIŠINA

University of Latvia, Heidelberg University
natalija.burisina@gmail.com

**Enhanced perspective of phylogenetic link
between Sanskrit and Latvian: morphological
and syntactical level**

Since the time, when German linguist France Bopp completed his groundwork on “Comparative Grammar of Sanskrit, Zend, Greek, Latin, Lithuanian, Gothic, German, And Slavonic languages” (1852), have passed 169 years. Modern Lithuanian and Latvian languages both represent Eastern Baltic branch and are the only two remaining living languages. Moreover, the latest linguistic studies corroborate the fact that Balto-Slavic branch divorced the Indo-European language tree approximately at the same time when did Indo-Iranian language branch. Regardless of numerous direct and indirect evidences, no further in-depths linguistic studies have ever been conducted in order to demonstrate phylogenetic link between Latvian and Sanskrit languages. Hence, this study aims at filling in these lacunae by giving enhanced overview and analyses of morphological cognates in Sanskrit and Latvian both highly synthetical or fusional languages according to Sapir’s terminology.

Thus, this study is going to demonstrate following linguistic phylogenetic features: Genitive case, indeclinable Participle or Gerund (*tvānta*) in Sanskrit versus declinable Active Past Participle in Latvian, Active Present Participle (*vartamāne kṛdanta*) in Sanskrit versus Active Present Participle in Latvian and Indeclinable Active Participle or Semi-declinable Active Participle, Past Passive Participle (*bhūte kṛdanta*) in Sanskrit versus Past Active Participle or Past Passive Participle in Latvian, and finally a give a glimpse into the adverbial suffixes and the word building both in Sanskrit and Latvian.

SOLVITA BURR

Latvian Language Institute of the University of Latvia, University of Washington
solvita.burr@gmail.com

Silence and Laughing through Tears during the Covid-19 Pandemic: Managing Languages and Emotions in Web-Based Linguistic Landscape Texts, Articles, and Commentaries

Desk studies of the development of linguistic landscape research show that the influence of the pandemic on public signage has attracted the attention of only a few researchers so far (e.g., Berra/Burr, 2020; Hopkins, 2020; Marshall, 2021; Kuße, 2021).

In this paper, I will examine Covid-19 pandemic-related linguistic landscape texts from Latvian cities (hereinafter LL texts), which are published on the internet (news portals; thematic groups of social networks, e.g., Facebook group “Skatlogu favorīti”, *Favorites of Window-case*; and blogs), as well as articles, posts, and readers’ responses to them (e.g., reactions, emoticons, written comments, memes, and moving gifs). I will use qualitative methods and content-based theories in data analysis: (1) the social semiotic approach (e.g., Randviir & Copley, 2010; Kress, 2010), (2) critical discourse analysis (e.g., Wodak, 2009; van Dijk, 2015), and (3) humor and creativity theories on digital texts (e.g., Martin, 2007; Cancelas-Ouviña, 2021).

The aim of this research is to investigate people’s frequent and widely used strategies for creating, perceiving, and modifying LL texts. To achieve the goal, I have defined the following research questions:

1. What does the language use in Latvian LL texts related to the Covid-19 pandemic tell us about language management good practices in an emergency in Latvia, the principles of an inclusive society, and public bodies’ concern for the health and safety of the country’s population?

2. What communication strategies, text creation techniques, and language means do the authors/owners use in pandemic-related LL texts? What do these texts say about human values, politeness, humor, and creativity?

3. What emotions do LL texts related to Covid-19 restrictions and new, pandemic-related social practices evoke in their readers? How do LL texts encourage the sharing of collective/individual experiences, attitudes, and beliefs related to the pandemic? What causes laughter, sadness, anger, or apathy in these LL texts?

References

- Berra/Burr, S. (2020). *Health and Health Care Advertising in the Latvian Linguistic Landscape*. Blog entry. <https://pilsetuteksti.blogspot.com/2020/04/health-and-health-care-advertising.html>
- Cancelas-Ouviña, L. P. (2021). Humor in Times of COVID-19 in Spain: Viewing Coronavirus Through Memes Disseminated via WhatsApp. *Frontiers in Psychology*, 12(611788). <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.611788/full>
- Hopkins, S. (2020). *Linguistic diversity and inclusion in the era of COVID-19*. <https://www.languageonthemove.com/linguistic-diversity-and-inclusion-in-the-era-of-covid-19/>
- Kress, G. (2010). *Multimodality: A social approach to contemporary communication*. London, New York: Routledge.
- Kuše, H. (2021). The linguistic landscape of the coronavirus crisis in foreign language didactics by using the example of German. *DIHELT 2021. SHS Web of Conferences 99, 01001 (2021)*. https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2021/10/shsconf_dihelt2021_01001.pdf
- Marshall, S. (2021). Navigating COVID-19 linguistic landscapes in Vancouver's North Shore: official signs, grassroots literacy artefacts, monolingualism, and discursive convergence. *International Journal of Multilingualism*.
- Martin, R. A. (2007). *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*. Burlington, MA: Elsevier Academic Press.
- Randviir, A., & Cobley, P. (2010). Sociosemiotics. In P. Cobley (Ed.), *Semiotics*. London, New York: Routledge, 118–134.
- van Dijk, T. A. (2015). Critical discourse analysis. In D. Tannen, H. E. Hamilton, & D. Schiffrin (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (2nd ed.). Chichester: John Wiley, 466–485.
- Wodak, R. (2009). Critical discourse analysis: history, agenda, theory, and methodology. In R. Wodak, & M. Meyer (Eds.), *Methods for Critical Discourse Analysis* (2nd revised ed.). Sage, 1–33.

AGNĖ ČEPAITIENĖ, AIDAS GUDAITIS

Lietuvių kalbos institutas
agne.cepaitiene@lki.lt, aidas.gudaitis@lki.lt

Sociokultūrinių tinklų tyrimo modelis tarmės kaitai nustatyti

Pranešime pristatomas GIS technologijų pagrindu veikiantis sociokultūrinių tinklų tyrimo modelis, skirtas bendruomenių mobilumo tendencijoms išryškinti ir tarmės kaitai nustatyti. Modelio veikimas iliustruojamas nagrinėjant ryškiųjų ir blankiųjų rytų aukštaičių panevėžiškių patarmės ypatybių – kirčiuotų ir nekirčiuotų *an*, *am*, atvirosios ir uždarnosios galūnės *a*, *e*, *i*, *u*, nekirčiuotų kamieno *o*, *ė*, *ie*, *uo* – kaitą.

Tiriamąją medžiagą sudaro statistiniai, apklausos ir kalbiniai duomenys:

- 1) bendruomenių mobilumas vertinamas remiantis oficialių šaltinių (Registru centro, Lietuvos statistikos departamento ir kt.) teikiamais 2019–2020 m. statistiniais ir socioekonominiais duomenimis – mokslo, maitinimo įstaigų, daugiafunkcių centrų, muziejų, bibliotekų ir kt. traukos objektais rytų aukštaičių panevėžiškių areale ir gretimose patarmėse (iš viso 223 LKA punktai ir 1808 traukos centrai, tiriamasis plotas – 26818 km²);
- 2) bendruomenių traukos objektų įtakos kalbai koeficientai, apskaičiuoti remiantis kalbotyros ekspertų vertinimu;
- 3) LKA punktų ir traukos objektų ryšių tinklas, realizuotas tinkline pasiekimumo analize; 4) kalbos kaita nustatyta remiantis 48 pateikėjų, gimusių 1888–1997 m. garso įrašų analize.

GIS įrankiais įvertintas gyvenamosios vietovės infrastruktūros lygis, atlikta LKA punktų ir infrastruktūros objektų ryšių tinklinė analizė, apskaičiuavus pasiekiamumą nuo tiriamųjų vietovių iki kiekvieno traukos objekto, nustatytas šių objektų pasiekiamumo indeksas. Gauti rezultatai normalizuoti, atsižvelgiant į objektų įtaką 5-ių tiriamųjų amžiaus grupių (0–14, 15–29, 30–44, 45–59, nuo 60 m.) kalbinei kaitai, nustatoma gautų dydžių ir skaičiais išreikštų vartojamų ypatybių indeksų koreliacija.

Rezultatai rodo esant po 6 didžiausius traukos centrus panevėžiškių patarmės plote (Panevėžys, Pasvalys, Biržai, Pakruojis, Radviliškis, Šeduva) ir gretimose patarmėse (Kupiškis, Kėdainiai, Anykščiai, Raseiniai, Kaunas, Šiauliai). Infrastruktūros pasiekiamumo indeksas koreliuoja su gyventojų skaičiumi tiriamose gyvenvietėse, tačiau bendrasis infrastruktūros lygis ryškus poveikio bendrajai panevėžiškių ypatybių kaitai įtakos nedaro – galimos aukšto infrastruktūros lygio ir menkos kaitos (Pakruojis, Šeduva), žemo infrastruktūros lygio ir menkos kaitos (Žeimelis, Getautai), žemo infrastruktūros lygio ir didelės kaitos (Saločiai) kombinacijos. Ryškesnė socioekonominių veiksmų (išsilavinimo, bedarbystės, kt. rodiklių) ir kalbinės kaitos koreliacija, pvz., aukštesnio išsilavinimo atstovų bendruomenėse fiksuojama dažnesnė panevėžiškių ypatybių kaita, o aukštesnės bedarbystės arealuose – mažesnė.

Galimai didžiausią įtaką panevėžiškių tarminių ypatybių kaitai daro atstovų visuotinio susibūrimo vietas (vyresniajai kartai – arti esantys kultūros centrai, muziejai, bažnyčios, bibliotekos, jaunesniajai – toliau esančios ugdymo įstaigos ir muziejai). Ryškios koreliacijos tarp panevėžiškių ypatybių kaitos ir likusių tirtų traukos objektų nenustatyta.

INETA DABAŠINSKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
ineta.dabasiniskiene@vdu.lt

Atominės tapatybės atspindžiai kalbos politikoje ir praktikoje. Visaginas

Jau tris dešimtmečius Baltijos šalių kalbų politikos kryptys intensyviai aptariamos politikų ir mokslininkų grupėse. Diskusijos vis dar aktualios tautinių mažumų vartojamos valstybinės kalbos viešajame gyvenime, ypač švietimo sektoriuje, klausimais. Nors rusakalbių Lietuvoje yra nepalyginamai mažiau nei Latvijoje ir Estijoje, Visaginas išsiskiria Lietuvoje rusakalbių gyventojų skaičiumi, siekiančiu virš 80 procentų.

Miestas pradėtas statyti atominės elektrinės reikmėms Sovietų Sąjungos centrinės valdžios sprendimu 1975 m. Į šias pažangios pramonės statybas kviesti specialistai iš visos sąjungos, todėl daugiatautis šio miesto veidas tapo jo simboliu ir sovietinės propagandos tribūna. Politinio režimo kaita bei Ignalinos atominės elektrinės (IAE) uždarymas lėmė sunkią miesto transformacijos eigą: nerimas dėl ateities, pasunkėjusi ekonominė situacija dėl žlugusios pažangios pramonės ir darbo vietų praradimas, intensyvi emigracija, kultūrinių ir socialinių ryšių trūkumas su kitais Lietuvos regionais bei valstybinės kalbos kompetencijų stoka.

Dabartinis Visaginas tiek kultūriškai, tiek geografiškai vis dar yra izoliuotas nuo likusios šalies, o jo gyventojai dažniausiai vartoja rusų kalbą. Pokyčiai vyksta palaipsniui: dažniausiai jaunų gyventojų grupėje valstybinės kalbos įgūdžiai geresni, o vyresnioji rusakalbė karta išsiugdė teigiamą požiūrį į Lietuvą ir lietuvių kalbą (Šliavaitė, 2012; Labanauskas, 2014; Lichačiova, 2013).

Šiame pranešime aptariamos kalbų vartojimo tendencijos IAE ir Visagine, akcentuojant 1995 m. bei vėliau priimtus Kalbos įstatymus ir kitus teisės aktus išskirtinai atominės elektrinės funkcijų reikmėms. Bus teigiama, kad *lingvistines* išimtis sąlygojo branduolinė pramonė, jos technologinė ir mokslinė pažanga, politinis slaptumas ir saugos taisyklės. Perėjimas iš sovietinės į nepriklausomą Lietuvą, iš branduolinės į post-atominę realybę

buvo pažymėtas protestų, įtampos, derybų ir išimčių. „Branduolinio išskirtinumo“ (Hecht, 2012) prieigos bus laikomasi aptariant IAE ir Visagino kalbos politikos ir praktikos tendencijas.

Literatūra

- Hecht, G. (2012). *Being Nuclear. Africans and Global Uranium Trade*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Labanauskas, L. (2014). Miesto socialinis ekonominis kontekstas ir tautinio tapatumo raiška: Visagino miesto atvejis. *Etniškumo studijos*, 2. Lietuvos socialinių tyrimų centras, 125–143.
- Lichačiova, A. (2013). Visagino sociolingvistinė specifika ir perspektyvos. In M. Ramonienė (red.), *Miestai ir kalbos, II*. Vilnius: Vilnius University Press, 185–216.
- Šliavaitė, K. (2012). Etninės mažumos darbo rinkoje: kalbos, pilietybės ir socialinių tinklų reikšmė (Visagino atvejis). *Etniškumo studijos / Ethnicity studies*, 1(2), 103–125.

MILDA ONA DAILIDĒNAITĒ

University of Latvia Livonian Institute, University of Tartu
m.dailidenaite@gmail.com

Functions and further developments of Livonian and Latvian indirect imperatives

The term imperative is generally used to refer to forms or constructions primarily used to express second person commands. It has however been observed that some languages have imperative paradigms that extend beyond the second person and Finno-Ugric languages are known to fall into this category. Furthermore, Estonian, and Livonian have developed secondary imperative paradigms (EKS, 172–176; Viitso, 2008, 320) called jussive, which are used to express indirect commands (to a third person, or mediated commands). It has also been observed that many languages (e.g., Estonian, Livonian, Latvian, Lithuanian, Russian) in the Baltic sea region have developed hortative particles, which have all been derived from permissive-causative verbs. The Latvian hortative particle and indicative constructions are considered to be an analytical third person imperative in Latvian grammars (e.g., LVG, 492).

I will present a study of the Livonian jussive and the Latvian third-person imperative (together referring to the constructions as ‘indirect imperatives’) comparing the functions of these constructions including their further developments. Livonian and Latvian indirect imperatives show a striking similarity in the functions they are used in, although the distribution of functions is not quite as similar. I analysed 5 different sources: Livonian folk narratives (collected prior to WWI and collected after WWI), Livonian folk songs, the Balanced Latvian corpus and Latvian folk song database, which amounts to 1320 occurrences of indirect imperatives.

References

EKS – Erelt, M., Hennoste, T., Lindström, L., Metslang, H., Pajusalu, R., Paldo, H., & Veismann, A. (2017). *Eesti keele süntaks* (M. Erelt, & H. Metslang, Eds.). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

- Nītiņa, D., & Grigorjevs, J. (red.). (2015). *Latviešu valodas gramatika* (2. izd.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Viitso, T.-R. (2008). *Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud*. Tartu-Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Sources

- Balanced corpus of Latvian*. Retrieved January, 2020, from http://nosketch.korpuss.lv/run.cgi/first_form?corpname=LVK2013
- Database of Latvian folk songs*. Retrieved June, 2020, from dainuskapis.lv
- Loorits, O. *Collection of Livonian folktales* (LF IV 6; ERA-13302-70814-18895). Estonian Literature Museum.
- Loorits, O. (1936). *Volkslieder der Liven*. Tartu: Õpetatud Eesti Selts.
- Setälä, E. N. (1953). *Näytteitä liivin kielestä* (V. Kyrölä, Ed.). (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia, 106.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- The Livonian corpus*. Retrieved August, 2019, from <http://www.murre.ut.ee/mkweb/>

ANNA DAUGAVET, PETER ARKADIEV

St Petersburg University,
Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences
anna.daugavet@gmail.com, alpgurev@gmail.com

The Latvian and Lithuanian perfects in a typological questionnaire and a parallel corpus

Our analysis of data from two different sources, one a typological questionnaire (PQ) from Dahl (2000, 800–809) completed by 7 Lithuanian and 5 Latvian speakers and another a parallel corpus (LiLa), reveals the same patterns in the use of the perfect forms in Latvian and Lithuanian.

- The perfect forms are much more frequent in Latvian than in Lithuanian, the difference being the largest in the Present Perfect and becoming less pronounced in the Past Perfect and the Future Perfect.
- The perfect uses found in Lithuanian form a subset of the perfect uses found in Latvian. The Present Perfect uses shared by the two languages are resultative (1) and experiential (2), while the meaning of current relevance is mostly found in Latvian.

(1) resultative (PQ)

Latv. *Viņš jau ir pamodies.*

Lith. *Jis jau pabudęs.*

‘He has already awoken.’

(2) experiential (PQ)

Latv. *Tu esi bijis Austrālijā?*

Lith. *Ar esi buvęs Australijoje?*

‘Have you ever been to Australia?’

- The development of the current relevance uses is made possible by the resultative construction being extended to atelic verbs in Latvian (3),

as well as to telic verbs whose lexical meaning does not suggest an event with an observable result at its inherent endpoint in both Latvian and Lithuanian (4).

(3) current relevance (LiLa), atelic verbs

a) original Latvian sentence

*Kā es šo dienu **esmu gaidījusi!***

b) Lithuanian translation by means of Simple Past

*Kaip aš **laukiau** šios dienos!*

‘I have waited so long for this day!’

(4) current relevance (LiLa), telic verbs

a) original Lithuanian sentence

*Psichoanalizė **yra gana tiksliai išaiškinusi**, iš ko ji sudaryta.*

b) Latvian translation

*Psichoanalīze **ir diezgan precīzi noskaidrojusi**, no kā tā sastāv.*

‘Psychoanalysis has established its exact composition.’

- Perfect-like constructions involving the verb ‘be’ in combination with an adjectivised active participle are only common in Lithuanian (5a) while in Latvian adjectivised passive participles are used instead (5b).

(5) stative (LiLa)

a) original Lithuanian sentence

*Aš **esu įsitikinusi**, kad visa tai buvo skirta jums.*

b) Latvian translation

***Esmu pārliecināta**, ka tas viss ir domāts jums.*

‘I’m convinced that all this is intended for you.’

- The higher degree of grammaticalization of the Latvian perfect also reveals itself in more diverse uses of the Past Perfect, such as the one presenting results of an event that takes place parallel to the main narrative line (6a).

(6) ‘behind the scenes’ (LiLa)

a) original Latvian sentence

*Kamēr mazgājos, māsa **bija sagatavojusi** divus stiprus kokteiļus.*

b) Lithuanian translation by means of Simple Past

*Kol maudžiausi, sesuo **paruošė** du stiprius kokteilius.*

‘While I took a bath, my sister prepared two strong cocktails.’

References

Dahl, Ö. (Ed.). (2000). *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

LiLa – *Lithuanian-Latvian-Lithuanian Parallel Corpus*. <http://lila.korpuss.lv>

DAIGA DEKSNE

Latvijas Universitāte

daigade@inbox.lv

Verba priedēkli latgaliešu rakstu un latviešu literārajā valodā¹

Latviešu literārajā valodā verbu atvasināšanai tiek lietoti 11 priedēkļi. Latgaliešu rakstu valodā papildus vēl sastopami priedēkļi *pra-*, *pod-*, *roz-* un *da-*. Referātā tiek pētīts, kādas nozīmes piemīt priedēkļiem, kas sastopami tikai latgaliešu rakstu valodā, un vai priedēkļi, kas sastopami gan latviešu literārajā, gan latgaliešu rakstu valodā, tiek lietoti vienādās nozīmēs.

Priedēkļi *pri-* un *pra-*, iespējams, radušies slāvu un lietuviešu valodas ietekmē, bet par slāvu aizguvumiem uzskatāmi priedēkļi *roz-* un *pod-* (Rudzīte, 1964, 326).

Priedēklis *pod-* izsaka iedarbību no apakšas – *podlākt* (latv. ‘palēkties’), virzību klāt horizontālā plaknē *podbraukt* (latv. ‘piebraukt’), atbalstu vai piemērošanos kaut kam *podspieļuot* (latv. ‘piespēlēt’). Šādas *pod-* nozīmes sastopamas arī krievu valodā (Janda et al., 2013, 75).

Priedēklis *roz-* izsaka sadalīšanu daļās vai iznīcināšanu *rossist* (latv. ‘sasis’), izkliedi *rozīt* (latv. ‘izklīst’) vai līdz galam pabeigtu darbību *rozplaukt* (latv. ‘izplaukt’).

Priedēklis *pra-* izsaka virzību garām un cauri kaut kam. Lai izteiktu virzību cauri, latviešu literārajā valodā tiek lietots prefiksoīds *caur-*, piem., *caurbraukt*.

Priedēklim *da-* latgaliešu rakstu valodā ir neitrāla nozīme, taču latviešu literārajā valodā tas tekstam piešķir stilistisku nokrāsu. Priedēklis *da-* izsaka virzību klāt *dabraukt* (latv. ‘piebraukt’), pievienošanu kaut kam *damest* (latv. ‘piemest’), momentānu darbību *dasadūrt* (latv. ‘piedurties’), veiksmīgi pabeigtu darbību *darunuot* (latv. ‘pierunāt’ vai ‘beigt runāt’).

Latgaliskajās izloksnēs sastopami atvasinājumi ar *aiz-*, kuriem piemīt darbības pēkšņuma nozīme (Stafecka, 2013, 262). Latviešu literārajā valodā šie

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

verbi tiek lietoti ar priedēkli *ie-*, piem., *aizakliegt* (latv. 'iekliegties'). Priedēklim *at-* gan Kalupes izloksnē, gan lietuviešu valodā ir ilgstošas darbības vai procesa norises nozīme, piem., latgaliešu *atganīt* un lietuviešu *atganyti* nozīme ir 'ilgāku vai visu laiku noganīt' (Reķēna, 2008, 135). Piemēri ar šādu nozīmi nav konstatēti latviešu literārajā valodā.

Atsauces

- Janda, L. A. et al. (2013). *Why Russian aspectual prefixes aren't empty: prefixes as verb classifiers*. Bloomington, Indiana: Slavica Publishers.
- Reķēna, A. (2008). Par augšzemnieku dialekta Kalupes izloksnes priedēkļverbu atšķirībām no latviešu literārās valodas. *Raksti valodniecībā* (I daļa). Liepāja: Liepājas Universitāte, 131–140.
- Rudzīte, M. (1964). *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Stafecka, A. (2013). Latviešu valodas dialekti. In J. Stradiņš (galv. red.), *Latvieši un Latvija, I: Latvieši*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmija, 245–274.

MORTIMER DRACH

Institute of Empirical Linguistics, Goethe University Frankfurt
drach@posteo.de

CorDon – Digital Old Lithuanian: Corpus of Kristijonas Donelaitis (1714–1780)

[CorDon](#) is a freely accessible, deeply annotated digital corpus (ca. 24,000 words) of the works of Lithuanian national poet Kristijonas Donelaitis: (a) the four-part poetic cycle *Metai* (“The Year”, including the 29-line “Fortsetzung”), (b) an early part of this cycle, *Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbę* (“Fritz’s Story about the Lithuanian Wedding”) and (c) the six fables (*pasakos*).

The corpus is based on manuscript-accurate and print-accurate digitizations of the texts, which have been annotated lexically and morphosyntactically using a grammatical model of Old Lithuanian ([CorDon tagset](#)), itself based on the [SLIEKKAS](#) tagset. The annotated texts have been linked, and aligned on the verse or word level, with a facsimile of the autograph (where the manuscript survives – *DM PL.WD.F*) as well as the oldest print editions by Ludwig J. Rhesa (*DMRh* 1818, *DPRh* 1824), August Schleicher (*DMSch* 1865), and Georg H. F. Nesselmann (*DMN* 1869). It has also been verse-aligned with Rhesa’s and Nesselmann’s German translations (*DMRh* 1818, *DMN* 1869) and translations into English (*DMR* 1967) and Italian (*DMC* 2014).

The [Reading View](#) enables the user to choose any combination of annotation layers and parallel texts for display. An intuitive [search interface](#) allows queries ranging from simple string searches to sequences of specific word forms or parts of speech.

This short presentation will introduce the project and give a brief overview and demonstration of its functionality.

INA DRUVIETE

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts,
Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte
ina.druviete@lu.lv

Latviešu valoda kā vērtība un identitāte: simbolisku konceptu integrēšana valodas politikā

No 2018. gada līdz 2021. gadam Latvijā tiek īstenota valsts pētījumu programma „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002). Latviešu valodas ilgtspējas nodrošināšanā vienlīdz svarīgi ir gan fundamentāli tās vēstures, struktūras un dažādu līmeņu valodas parādību pētījumi, gan dziļākā izpētē pamatotas rekomendācijas valodas lietojumam gan sabiedrības, gan indivīda līmenī, uzsverot latviešu valodas kā galvenā nācijas identitātes elementa ciešo saistību ar Latvijas valstiskumu. Tāpēc viens no apakšprojektiem veltīts Latvijas valodas situācijas monitoringam. Valodu apguves un valodu lietojuma motivācijas aspektā īpaša uzmanība jāveltī sabiedrības viedokļu, lingvistisko stereotipu apzināšanai un lingvistiskās uzvedības izpētei. Tas ļauj novērtēt valodas situācijas pozitīvo vai negatīvo dinamiku un noteikt konkrētus risināmus uzdevumus valodas politikā. Apakšprojekta ietvaros izstrādāta kolektīva monogrāfija (autori I. Druviete, K. Kļaviņš, L. Lauze, D. Liepa, V. Požarnova, D. Strelēvica-Ošiņa), pievēršoties gan lingvistiskās attieksmes teorijai, gan tās praktiskajai izpaušmei, gan apcerot valodas kā identitātes koncepta attīstību Latvijā dažādu kultūru saskares un vēsturisko norišu kontekstā.

Svarīgi noskaidrot, kā izprotams vērtības jēdziens, vai tas attiecināms uz valodu vispār un uz latviešu valodu konkrēti, un kāda varētu būt saistība starp valodu kā vērtību un tās vietu identitātes kompleksā. Valodas loma iezīmējama gan tradicionālo vērtību (valoda kā tradīcija un nacionālās identitātes marķieris), gan racionālo un izdzīvošanas vērtību kopā (valoda kā cilvēka prasme, kas nepieciešama konkurencei darba tirgū). 19. gadsimtā valoda tika uztverta kā viena no etnosa pamatiezīmēm un nācijvalsts identitātes elements. 20. gadsimtā valodu strukturālisti sāka uztvert kā zīmju sistēmu, poststrukturālisti īpaši uzsvēra valodas zīmes patvaļīgumu, nonākot pie idejas, ka ir vienalga, kurā

valodā mēs šo patvaļību īstenojam. 20. gadsimta vidū valodu sāka analizēt kā instrumentu uzņēmējdarbībā, priekšplānā izvirzot valodas tirgus vērtību. 21. gadsimta sākumā valodas kā vērtības traktējumu ietekmē saasinātās pret-runas skatījumā uz valodas un etnosa saistību. Saukli „valoda ir identitāte” nomainījis sauklis „valoda ir komunikācija”, kaut, pieaugot pragmatiski orientēto pētnieku īpatsvaram, vienlaikus aktualizējas arī lingvistikas humanitārā dimensija, uzsverot pasaules valodu daudzveidības saglabāšanas nepieciešamību.

Pozitīva stereotipa nozīmē izplatīts ir uzskats, ka vēsturiski latviešu valoda tautai izšķirīgos brīžos ir iezīmējusies kā vērtība, kas nodrošina identitātes pamatu. Atklāts ir jautājums, cik ilgi šāda pieeja tiks nodota nākamajām paaudzēm. Vai latviešu valoda arī mūsdienās tiek atzīta par vērtību, kuras uzturēšanā vērts ieguldīt pūles un kas nav vērtējama tikai ekonomiskā izdevīguma kategorijās? Vai varam paļauties uz „kultūrvēsturiskās paradigmas” stabilitāti, vai jārod jauna pieeja valodas stiprināšanai vērtību sistēmas ietvaros? Varbūt jāpieņem uzskats, ka valodu un to runātāju kolektīvu koncepts ir novecojis un jāpievēršas tikai indivīdu polilingvisma, hiperglosijas un translingvisma pētīšanai? Referātā atspoguļotas valsts pētījumu programmas apakšprojektā gūtās atziņas un to iespējamā izmantošana Latvijas valodas politikā.

**AGNESE DUBOVA, BAIBA EGLE, HELENA LEMENDIK,
DJUDDAH LEIJEN, ANNA RUSKAN,
GRETA MASLAUSKIENĖ**

Liepāja University, University of Tartu, Vilnius University

agnesed@venta.lv, baiba.egle@venta.lv,

djuddah.leijen@ut.ee, ania_r_lt@yahoo.co.uk,

greta.maslauskiene@gmail.com

Contrastive perspective of authorial references in academic texts in Estonian, Latvian, and Lithuanian¹

Acquisition of academic writing at school and university, that is, scientific socialization, takes place based on the samples available in teaching aids or methodological instructions. If a writer has acquired academic writing in foreign languages or transferring the acquired knowledge to research activities after university, for the writer needs to a flexible in changing their linguistic behaviour for the language they write a specific work in.

One of the culture-specific features of the academic style is the presence and visibility of the author in the text. For explicit reference, overt personal pronouns can be used (e.g., *es* ('I'), *mēs* ('we') in Latvian; *ma* 'I' or *me* 'we' in Estonian and *aš* ('I') and *mes* ('we') in Lithuanian), or the verb inflection itself may express the person (e.g., *uuri-n* 'study-1SG.PRS' in Estonian). The array of linguistic devices used for implicit authorial reference is larger, including, for example, the passive or impersonal construction, metaphoric person, and third person. The author's preference for a particular device may be indicative of the influence of various cultural contacts or other external factors. Considering objectivity, which is one of the requirements of the scientific style, in the academic practice there is a competition of the mentioned authors' self-reference with the impersonal linguistic devices resulting in the use of different grammatical forms or phrases. The exploration of explicit expressions conveying the author's presence in the text and implicit devices may also cast light on reader engagement strategies.

¹ This abstract was supported by the project "Academic Writing in the Baltic States: Rhetorical Structures through culture(s) and languages".

The question asked in the report is: What are the linguistic devices used to explicitly present the author in the research results in academic text in Estonian, Latvian and Lithuanian?

The focus is on the extent of the use of personal pronouns and corresponding verbal inflection in various fields and academic genres. In addition, meso-structural units of scientific articles and implicit means of authorial expression in all three Baltic languages are analysed. The data is drawn from a comparable corpora of academic texts in the Baltic languages. Manual coding as well as machine learning techniques are used to find patterns of authorial reference in each language.

The results are explained in connection with the references in the teaching aids and methodological guidelines available in all three countries, highlighting their role in the development of scientific style. These phenomena, which are most often studied in an intercultural context or in comparison with English, provide a new perspective in the Baltic language comparison, raising the issue of the role of historical factors, persistence or variability of features in a regional and global perspective.

FATIMA ELOEVA

Vilnius University
fatima.eloeva@flf.vu.lt

“Vilniaus Menas” by Nikolaj Vorobjev as a Performative

The paper’s aim is to highlight the importance of a text, which played a decisive role in the cultural history of Lithuania and changed the worldview of many of its readers. The book in question is Nikolaj Vorobjev’s “Vilniaus menas” (“The Art of Vilnius”, 1940). Although this is a short text written as a commentary for an album of photographs (65 pages of printed text), the role it played in the lives of its readers (as well of the city that it describes) cannot be overestimated.

Tomas Venclova, who often mentioned Vorobjev in his works, in one of his interviews says the following: “I began to recognize Vilnius from the age of 10–11. At first I did not like it, it seemed to me that this was a chaotic city, badly damaged by the war. There is a lot of good in it, but it is good, so to speak, like the raisins in the pastry, and the pastry itself does not seem especially enticing. I had such ideas up to the age of 16–17. And then I fell in love with it, madly in love, especially with the panoramas, which opened from the surrounding hills. I must say, there was a book that played a huge role in this – this is the book by Nikolai Vorobyov, entitled “The Art of Vilnius”. Vorobyov was an art critic of Russian origin, who wrote in Lithuanian and lived in Lithuania. Then he emigrated, died in the United States; in fact, he committed suicide there because he lost his job and could not support his family.”

A close friend of T. Venclova and Joseph Brodsky, Romas Katilius, writes that when he met Vorobjev’s daughter in America, who, as fate would have it, became a close friend of Brodsky, he told her: “Your father was our god.” According to Katilius, it was Vorobjev’s book, which he read when he was at school, that made him raise his head and look at his city, so that later he would not take his eyes off it – and this is exactly what Vorobjev urges readers to do on the first pages of the book.

Brodsky too acquired this special perspective and became involved in the metaphysical charm of Vilnius, to a large extent influenced by his friends Venclova and Katilius. Without Vorobjev's book Brodsky's Vilnius poems would have undoubtedly sounded differently.

Venclova compares the significance of Vorobjev's book with famous texts devoted to the description of cities. He talks about "The Stones of Venice" by John Ruskin, "Images of Italy" by P. P. Muratov and the book by N. P. Antsiferov "The Soul of Petersburg", putting "The Art of Vilnius" on a par with them. It seems, however, that in this case we are talking about a phenomenon of a different order – neither Ruskin, nor Antsiferov, nor Muratov have invented their cities. Venice and Petersburg existed as an established and integral cultural phenomenon. We can talk about how Gogol influenced our vision of Petersburg, and in what way Hoffmann changed our perception of Venice, but here we enter a fundamentally different realm of interaction between literature and city. Vorobjev's case is striking precisely because his *logos* acquired the function of a performative; a scientist and art historian acted as an animating storyteller. It can be argued that after the publication of Vorobjev's book, the city not only began to be perceived differently, but went through a real metamorphosis. Comparison with Vasari in this respect seems appropriate (in complete absence of external coincidences), since both art historians acted as pioneers.

In many ways, the impact of Vorobjev's book and its performative function can be explained by the fact that he belonged equally to Russian, German and Lithuanian cultures. This polyglossia (which at some point amazed M. M. Bakhtin in Vilnius) and Vorobjev's polyculturalism (the scholar graduated from a German gymnasium and studied in Germany with prominent philosophers and art historians) found their perfect reflection in the language of "The Art of Vilnius". Writing his book he used to write some passages firstly in Russian and German translating them later to Lithuanian – in this way he managed to create a very special language, a kind of amalgam, clear, expressive and innovative, with its own diction (a term often used by Brodsky). The paper attempts to analyze the poetics of Vorobjev's text in the context of his creative legacy and biography.

VALTS ERNŠTREITS

University of Latvia Livonian Institute
valts.ernstreits@lu.lv

Livonian as a source for better understanding Baltic languages: opportunities and challenges

Livonian – Latvia’s indigenous Finnic language – is now spoken by only a few dozen speakers, but over time it has played a significant role in the development of the linguistic features of the Baltic region.

Recent research (e.g., Lang, 2018) has shown that the modern Finnic nations and languages first separated from Proto-Finnic and began developing in the Daugava River area. This may also be the place where vast contacts between Proto-Finnic and Proto-Baltic occurred leaving significant Baltic strata in all Finnic languages. The Finnic languages, however, have also left their mark on the Baltic languages – from this ancient contact as well as more recent contact with Livonian, South Estonian, North Estonian, and Votic.

Around 1000 years ago, the Livonian speech area covered much of present-day Latvia and was situated between several Baltic tribes. Livonian was one of the first Finnic languages to emerge from Proto-Finnic. As a result of these factors, Livonian has had a pivotal role for Baltic and Finnic contacts, and Livonian may also be used as a tool for understanding the development of several Baltic varieties and many aspects of their use today.

Although studies have been conducted on Finnic and Baltic language contacts (Rudzīte, 1994, 1996; Endzelīns, 1970; Zeps, 1962), attention has mostly been paid to Latvian and Livonian contacts and their effects on vocabulary, leaving plenty of ground for further studies. For example, Livonian has the potential to offer insight into the Latvian dialect pattern and emergence of modern Latvian, as the same Livonian or Proto-Finnic-like vocabulary and features are found not only in the Latvian Livonic and Central dialects, but also across the entire High Latvian dialect area; Courland Livonian carries significant Curonian strata (Vaba, 2014, 2015) potentially casting light on the features of this now

extinct Baltic variety; Livonian data may grow our understanding of a number of grammatical features found in modern Latvian, etc.

The main challenge for such research has been access to sufficient Livonian data; however, this is about to change. During recent decades, research into all aspects and varieties of Livonian has intensified (e.g., Viitso, 2008; Ernštreits, 2013; Inaba, 2015; Norvik, 2015; Tuisk, 2015; Winkler & Pajusalu, 2018, etc.); new and wide-ranging lexicographic sources have been published (Winkler & Pajusalu, 2009; Viitso & Ernštreits, 2012).

Since 2018, research and work on collecting Livonian data has also begun in Latvia. The University of Latvia Livonian Institute is creating a Livonian database cluster consisting of lexicographic and morphological databases, Livonian corpora, and a place name archive. Work has also begun on compiling the research necessary for a Livonian reference grammar. This is bringing Livonian studies to a new level making it possible to do research using contemporary computational linguistics and digital approaches, thus offering a significant base for further Livonian research also benefiting Finnic and Baltic language research in general.

References

- Endzelīns, J. (1970). Par latviešu un lībiešu valodas savstarpējo ietekmi. *Baltistica*, 6(1), 7–10.
- Ernštreits, V. (2013). *Liivi kirjakeel*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Inaba, N. (2015). *Suomen dativigenetiivin juuret vertailevan menetelmän valossa*. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia, 272.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lang, V. (2018). *Läänemeresoome tulemised*. (Muinasaja teadus, 28.) Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Norvik, M. (2015). *Future time reference devices in Livonian in a Finnic context*. Tartu: University of Tartu Press.
- Rudzīte, M. (1994). Latviešu un lībiešu valodas savstarpējā ietekme. *Lībieši*. Rīga: Zinātne, 288–319.
- Rudzīte, M. (1996). Latviešu un lībiešu valodas kontaktu atspulgi. In P. Vanags (atb. red.), *Baltu filoloģija*, 6, 3–7.
- Tuisk, T. (2015). *Livonian word prosody*. Tartu: University of Tartu Press.
- Vaba, L. (2014). Curonian Linguistic Elements in Livonian. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri*, 5(1), 173–191. <https://doi.org/10.12697/jeful.2014.5.1.09>
- Vaba, L. (2015). *Sõna sisse minek*. (Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised, 73.) Tallinn: Emakeele Selts.

- Viitso, T.-R. (2008). *Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Viitso, T.-R., & Ernštreits, V. (2012). *Līvõkīel-ēstikīel-leṭkīel sōnārōntōz. Liivi-eesti-lāti sōnaraamat. Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca*. Tartu and Rīga: Tartu Ülikool.
- Winkler, E., & Pajusalu, K. (2009). *Salis-Livisches Wörterbuch*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Winkler, E., & Pajusalu, K. (2018). *Salis-Livisch II: Grammatik und Wörterverzeichnis. Mit einem Anhang zu den salis-livischen Sprichwörtern*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Zeps, V. J. (1962). *Latvian and Finnic Linguistic Convergences*. (Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series, 9.) The Hague: Mouton and Co.

MARKUS FALK

Humboldt-Universität zu Berlin
markus.falk.1@hu-berlin.de

Konfessionskultur(en) in altlitauischen Sprachdenkmälern: *Zodžio Dievo klausytų versus Bažnyčia prakeikimą uždesti*

Die altlitauischen Sprachdenkmäler des 16. und 17. Jh. sind überwiegend konfessionell gebunden. Deshalb ist zu ihrem besseren Verständnis die Einordnung in ihren konfessionellen und kirchenhistorischen Kontext unabdingbar. Zudem kann das Litauische als Sprache der Gläubigen so besser zu den Liturgie- und Verwaltungssprachen Latein, Deutsch und Polnisch im Herzogtum Preußen und im Großfürstentum Litauen in Beziehung gesetzt werden. Als neues Konzept aus der Geschichtswissenschaft der frühen Neuzeit bietet sich dafür die ‘Konfessionskultur’ an.

Diese kulturgeschichtliche Herangehensweise ist relativ jung und hat deshalb noch keine allgemeingültige Definition erfahren. Sie löst die ‘Konfessionalisierung’ ab, bzw. ergänzt sie. Wassilowsky (2018, 404) beschreibt sie als ein „Zeichen- und Symbolsystem“, in dem „Konfessionen [...] als symbolische Praktiken begriffen werden“. Dadurch rückten „die unterschiedlichen Bestimmungen des Verhältnisses von Signifikat und Signifikant innerhalb des symbolischen Handelns“ in den Mittelpunkt (ebenda). So ermöglicht sie nicht nur neue Perspektiven in der Geschichtswissenschaft, sondern soll hier anhand von zwei Beispielen auch bei der Interpretation altlitauischer Sprachdenkmäler Anwendung finden:

Zwei Mandate des Markgrafen Georg Friedrich von Brandenburg-Ansbach von 1578 (GeM1 und GeM2; lutherisch) sollten die religiösen Zustände im kleinlitauischen Teil des Herzogtums Preußen regeln. Dabei kommt das landesherrliche Kirchenregiment des Markgrafen in sehr kleinteiligen Regulierungen zum Ausdruck. Als Vergleich dient die Übersetzung der *Bulla in caena Domini* von 1647 (VIB, katholisch), die Jurgis Tiškevičius, Bischof von Samogitien, in Vilnius drucken ließ. Diese am Gründonnerstag zu verkündende

Übersetzung versuchte ein sperriges und für Laien kaum verständliches, lateinisches Kirchenrechtsdokument in eine nachvollziehbare und praxisnahe Form zu bringen. Dies wurde unter anderem durch Kommentare erreicht, die die Zuhörer direkt ansprachen, sowie durch das Bemühen, römische Normen und rechtliche Gegebenheiten in Polen-Litauen in Einklang zu bringen.

Die 'Konfessionskultur' findet in einem aktuellen Dissertationsprojekt an der Humboldt- Universität zu Berlin auch auf weitere Sprachdenkmäler Anwendung und ergänzt und erweitert ihre Einordnung in die drei Phasen der Kirchengeschichte des Großfürstentums Litauen im 16.–18. Jh. (Gegenreformation, katholische Reform und konfessionelle Stabilität, vgl. Jovaiša, 2002a, 2002b).

Literatur

- Jovaiša, L. (2002a). The Age of Church Reforms (1555–1655). In D. Baronas et al. (Hrsg.), *Christianity in Lithuania*. Vilnius: Aidai, 64–92.
- Jovaiša, L. (2002b). The Age of Confessional Stability (1655–1740). In D. Baronas et al. (Hrsg.), *Christianity in Lithuania*. Vilnius: Aidai, 93–105.
- Wassilowsky, G. (2018) Was ist katholische Konfessionskultur? *Archiv für Reformationsgeschichte*, 109, 402–412.

ANNA HELENE FEULNER, HENRIK HORNECKER

Humboldt-Universität zu Berlin
anna.helene.feulner@hu-berlin.de,
horneche@hu-berlin.de

**Das *Altlitauische Quellenverzeichnis* (ALQ):
Eine Bestandsaufnahme altlitauischer
Sprachdenkmäler**

Das *Altlitauische Quellenverzeichnis* (ALQ), intendiert als Gesamtverzeichnis der altlitauischen Sprachdenkmäler aus dem 16. und 17. Jahrhundert, soll die bibliographischen Lücken zum Altlitauischen schließen: Die zweifellos reichen Informationen aus den wichtigen verfügbaren Bibliographien (EstrBP, BiržLB 1 sowie LB I mit LBP) bedürfen der Aktualisierung. Sie stammen teils noch aus der Zeit vor dem Zweiten Weltkrieg, teils aus den Jahrzehnten danach, einer Zeit, in der es nur sehr begrenzte Möglichkeiten gab, dem Schicksal der durch Kriegswirren dezimierten und versprengten Bibliotheksbestände nachzugehen. VD16 und VD17 wiederum erfassen nur den preußisch-litauischen Teil des altlitauischen Sprachgebietes.

Dank den heutigen Recherchemöglichkeiten, die insbesondere durch die rasch voranschreitende Digitalisierung eröffnet werden, kann das ALQ inzwischen erfreuliche Wiederfunde verloren geglaubter Quellen beschreiben, ferner eine Reihe von Neufunden, die an der Humboldt-Universität zu Berlin insbesondere während der Arbeiten am *Altlitauischen etymologischen Wörterbuch* (ALEW) und am derzeit laufenden Editionsprojekt sämtlicher altlitauischer Kleintexte (ALKT) gemacht wurden und werden. Seit dem Projektantrag zum ALEW 2006 ist das ALQ von 122 auf derzeit 156 Einträge angewachsen; es erfasst erhaltene und verschollene Exemplare in wesentlich größerem Umfang als bisher bekannt und verzeichnet auch die verfügbaren Digitalisate.

Der Vortrag stellt Anlage und Aufbau des ALQ vor, anhand von Beispielen, die einen Einblick in die Bandbreite der altlitauischen Überlieferung ermöglichen.

Literatur

- ALEW – Hock, W., Fecht, R., Feulner, A. H., Hill, E., & Wodtko, D. S. (2015). *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch (ALEW)* (3 Bde.). Hamburg: Baar. (Version 2.0 online) <https://alew.hu-berlin.de>
- ALKT – Hock, W., & Feulner, A. H. Projekt “Kritische Edition altlitauischer Kleintexte vom Überlieferungsbeginn bis 1700”. DFG-Förderung, 2019–2022.
- BiržLB 1 – Biržiška, V. (1924). *Lietuvių bibliografija* (t. 1, XVI–XVIII a.). Kaunas: Švietimo ministerija. (Ergänzungen: BLB 1 p.1 1926, 1 p.2 1929, 1 p.3 1935, 1 p.4 1939.)
- EstrBP – Estreicher, K. (1870–1939, 1959, 1961). *Bibliografia Polska [...]* (33 Bde.). Kraków. <http://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/indeks/49641.html>
- LB I – *Lietuvos (TSR) bibliografija. Serija A: Knygos lietuvių kalba* (t. 1, 1547–1861). (1969). Vilnius: Mintis.
- LBP – Merkys, V. et al. (Hgg.) (1990). *Lietuvos bibliografija. Serija A: Knygos lietuvių kalba* (t. 1, 1547–1861). *Papildymai*. Vilnius: Mintis.
- VD16 – *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts*. <https://www.bsb-muenchen.de/sammlungen/historische-drucke/recherche/vd-16/>
- VD17 – *Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts*. www.vd17.de

ANNA FRĪDENBERGA

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

anna_f@inbox.lv

**Ģimis „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā”
un dažādos latviešu valodas vēstures posmos**

Topošā „Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca” (LVVV) ietver 16. un 17. gadsimta rakstu avotus latviešu valodā. Šobrīd vārdnīcā ir apmēram 2000 šķirklju un rit darbs pie nākamajiem. LVVV balstās uz Latviešu valodas seno tekstu korpusu, katrā šķirklī tiek minētas visas senajos avotos sastopamās vārda nozīmes, savukārt pie katras nozīmes ir dots pirmais un pēdējais attiecīgajā laika periodā (16.–17. gs.) korpusā fiksētais piemērs. Būtiski ir tas, ka seno tekstu korpusi ļauj precīzāk noteikt vārdu ienākšanas laiku rakstu valodā.

Interesanta vārddarināšanas līgзда veidojas ap vārdu *ģimis*, kas ir viens no jaunākajiem šķirkljiem vēsturiskajā vārdnīcā. Vārdnīcu gatavojot, tiek ievērots t. s. līgzdu princips, autori cenšas blakus pamatvārda šķirklim uzrakstīt visus iespējamus atvasinājumus – vienas vārddarināšanas līgzdas vārdu aplūkošana vienkopus palīdz izprast to semantiskās un vārddarināšanas niansas. LVVV ietverti arī vārdi, kuru pamatvārds ir *ģimis*, piem., šķirklji *ģīmēt*, *apģīmēt*, *noģīmēt*, *noģīmēšana*. Vārds *ģimis* ir lituānisms (sk. Brence, 1965 u. c.), kas rakstu valodā ienācis 17. gadsimtā. Zīmīgi, ka šim vārdam iespējams fiksēt brīdi, kad tas noticis, kas parasti vārda vēsturē nav tik viegli nosakāms. LVVV uzskatāmi rāda, ka vārds *ģimis* pirmo reizi tiek lietots Georga Manceļa darbos (1631–1654), kur tam ir vairākas nozīmes: 1) seja, vaigs; 2) izskats, āriene; 3) tēls, atveids. Jāpiezīmē, ka G. Manceļa tekstos sastopami vairāki lituānismi (Zemzare, 1961), literatūrā tiek minēts, ka viņš bērniību pavadījis Zemgales dienvidos, Lietuvas pierobežā, tādējādi, mācoties latviešu valodu, gan apguvis izlokšnes īpatnības, gan arī, domājams, bijusi leišu valodas ietekme (Birkerts, 1927). Acīmredzot vārds *ģimis* ir ienācis rakstu valodā no izlokšnēm, tas ir t. s. izlokšņu lituānisms (Brence, 1965). Kā daudziem lituānismiem, raksturīgi, ka pārņemta tikai viena no lie. *gymis* vairākām nozīmēm, proti, ‘seja’ (Šaudiņa, 1994). Izlokšnēs vārds

ģīmis izplatīts gandrīz visā Latvijas teritorijā, izņemot Latgali, savukārt lie. *gỹmis* sastopams dažās austrumaukštaišu un rietumaukštaišu izloksnēs.

Vārds *ģīmis* ir minēts 17. gadsimta leksikogrāfiskajos avotos – gan G. Manceļa vārdnīcā „Lettus” (1638), gan Kristofora Fīrekera vārdnīcas manuskripta abās daļās (17. gs. otrā puse), gan arī Georga Elgera vārdnīcā (1683). Īpaši bieži šis vārds lietots Ernsta Glikas Bībeles tulkojumā – gan Jaunajā (1685), gan Vecajā (1689–1694) Derībā, no Bībeles, domājams, nākuši vairāki zināmi frazeoloģismi ar šo vārdu. Agrīnajos rakstu avotos – 16. gadsimta beigās, 17. gadsimta sākumā – šajā nozīmē nereti lietots vārds *vaigs*.

Interesanti ir izsekot vārda liktenim latviešu rakstu valodas attīstības gaitā. Atšķirībā no citiem G. Manceļa tekstos sastopamiem lituānismiem, *ģīmis* ir ticis aktīvi lietots latviešu valodā arī turpmākajos gadsimtos, vārds minēts, piem., G. F. Stendera vārdnīcā (1789), K. K. Ulmaņa vārdnīcā (1872) u. c. 19. gadsimtā lietoti arī atvasinājumi *noģīmējums*, *noģīmis*, gadsimta beigās darināts atvasinājums *ģīmetne*, bet 20. gadsimta sākumā vārdu *ģīmis* no literārās valodas izskauda *seja*.

Arī mūsdienās vārds *ģīmis* ir bieži lietots, vārdnīcās tas tiek marķēts kā sarunvalodas vārds, bet ļoti bieži sastopams daiļliteratūrā, kā arī labi zināmos frazeoloģismos un stabilajos vārdu savienojumos, piem., *pēc sava ģīmja un līdzības, kauns pār visu ģīmi, velna ģīmis*.

EGLĖ GABRĖNAITĖ, SKIRMANTĖ BIRŽIETIENĖ

Vilniaus universitetas
egle.gabrenaite@knf.vu.lt,
skirmante.birzietiene@knf.vu.lt

Eristika kaip įtikinėjimo retorika: teoriniai ir praktiniai paveikiojo diskurso tyrimo aspektai

Pranešimo tikslas – išskleisti eristikos kaip įtikinėjimo retorikos sampratą. Dėmesys telkiamas į teorinius ir praktinius retorinės diskurso analizės aspektus: siekiama paaiškinti eristikos kaip praktinės retorikos santykį su klasikine retorika; suformuluoti pagrindinius eristinio argumentavimo paveikiuosiuose diskursuose tyrimo principus; iliustruoti eristinių argumentų kaip paveikių persvazijos instrumentų funkcionalumą ir universalumą paveikiuosiuose diskursuose.

Retorinė analizė yra vienas perspektyviausių paveikiųjų diskursų tyrimo būdų (plg. Nelson et al., 1987). Retorika ieško patikimumo anapus formalaus loginio samprotavimo: registruoja ir klasifikuoja pasikartojančias argumentų schemas, vertina jų tinkamumą persvazijai; tiria, kada ir kokios įtakos argumentų pasirinkimui ir paveikumui turi skirtingos aplinkybės; analizuoja adresatų charakteristikas; domisi laiko ir erdvės resursų įtaka argumentacijai ir t. t.

Aristotelis traktate „Retorika“ (I, 1355b) pabrėžia, kad retorika – universali įtikinėjimo sistema: tai sugebėjimas atrasti įtikinimo būdus bei priemones kiekvienu konkrečiu atveju. Filosofas skiria *netechninius* ir *techninius* argumentus. Netechniniai argumentai egzistuoja objektyviai, o techniniai argumentai, pasak Aristotelio, priklauso nuo kalbėtojo asmenybės ir charakterio, nuo auditorijos ir jos nuomonės, nusiteikimo bei nuo paties kalbamo dalyko.

Techninių argumentų pasitelkimo praktika sukūrė specifinę argumentavimo rūšį – *eristiką*. Eristika – menas ginčijantis apginti savo teiginius, pasiekti, kad juos pripažintų kiti, jos tikslas ne tiesa, o buvimas teisiu, o interesų laukas apima visus būdus ir priemones, padėsiančius šio tikslo pasiekti. Eristinis argumentavimas – tai argumentavimas siekiant pranašumo prieš oponentą ginčo metu, nepriklausomai nuo samprotavimo teisingumo. Eristinis samprotavimas – toks samprotavimas, kai ginamam teiginiui suteikiama teisingumo regimybė,

nepaisant objektyvaus jo teisingumo ar klaidingumo. Dėl šių priežasčių eristika dar vadinama ginčo technikos meistrų ir filosofų specializacija (plg. Guthrie, 1971, 27–54).

Susidomėjimą eristika atgaivino vienas iš žymiausių XX a. vokiečių filosofų Arthuras Schopenhaueris (1788–1860), apie 1830 m. parašęs trumpą studiją „Eristinė dialektika“ („Die eristische Dialektik“). A. Schopenhauerio studijoje išdėstyta eristinio argumentavimo koncepcija gali būti sėkmingai adaptuojama analizuojant modernių paveikiųjų diskursų argumentavimo taktikas.

Literatūra

- Aristotle. *Rhetoric* (I, II). <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Aristot.%20Rh>
- Guthrie, W. K. C. (1971). *Socrates*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nelson, J. S., Megill, A., & McCloskey, D. N. (1987). *The Rhetoric of the Human Sciences Language and Argument in Scholarship and Public Affairs*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Schopenhauer, A. (1997). *Erystyka czyli sztuka prowadzenia sporów*. Warszawa: Alma Press.

EGLĖ GABRĖNAITĖ, DOMANTĖ VAIŠVYLAITĖ

Vilniaus universitetas
egle.gabrenaite@knf.vu.lt,
domante.vaisvylaite@stud.knf.vu.lt

Koroningvistika: pandemijos įžodinimas

Pranešime pristatomo tyrimo objektas – pandeminės retorikos dėmenys internetiniuose komentaruose po straipsniais apie koronavirusą (COVID-19). Dėmesys telkiamas į elokucinį diskurso lygmenį: siekiama iširti grėsmės įžodinimą – specifinę su pandemija susijusią internetinių komentarų kalbinę raišką.

Tiriamasis diskursas tiriamas pasitelkus retorinės diskurso analizės metodą. Retorinis tyrimas atliekamas iš tikslinės (orientuotos į tikslą) ir instrumentinės (priemonės tikslui pasiekti) perspektyvos (plg. Connor, 1996, 56). Diskursas dekonstruojamas siekiant išsiaiškinti pirminę autoriaus idėją bei tikslą. Svarbiausi čia yra klausimai „kodėl?“ ir „kaip?“: kodėl šis diskursas yra paveikus ir kaip siekiama paveikumo? Kokias raiškos priemones autorius vartoja ir kokį poveikį jos daro auditorijai? Kokios idėjos perteikiamos ir kam skirtas šis diskursas? Retorinė analizė leidžia išskleisti diskursą nuo jo planavimo (*inventio*) iki vyksmo (*actio*), fiksuojant įtikimosios komunikacijos strategijas, lemiančias diskurso efektyvumą.

Retorinė elokucija padeda rasti tinkamiausias raiškos priemones autoriaus minčiai atskleisti. Vertinant iš praktinės diskurso kūrėjo pozicijos, elokuciją galima suprasti kaip kalbinio ir stilistinio teksto parengimo discipliną, stiliaus ir žanro pasirinkimo kanoną, aiškinantį, kaip kalba turi būti pritaikyta atsižvelgiant į aplinkybes ir esamą auditoriją. Nors retorinė elokucija glaudžiai susijusi su stilistika, retorikai būdingas atskiras santykis su kalbinėmis raiškos priemonėmis: retorinė elokucijos analizė neapsiriboja vien diskurse esančių figūrų registru, ji apima ir figūratyvaus diskurso persvazijos klausimus.

Atlikus žvalgomąjį internetinių komentarų kalbinės raiškos tyrimą pastebėta, jog gausiausią aktualizuotos kalbinės raiškos dalį sudaro intertekstai; komentaruose taip pat gausu vulgarybių bei keiksmoždžių; būdingi skirtingų kalbų intarpai; prikurta daugybė naujadarų.

Literatūra

- Connor, U. (1996). *Contrastive rhetoric: Cross-cultural aspects of second-language writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Santiago-Guervós, J. (2019). Rhetorical Analysis of a Discourse Model in the Business World: Elevator Pitch. *Círculo de Lingüística Aplicada a la Comunicación*, 80 (*Retórica, discurso, persuasion*), 7–16.

KAZIMIERAS GARŠVA

Lietuvių kalbos institutas
kazimieras.garsva@gmail.com

Baltų kalbų plotai ir jų substratas

Baltų kalbų plotai dabar yra trijų tipų: 1) esantys dabartinėse Lietuvos ir Latvijos Respublikose (kuršiai, žiemgaliai), 2) esantys dabartinėse Lietuvos, Latvijos Respublikose su tęsiniu už jų ribų (lietuviai, latviai, jotvingiai, sėliai) ir 3) likę už Lietuvos ir Latvijos Respublikų ribų (prūsai, galindai, rytų baltai).

Vakaruose buvusi baltų kalbų riba, kur yra likę baltų kalbų kilmės oikonimų (hidronimai visur yra paplitę plačiau), eina dabartinės Lenkijos linija Gdanskas – Bydgoščius – Lodzė. Einant nuo Malborko link Augustavo, iki šiol yra išlikę gyvenamųjų vietų vardai *Kalwa*, *Rogajny* ‘Ragainė’, *Worliny* ‘Varlynė’, *Giedajty* ‘Gedaičiai’, *Butryny* ‘Butrimai’, *Sorkwity* ‘Šarkvietė’, *Wejsuny* ‘Veisūnai’, *Szarejki* ‘Šereikiai’ ir t. t.

Rytuose pagal baltiško vardyno skaičių yra trys ribos: 1) esanti arčiausiai Latvijos ir Lietuvos Respublikų (Breslauja, Žodiškės, Smurgainys, Lyda, Gardinas), 2) centrinė (Vitebskas, Orša, Mogiliavas, Gomelis) ir rytinė (Tverė, Maskva, Tula, Kurskas).

Toliau nuo dabartinių etninių baltų žemių baltizmų liko mažiau. Gudijos paribio rajonuose su Lietuvos Respublika lietuviškos kilmės oikonimų yra maždaug nuo 35 % iki 20 %, o tolimesniuose rajonuose – nuo 15 % iki 1 % ir dar mažiau. To paties rajono skirtingose apylinkėse lituanizmų skaičius labai skiriasi: pavyzdžiui, Breslaujos rajono Vidžių apylinkėje jų buvo 71 %, o netoli moje Drūkšių apyl. – 18 %, Astravo r. Astravo apyl. buvo 75 %, o Mikailiškių apyl. (kur dabar branduolinė elektrinė – 39 %), Gardino r. Kapcioukos, Pariečės apyl. – po 20 %, Naugarduko r. Beninos apyl. 10 %, Miorų r. ir apyl. 8 % ir t. t.

Turimi šaltiniai rodo, kad plotas tarp Vilniaus ir Ainos (*Гайна*) priklausė lietuvių kalbos vilniškių tarmei. Apie Ainą kietintas priebalsis *l* prieš *e* tipo balsius, pvz., *Griczeniala* ‘Gričenėlė’, *Саула* ‘saulė’ (Ochmański, 1980, 172; Gurskaja & Vajtkjavičjus, 2008, 285), kietai tarti ir priebalsiai *š*, *r* (plg. *Шарејка* ‘Šereika’, *Вершало* ‘Veršelis’ – galėjo tai kai kur pridėti ir slavakalbiai raštininkai).

Vietomis dzūkuota, plg.: *Szikucis, Шыкуцис* ‘Šikutis’, *Дзегис* ‘Degys’ (Gurskaja & Vajtkjavičius, 2008, 305–308). Dvigarsyje *an* (ir, matyt, *am, en, em*) pirmasis komponentas dažniausiai siaurintas, plg.: *Pontus / Puntus, Пунтус* ‘Puntus’ (plg. *Pántelis, Pantulis*, brus. *Пантус, Пантуля, Puntas, Puñtulis* – siejami ir su vok. *Punt, Pund* (LPŽ II, 390, 533), *Скрудзь* ‘Skrandys’ (plg. Gurskaja & Vajtkjavičius, 2008, 307, 308; LPŽ II, 747).

Vidurinė tyrinėjamo ploto dalis prie Obolcų–Oršos nepriklausė vilniškių tarmei ir fonetika buvo panašesnė į dabartinę bendrinę lietuvių kalbą. Pagal turimus negausius ir suslavintus vardyno duomenis čia garsai *an, am, en, em, q, ę* ar jų atitikmenys turėjo būti nepakitę, pvz.: *Montejko, Sudimont* (čia *o < lie. a*), *Kezkgajlu* ‘Kęsgailos’ (Ochmański, 1980, 179–190). XV a. užrašytų tekstų vardyne išlaikytas ir priebalsis *ž* (*Ejžvid, Maželci*), galūnė *-is* (*Dobutis, Juris, Rimejšis, Svirklis, Tričis*). Ir baudžiauninkų, ir kilmingųjų čia gyventa greičiausiai taip pat iš seno.

Dabartinėje Gudijoje ir Rusijoje esantys baltizmai rodo, kad jie priklauso rytų baltams. Daugelyje baltizmų yra išlikę priebalsiai *š, ž*, kuriuos vakarų baltų (ir latvių – rytų baltų) kalbose atitinka *s, z*: Dniepro ir Okos baseinuose yra upės *Керша, Нальша, Шока, Шална, Шунья, Шерна, Шилинка, Вежа, Вяж, Вяжель, Мажока, Невежа, Жала, Жиздра* (plg. Otkupščikov, 2004, 85–110 ir t. t.), *кульша, кульжа* Pskovas, Vitebskas, Kurskas, Oriolas (plg. lie. *kuļšis, kuļšē*), *шуло, шула* (Pskovas, Smolenskas ‘stulpas, šulas’, *шурпа* Pskovas, Smolenskas ‘pasišiaušusi višta, šiurpė’, *гужеваться* ‘vaikščioti’, *жагара* ‘grybo išauga beržė’ Maskvos sr. (žr. Zinkevičius, 2005, 118–144).

Tarp Smolensko ir Riazanės gyvenę rytų baltai savo kalbą galėjo išlaikyti bent iki XII a., kai visos baltų kalbos buvo susiformavę. Išlikęs šių rytų baltų substratas dažnai sutampa su bendrine lietuvių kalba.

DANGUOLĖ GAUDINSKAITĖ

Vilniaus universiteto Šiaulių akademija
danguole.gaudinskaite@sa.vu.lt

Sinonimiškų asmenų pavadinimų – vardažodinių dėmenų(is) turinčių dūrinių – įvairovė

Asmenys gali būti pavadinami paprastais žodžiais, kai „dalykas įvardijamas tiesiai, be ryšio su kitu dalyku“, tokių žodžių „kamienas darybiškai neskaidomas“ (LKG I, 1965, 251), ir dariniiais, kurie sudaromi visais pagrindiniais ir mišriuoju lietuvių kalbos žodžių darybos būdais.

Pranešime aptariami bendrašakniais sinonimiškais dūriniiais, kurių vienas iš dėmenų (pirmasis ir / arba antrasis) yra tas pats vardažodis, įvardyti asmenų pavadinimai. Pirmiausia aptariama sinonimais laikytinų dūrinių tipai, po to kalbama apie jų semantikos ir stilistikos ypatumus. Remiamasi iš LKŽe surinkta medžiaga – 2171 dariniu ir iš jų sudarytomis 646 darybinių sinonimų (DS) ir darybinių variantų (DV) eilėmis.

Apibendrinant galima teigti, kad vyrauja tendencija, kai sinonimiškai / variantiškai santykiaujančių dūrinių abu dėmenys remiasi vardažodžiais, galimi tipai „daiktavardis“ + „daiktavardis“ (*cibulakis*, -ė hibr., *kukulakis*, -ė menk.), „daiktavardis“ + „būdvardis“ (*darbabendris*, -ė neol.), „būdvardis“ + „daiktavardis“ (*aštraliežuvis*, -ė / *aštrialiežuvis*, -ė), „skaitvardis“ + „daiktavardis“ (*keturiamoteris*). Darinių, kai tik vienas iš dūrinio dėmenų yra vardažodis, yra žymiai mažiau. Čia galimi tipai „daiktavardis“ + „veiksmažodis“ (*pilvaburys*, -ė, *pilvakalbis*, -ė / *pilvkalbis*, -ė), „veiksmažodis“ + „daiktavardis“ (*drėbtagerklis*, -ė, *išverstagerklis*, -ė), „būdvardis“ + „veiksmažodis“ (*senabuvys*, *senakurys*, -ė / *senakuris*, -ė) ir pan. Taip pat galima teigti, kad asmenys gali būti pavadinami skirtingiems dėmenų tipams priskiriamais sinonimiškais dūriniiais, t. y. tose pačiose DS ir / ar DV eilėse galima rasti sinonimiškai (ir / ar variantiškai) santykiaujančių kelių tipų dūrinių, pavyzdžiui: DS (DV) eilės 2 *didgalvis*, -ė / *didgalvys* – 2 *didžiagalvis*, -ė 1 / *didžgalvis*, -ė 1 – 2 *kūjagalvis*, -ė 1 – *puodynialgalvis*, -ė / *puodyngalvis*, -ė – *puodžiagalvis*, -ė 1 – *pūsliagalvis*,

-ė 1 menk¹. Sinonimiški „būdvardis“ + „daiktavardis“, „daiktavardis“ + „daiktavardis“ tipų dūriniai, turintys reikšmę „žmogus didele galva“. Pasakytina, kad didžiąją dūrinių dalį DS (DV) eilėse sudaro artimos semantikos nariai; paprastai vyrauja stilistiškai neutralūs, nors kartais pasitaiko vienas ar keli stilistiškai konotuoti DS (DV).

Literatūra

LKG I – *Lietuvių kalbos gramatika, 1: Fonetika ir morfologija (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis)*. (1965). Vilnius: Mintis.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. 1–20, 1941–2002). (2005/2008). (Elektroninis variantas.) Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga www.lkz.lt/, žiūrėta 2019-01-09–2020-10-15.

---

¹ Darybiniai variantai atskiriami pasviruoju brūkšniu, darybiniai sinonimai – brūkšniu.

FRANK GOYMANN, JOHANNES SCHÜTZ

Humboldt-Universität zu Berlin
frank.goymann@hu-berlin.de,
suetzjoh@hu-berlin.de

Partizipien und Nebensätze im Altlettischen

An der Humboldt-Universität zu Berlin wird seit dem Sommer 2020 aus verschiedenen wissenschaftlichen Perspektiven in einem übergreifenden Sonderforschungsbereich zu dem Thema „Register“ geforscht. Unter diesem Begriff verstehen wir dabei projektübergreifend intra-individuelle Variation, die von situativen und funktionalen Faktoren beeinflusst ist. Als Teil des Sonderforschungsbereiches stellen wir uns die Frage, wie sich verschiedene Register in den altlitauischen und altlettischen Texten im Kontext nach-reformatorischer Missionstätigkeit im Baltikum des 16. und 17. Jahrhundert herausgebildet haben.

Wir konzentrieren uns vor allem auf die Textgattung der Postillen, da diese im religiösen Diskurs der Zeit weit verbreitet waren und eine für die Registerfrage wichtige strukturelle Eigenheit aufweisen: die Verbindung von zwei verschiedenen Textteilen. Postillen sind Handbücher für Priester, die darin zu jedem Sonn- und Feiertag jeweils eine Lesung aus den Evangelien oder Briefen des Neuen Testaments (Perikope) sowie eine dazugehörige Auslegung vorfinden, die den Perikopentext kommentiert und erklärt.

Die Perikope und die Auslegung unterscheiden sich in mehreren Aspekten, die in der Literatur als kennzeichnend für verschiedene Register angesehen werden, darunter zum Beispiel der „speaker purpose“ (Biber & Conrad, 2019, 40): die Perikope ist an ein lesendes Publikum gerichteter und übersetzter Text, wohingegen die Auslegung eine geplante Rede und zum Vortrag gedacht ist. Aus diesem Grund gehen wir davon aus, dass es sich bei den beiden Teilen der Postillen um Texttypen handelt, die in sinnvoller Weise unter einer Register-Perspektive miteinander verglichen werden können.

Zu diesem Zweck bereiten wir ein annotiertes Korpus der Postillen von Johannes Bretke und Georg Manzel vor, das als Ausgangspunkt für die weitere

Erforschung der angenommenen Register dienen soll. Im Rahmen einer Pilotstudie werden wir in diesem Vortrag den Gebrauch von Partizipien und korrespondierenden Nebensatzkonstruktionen in den Perikopen und Auslegungen zum ersten und zweiten Sonntag im Advent in der Postille von Georg Manzel auswerten.

NORMUNDS GRŪZĪTIS

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts
normunds.gruzitis@lumii.lv

Latviešu valodas resursu integrācija daudzvalodu datu kopās

Lingvistiski marķēti, reprezentatīvi un mašīnlasāmi valodas resursi – teksta un runas korpusi, leksiskās datubāzes u. tml. – ir absolūti nepieciešami gan mūsdienīgiem, valodas datus balstītiem valodniecības pētījumiem, gan mūsdienīgu, plaša lietojuma valodas tehnoloģiju izstrādei.

LU Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijā darbs pie dažādu latviešu valodas resursu izveides notiek jau vairāk nekā 20 gadus. Pēdējo piecu gadu laikā liela uzmanība ir veltīta latviešu valodas resursu savietojamībai ar citu valodu resursiem. Lai gan valodas un valodu grupas savstarpēji ļoti atšķiras, ir iespējamās interlingvālas fonētikas, gramatikas un semantikas teorijas un līdz ar to arī lingvistiskie modeļi. Tas prasa zināmus valodnieciskus kompromisus, taču valodas resursi, kas marķēti, izmantojot interlingvālus modeļus, ir izmantojami gan daudzvalodu pētījumos, gan daudzvalodu tehnoloģisko risinājumu izstrādē. Īpaši nozīmīgi tas ir „mazajām valodām” – pētniecības virzienu attīstīšanai un dažādu valodas tehnoloģijās balstītu pakalpojumu nodrošināšanai Eiropas vienotajā daudzvalodu telpā un tirgū.

Starp pēdējos gados izveidotajiem latviešu valodas resursiem, kuru marķēšanā ir izmantoti interlingvāli modeļi un kas ir integrēti atvērtās daudzvalodu datu kopās, izceļami ir šie četri:

- latviešu valodas sintaktiski marķētais korpuss, kurš ir savietojams ar *Universal Dependencies* (UD) gramatikas modeli, kas ir izmantots vairāk nekā 200 korpusu izveidē vairāk nekā 100 valodām;
- latviešu valodas semantiski marķētais korpuss, kurš ir savietojams ar *FrameNet* freimu semantikas modeli, kas ir izmantots vairāk nekā 20 korpusu izveidē vairāk nekā 15 valodām;

- strukturāli un gramatiski marķētais Saeimas debašu korpuss, kurš ir savietojams ar UD un TEI (*Text Encoding Initiative*) modeļiem un kurš ir iekļauts CLARIN ERIC daudzvalodu parlamentāro stenogrammu korpusā *ParlaMint*;
- leksiskās datubāzes Tēzaurs.lv paplašinājums *Latvian WordNet*, kurš ir savietojams un sasaistīts ar *Open Multilingual Wordnet* leksisko datubāzi.

EGLĖ GUDAVIČIENĖ, MIGLĖ PUZANAUSKAITĖ

Vilniaus universitetas
egle.gudaviciene@flf.vu.lt,
migle.puzanauskaite95@gmail.com

Kodų kaita gramatiniu aspektu socialiniame tinkle „Facebook“: nuo lietuvių kalbos prie anglų kalbos

Kodų kaita yra vienas iš kalbų susidūrimo padarinių. Šis reiškinys vertinamas dvejopai: gali būti laikoma gimtosios kalbos degeneracijos simptomu arba sklandžios dvikalbystės požymiu. Kodų kaita daugiausia tiriama kaip šnekos, spontaniškos kalbos reiškinys, o kodų kaita rašytinėje kalboje nėra susilaukusi tiek daug dėmesio, ypač internetinėje komunikacijoje. Atliekant tyrimus internetinėje erdvėje dažniau remiamasi teorijomis, pritaikytomis tirti kodų kaitai šnekoje arba kaip socialinį reiškinį (identiteto, socialinių tinklų kūrimas, funkcijos, diskurso analizė) (Dorleijn, 2016). Rečiau kodų kaita tiriama gramatiniu aspektu – kaip dviejų gramatinių struktūrų sandūra. Gramatiškai kodų kaita gali būti laikoma tiek vienos kalbos elementų (žodžių ar jų dalių) įterpimas į kitą kalbą, tiek visiškas perėjimas prie kitos kalbos. Kodų kaitos tyrimai atskleidžia vertingų įžvalgų apie kontaktuojančias kalbas, nes perėjimas nuo vieno kodo prie kito rodo ir kalbos lankstumą, ir nelankstumą (Myers-Scotton, 2003). Šiame pranešime analizuojama kodų kaita socialiniame tinkle „Facebook“. Siekiama nustatyti, kaip vyksta lietuvių-anglų kalbų kodų kaita gramatiniu aspektu. Tyrimui pasirinktos kelios „Facebook“ paskyros, iš kurių surinkta apie 1000 įrašų. Remiantis P. Muyskenu, pavyzdžiai buvo suskirstyti į įterpimus ir alternacijas bei išanalizuotos joms būdingos morfologinės (žodžio dalis, junginio tipas) bei sintaksinės (sakinio dalis, sakinio tipai) ypatybės. Išanalizavus medžiagą paaiškėjo tam tikros lietuvių-anglų kalbų kodų kaitos tendencijos: kokios kodų strategijos taikomos dažniausiai, kokios kalbos dalys ir jų formos, žodžių junginiai dominuoja sakinyje, kokioje sakinio pozicijoje. Nors tyrimo medžiaga yra ribota, vis dėlto galima daryti tam tikrus apibendrinimus, kokie lietuvių kalbos elementai ir kokios struktūros yra keičiamos lengviau, o kurios yra stabilesnės ir linkusios nekisti.

Literatūra

- Dorleijn, M. (2016). Introduction: Using Multilingual Written Internet Data in Code-Switching and Language Contact Research. *Journal of Language Contact*, 9(1), 5–22.
- Muysken, P. (2000). *Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myers-Scotton, C. (2003). Code-switching: Evidence of Both Flexibility and Rigidity in Language. In J. Dewaele, H. B. Beardsmore, A. Housen, & L. Wei (Eds.), *Bilingualism: Beyond Basic Principles*. Clevedon: Multilingual Matters, 189–203.

ANITA HELVIGA

Liepājas Universitāte

anita.helviga@liepu.lv

Latviešu valodniecības un literatūrzinātnes terminoloģijas saskares punkti

Latviešu valodniecības terminoloģija līdz šim pēdējo reizi apkopota un atspoguļota 2007. gada izdevumā „Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca”, bet visaptverošā izdevumā literatūrzinātnes terminoloģijas latviešu valodā nekad nav bijis. Taču abu šo nozaru attīstība un līdz ar to arī terminoloģijas attīstība notikusi vienlaikus un paralēli. Ir nepieciešamība pārskatīt pieejamos terminoloģijas resursus gan valodniecībā, gan literatūrzinātnē. Turklāt tas būtu jādara vienlaikus, jo valoda kā pētīšanas objekts valodniecībā un kā mākslinieciskās izteiksmes līdzeklis literatūrā būtu jāapraksta ar vieniem un tiem pašiem jēdzieniem un terminiem. Abu nozaru saskarē nevajadzētu veidot savrupu jēdzienisko sistēmu. Ja arī katrā pētniecības laukā parādās atšķirīga terminoloģija, tā nedrīkst veidot pretrunīgu terminoloģisko izpratni, jo tā apgrūtinātu gan vienas, gan otras nozares attīstību.

Terminoloģijas prakses pētījumos, skatot kādu jēdzieniskās sistēmas veidotu terminu kopumu, nereti jānonāk pie starpnozaru saskares punktiem. Valodniecībā un literatūrzinātnē šāda saskarsmju zona galvenokārt ir stilistikas jautājumi un tekstveides jautājumi, kuru aprakstīšanai un skaidrošanai tiek izmantoti vieni un tie paši termini. Terminiem, kurus lieto dažādās nozarēs, apakšnozarēs un saskarnozarēs, reizēm veidojas atšķirīga izpratne, jo mazinās vai pat zūd stingra saistība ar vienu jēdzienisko sistēmu. Lielu ietekmi atstāj arī tulkotā terminoloģija, kad tiek aizgūti/pārņemti termini, nesalīdzinot visus nozīmes komponentus, tādējādi tie vairs nav skaidrojami vienotā jēdzieniskajā sistēmā.

Latviešu terminoloģijas attīstības labad ir pārskatāmi jau esošie terminu resursi, papildināmi ar informāciju no jaunākajiem pētījumiem un saskaņojami terminu skaidrojumi radniecīgu nozaru starpā. Ar šādu mērķi valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002) notiek darbs pie stilistikas un tekstveides terminu vārdnīcas izveides.

INGA HILBIG

Vilniaus universitetas
inga.hilbig@flf.vu.lt

Rusų ar anglų? Rusų ir anglų? Kalbų mokėjimo ir vartojimo situacija Lietuvoje

Pranešime pristatoma sociolingvistinio projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (rėmėjas – VLKK) duomenys apie anglų ir rusų kalbų kaip antrųjų mokėjimą bei vartojimą šalyje. Remiamasi reprezentatyvios gyventojų apklausos (tyrėjų užsakymu atliktos NORSTAT 2020 m. lapkritį) duomenimis, juos lyginant su ankstesnių apklausų (Eurobarometer, 2012; Ramonienė, 2010, 2013, 2020 ir kt.) rezultatais.

Atlikto kiekybinio tyrimo rezultatai rodo, kad rusų ir anglų kalbas moka gana panašus procentas gyventojų: atitinkamai 76 proc. ir 70 proc. Nestebina, kad rusų dažniau teigia moką vyresni žmonės (87 proc.), taip pat – gyvenantieji mažesniuose miestuose bei kaimiškose vietovėse, o anglų kalba itin plačiai mokama sostinėje (85 proc.). Nors bendras mokančiųjų vieną ir kitą kalbą procentas skiriasi nedaug, rusų kaip stipriausią negimtąją nurodė 62 proc., anglų – 39 proc. gyventojų. Rusų kalba ir vartojama (kalbant apie visas kalbinės veiklos sritis) kur kas aktyviau: pvz., tik 47 proc. apklaustųjų teigė, kad jiems bent kartais tenka kalbėti angliškai kasdienybėje, o rusiškai kalba net 73 proc. Darbo aplinkoje taip pat labiau vartojama rusų kalba. Tačiau tik 6 proc. rusų kalbą įvertino kaip reikalingiausią, kai dėl anglų taip manė 61 proc. apklaustųjų.

Apskritai kaip pats svarbiausias išryškėjo amžiaus veiksnys: aiški tendencija, kad 18–44 m. žmonės dažniau ir geriau moka ir labiau vartoja anglų, o 45–74 m. – rusų kalbą. Turimi duomenys aiškiai rodo, kad didėjant amžiui nuosekliai auga rusų kalbos ir mažėja anglų kalbos mokėjimo dažnumas. Pažymėtina, kad vidutinio amžiaus asmenys neretai ir moka, ir vartoja abi aptariamąs kalbas.

Galima teigti, kad rusų kalba kaip antroji ir toliau užima tvirtas pozicijas Lietuvoje, tačiau žiūrint į jaunimą ir didelių miestų gyventojus aiškiai matyti tolesnis judėjimas link anglų kaip pagrindinės – geriausiai mokamos ir aktyviausiai vartojamos antrosios kalbos.

Literatūra

Europeans and their languages. (2012). *Eurobarometer*.

Ramonienė, M. (moksl. red.). (2010). *Miestai ir kalbos*. Vilnius: VU leidykla.

Ramonienė, M. (moksl. red.). (2013). *Miestai ir kalbos, II: Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis*. Vilnius: VU leidykla.

Ramonienė, M. (2020). New trends in Multilingualism in the Lithuanian Urban Space: the Private Sphere. In S. Kessler, & M. Pantermöller (Eds.), *The Social Status of Languages in Finland and Lithuania. A Plurimethodological Empirical Survey on Language Climate Change*. Berlin: Peter Lang, 229–258.

EUGEN HILL

University of Cologne
eugen.hill@uni-koeln.de

Topics in the morphology of the Baltic past tense formation(s)

The talk deals with two peculiar features of the Baltic $\bar{a}$ -preterit. It is aimed at finding a historical explanation for these features.

The Baltic $\bar{a}$ -preterit (3prt. Lith. *viľko*, Latv. *vilka* etc.) has a clear counterpart in the closely related Slavic (cf. ORu 3sg.aor. *рѣса* etc.). The etymological identity of both formations is clearly shown, first, by the formative Proto-Baltic $*-\tilde{a}-$ = Proto-Slavic $*-a-$, second, by the inclination toward zero grade in the root which is often in contrast with the full grade of the present tense (cf. 3prs. Lith. *veľka*, Latv. *vēlk*, ORu 3sg.prs. *pišetb* etc.). However, the Lithuanian successor of this ancient $\bar{a}$ -preterit displays unexpected features which are unexplained. The first feature to be discussed is the prosodic behaviour of the $\bar{a}$ -preterit. The second concerns the formation of the $\bar{e}$ -preterit to verbs forming a $\dot{\jmath}a$ -present.

As is well known, in Lithuanian present and partly also past tense verb-forms the word-stress can be retracted on the preverb. In most general of terms, this retraction seems conditioned by the prosody of the root morpheme, cf. 'light root' *rišti* → 3prs. *ri.ša* ~ *sù=ri.ša* vs. 'heavy root' *tikti* → *tiñ.ka* ~ *su=tiñ.ka* etc. (cf. recently Stundžia, 1995, 2014). It is a rule of Lithuanian grammar that word stress is never retracted in the $\bar{a}$ -preterit, cf. 3prt. *rišo*, *tiko* ~ *su=rišo*, *su=tiko* etc.

The second feature of the $\bar{a}$ -preterit to be discussed is the $\bar{e}$ -preterit to verbs forming a $\dot{\jmath}a$ -present. Unlike the inherited $\bar{a}$ -preterit, Baltic $\bar{e}$ -preterit has no counterpart in Slavic. At least in one group of verbs the formative of the Baltic $\bar{e}$ -preterit reflects a recent contraction, cf. Lith. *prašyti* → 3prt. *prāšė* etc., where $-ė$ reflects $*-\dot{\jmath}-\tilde{a}$ (like in *lokys* < $*-ias$ ~ *lókė* < $*-iá$ etc.). It suggests itself to assume a similar origin for those Baltic $\bar{e}$ -preterit forms which are paradigmatically tight to $\dot{\jmath}a$ -presents, i.e. Lith. 3prs. *gilia* → 3prt. *gýlė* etc. (cf. recently Larsson, 2004; Villanueva Svensson, 2005, 2013; Yamazaki, 2019). However, this

approach leaves unexplained why the inherited $*j$ remains consonantal in the present tense (Lith. 3prs. *gilia* < $*-ja$) but becomes vocalic in the $\bar{a}$ -preterit (Lith. 3prt. *gỹlė* < $*-i\bar{a}$).

I will argue that both problems indicate a special prosodic behaviour of the $\bar{a}$ -preterit formative Proto-Baltic $*-\bar{a}$. In spite of being a vowel, this formative imposes a syllable boundary when attaching itself to the root and/or stem of a verb. In compounded verbs, this generates a closed and therefore heavy syllable which prevents word-stress retraction: Lith. 3prt. *-tiko* < $*-t'ik.\bar{a}$. In the $\bar{e}$ -preterit of *ja*-presents, the syllable boundary provokes the syllabic pronunciation of the $*j$: Lith. *gỹlė* < $*g'i\bar{a}$ < $*g'ilj\bar{a}$.

This imposing of a prosodic boundary indicates that the $\bar{a}$ -preterit formative Proto-Baltic $*-\bar{a}$ originally began with a consonant which was later lost both after a consonant (3prt. *tiko*) and after a vowel (3prt. *gỹlė*). It follows that Proto-Baltic $*-\bar{a}$ began with a laryngeal. This insight might be instrumental for establishing the Indo-European etymology of the formative.

EUGEN HILL, SIMON FRIES

University of Cologne
eugen.hill@uni-koeln.de,
simon.fries@uni-koeln.de

Insights into the Diachrony of the East Baltic Subjunctive Mood

This talk presents new insights into the evolution of an infinitive-based mood in East Baltic: the Lithuanian and Latvian *subjunctive*. The term ‘infinitive-based mood’ designates a finite modal verb-formation originating in an infinitival verb-formation. There are two infinitival formations relevant with regard to East Baltic:

- 1) INFINITIVE (INF.), originally a dat.sg. noun functioning as a ‘converb of purpose’ (‘John prepares for work = *in order to work*’). This is the source of the prominent infinitive in Balto-Slavic: PIE **-tėj-ej* (cf. Sanskrit *-táye*, Avestan *-taiiaē*) > Proto-BSI **-tī* (OCS *-ti*, OPr *-t*),
- 2) SUPINE (SUP.), originally an acc.sg. noun functioning as a ‘converb of goal’ (‘John went to work = *went working*’). This is also continued in Balto-Slavic: PIE **-tu-m* (cf. Sanskrit, Latin *-tum*) > Proto-BSI **-tuñ* (OCS *-tŭ*, OPr *-tun, -ton*).

Both are continued in East Baltic:

	Proto-BSI	OCS	OPr	Lith.	Latv.	
INF.	*'dǫ-tī	<i>da-ti</i>	<i>dā-t</i>	<i>dúo-ti</i>	<i>duô-t</i>	‘give’
	*'bŭ-tī	→ <i>by-ti</i>	<i>boŭ-t</i>	~ <i>bŭ-ti</i>	<i>bû-t</i>	‘be’
SUP.	*'dǫ-tuñ	<i>da-tŭ</i>	<i>dā-tun</i>	<i>dúo-tŭ</i>	<i>duô-tu</i>	‘give’
	*'bŭ-tuñ	<i>by-tŭ</i>	<i>bŭ-ton</i>	<i>bŭ-tŭ</i>	<i>bû-tu</i>	‘be’

They form the basis of innovated modal formations in East Baltic: while the INF. provided the source of the *debitive* in Latvian denoting necessity (cf. *man*

jā=iet ‘I have to go’), the SUP. provided the basis of the Latvian and Lithuanian *subjunctive* (also called ‘optative’ or ‘conditional’) with the functionality of any subjunctive formation (denoting volition, potentiality, counterfactuality):

Old Lith.			Old Latv.		
sg.	du.	pl.	sg.	du.	pl.
1 <i>bŭ́-tum=biau,</i> <i>bŭ́-čia(u)</i>	<i>bŭ́-tum=biva</i>	<i>bŭ́-tum=bime</i>	<i>koļpo-tu=b</i>	–	<i>buh-tu=bahm,</i> <i>bŭ́-tu=bem</i>
2 <i>bŭ́-tum=bei</i>	<i>bŭ́-tum=bita</i>	<i>bŭ́-tum=bite</i>	<i>dzwyiwa-tu=b</i>	–	<i>buh-tu=baht,</i> <i>bŭ́-tu=bet</i>
3	<i>bŭ́-ty</i>				<i>buh-tu</i>
Modern Standard Lith.			Modern Standard Latv.		
1 <i>bŭ́-čiau</i>	<i>(bŭ́-tuva)</i>	<i>bŭ́-tume</i>			
2 <i>bŭ́-tum(ei)</i>	<i>(bŭ́-tumėta)</i>	<i>bŭ́-tumėte</i>			<i>bŭ́tu</i> (generally)
3 <i>bŭ́-ty</i> , but <i>bŭ́t</i> , <i>(at-)eĩt</i> and similar forms in dialects					

One can see that in older stages of Latvian and Lithuanian the first and second person forms usually reflect the univerbation of the SUP. with a clitic auxiliary, while the third person directly continues the SUP. One exception is a heteroclitic 1sg. form in Lithuanian. In contrast to the older stages, the modern stages show a remodelled paradigm in both languages with shortened 3sg. forms in some dialects in Lithuanian. After briefly discussing the etymology of the auxiliary in the older first and second person forms and the origin of the heteroclitic 1sg. in Lithuanian, the talk focusses on addressing in how far short 3sg. forms like *bŭ́t*, *(at-)eĩt* attested in modern Lithuanian dialects reflect regular sound change and proportional analogy. It will be shown that the form *bŭ́t* is likely to have evolved from the expected *bŭ́-ty* via regular loss of *-y#* in unaccented position in the prehistory of many dialects, and that other short subjunctive forms like *(at-)eĩt* attested in some dialects (East and South-East Aukštaitian) were created in analogy with *bŭ́t* following a pattern provided by non-subjunctive verb-forms having regularly lost an original final vowel in these dialects.

AXEL HOLVOET

Vilnius University
axel.holvoet@flf.vu.lt

The Baltic view on verbal aspect

The existence and nature of verbal aspect in the Baltic languages is a vexed question. In my talk I will argue that Baltic verbal aspect, though relatively weakly grammaticalised especially when compared to the neighbouring Slavonic languages, cannot be reduced to differences in actionality (lexical aspect). I will discuss the processes occurring when an aspect system based on ‘bounders’ (in this case, verbal prefixes) goes through successive stages of grammaticalisation, becoming increasingly (though not exclusively) subservient to the expression of viewpoint aspect. I will draw attention to the role played, in both Baltic and Slavonic, not only by bounding but also by temporally quantifying verbal prefixes (such as Baltic *pa-*, Slavonic *po-*), in the rise of an aspectual opposition that is not reducible to lexical aspect. It is probably not controversial to say that the line of division between actionality-based aspect and aspecto-temporal systems representing viewpoint aspect is not always a rigid one. One of the main points of my talk will be to show what the aspect systems of Baltic (the details of which deserve to be studied in more detail than has been the case until now) can tell us about the diachrony of aspect.

JURIJS HRAMOVŠ

Rīgas Tehniskā universitāte

Jurijs.Hramovs@rtu.lv

Наследие В. И. Шерцля и данные латышского, славянских и других языков

Викентий Иванович Шерцль /в контексте чешской традиции Čeněk Šercl/ (1843–1906) – один из немногочисленных русских ученых конца XIX столетия, обратившихся к сравнительно-историческому и типологическому изучению семантики.

В. И. Шерцль известен, с одной стороны, как автор различных исследований формальной стороны языка (упомянем его «Сравнительную грамматику славянских и других родственных языков» /1 ч., Харьков, 1871; 2 ч., 1873/), с другой стороны, как семасиолог (назовем опыт об энантиосемии /Воронеж, 1884/).

В. И. Шерцль является также автором таких работ, как «О названиях цветов», «О конкретности в языках», «Основные элементы языка и начала его развития». Если опыту об энантиосемии (правда, мы здесь не делаем специальных оговорок) в целом повезло (о ней упоминают в некоторых справочниках, учебниках и хрестоматиях по истории науки, ссылаются как на классический труд по проблеме), то другие работы учёного, на наш взгляд, незаслуженно забыты.

Исследования В. И. Шерцля имеют огромное значение для исторической семасиологии и семантической типологии. Задолго до словарей К. Д. Бака (Buck, 1949) и Й. Шрепфера (Schröpfer, 1979) В. Шерцль попытался выявить языковые универсалии в плане лексики и семантики, тем самым определив свое место у истоков русской и европейской «семасиологической» мысли. Помимо семасиологии, материал В. Шерцля может быть востребован в таких областях лингвистики, как грамматическая типология и общее языкознание.

В. И. Шерцль в своих построениях активно использует примеры латышского языка (примеры даны в орфографии Шерцля из его работы

«Основные элементы языка и начала его развития» /«Филологические записки», 1885–1889/): *vaiman* /= *vaimanas*/ (стр. 105), *vaidēt* (стр. 112), *vai* (стр. 112), *puppikis* /= *rupikis*, *ruputis*, *rupucis*/ ‘удод’ (стр. 161), *zirzens* /= *circenis*/ (стр. 174), *pūst* ‘дуть’ (стр. 177), *pumpt*, *raupt* (стр. 178), *pūte* ‘пупырь’ (стр. 179), *bučôt* (стр. 185), *kampt* ‘хватать’ (стр. 191), *perpe* /= *pere*/ ‘каша’ (стр. 213), *têvs* (стр. 220), *brakškêt* (стр. 232), *pūt* ‘гнить’ (стр. 238), *putnu cels* /= *Putnu ceļš*/ (стр. 250) и др. Примеры из латышского языка вписываются в систему этимологизации звукоподражательных слов индоевропейских и неиндоевропейских языков: «Ономатопоические названия сверчка: скр. *čīrikā*, армянск. *dzghrid*, латышск. **zirzens**, албанск. *cincir*, гирканск. *tsirts*, турецк. *džirdžir*, джагатайск. *čirčir*, японск. *kirigiris* (в древнеяпонском языке *ciciro-musi*), голл. *krekel*, билинск. *inčirârâ*, малайск. *čingkri*, корейск. *sirsor*, ассирийск. *zarzaru*, явапайск. (сев. Амер.) *thiriku-thiriku* (в манджурском языке трещанье сверчка изображается через *dzir dzir*)» (стр. 174).

Литература

- Buck, C. D. (1949). *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages: A Contribution to the History of Ideas*. Chicago.
- Schröpfer, J. (Hrsg.). (1979). *Wörterbuch der vergleichenden Bezeichnungslehre: Onomasiologie*. Heidelberg.

LINA INČIURAITĖ-NOREIKIENĖ

Vilniaus universitetas
linciuraite@yahoo.com

Competition between hybrid suffixed derivatives and borrowings in contemporary Lithuanian

Recently, a growing interest in the phenomenon of competition has been noticed internationally (Rainer et. al., 2019; Santana-Lario & Valera, 2017). Studies of the Lithuanian word formation usually focus on the formation of native and hybrid derivatives. No research has been conducted on competing models of hybrid suffixed derivatives and borrowings. In those borrowings that function in a language as derivatives resulting from the derivative relationships formed with borrowed cognate words, the derivative relationships are not usually discernible. Urbutis (2009, 293) refers to such borrowed words correlative derivatives (for more information on correlative, see Marchand, 1969, 218–219). The research aims at identifying and describing the competing models of hybrid suffixed derivatives and borrowings, based on authentic corpus-based data, dictionary material and Internet usage. From a morphological point of view, competition between hybrid suffixed derivatives is interesting in two aspects: 1) whether competing hybrid suffixed derivatives can be assigned to the same word formation category; 2) whether the lexical and derivative meanings of competing hybrid suffixed derivatives coincide.

The preliminary results show that competition can occur between (1a) morphologically complex and simplex hybrid derivatives with the same suffix, e.g., *brutališkūmas* / *brutalūmas* ‘brutality’, (1b) morphologically complex hybrid derivatives with the same suffix, e.g., *chaotingūmas* / *chaotiškūmas* ‘chaotic state’; (2) hybrid derivatives with different suffixes, e.g., *rėketininkas*, *-ė* / *reketuotojas*, *-a* ‘racketeer’; (3) hybrid suffixed derivatives and correlative derivatives, e.g., *kolėcininkas*, *-ė* / *kolekcionieriūs*, *-ė* / *kolekcionuotojas*, *-a* ‘collector’, (4a) hybrid suffixed derivatives and borrowings, e.g., *akrobāt-inink-as*, *-ė* / *akrobāt-as*, *-ė* ‘acrobat’, (4b) hybrid suffixed derivatives, correlative derivatives and borrowings, e.g., *strateguotojas*, *-a* / *strategistas*, *-ė* / *stratėgas*, *-ė* ‘strategist’.

References

- Marchand, H. (1969). *The categories and types of Present-day English word formation: A synchronic-diachronic approach*. München: C. H. Beck.
- Rainer, F., Gardani, F., Dressler, W. U., & Luschützky, H. C. (Eds.). (2019). *Competition in inflection and word-formation*. Cham: Springer.
- Santana-Lario, J., & Valera, S. (Eds.). (2017). *Competing Patterns in English Affixation*. Bern: Lang.
- Urbutis, V. (2009). *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

DARIUS IVOŠKA Lietuvių kalbos institutas
ddarius.ivoska@aol.de**Baltų istorinis vardynas – tyrimų aktualijos,
iššūkiai ir lūkesčiai**

Pranešimo objektas – baltų (resp. prūsų, lietuvių, latvių) vardynas ir jo tyrimų *status quo* bei iššūkiai XXI a. istorinio vardyno tyrimų tendencijų kontekste. Pranešime nagrinėjama istorinio vardyno tyrimų specifika, principai, empirinė medžiaga ir jos šaltiniai, tiriamasis arealas bei jame susiklostę geopolitiniai, socialiniai ir kultūriniai santykiai, darę įtaką baltų vardynui. Ypatingas dėmesys skiriamas tarpdalykiškumui kaip pagrindiniam tyrimų principui, nes istorinis vardynas yra nematerialus kultūrinis paveldas, kurio identifikavimo procesai yra sudėtingi, painūs, o rezultatai – ne visada neginčijami. Turint omenyje tai, kad beveik visas istorinis baltų vardynas iš esmės yra išsaugotas svetimomis kalbomis rašytuose istoriniuose dokumentuose iki kalbamųjų baltų tautų raštijos susiformavimo, o vietovardžiai ir asmenvardžiai kilę iš nevienalytės kultūrinės aplinkos, įvertintinas vardyno tyrimų kompleksiskumas. Atskirai akcentuotina prūsų vardyno problema, nes, kitaip nei lietuvių ir latvių kalbų atvejais, prūsų vardynas yra tik istorinis, gyvosios prūsų kalbos, kaip pagrindinės atramos tiriant vardyno etimologiją, semantiką, motyvaciją, nebeturime. Nepamirštant fakto, kad istorinio vardyno patikimam tyrimui reikalingi tiriamojo laikotarpio kuo tikslesni kalbos duomenys (žinios apie morfologiją, fonologiją, dialektus ir kt.), tautinė arealo, kurio vardynas tiriamas, sudėtis, politinė-socialinė sankloda ir kiti veiksniai, įvertintinos istorinio vardyno tyrimo galimybės, lūkesčiai ir rezultatų patikimumo sąlygiškumas. Šiuolaikiniam istorinio vardyno tyrimui užfiksuoti asmenvardžio ar vietovardžio egzistavimo fakto ir nustatyti jo etimologijos nebepakanka. Ne mažiau svarbu identifikuoti jo radimosi aplinkybes – vietovardžio atveju jį lokalizuoti, įvertinti jo fiksavimo arealo tautinę sudėtį, o asmenvardžio atveju – nustatyti ir asmens tautybę. Tarkim, 1357 m. VO foliante Nr. 105 254v minimas Kartūzų (lenk. *Kartuzy*) srityje prie Tčevo (lenk. *Tczew*) buvęs prūsiškas kaimo vardas *Potollen* (plg. *Patulas*). Jei iš esmės lenkų gyventoje teritorijoje randasi

prūsiškas vietovardis, reiškia ten turėjo gyventi nemaža prūsų bendruomenė, kad net jų gyvenvietė pavadinta prūsiškai. Taip pat kalbant apie asmenvardžius, tiek pat svarbus ir anksčiausiai paminėtas, iki šiol nefiksuotas lietuvių, gyvenusio Prūsijoje apie 1353 metus, vardas *Ructa* (OF 105 71v) ir faktas, kad *Marienburgo išdininko* knygoje (*Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*) p. 315 minimas karo belaisvis lietuvis *Ywan*, 1404 metais vadintas rusiškos kilmės vardu. Nereikėtų nustebti VO rankraščiuose radus ir rusiškų asmenvardžių, nors apie jų gyvenimą Prūsijoje istorijos veikaluose daug duomenų nesama, ar perskaičius Adalberto Bezenbergerio veikalo „Über die Sprache der preussischen Letten“ (1888) pavadinimą. Vertinant ir branginant gausius ir reikšmingus istorinio baltų vardyno darbus bei atradimus, nepamirštinos esamos ir besirandančios mįslės – iki šiol ne visai aiškūs prūsiškų ir lietuviškų vietovardžių ir asmenvardžių germanizavimo principai, ypač onimų fleksijos ir galimos jų reikšmės; aiški taikosyra tarp bendrabaltiškų onimų, siekiant tikslesnių jų etimologinių tyrimų; pavienių onimų paminėjimo traktavimo problema ir kita.

MARTA JAKUŠINA, VALĒRIJA KRASOVSKA, ALISE VALTERE

Liepājas Universitāte
martajakusina@inbox.lv,
valerija-krasovska@inbox.lv,
valterealise@gmail.com

Bērnu runas un valodas izpētes rezultātu nozīmīgums logopēda profesijā

Pētījums veikts valsts pētījumu programmas „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002) 8. apakšprojektā „Latviešu valodas apguve”. Pētījuma mērķis ir aktualizēt bērnu valodas izpētes rezultātu nozīmīgumu logopēda profesijā.

Veicot bērnu runas pētījumus 2019. un 2020. gadā dažādās Latvijas pilsētās, tika konstatēts, ka bērniem pirmsskolas vecumā neatkarīgi no dzimtās valodas ir plaši izplatīti skaņu izrunas traucējumi – piem., skaņas *r* elīzija (*bukāns, tīs*) vai šīs skaņas substitūcija ar citu (*klāsas, klūze, gjež*). Savukārt mazākumtautību bērniem, sazinoties latviski, ir papildu grūtības, izrunājot tās skaņas, kuru nav dzimtajā krievu valodā. Nereti garie patskaņi tiek izrunāti kā īsie, piem., jautājot *Kas tas/tā/tās ir?* (ābols, krūze, šķeres, grāmata, burkāns) un *Ko dara?* (ēd), bērni saka *abols, kruze, šķeres, gramata, burkans, ed* u. tml., jo viņu dzimtajā valodā ir tikai īsie patskaņi. Arī platā patskaņa *e* [æ] aizstāšana ar šauru, piem., *ed* [ed] ir šī paša iemesla dēļ. Novērota arī divskaņa *o* [uo] kā gara patskaņa izruna, piem., *pōgas* (pogas). Kad bērns nav pārliecināts par pareizo vārda galotni, viņš to neizrunā, piem., *abol* (ābols), *putn* (putni), *žiraf* (žirafe). Mazākumtautību bērnu runas pētījumos tika novērots arī daudz gramatisko un leksikas kļūdu, kas ietekmē viņu valodas attīstības gaitu un nākotnē var radīt grūtības rakstu valodas apgūvē, kas smagākos gadījumos skolā noved pie mācību vielas apgūves traucējumiem.

Rezultāti parādīja, ka Latvijā nosacīti var runāt par pirmsskolas vecuma mazākumtautību bērnu bilingvismu, jo dzimtajā un latviešu valodā labi runā tikai tie mazākumtautību bērni, kuru ģimenes ir bilingvālas vai arī kuri apmeklē pirmsskolas izglītības grupas ar latviešu kā saziņas valodu.

Valsts pētījumu programmā novērotais liecina, ka logopēdiem ikdienā arvien biežāk ir jāsaskaras ar mazākumtautību bērniem, kuri latviešu valodu apgūst kā otro valodu. Tomēr speciālistiem trūkst informācijas par korekcijas īstenošanu šādos gadījumos, tāpēc pētījumi par bilingvisma raksturīgākajām iezīmēm un valodas pētījumu rezultātiem logopēdiem noder gan traucējumu diagnosticēšanā, gan korekcijas un profilaktiskā darba īstenošanā.

Joprojām daudziem pirmsskolas vecuma mazākumtautību bērniem runas un valodas prasme ir nepietiekamā līmenī, lai sekmīgi turpinātu mācības skolā latviešu valodā vai bilingvāli. Viņu runā ir izteikti daudz fonētikas un gramatisko konstrukciju kļūdu, savukārt nabadzīgs vārdu krājums traucē precīzi izteikt savas domas un iesaistīties sarunā. Gan skolotājiem, gan logopēdiem būtu nepieciešamas mūsdienīgas teorētiskas un praktiskas mācības, lai paaugstinātu profesionālo kvalifikāciju un veidotu vienotu izpratni par problēmām.

Projektā gūtās atziņas iestrādātas logopēdijas studentu M. Jakušinas, V. Krasovskas un A. Valteres bakalaura darbos.

EGLĖ JANKAUSKAITĖ

The Institute of the Lithuanian Language
egleej@gmail.com

**The power dynamics between copy-editors
and authors in the Lithuanian field
of language standardization**

In the scholarly literature on language standardization, the role of copy-editors, if they are at all mentioned, typically ranges from that of passive subjects of standardization (Riley, 2007, 235) to the actors that “help to sustain the *illusion* of a uniform standard language” (Cameron, 1995, 39) or even to the powerful creators of language norms (Joseph, 1987, 115). However, while the role of a copy-editor in the British or American language standardization fields is mostly dependent on their employment conditions – the publishing house and its style guidelines, in Lithuania, the copy-editors are more likely to comply with the rules coming from a different source, namely the norm-setting institution of The State Commission of the Lithuanian Language (Keršytė, 2016, 66), even though the copy-editors themselves may feel constricted by these language norms (Girčienė, 2019).

Using Pierre Bourdieu’s (1972/2013, 1979/1984) and Michel Foucault’s (1975/1995, 1976/1978) theories on power, I will analyse, how copy-editors perceive themselves as professionals and what the power relationships between the authors and the copy-editors are. How do they collaborate, who makes the final decisions and what enables them to do so?

The analysis will be based on qualitative interviews with 17 copy-editors, 16 authors and 5 people who are both authors and copy-editors.

References

Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press. (Original work published 1979)

- Bourdieu, P. (2013). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press. (Original work published 1972)
- Cameron, D. (1995). *Verbal Hygiene*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality. Volume I: An Introduction*. (R. Hurley, Transl.) New York: Pantheon Books. (Original work published 1976)
- Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. (A. Sheridan, Transl.) New York: Vintage. (Original work published 1975)
- Girčienė, J. (2019). Redaktorių nuostatos: demokratijos poreikis. *Lituanistica*, 65(2), 113–123.
- Joseph, J. E. (1987). *Eloquence and Power: The Rise of Language Standards and Standard Languages*. London: Frances Pinter (Publishers).
- Keršytė, N. (2016). Kalba – disciplinarinės galios ir žinojimo taikynys. In L. Vaicekauskienė, & N. Šepetys (Eds.), *Lietuvių kalbos ideologija. Norminimo idėjų ir galios istorija*. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai, 51–111.
- Riley, P. (2007). *Language, culture and identity*. London, New York: Continuum.

ILGA JANSONE

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

ilgajan@lza.lv

**Antroponīmi Kalnamuižā (*Kalnemoise*) Vidzemes
1826. gada dvēseļu revīzijas materiālos**

Jau 1782. gadā Augusts Vilhelms Hupels (*August Wilhelm Hupel*) darbā „Topographische Nachrichten von Lief- und Ebstland” Kalnamuižu min starp tām apdzīvotajām vietām, kur pamīšus ar latviešiem sastopamas igauņu apmetnes. Ap 1815. gadu Alūksnes draudzes mācītājs Oto fon Prīls (*Otto Friedrich Paul von Prühl*) norāda, ka Kalnamuižā ir 30 apdzīvotas zemnieku sētas, kas sastāv no tīriem igauņiem. Vai igauņu resp. leivu klātbūtni atspoguļo arī Vidzemes 1826. gada dvēseļu revīzijas materiāli?

Vidzemes 1826. gada dvēseļu revīzijas materiālos ir iekļautas ziņas par 2636 personām (1384 vīriešiem un 1252 sievietēm). Vīriešiem ir sastopami 47 priekšvārdi, no kuriem tikai 8 ir doti vairāk nekā 5 % minēto vīriešu. Tie ir /Jahn/ – 17,5 % (242 pers.), /Simon/ – 12,6 % (175 pers.), /Peter/ – 9,7 % (135 pers.), /Andre/ – 8,7 % (120 pers.), /Thom/ – 6,2 % (86 pers.), /Jurr/ – 6 % (83 pers.), /Dahw/ – 5,6 % (77 pers.), /Rein/ – 5,2 % (72 pers.). 13 priekšvārdi ir minēti tikai vienai personai. Raksturīgi, ka 44 priekšvārdi konsekventi ir rakstīti bez galotnes, daudzi no tiem ir sastopami gan latviešu, gan igauņu antroponīmiskajā sistēmā. Sievietēm ir fiksēti 39 priekšvārdi, no kuriem arī 8 ir sastopami vairāk nekā 5 % minēto sieviešu. Tie ir /Anne/ – 17,1 % (214 pers.), /Ilfe/ – 13,3 % (166 pers.), /Liefe/ un /Lihfe/ – 12,1 % (152 pers.), /Mahrje/ – 10,7 % (134 pers.), /Maddal/ – 7,8 % (98 pers.), /Maÿ/ un /Maije/ – 7,4 % (93 pers.), /Greeta/ – 6,2 % (78 pers.), /Dahrte/ un /Dahrta/ – 5,8 % (73 pers.). 14 priekšvārdi ir konstatēti tikai vienai personai. Uzmanību piesaista priekšvārds /Mahrje/, kas ar īsu saknes patskani raksturīgs igauņu antroponīmiskajai sistēmai, bet vairākus priekšvārdus var attiecināt uz abām antroponīmiskajām sistēmām.

Kalnamuižas Vidzemes 1826. gada dvēseļu revīzijas sarakstos minētajām 2636 personām ir piešķirti 269 uzvārdi. Lielākā daļa ir t. s. „caurspīdīgie uzvārdi”,

kuru pamatā esošie apelatīvi ir skaidri atpazīstami. Dominē latviešu kopvalodā un izloksnē sastopamo apelatīvu uzvārdi, piem., *Kļavs, Aboling, Egle, Tabak, Sermufchk* ‘pīlādzis’, *Ahbol, Irbe, Luhfis, Ballod, Swirbul, Sihlis, Gails, Schigur* ‘zvirbulis’, *Bitte, Mutzeneek, Bisfeneek, Darfneek, Stabulneek, Wehwer, Kallej, Semmit, Uppit, Spahrns, Rasgal* ‘rezgalis’, *Leelbard*. Sastopami arī uzvārdi, kuru pamatā ir vācu (piem., *Vogel*, sal. v. *Vogel* ‘putns’, *Goldfchmitt*, sal. v. *Goldsmidt* ‘zeltkalis’, *Brenner*, sal. v. *Brenner* ‘deglis; dedzeklis’), krievu (piem., *Bofchmak*, sal. kr. *бошмак* ‘zābaks’, *Kuptfch*, sal. kr. *купец* ‘pārdevējs’, *Krafnais*, sal. kr. *красный* ‘sarkans’) un igauņu (piem., *Ilwes*, sal. ig. *ilves* ‘lūsis’, *Post*, sal. ig. *post* ‘pasts’, ‘stabs’) cilmes apelatīvi. Šķiet, ka uzvārdu došana Kalnamuižā noritējusi pēc visā Vidzemē vienotiem principiem, neievērojot šeit dzīvojošo leivu nacionālo piederību un iespējamo vēlmi izvēlēties igauņu cilmes uzvārdus.

Iespējams, lielāku interesi var izraisīt priekšvārdu analīze atsevišķos muižas nostūros, jo vērojamas priekšvārdu atšķirības starp Vidzemes 1826. gada dvēseļu revīzijā piešķirto zemnieku sētu kārtas skaitļiem un to iespējamo dalījumu starp latviešu un igauņu sētām.

ERIKA JASIONYTĖ-MIKUČIONIENĖ

Vilniaus universitetas
erika.jasionyte@gmail.com

Klausiamosios dalelytės senuosiuose XVI–XVII a. lietuvių kalbos raštuose: funkcijos, struktūra ir pozicija

Pranešimo tikslas – aptarti klausiamųjų dalelyčių (tokių kaip *b(i)au*, *begu*, *gu*, *ar*, *er*, *bes* ir kt.) vartoseną, funkcijas, struktūrines ypatybes bei sintaksinę poziciją senuosiuose XVI–XVII a. lietuvių kalbos raštuose ir susieti su klausiamųjų dalelyčių pobūdžiu bei raida kitose kalbose. Šiam tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai: 1) sudaryti klausiamųjų dalelyčių inventorių senuosiuose XVI–XVII a. lietuvių kalbos raštuose; 2) sugrupuoti klausiamąsias dalelytes pagal sąsają su klausiamųjų sakinių tipais bei poliariškumu, su pozicija žodžio-šeimininko (ang. *host*) atžvilgiu ir sintaksine bei semantine aprėptimi (ang. *scope*) klausiamajame sakinyje bei platesniame diskurse; 3) gautus rezultatus aptarti ir paaiškinti tipologinių klausiamųjų dalelyčių tyrimų kontekste.

Žvelgiant iš tarpkalbinės perspektyvos, Europos (pirmiausia – germanų, romanų, slavų) kalbose klausiamosios dalelytės tiriamos įvairiais aspektais: nagrinėjamas dalelyčių multifunkcionalumas, pozicija klausiamajame sakinyje ir diskurse, sąsaja su informacine sakinio struktūra (Siemund, 2001; Metslang et al., 2011 ir kt.), be to, atskiras dėmesys skiriamas dalelyčių atsiradimo bei raidos aspektams (Metslang et al., 2017). Lietuvių kalbotyros darbuose sporadiškai analizuota klausiamųjų dalelyčių struktūra (Labutis, 1964), etimologija (Ambrazas, 2006; Ostrowski, 2012), funkcijos ir vartosenos polinkiai rašytiniame diskurse (LKG II, 1971, 558–560). Vis dėlto išsamesnių empirinių klausiamųjų dalelyčių tyrimų ir diachroniniu, ir sinchroniniu aspektu vis dar trūksta, negana to, dalelyčių semantinės bei sintaksinės aprėpties, taip pat sintaksinės pozicijos klausimai ne tik sakinio, bet ir platesniu – diskurso – lygmeniu, taip pat aprėpties bei pozicijos sąsajos su dalelyčių funkcijomis senuosiuose lietuvių kalbos raštuose sulaukė mažiau dėmesio.

Medžiaga tyrimui rinkta iš *Senųjų lietuvių kalbos raštų* duomenų bazės, sudarytos *Lietuvių kalbos instituto* (<http://seniejirastai.iki.lt/accept.php?reason=expire>).

Literatūra

- Ambrazas, V. (2006). *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Labutis, V. (1964). Lietuvių kalbos sudėtinės dalelytės. *Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida*. Vilnius: Mintis, 119–129.
- LKG II – *Lietuvių kalbos gramatika, II: Morfologija*. (1971). (K. Ulvydas, vyr. red.). Vilnius: Mintis.
- Metslang, H., Habicht, K., & Pajusalu, K. (2011). Developmental paths of interrogative particles: The case of Estonian. *Folia Linguistica Historica*, 45(32), 149–187.
- Metslang, H., Habicht, K., & Pajusalu, K. (2017). Where do polar question markers come from? *Language Typology and Universals*, 70(3), 489–521.
- Ostrowski, N. (2012). Old Lithuanian interrogative particle *biau*. *Baltistica*, 47(2), 261–265.
- Siemund, P. (2001). Interrogative constructions. In M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher, & W. Raible (Eds.), *Language Typology and Language Universals*. Berlin: Walter de Gruyter, 1010–1028.

BIRUTĖ JASIŪNAITĖ

Vilniaus universitetas
birute.jasiunaite@flf.vu.lt

Gyvūnų maloniniai epitetai

Tautosakos tekstuose ir LKŽ rasti 145 gyvūnų maloninių epitetų pavyzdžiai (122 skirtingos leksemos). Paprastai daugiausia tokių epitetų randama liaudies dainose, mažiau – pasakojamojoje tautosakoje. Dažniausiai tokiais žodžiais vadinami naminiai gyvuliai (55 atvejai), laukiniai žvėrys (36 atvejai), laukiniai paukščiai (25 atvejai), naminiai paukščiai (11 atvejų), o rečiausiai – šliužai (8 atvejai), žuvys (6 atvejai) ir vabzdžiai (3 atvejai). Tokie epitetai dažniausiai taikomi arkliui, kiškiui (po 12 atvejų), jaučiui (10 atvejų), karvei, lapei (po 9 atvejus), katei, žalčiui (po 8 atvejus), vilkui (7 atvejai), ožkai, aviai, voverei, gūtei (po 6 atvejus). Vos po 1 maloninį epitetą taikoma pelėdai, kuosai, gulbei, meškai, kurmiui, musei. Epitetų gausa ir jų vartojimo dažnumas priklauso nuo konkretaus gyvūno populiarumo etninėje kultūroje.

Maloniniai epitetai tirti žodžių darybos ir semantikos požiūriu. Dažniausiai jų pasidaroma iš daiktavardžių (89 atvejai), kiek rečiau – iš būdvardžių (55 atvejai). Rastas vienintelis epitetas, pasidarytas iš dainos refreno: *kačiutė ladutė* (: *ladu*). Užfiksuotos 9 skirtingos deminutyvinės priesagos: *-ėlis*, *-elis*, *-utis*, *-aitis*, *-ytis*, *-ukas*, *-užis*, *-okas*, *-ulis*. Populiariausios iš jų – *-ėlis* (97 atvejai): *oželis žilbarzdėlis*, *avinėlis žebraburnėlis*, *gulbelės tūtuomėlės* ir *-elis*: *žirgelis ristelis*, *vilkeliai pilkeliai*. Darybos pamatas – dažniausiai priesagos vedinys (71 atvejis): *zuikelis striguonėlis* (: *striguonis*), *gegutytė pilkuolytė* (: *pilkuolė*), rečiau – sudurtinis žodis (43 atvejai): *karvelė pienanešėlė* (: *pienas* ir *nešė*), *jautelis vagavarėlis* (: *vaga* ir *varė*). Gerokai mažiau epitetų daromas iš pirminių žodžių (29 atvejai): *gaiduliai raibuliai* (: *raibas*), *voveriukė rudukė* (: *rudas*). Pasitaiko, kad pamatinis žodis šnekamojoje kalboje nevartojamas: *karvelė pasiaubuolėlė* (: *pasiaubuolė*), *padaužuolėlė* (: *padaužuolė*).

Žodžių reikšmės analizė parodė, kad maloniniais epitetais gyvūnai dažniausiai pavadinami pagal išvaizdą arba jiems būdingą veiksmą. Motyvuojamasis požymis gali būti: 1) bendroji gyvūno išvaizda (spalva ar

plaukas): *katelē marguolēlē, žirgelis bērelis*, 2) kūno dalies ypatybē: *vištelē juodakuodēlē, avytēs liepakojēlēs*, 3) judējimo pobūdis: *kregždutē laigonēlē, zui-kelis bēgūnēlis*, 4) balso savybēs: *muselē birbelē, jautelis būbuonēlis*, 5) žmogui naudinga veikla: *gaidužiai kēlējužiai, jautelis duonpelnēlis*, 6) emocinē būsenā, nusiteikimas: *ožkelē nabagēlē, šarkutē nabagutē*, 7) būdas, charakteris: *varnelē, gera žmonelē, balandžiai širduonēliai*, 8) gyvenamoji vieta: *vilkelis, medinis paukštelis, lydekužēlē, marelių narūnēlē*, 9) gyvūno atsivedimo laikas: *telyčiotē pernykščiotē, telyčiukē šiuometukē*, 10) antropomorfizuotam gyvūnui tradiciškai priskiriamas žmogaus amatas: *genelis medkirtēlis, genelis remesninkēlis*.

GIEDRĖ JUNČYTĖ

Vilnius university
giedre.juncyte@flf.vu.lt

Lithuanian unergative n/st-verbs

Lithuanian n/st-presents are considered to form two classes: causative/inchoative (*lūžti, lūžta* ‘break (ITR)’ – *laužti, laužia* ‘break (TR)’) and punctual/durative (e.g., *pravirkti, pravirksta* ‘burst into tears’ – *verkti, verkia* ‘cry, weep’), while the n/st-presents of the first class form a “semantically highly homogeneous class denoting spontaneous uncontrolled processes or events” (Arkadiev, 2013, 40). Of course, there are n/st-presents that, as a so-called exception, have animate agentive subjects (cf. *pakilti, pakyla* ‘rise’ and *pakilti, pakyla* ‘get up’). Holvoet (2020, 118) compares this n/st-verb with the middle marked *pasikelti* ‘get up’ which refers to the motion of an animate entity and, according to the widely accepted categorization of the middles (cf. Kemmer, 1993), can only be analyzed as naturally reflexive verb but not an anticausative. Similarly Haspelmath (2016, 36) makes a distinction between the unergatives (“agentive intransitives”) and unaccusatives (intransitive verbs with non-agentive meaning).

The total of 125 n/st-presents has been analyzed in search for such agentive usage in the Corpus of the Contemporary Lithuanian. It was found a substantial group of body action verbs (e.g., *įgriūti, įgriūva* ‘burst in to’, *tolti, tolsta* ‘move away’, *kibti, kimba* ‘stick to; cavil at’, *misti, minta* ‘nourish oneself’), also emotive verbs (e.g., *rimti, rimsta* ‘calm down’, *dirgti, dirgsta* ‘become irritable’), which are characterized by the different level of the subject’s agentivity (volitionality, controllability of the action and animacy) and also differences in combinability, if compared with the related middles (e.g., *misti, minta* ‘nourish oneself’ : *maitinti* ‘nourish, feed’ : *maitintis* ‘nourish oneself’).

References

- Arkadiev, P. (2013). From transitivity to aspect: the causative-inchoative alternation and its extensions in Lithuanian. *Baltic linguistics*, 4, 39–77.

- Haspelmath, M. (2016). Universals of causative and anticausative verb formation and the spontaneity scale. *Lingua Posnaniensis*, LVIII(2), 33–63.
- Holvoet, A. (2020). *The Middle Voice in Baltic*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kemmer, S. (1993). *The Middle Voice*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

BIRUTĖ KABAŠINSKAITĖ

Vilniaus universitetas
birute.kabasinskaite@flf.vu.lt

XIX a. vidurio lietuviškų kalvinistų tekstų autorystė, kalba ir jų ryšiai su Mažosios Lietuvos raštija

Po sunkaus netolerancijos laikotarpio Lietuvos kalvinistų raštija atgijo: be pakartotinai perspausdintų parankinių reformatų tekstų – Naujojo Testamento, giesmyno, katekizmo, postilės –, XIX a. pasirodė naujų religinio-didaktinio stiliaus leidinių. Originalią tokio žanro knygelę (pamokslą) parengė Mykolas Cerauskas (Kozonis padekawonies, 1803), o 1863, 1865 metais pasirodė penki taip pat nedidelės apimties leidinukai – tikėjimo tiesų apmąstymai bei vaizdeliai jaunuomenei, kuriuos, mūsų bibliografų, istorikų teigimu, parengė Žemaitijos superintendantas Aleksandras Rapolas Močiulskis: „Atsiminimas da geroje adijnoje“, „Nusidawimas biedna Joniuka“, „Prisiwertimas grieszna žmogaus ing Dlewą“, „Wartojmas arba meginimas patis sawę“, „Gromata Naszłaitela ing sawa miela Iszganitoja“.

Nepaisant panašaus apipavidalinimo ir leidybos aplinkybių po atlikto tekstų kalbos tyrimo paaiškėjo, kad iš minėtų tekstų rašybos bei kalbos ypatybėmis išsiskiria „Prisiwertimas grieszna žmogaus ing Dlewą“ (1863). Labai tikėtina, kad šios knygos teksto parengėjas ar autorius nebuvo Močiulskis.

Ištyrus knygelėse panaudotas giesmes nustatyta, kad jos nėra originalios, o perimtos arba iš 1845 metais publikuoto kalvinistų giesmyno, arba iš Mažosios Lietuvos XIX a. vidurio oficialaus liuteronų giesmyno. Nustatytas įdomus faktas, kad *Prisiwertimo* paskutinė giesmė yra perimta iš Mažosios Lietuvos susirinkiminių iniciatyva išleisto pietistinės pakraipos autoriaus Johanno Arndto „Rojaus darželio“ vertimo. Visų Prūsų Lietuvos giesmių rašyba buvo keista, priderinta prie reformatų tekstams būdingos rašybos, o kalba pertvarkyta remiantis rytų aukštaičių biržiečių šnektos fonetika. Keltina prielaida, kad XIX a. Lietuvos kalvinistai lietuvišką raštiją mėgino specialiai pagyvinti populiariomis Mažosios Lietuvos liuteronų giesmėmis. Tai sutapo su bendra to meto Lietuvos kalvinistų bažnyčios išgyvenimo strategija – atsukimu į valstietiškaį visuomenės sluoksnį.

ANDRA KALNAČA, ILZE LOKMANE

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte

andra.kalnaca@lu.lv, ilokmane@latnet.lv

Latviešu valodas vokatīvs un uzrunas konstrukcijas¹

Šī pētījuma mērķi ir, pirmkārt, noskaidrot attieksmes starp vokatīvu, nominatīvu un akuzatīvu uzrunas grupās, otrkārt, izpētīt vokatīva un citu locījumu sintaktiskās funkcijas un pragmatisko lietojumu uzrunas konstrukcijā.

Latviešu valodas vokatīva formas ir dažādas atkarībā no deklinācijas (Nītiņa & Grigorjevs, 2013), turklāt vokatīva funkcijā tiek lietotas arī citu locījumu formas – papildus morfoloģiskajām jeb īstajām vokatīva formām (1)–(3) pastāv arī t. s. sintaktiskais vokatīvs, proti, nominatīva (4a), retāk akuzatīva (4b), formas vokatīva funkcijā (Nītiņa & Grigorjevs, 2013; par vokatīva un nominatīva / akuzatīva sinkrētismu sk. arī Blake, 1997; Baerman, 2009).

- (1) 1., 4., 5. deklinācija: bezgalotnes forma (-∅)
*Labvakar, **tēv-∅!*** (A. Eglītis)
- (2) 2. deklinācija: galotne *-i* vai bezgalotnes forma (-∅) (Paegle, 2003; Holvoet, 2012)
  - a. *Jā, mans **brāl-i**, es laikam kļūstu vecs.* (LVK2018)
  - b. *Esmu atnācis, **brāl-∅!*** (LVK2018)
- (3) 3. deklinācija: galotne *-u*
*Ak, **Jēz-u**, glāb mani!* (I. Ābele)
- (4) a. ***Dēl-s**, tu dzirdi mani?* (G. Priede)
b. ***Mamm-u**, kur mums stāv putekļsūcējs?* (Ieva)

Tipoloģiski latviešu valoda iekļaujas to valodu kopumā, kur vokatīvs ir uzrunas locījums, kas marķēts ar īpašu morfoloģisku formantu – galotni (Blake, 1997; Moro, 2003; Daniel & Spencer, 2009; Parrot, 2010).

Vokatīvs savas specifiskās uzrunas funkcijas dēļ ir teksta resp. diskursa fenomens, taču vienlaikus tam piemīt spēja piesaistīt citus vārdus, veidojot

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

vārdkopu (Daniel & Spencer, 2009; Hill, 2013, 2014), kā piemēros (2a), (5)–(8). Būtu sagaidāms, ka vokatīva vārdkopās saskaņotais apzīmētājs – īpašības vārds, skaitļa vārds, lokāmais divdabis vai piederības vietniekvārds – arī tiktu lietots vokatīvā, jo minēto vārdšķiru vārdi parasti saskaņojas ar lietvārdu dzimtē, skaitlī un locījumā, proti, ir t. s. morfoloģiskie kontrolētāji, kas simetriski atspoguļo vārdkopas neatkarīgā komponenta formu (sk., piem., Plungian, 2011). Tomēr latviešu valodas vokatīva vārdkopās atkarīgais komponents visbiežāk ir nominatīvā (Nītiņa & Grigorjevs, 2013):

(5) „**Mīl-ais** *Fīlip-ø!*” (A. Eglītis)

Iespējams arī akuzatīvs bez nozīmes atšķirības (Nītiņa & Grigorjevs, 2013):

(6) **Mīl-o, dārg-o** *māsiņ-ø!* (LVK2018)

Ja uzrunas vārdkopā neatkarīgais komponents ir nominatīvā, arī atkarīgais komponents ir tādā pašā locījumā:

(7) *Cienīt-ā kundz-e!* (A. Eglītis)

Retāk mūsdienu latviešu valodā sastopami gadījumi, kad gan atkarīgais, gan neatkarīgais komponents ir akuzatīvā, parasti ar vārdu *mamma*:

(8) *Mīl-o mamm-u!* (LVK2018)

Tādējādi īsts saskaņojums ir tikai piemēros (7), (8), pārējos gadījumos pakārtojums īstenojas kā lietvārdam vokatīvā piesaistīts apzīmētājs nominatīvā vai akuzatīvā (5), (6).

Kaut arī vokatīvam uzrunas funkcijā piemīt specifiska runas akta dalībnieka semantiskā loma, nereti uzrunas vārdkopas funkcija ir nevis uzrunāt, bet raksturot uzrunāto:

(9) *Tu nelieti, tu briesmoni, es tevi nositīšu.* (LVK2018)

No sintakses viedokļa raksturojošai uzrunas vārdkopai piemīt sekundāra predikatīvāte. Iespēja uzskatīt uzrunu par sekundāri predikatīvu komponentu būtu apsverama arī tādos gadījumos, kad tā tikai piesaista uzrunātā uzmanību, kā piemēros (4a) un (4b).

Atsauces

- Baerman, M. (2009). Case syncretism. In A. Malchukov, & A. Spencer (Eds.), *The Oxford Handbook of Case*. Oxford: Oxford University Press, 219–230.
Blake, B. J. (1997). *Case*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Daniel, M., & Spencer, A. (2011). The Vocative – an outlier case. In A. Malchukov, & A. Spencer (Eds.), *The Oxford Handbook of Case*. Oxford: Oxford University Press, 626–634.
- Hill, V. (2013). Features and strategies: the internal syntax of vocative phrases. In B. Sonnenhauser, & P. N. A. Hanna (Eds.), *Vocatives! Addressing between System and Performance*. Berlin: Mouton de Gruyter, 79–102.
- Hill, V. (2014). *Vocatives: How Syntax meets with Pragmatics*. Leiden: Brill.
- Holvoet, A. (2012). Vocative agreement in Latvian and the principle of morphology-free syntax. *Baltic Linguistics*, 3, 43–64.
- Moro, A. (2003). Notes on vocative case. A case study in clause structure. In J. Quer, M. Scoretti, P. Sleeman, & E. Verheugd (Eds.), *Romance Languages and Linguistic Theory 2001*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 247–261.
- Nītiņa, D., & Grigorjevs, J. (red.). (2013). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Paegle, Dz. (2003). *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. Rīga: Zinātne.
- Parrot, L. A. (2010). Vocatives and other direct address forms: a contrastive study. *Oslo Studies in Language*, 2(1), 211–229.
- Plungjan, V. A. (2011). *Vvedenie v grammatičeskuju semantiku: grammatičeskie značeniija i grammatičeskie sistemy jazykov mira*. Moskva: RGGU.

ANDRA KALNAČA, TATJANA PAKALNE

Latvijas Universitāte

andra.kalnaca@lu.lv, tatjana.kuznecova@gmail.com

**Daudznozīmīgi latviešu valodas lietvārdu piedēkļi un
polisēmija vārddarināšanā¹**

Dažādās valodās, t. sk. latviešu, vērojama parādība, kur viens un tas pats noteiktai vārdšķirai piederīgs vārddarināšanas piedēklis ir iesaistīts vairākos vārddarināšanas tipos, kombinējoties ar dažādu vārdšķiru motivētāJVārdiem. Piem., latviešu valodā piedēklis *-ul-* ir saistīts vismaz ar trim vārddarināšanas tipiem: 1) N–N *ezis – ežulis, priede – priedula*, 2) ADJ–N *mazs – mazulis, mīļš – mīlulis*, 3) V–N *brēkt – brēkulis, virzīt – virzulis*. Turklāt N–N tipā var saskatīt gan deminutīva (*ežulis*), gan augmentatīva (*priedula*) nozīmi, savukārt V–N tipā blakus darītāJVārdiem (*nomina agentis*) iespējami arī atvasinājumi, kas nosauc dažādas ierīces (*virzulis*) vai sajūtas (*drebulis*) (plašāk sk. Vulāne, 2013; Kalnača & Lokmane, 2021). Spēja saistīties ar dažādu vārdšķiru motivētāJVārdiem piemīt arī daudziem citiem latviešu valodas piedēkļiem, piem., *-īb-* (V–N, V_{PTCP}–N, ADJ–N, N–N), *-um-* (V–N, ADJ–N), *-inā-* (V–V, N–V, ADJ–V, INT–V) u. c.

Šādu vārddarināšanas piedēkļu, proti, afiksu esamība liek uzdot vairākus jautājumus:

1. Kā funkcionē šādi afiksi – kā viens afikss ar vienu, ļoti vispārīgu nozīmi, ko iespējams atrast un definēt visiem piemēriem, kā viens afikss ar dažādām nozīmēm (afiksu polisēmija) vai kā dažādi afiksi (afiksu homonīmija) (sk. arī Kalnača, 2005)?
2. Kāda ir šādu afiksu loma vārddarināšanas procesā? Proti, cik lielā mērā tie dod savu semantisko pienesumu darināmā vārda nozīmē?
3. Kas varētu būt noteicis to, ka visu šo nozīmju izteikšanai, afiksiem saistoties ar dažādu vārdšķiru motivētāJVārdiem, valodā nav radušies citi afiksi – katrs ar savu skaidru nozīmi, skaidru saistāmību utt., kas padarītu

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

derivatīvi kompleksus vārdus vieglāk interpretējamus? Turklāt valodai, no vienas puses, ir raksturīga afiksu polisēmija (viena forma > vairākas nozīmes), no otras puses – afiksu sinonīmija (vairākas formas > viena nozīme).

Līdzīgi jautājumi, balstoties uz citu valodu materiālu, ir tikuši risināti vairākos pētījumos dažādu teorētisku ietvaru kontekstā (piem., Beard, 1990; Lieber, 2004; Booij & Lieber, 2004; Rainer, 2005 u. c.; pārskatam sk. Lieber, 2012; Alexiadou, 2017; Rainer, 2017).

Referātā atbildes uz minētajiem jautājumiem tiks meklētas saistībā ar vārddarināšanas sistēmas funkcionēšanas vispārīgiem principiem, balstoties uz latviešu valodas daudznozīmīgu lietvārda darināšanas piedēkļu iztīrījumu.

Vārddarināšanu iespējams aplūkot kā formālu morfēmu un to nozīmju kombinēšanas operāciju, kurai attiecīgi, jāpiemīt diezgan lielai precizitātei, bet to var analizēt arī kā darbību, kurā jauns vārds tiek darināts pēc asociācijas ar vairākiem citiem esošiem vārdiem ar līdzīgu struktūru un līdzīgu nozīmi / nozīmes komponentu. Valodas runātājs, kas darina jauno vārdu, dara to, balstoties uz līdzību, pēc asociācijas ar citiem vārdiem, un vārdam ar noteiktu afiksu piešķir tieši tādu nozīmi, kāda valodas runātājam šobrīd nepieciešama. Savukārt valodas runātājs, kas dzird/lasa jauno vārdu, to interpretē, balstoties uz līdzību citiem, viņam zināmiem, vārdiem un kontekstu. T. i., tas, ar kādu tieši nozīmi derivatīvi kompleksais vārds tiek lietots, lielā mērā atklājas kontekstā; nereti šādu vārdu var darināt gan ar vienu, gan ar otru nozīmi (piem., deverbāli atvasinājumi ar *-tāj-* var apzīmēt cilvēku, rīku utt., deverbāli atvasinājumi ar *-um-* var apzīmēt darbību, darbības rezultātu utt.).

Atsauces

- Alexiadou, A. (2017). Nominal derivation. In R. Lieber, & P. Štekauer (Eds.), *The Oxford Handbook of Derivational Morphology*. Oxford: Oxford University Press, 235–256.
- Beard, R. (1990.) The nature and origins of derivational polysemy. *Lingua*, 81, 101–140.
- Booij, G., & Lieber, R. (2004). On the paradigmatic nature of affixal semantics in English and Dutch. *Linguistics*, 42, 327–357.
- Kalnača, A. (2005). Morfēmu polifunkcionalitāte. *Valoda–2005. Valoda dažādu kultūru kontekstā*, XV, 35–40.
- Kalnača, A., & Lokmane, I. (2021). *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press.
- Lieber, R. (2004). *Morphology and Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lieber, R. (2012). Semantics of derivational morphology. In C. Maienborn, K. von Stechow, & P. Portner (Eds.), *Semantics. An International Handbook of Natural Language Meaning* (Vol. 3). Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2098–2119.

- Rainer, F. (2005). Semantic change in word formation. *Linguistics*, 43(2), 415–441.
- Rainer, F. (2017). Polysemy in derivation. In R. Lieber, & P. Štekauer (Eds.), *The Oxford Handbook of Derivational Morphology*. Oxford: Oxford University Press, 338–353.
- Vulāne, A. Vārddarināšana. In D. Nītiņa, & J. Grigorjevs (red.), *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 190–299.

SKAIDRĪTE KALVĀNE

Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts
muosa@inbox.lv

Latīņu drukas aizliegums Latgalē: garīgie teksti un to (pār)rakstītāji

Latīņu drukas aizlieguma laikā (1865–1904) Latgalē uzplauka rokraksta literatūra. Rakstītāji – zemnieki no tautas vidus, kuri bieži vien rakstu prasmi apguvuši pašmācībā, atdarinot iespiestus burtus. Patlaban zināmi vairāk nekā 20 rakstītāju vārdi, viņu vidū ir arī sievietes.

Visbiežāk tika pārrakstīti reliģiska satura teksti: dziesmas, lūgšanas un litānijas. Tie parasti palikuši ārpus pētnieku ievēribas. Kādi ir šo grāmatu iespējamie avoti, kas kopīgs un atšķirīgs pārrakstītajos tekstos un vai tajos ir atrodami kādi jaunrades elementi – par to visu referātā. Pētījuma pamatā – jaunatrastās rokraksta lūgšanu grāmatas, kas reiz piederējušas Odumam Laicānam un diviem īpašniekiem Viļānu pusē.

Ir zināmi gadījumi, kad pārrakstīšana notikusi ciešā saziņā ar garīdzniekiem. Tā Viļānu draudzes prāvests Miķelis Petrovskis (1830–1903) pats esot izvēlējies rakstītājus un viņu sagatavotās lapas vai pat veselas „grāmatas” izdalījis tautai.

Katoļu garīdznieki ir bijuši aktīvi latgaliešiem adresētu sprediķu rakstītāji laikā, kad bija atļauts tos nolasīt no cenzūras apstiprināta drukāta avota. Līdz mūsdienām ir saglabājušās Juzefa Seņicka, Antana Tomkuna u. c. sagatavotās rakstītās uzrunas. Pētnieku uzmanību ir saistījis Jāzepa Kersnovska (*Józef Kiersnowski*, 1830–1899) atstātais sprediķu mantojums, to ir ap 100, un tie ir tapuši laikposmā no 1872. līdz 1892. gadam. Drukā aizlieguma laika sprediķiem raksturīga laba valoda, kas kontrastē ar ārzemēs drukāto un Latgalē nelegāli ievesto iespieddarbu izteiksmi, kas ir kļūdām bagāta, nelatviska un bieži vien grūti saprotama. Garīdznieku dalība rakstu gādāšanā un sacerēšanā, tāpat rokrakstu materiālu analīze apliecina katoļu Baznīcas rūpes par latviskā vārda saglabāšanu arī drukā aizlieguma gados.

Līdzās līdz šim vairāk zināmajam faktam par zemnieku rokraksta literatūru varam runāt arī par garīgās literatūras attīstības procesa nepārtrauktību.

GINA KAVALIŪNAITĖ

Vilniaus universitetas

gina.holvoet@flf.vu.lt

**Juozapo Arnulfo Giedraičio Naujasis Testamentas
ir lietuviška Biblijos vertimo tradicija**

Juozapo Arnulfo Giedraičio Naujasis Testamentas (1816) – pirmas katalikiškas viso Naujojo Testamento vertimas į lietuvių kalbą. Iki Giedraičiui imantis vertimo jau buvo susiformavusi kelių šimtmečių Šventojo Rašto ir jo dalių vertimo į lietuvių kalbą tradicija, tekstų rengėjai buvo daugiausia protestantai, katalikiškų vertimų buvo mažiau – perikopės Konstantino Sirvydo postilėje (1629 ir 1644) ir daugybę kartų pakartotinai spausdintos Jono Jaknavičiaus „Ewangelie Polskie y Litewskie“ (1647 ir toliau). Biblijos vertėjas, prieš formuluodamas savo vertimo versiją kritiškai įvertina pirmtakų darbus. Tekstų perėmimas lietuviškoje raštijoje yra mažai tyrinėtas. Pranešime bus keliamas klausimas, ar Giedraitis tęsė katalikišką tikybinių tekstų rengimo tradiciją, pradėtą Sirvydo ir Jaknavičiaus, ar taip pat rėmėsi ir protestantų parengtais darbais.

ERNESTA KAZAKĒNAITĒ

Viļņas Universitāte
e.kazakenaite@gmail.com

J. Hāzentētera „klusie telefoni” jeb Latviešu tēvreize 16.–17. gs. pasaules aprakstos un tēvreižu krājumos

Tēvreize ir svarīgākā lūgšana, ko katrs kristietis zina no galvas. Iespējams, tas bija viens no iemesliem, kāpēc 16.–17. gs. tēvreizes bija populārs valodu paraugs vai to salīdzināšanas veids. Tā 1550. gadā radies senākais zināmais iespiestais teksts latviešu valodā – tā sauktā Hāzentētera tēvreize.¹ Arī vecākais saistītā latviešu valodā ar roku rakstītais fragments ir minētā lūgšana. Tāpēc tēvreizes kā pirmie teksti latviešu valodā vienmēr bijušas pētnieku redzeslokā un analizētas dažādos veidos, piem., publicēti jauni atrasti lūgšanas rokraksti (Bezenberger, 1875, 45–60; Biezais, 1955, 1957), kas vēlāk precizēti (Draviņš, 1955, 30), apspriestas drukātās tēvreizes (Meringer, 1895; Arbuzovs, 1920; Augstkalns, 1930 utt.), pievēršot uzmanību to valodai (Pokrotņiece, 2012) vai skatot baltu valodu izpratnes kontekstā (Dini, 2010). Taču visbiežāk tas darīts, pētot atsevišķus latviešu tēvreizes publicējumus vai atrodot kādu jaunu tekstu, nevis vienuviet salīdzinot visus zināmos, kuru patiesībā ir visai daudz. Pat neieskaitot grāmatas latviešu valodā, to skaits 16.–17. gs. pasaules aprakstos un tēvreižu krājumos ir kupls (ap 60). Digitālo resursu laikmetā ir radusies iespēja tos visus pārskatīt vienuviet, līdz ar to priekšlasījuma mērķis ir sniegt ieskatu par latviešu tēvreizes publicējumiem pieejamajos 16.–17. gs. pasaules aprakstos un tēvreižu krājumos, uzmanību pievēršot to sakariem un akcentējot atrodamā tēvreižu pieraksta daudzveidību.

Gan pirmajām ar roku rakstītajām, gan drukātajām tēvreizēm neapšaubāmi ir liela loma latviešu rakstu valodas izpētē. Tomēr, kā liecina priekšlasījumā analizētie publicējumi, tie visbiežāk ir pārspiedumi, kuriem raksturīgas kļūdas, kas, iespējams, pārmantotas no viena avota citā (piem., tēvreizes 7. lūgšanā lūgums *pasargāt no visa jauna*, nevis *ļauna*). To skaits ar laiku pieaug, un tās izskatās pēc Johana Hāzentētera tēvreizes „klusajiem telefoniem”.

¹ Münster, S. (1550). *COSMO* || *GRAPHIAE* || *uniuersalis Lib.VI. in* || *quibus, iuxta certioris fidei scriptorum* || *traditionem describuntur* <...>. Basileae: Heinrich Petri.

Atsauces

- Arbuzovs, L. (1920). Latviešu tēvreize senos tekstos. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 10, 357–362.
- Augstkalns, A. (1930). Par vecajām tēvreizēm. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1, 309–311.
- Bezenberger, A. (1875). *Litauische und lettische Drucke des 16. Jahrhunderts*. Göttingen: Robert Peppmüller.
- Biezais, H. (1955). Ein neugefundener Text des lettischen Vaterunsers aus dem 16. Jahrhundert. *Nordisk Tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, 42, 47–54.
- Biezais, H. (1957). Der älteste Text des lettischen Vaterunsers. *Nordisk Tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, 44, 1–10.
- Dini, P. U. (2010). *ALILETOESCVR: linguistica baltica delle origini. Teorie e contesti linguistici nel Cinquecento*. Livorno: Books & Company.
- Draviņš, K. (1955). Bruno tēvreizes avoti. *Ceļa Zīmes*, 28, 473–476.
- Meringer, R. (1895). Ein altes lettisches Vaterunser. *Archiv für slavische Philologie*, 17. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Pokrotniece, K. (2012). Grēki un parādi – pamest vai piedot? (Ieskats latviešu senajās tēvreizēs). *Baltistica*, 8, 111–122.

AGITA KAZAKEVIČA

Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds,
Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts
agita.kazakevica@lu.lv

Sekundāri predikatīvi komponenti latviešu zinātnes valodā

Referātā aplūkoti verbālie sekundāri predikatīvie komponenti zinātniskos tekstos latviešu valodā. Sekundāri predikatīvs komponents izsaka papildu darbību, kas notiek paralēli teikuma galvenajai – ar izteicēju nosauktajai – darbībai.

Verbālie sekundāri predikatīvie komponenti var būt izteikti ar darbības vārda divdabja formu – vienu pašu (*pirmā grupa ar 500 vīriem Liepājā tiek gaidīta **ierodamies** šonedēļ*) vai divdabja teicienā (*tādējādi konflikta potenciālam **saglabājoties** nākamajos gadu desmitos*) – un darbības vārda nenoteiksmi līdzās darbības vārda personas formai (*tomēr cilvēciskais saprāts iedrošinās **ne-padoties***) vai abstraktas nozīmes lietvārdam (*spēja pašiem **pieņemt** lēmumus ir būtisks cilvēka autonomijas aspekts, ko mēs pakāpeniski zaudējam*).

Autores iepriekšējie pētījumi par sekundāro predikativitāti un sekundāri predikatīviem komponentiem ļauj izteikt hipotēzi, ka arī zinātnes valodā, tāpat kā citos mūsdienu valodas stilos, sekundāri predikatīvā funkcijā visbiežāk izmantots nelokāmais divdabis *-ot, -oties*.

SAMANTA KIETYTĖ Vilniaus universitetas
samanta.kietyte@gmail.com**Lietuvių kalbos priešdėliai *j-*, *nu-*, *iš-*, *pri-*:
lyginamoji semantinė analizė**

Pranešime pristatomas keturių lietuvių kalbos priešdėlių – *j-*, *nu-*, *iš-*, *pri-* – tyrimas, taikant kognityvinės lingvistikos teorinę prieigą. Tyrimo tikslas yra palyginti tiriamųjų priešdėlių semantiką ir vartoseną. Priešdėlių reikšmės nustatytos remiantis tokiais kognityvinės lingvistikos metodais kaip vaizdinės schemos, principinės polisemijos modelis, konceptualiųjų metaforų teorija. Priešdėliniai vediniai, kurių pagrindu nustatytos reikšmės, surinkti iš „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“. Atmesti tokie vediniai, kurie dabartinėje kalboje remiantis tekstyne nevertojami. Nustačius priešdėlių reikšmes ir ryšius tarp jų, pastebėta, kad kai kurios reikšmės sutampa, ir tai tapo šio pranešimo pagrindu. Pavyzdžiui, pastebėta, kad *j-* ir *pri-* turi atramos reikšmę (*įsikabinti*, *prisikabinti*), ir *nu-*, ir *iš-* gali veiksmožodžiams suteikti rezultatyvumo reikšmę (*numegzti*, *išdrožti*) ir pan. Iškelta hipotezė, kad šiuos sutapimus gali lemti priešdėlių prototipinių schemų panašumai. Atlikus lyginamąją analizę, nustatyta, kad nors kai kurios priešdėlių reikšmės iš pirmo žvilgsnio sutampa, bet skiriasi veiksmožodžiai, su kuriais jie vartojami. Pavyzdžiui, ir *nu-*, ir *pri-* gali reikšti veiksmo mažumą, bet veiksmožodžiai, su kuriais jie vartojami, skiriasi (*numigti*/**primigti*, *nusnausti*/**prisnausti*). Kitais atvejais abu priešdėliai galimi, tačiau skiriasi jų vedinių reikšmės – *nu-lyti* (‘truputį palyti’) / *pri-lyti* (‘daug palyti’). Net jei sutampa ir veiksmožodis, ir priešdėlio reikšmė, vediniai nėra absoliutieji sinonimai ir tarp jų esama bent nedidelio semantinio skirtumo. Pavyzdžiui, ir *j-*, ir *pri-* reiškia atramą, bet skiriasi glaudumo laipsnis – vediniai su *j-* žymi glaudesnę santykį tarp objektų nei su *pri-*. Tokias skirtis lemia priešdėlių prototipinių schemų skirtumai. Visgi koreliacijos tarp prototipinių schemų panašumų ir sutampančių reikšmių skaičiaus nerasta.

DALIA KISELIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas
dalia.kiseliunaite@gmail.com

Veiksmazodžių galūnių ilgumas XX a. pab. kuršininkų kalboje

Pranešime svarstoma Kuršių nerijos kuršininkų kalbos veiksmazodžių galūnių redukcijos problema. Galūnių redukcija konstatuojama nuo pat pirmųjų šios kalbos aprašų, tačiau nei priešastys, nei sistemingumas nebuvo nuosekliai nagrinėjami. Kiek daugiau dėmesio redukcijos sąsajoms ne tik su fonetine pozicija, bet ir su gramatika ieškojo tik Chr. El Mogharbel. Nors XX a. antrosios pusės kuršininkų kartos kalboje esama daug nenuoseklumo (sistemos irimo požymių), vis dėlto aktyviausiai ir reguliariai kalbą vartojusių informantų tarimas leidžia pastebėti kai kurias tendencijas, rodančias galūnių redukcijos raidos ypatybes ir gramatines funkcijas. Pranešime remiamasi kelių reprezentatyvių informantų ekspedicijų medžiaga, kuri lyginama ne tik chronologiškai, bet ir pagal informantų sociolingvistines charakteristikas.

Nustatyta, kad skiriamąjį gramatinį požymį turinčių galūnių redukcija aktyviai vartojusių kalbą informantų kalboje nėra pasiekusi išlyginimo. Daugeliu atvejų nekirčiuotuose skiemenyse galima konstatuoti dėsningai vartojamus pusilgius balsius vietoj ilgųjų tokiose opozicijose kaip *rākuojam* (tar. *rākūojam*) 'kalbame' // *rākuojām* 'kalbėjome' (tar. *rākūoja.m*) ir *plūčas* (tar. *pl'ūč'as*) 'mušasi' // *plūcās* (tar. *pl'ūca.s*) 'mušėsi' ir pan. Esama ir kitokių gramatikos pokyčių, susijusių su galūnių redukcija: kelių informantų nidiškių kalboje priesaginių veiksmazodžių es. l. 1 a. formoje pastebėtas visiškas galūnės numetimas, paliekant pusilgį priesagos balsį (sutampa su 3 a.), o būtajame laike vartojama galūnė, tačiau priesagos balsis trumpinamas iki trumpojo : *es duōma*. 'aš galvoju' // *es duōma.j'* 'aš galvojavau'. Labiausiai veiksmazodžių galūnių redukcija ir niveliacija yra paveikusi emigracijoje likusių pasyvių vartotojų kalbą.

GUNTA KĻAVA

Latvijas Universitātes Lībiešu institūts

gunta.klava@lu.lv

Lībiešu valodas loma lībiešu pēcteču apziņā

Referātā tiks atspoguļoti daži secinājumi, kas gūti pētījumā par lībiešu valodas prasmi un lomu mūsdienu lībiešu kopienā, pievēršoties valodai kā vienam no indivīda un kopienas identitātes svarīgajiem komponentiem. Pētījums veikts PostDoc projektā Nr. 1.1.1.2/VIAA/3/19/527, un dati iegūti divos posmos, veicot lībiešu kopienas pārstāvju aptauju un intervijas ar lībiešu valodas pratējiem. Apdraudēto valodu kontekstā valodas lomas apziņa kopienā ir pamatā iespējām un cerībām saglabāt vai atjaunot valodu (Austin & Sallabank, 2011). Pētījumā izzināti lingvistiskās attieksmes komponenti un faktori, kas to ietekmē, apstiprinot teorētiskās nostādnes par lingvistiskās attieksmes mainīgumu atbilstoši kompleksajām norisēm gan indivīda, gan sabiedrības līmenī un tās saikni ar lingvistisko uzvedību (Garret, 2010).

Pētījuma dati arī atklāj lībiešu valodas lomas un iespējamo funkciju variācijas, kas iezīmē arī valodas attīstības virzienus vismaz tuvākajām desmitgadēm. Tie raksturo pārmaiņas izpratnē par valodu koeksistences problemātiku pētījuma mērķa grupā, piem., kaut vai domājot par apdraudēto valodu un citu mazāku valodas kolektīvu stigmatizāciju, kur pēdējās desmitgadēs gan zinātniskā, gan sabiedriskā doma ir mainījusies, uzsverot katras valodas nozīmi cilvēcei (Sallabank, 2013). Tas pastiprina arī citus uzsvāra punktus līdzšinējā retorikā par katras valodas lomu un funkcijām konkrētā sabiedrībā un arī valstī, resp., apdraudēto kultūru un valodu apziņa kopienās un saglabāšanas centieni nenozīmē apdraudējumu vai negatīvus ideoloģiskos uzstādījumus pret nacionālajām vai oficiālajām un kopīgajām katras valsts un tās sabiedrības vērtībām (arī valodu). Mūsdienās pastāvošais satraukums par ikvienas valodas, kura neietilpst dažu desmitu visvairāk lietoto pasaules valodu pulkā, vitalitāti globalizācijas apstākļos apstiprina nepieciešamību veicināt izpratni par multilingvismu kā ieguvumu, solidāru savstarpējo izdevīgumu un risinājumu arī valodu pastāvēšanai, nevis apdraudējumu valodām (van Hoorde, 2020). Kā rāda lībiešu kopienas piemērs,

vairākas valodas, kultūras neizslēdz un neapdraud viena otru, cilvēka identitāte ir mainīga un daudzpusīga un neizslēdz dažādu valodu, kultūru, vērtību utt. klātesamību (Sallabank, 2013).

Atsauces

- Austin, P., & Sallabank, J. (Eds.) (2011). *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. Cambridge University Press.
- Garrett, P. (2010). *Attitudes to Language*. Cambridge University Press.
- van Hoorde, J. (2020). *(Super)Diversity and National Languages*. ECSPM 2020 Symposium. <https://www.youtube.com/watch?v=X8n7QGxPzIo>
- Sallabank, J. (2013). *Attitudes to Endangered Languages: Identities and Policies*. Cambridge University Press.

ANTRA KĻAVINSKA

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija
antra.klavinska@rta.lv

Latviešu valodas apguvēju korpusu lietojumā: teorētisks un metodoloģisks ieskats¹

Latvijā ir izveidoti vairāki valodas apguvēju korpusi: skolēnu pārspridumu korpus (Pārspridumi), valsts valodas prasmes pārbaudes darbu korpus (VVPP), otrās baltu valodas apguvēju korpus (Esam), kā arī jaunākais projekts – latviešu valodas apguvēju korpus (LaVA). LaVA korpusā iekļauti Latvijas augstskolās studējošo ārvalstnieku, kuri latviešu valodu apgūst kā svešvalodu pirmo vai otro semestri, darbi. Teksti ir automātiski morfoloģiski marķēti, un tajos ir manuāli marķētas valodas apguvēju kļūdas.

Ir pieejams pietiekams publikāciju klāsts, kas sniedz latviešu valodas apguvēju korpusu izveides teorētisko pamatojumu, taču pētījumu vai praktisku metodoloģisku norāžu par to izmantošanas iespējām nav daudz, trūkst datu par korpusu izmantošanu valodas apguvē. Šī pētījuma mērķis ir teorētiskā aspektā skaidrot, kādiem nolūkiem var tikt izmantoti LaVA korpusa dati, kā arī ilustrēt metodoloģiskas iestrādnes ar piemēriem no korpusa.

Pētot valodas apguvēju korpusu funkcijas teorētiskā aspektā, secināts, ka LaVA korpusa mērķauditorija galvenokārt ir latviešu valodas kā svešvalodas skolotāji, mācību materiālu autori, kā arī paši latviešu valodas apguvēji. Lai sekmētu LaVA korpusa izmantošanu, nepieciešamas pamatzināšanas par korpuslingvistiku, izpratne par valodas teoriju, kā arī izpratne par svešvalodas mācīšanas metodiku.

LaVA korpus ir nozīmīgs didaktiskais resurss. Korpusa dati izmantojami kļūdu analizē, mācību materiālu izveidē, valodas prasmes pārbaudes testu sagatavošanā u. c. Izmantojot induktīvu pieeju valodas apguvē, arī paši valodas apguvēji var kļūt par valodas pētniekiem, analizēt citu apguvēju pieļautās kļūdas u. tml. Nenoliedzami LaVA korpus izmantojams arī plašākos

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

lingvistiskos pētījumos, piem., starpvalodas analīzē, salīdzinot valodas apgūvēju datus ar dzimtās valodas datiem vai arī dažādu valodas apgūvēju grupu datus (LaVA korpusā ir iespējams meklēt, izmantojot metadatus, t. i., informāciju par valodas apgūvēja dzimumu, vecumu, dzimto valodu, svešvalodu prasmi).

KASPARS KĻAVIŅŠ

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte

klavinskaspars@gmail.com

Austrumu un Rietumu intelektuālās saskarsmes pieredze: tās nozīme mūsdienu baltistikas attīstībā

Neviens kultūras fenomens nav kļuvis unikāls pats no sevis, tas par tādu ir padarīts, un „darītāji” ir bijuši noteikta laikmeta un tradīcijas pārstāvji. Bez Austrumu recepcijas Eiropā ne lietuviešu, ne latviešu valoda neiegūtu savu lingvistisko identitāti, kas, neskatoties uz visiem nacionālā romantisma pārpratumiem un neprecizitātēm, tik ļoti veicināja baltistikas zinātnisko un sabiedriski politisko prestižu. Labi zināms, ka baltistika nav iedomājama bez indoeuropeistikas un salīdzināmās valodniecības, kuru ģenēze savukārt cieši saistīta ar sanskrita recepciju Eiropā, bet šī recepcija savukārt – ar veco orientālismu: no mūsdienu viedokļa sevi pārdzīvojušu priekšstatu un stereotipu kopumu, caur kura prizmu Eiropā (un Rietumos) ilgi tika traktēti Austrumi.

Tomēr jau savā ģenēzē baltistika ir Austrumu un Rietumu intelektuālās saskarsmes rezultāts, kas dod lielas priekšrocības mūsdienu globalizētajā pasaulē, ja baltistikas reprezentanti paralēli lokālām un nacionālām pētniecības jomām saprot salīdzinoša starpdisciplināra skatījuma nozīmi. Ne velti ievērojamākais modernās latviešu folkloristikas celmlauzis Pēteris Šmits (1869–1938) vienlaikus bija izcils sinologs un Āzijas kultūru pētnieks. Bet kultūru ietekmes nekad nav vērstas tikai vienā virzienā: Āzijas valstu modernās identitātes metamorfozes, piem., nav iedomājamas bez Eiropas idejām, tai skaitā Johana Gotfrīda fon Herdera (1744–1803) „tautas gara” vai lingvistiski pamatotās etnosa definīcijas konceptiem, kuriem folkloras pētniecībā kā Baltijā, tā arī Korejā un Japānā bija analoga nozīme. Baltija kā ģeogrāfiski, tā intelektuāli bija šīm idejām savdabīgas krustceles. Āzija un Eiropa nav izolētas, tieši otrādi – domājot par lingvistisko štatu izveidi Indijā, atceramies Rīgu un Herderu; uzzinot par kristiešu misionāru nozīmi korejiešu nacionālās rakstības un tautas literatūras evolūcijā, paralēles ar hernhūtiešu darbību Baltijā kļūst nepārprotamas; redzot latīņu alfabēta adaptēšanas piemērus Indonēzijā un Vjetnamā, dziļāk izprotama kļūst arī

Baltijas literāro valodu ģenēze un ortogrāfijas likteņi. Pat baltistikas sākumos tik būtiskais sanskrits mūsdienās nebūt nav mirusi valoda, tas modernajā Indijā ir ieguvis savdabīga sociāli politiska un reliģiska argumenta statusu, ņemot vērā sabiedrības politiskās elites vēlmi kā hinduistus kvalificēt katru etnisko grupu, kuras piekoptā reliģija sakņojas sanskrita tekstos.

Āzija pieļāva ne mazāk kļūdu kā pati Eiropa, un ētiski garīga pasaules atjaunošana var notikt tikai kopā. Mūsdienu daudzveidīgajā un sarežģītajā pasaulē acīmredzot nav pareizi sekot vienai noteiktai doktrīnai, tāpat kā citu valstu praksi nevar vērtēt ar vienas sabiedrības pieredzes mērauklu. Viss saistīts ar katras atsevišķās zemes vai reģiona vietējo specifiku. Tāpēc, runājot par baltu valodu un baltistikas perspektīvām, paralēli vietējām īpatnībām ir svarīgi zināt globālos sociolingvistiskos procesus, izprotot to kultūrvēsturiskās saknes, problēmas un iespējamus risinājumus.

IGORS KOŠKINS

Latvijas Universitāte

igors.koskins@lu.lv

Latviešu valodas dialektālie slāvismi diahroniskā skatījumā (izpētes aspekti)¹

Kopvalodas un dialektālie slāvismi apkopoti Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta apvidvārdu kartotēkā; šādu slāvismu saraksti atrodami valodnieku pētījumos, vārdnīcās, valodu atlantā (J. Endzelīns, K. Karulis, D. Zemzare, A. Reķēna u. c.). Ir nepieciešams aprakstīt un izanalizēt latviešu valodas slāvismus diahroniskā skatījumā, balstoties uz jaunākajiem pētījumiem. Slāvismu vēsturiskās izpētes aspekti ir dažādi. Joprojām ir aktuāla aizgūtu vārdu un mantotu vārdu norobežošanas problēma, t. i., jautājums par konkrētā vārda statusu (aizguvums vai mantots vārds). Līdz ar to nav noteikta dažu slāvismu, tostarp dialektālo un reģionālo slāvismu, etimoloģija. Piem., K. Karuļa „Latviešu etimoloģijas vārdnīcā” daži vārdi, kas baltistu un slāvistu darbos dēvēti par slāvismiem, uzskatāmi par mantotās leksikas elementiem, jo tie etimoloģiski saistīti ar pašcilmes vārdiem. Baltu un slāvu valodām ir raksturīgi kopīgie leksiskie elementi, kas atspoguļo šo divu valodu grupu īpašas attiecības diahronijā. Konstatējams, ka attiecībā uz daudziem latviešu valodas slāvismiem ir jāveic etimoloģiski vēsturiskā rekonstrukcija leksēmas, nevis morfēmas līmenī. Šeit domāta slāvu cilmes vārdu izpēte kultūrvēsturiskā kontekstā, analizējot gan aizgūšanas motivācijas faktoros, gan attiecīgā slāvisma pirmatnējo semantiku.

Lai teikto ilustrētu ar konkrētiem piemēriem, referātā aplūkoti daži dialektālie slāvismi: latv. *tēgāt* ‘izprast, izzināt; runāt, stāstīt’, latv. *rēdīt* ‘kārtot, rīkot; likt darīt, bārt, lamāt; izpirkt vainu, ciest sodu’ u. c. Vārdam *tēgāt* K. Karuļa vārdnīcā norādīta alternatīvā mantotā vārda etimoloģija, vārds *rēdīt* etimoloģiski saistīts ar pašcilmes vārdiem (sal. latv. *rinda*).

Minēto vārdu etimoloģiski semantiskā un kultūrvēsturiskā analīze ļauj secināt, ka aizguvumam *tēgāt* pamatā ir senkrievu vārds *тягати, тягаться*

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

‘tiesāt, tiesāties’ < *tēgati ‘vilkt, uzvilkt’, savukārt aizguvumam *rēdīt* pamatā ir senkrievu vārdi *рядити, порядити* ‘kārtot; nolīgt algu, noteikt samaksu (līgumā); pildīt vienošanos’, *порядиться* ‘noslēgt līgumu, vienošanos’. Senkrievu darbības vārdu nozīmes ir izveidojušas attiecīgu vārdu nozīmes sašaurināšanās rezultātā tiesību valodā. Latviešu valodas aizgūto darbības vārdu semantikā arī vērojama seno nozīmju attīstība.

Secināms, ka referātā analizējamie vārdi aizgūti senākajā posmā senlatviešu un senkrievu kontaktu laikā. Ar administratīvo un juridisko sfēru saistītās austrumslāvu leksikas elementi varēja būt aizgūti politisko un tirdzniecības kontaktu rezultātā.

OTĪLIJA KOVAĻEVSKA

Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra

otilija.kovalevska@lgia.gov.lv

Ko par Latvijas dienvidaustrumu pierobežas vietvārdiem stāsta 1542. gada Livonijas-Lietuvas lielkņazistes robežu apraksts

1542. gada Livonijas-Lietuvas lielkņazistes robežu apraksts (publicēts: *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 560 (1541–1542 гг.). Кніга перапісаў № 3* / Ред. А. І. Дзярновіч. Мінск: Athenaеum, 2010) attiecas uz tagadējās Latvijas–Lietuvas pierobežas zonu uz austrumiem no Kurcuma, kā arī Latvijas–Baltkrievijas robežu visā tās garumā. 16. gs. valstu robeža nav robežlīnija mūsdienu izpratnē, bet gan robežjosla, kas aptver visai plašu teritoriju. Dokuments satur bagātīgu toponīmisko materiālu līdz ar ģeogrāfiskiem aprakstiem, kas palīdz identificēt grāmatā minētos vietvārdus mūsdienu kartē. Turklāt ievērojamu dokumenta daļu aizņem dažādu 16. gs. pirmās puses lokālu robežkonfliktu apraksti, pierobežas iedzīvotāju sūdzības, ar ļoti daudziem personvārdiem, kas parāda ne tikai sava laika personvārdu lietošanas tradīcijas (vārdi un tēvvārdi, vārdi un uzvārdi), bet arī uzskatāmi demonstrē, kā personvārds pāriet vietas nosaukumā.

Liela daļa no aprakstā minētajiem ezeru nosaukumiem (kopskaitā pāri 50) līdz mūsdienām ir maz mainījušies, kā *Kumpotis* (Кумъпотъ), *Skirnas ezers* (Скирна), *Šķirnates ezers* (Скирнотъ), *Riču ezers* (Рыча), *Sitas ezers* (Ситна), *Ugarinka* (Акгорино), *Aktenka* (Џкъмена), *Presvjatu ezers* (Пересвета) u. c. Urju nosaukumi parasti atvasināti no ezeru vārdiem, piem., no *Riču ezera* iztek *Ričīca* (Ричыца), vai ir identiski tiem: *Skirna* (Скирна), *Aktenē* (Џкъмена). Pateicoties šādiem labi atpazīstamiem vietvārdiem un ņemot palīgā maršruta aprakstu, var spriest par pārējiem hidronīmiem. Tā *Kurcuma ezers*, no kura sāks robežas apraksts, nav tagadējais *Kurcuma ezers*, bet gan *Robežas ezers* 1,5 km uz dienvidiem no tā. Tagadējais *Grendzes ezers* aprakstā saukts par *Arkležeru* (Арклежеро), *Zemgales ezers* – par *Gulbiņu* vai tml. (Ктүлвина), Špiģeļņa par *Pertekiņu* (Пертекинъ), *Коšerginas ezers* – par *Petriņa ezeru* (Петъринъ).

Apstiprinājumu šiem nosaukumiem var rast arī jaunākos avotos, tomēr līdz mūsdienām tie vai nu nav nonākuši, vai arī tos atceras tikai retais. Gadījumos, kad mūsdienu hidronīms ir acīmredzams jaunveidojums, bet senākais vēl nav pilnībā aizmirsts, varētu apsvērt iespēju to atjaunot.

Braslavas posmā robežapraksts iesniedzas diezgan dziļi Baltkrievijā, bet tad atkal nonāk līdz tagadējai Latvijas robežai pie *Golovatkas ezera*, kura nosaukuma pierakstā (*голова мое озеро*) varētu būt pamanāmi kādi ezera vārda veidošanās pirmsākumi. Tālāk robeža vietvārdos ir labi atpazīstama – pa tagadējo *Robežupi* līdz *Daugavai*, pa *Indricu* līdz *Indram*, *Ormijam*, pa *Ormeicu* (*Ормеица*, tagadējā *Ormjanka*), *Asūnīcu*, *Sarju*, *Čaušu* utt. Pārdomu vērts ir senās *Vodgas* nosaukums, kas mazliet atbalsojas mūsdienu *Akticas* vārdā, kā arī *Sīnupes* (*Zilupes*) vārds *Синæ*. Šajā un vairākos citos senos avotos minēto, bet 20. gs. aizmirsto robežupes *Ļubaukas* nosaukumu mēģina atkal ieviest aprītē mūsdienu kartē. Tāpat to būtu pelnījusi 1542. gada robežapraksta noslēgumā pie „Maskavijas robežām” minētā no Livonijas puses *Sīnupē* ietekošā *Rubanka*.

ROLANDAS KREGŽDYS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

rolandaskregzdys@gmail.com

100 m. baltistikos mįslė – toponimų sando -sāt- kilmė

Pranešimas skirtas iki šiol neišspręstai baltistikos problemai – toponimų sando -sāt- (plg. top. lie. *Abelssat*, *Pawll Lamßatt*; top. la. *Kārļsāts*, *Kramsāts*, *Krimassāts*, *Krūčūsāts*, *Ķekšsāts* ir kt.) etimologijai aptarti.

Remiantis detalia, minėtą struktūrinį elementą reflektuojančių, rytų baltų onimų (I) formaliąja (resp. duomenų bazės apžvalga) ir (II) vidine struktūrine analize, paneigiami ligšioliniai postulatai apie:

(I) išskirtinę Kuržemės tokių vietovardžių lokalizaciją, mat jų užfiksuota ir kitose Latvijos žemėse:

(α) **Žiemgaloje**, plg. top. la. *Pilsāti* vs. (Jaunpils [101]);

(β) **Sėloje**, plg. top. la. *Jāņa sāta* vs., *Jura sata* vs., *Kristapsāta* vs., *Lielas sātas* vs., *Mārtiņsāta* vs., *Ubaga sātas* klv. (Aknīste [368]), *Kunga sāta* vs. (Rubeņi [441]), *Sātys ēlkšņu gn.*, *Va°cās sātas* l. (Dignāja [435]), *Mežsātas* vs. (Sēlpils [355]);

(γ) **Latgaloje**, plg. top. la. *Bìernja-sàta gv.*, *Bernja-Saty gv.* (Aglona [447]), *Jausāta gv.* (Šķaune [500]), *Koktusat gv.* (Vīpe [431]), *Kolnasāta (Kolno-Sat, Kolnu-Sata, Kolnasata 1784, Kolnosaty, Kolna Sata 1784) ūk.* (Preiļi [439], Viļāni [427]), *Kolpasata gv.* (Aglona [447]), *Krūgasāta (Krugosato, Krugosata 1784, Krugosaty) gv.* (Dricēni [482]), *Mežesaty gv.* (Višķi [451]), *Piusata ūk.* (Viļaka [471]);

(II) ydingą etimologinį sub. la. dial. *sāts, sāta, sāte* ‘statybviētė, kiemas, namų vieta; tvora; sodyba’ statusą –

(II.1) paveldėtos baltų leksikos refleksiją;

(II.2) mistinius kuronizmus;

(II.3) finų kalbų substratą;

(II.4) sub. la. *sārts* ‘laužas; malkų krūva; rietuvė’ perdirbinius.

Apibendrinant, formuluojamos šios išvados:

(1) toponimų sando *-sāt-* pamatinė forma – **vakarų germanų** (resp. vidurio vokiečių žemaičių / ankstyvosios naujosios vokiečių aukštaičių kalbų) **lotynizmas** sub. v. v. ž. **sāt, sate** ‘vieta; (kaimo) gyvenvietė, sodyba; sodžius; sodybvietė; žemės valda, žemės sklypas; žemės ploto vienetas, vartotas Vokietijoje (7–15 ha); statinys’ ↔ sub. a. v. a. **sath, sadt** ‘t. p.’;

(2) sub. la. *sāts, sāta, sāte* suponuoja ne latvių kalbos dialektizmą, bet germanizmą – kadastro terminą.

REGĪNA KVAŠĪTE

Vilņas Universitātes Šauļu akadēmija, Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts
regina.kvasyte@sa.vu.lt

Onīmi latviešu un lietuviešu humanitāro zinātņu terminoloģijā¹

Dažādu zinātņu nozaru latviešu un lietuviešu valodas terminradē nereti tiek izmantoti onīmi, galvenokārt antroponīmi un toponīmi: 1) no onīmiem darina vienvārda terminus (apelatīvēšana); 2) onīmus izmanto kā vārdkopterminu atkarīgos komponentus (sintaktiski semantiskais paņēmiens). Lai gan no onīmiem darināti termini dominē tehniskajās un dabaszinātņu jomās, kur onīms norāda uz attiecīgās reālijas rašanās vietu vai izgudrotāju, šādi termini ir izplatīti arī humanitārajās zinātnēs.

Pētījuma avoti – latviešu un lietuviešu valodas humanitāro jomu (filozofijas, literatūrzinātnes, mūzikas, reliģijas, valodniecības, vēstures) terminu vārdnīcas un attiecīgo nozaru enciklopēdiju terminu šķirķļi.

No onīmiem darinātie termini veic memoriālo funkciju – jēdzienu nosaukšanai izmanto to izgudrotāju, popularizētāju uzvārdus, izgudrojuma rašanās vai norises vietas nosaukumus u. tml. (galvenokārt tie ir aizguvumi): latv. *hēgelisms, Braila raksts, Čosera strofa, Dņepras-Daugavas kultūra* (liet. *hegelizmas, Brailio raštas, Čoserio strofa, Dņepro-Dauguvos kultūra*). Atsevišķām jomām piemīt zināma specifika, piem., reliģijas terminoloģijā plaši tiek izmantoti dievu un svēto vārdi, valodniecības terminoloģijā produktīvi ir etnonīmi un/ vai ar tiem saistītie toponīmi u. tml.

Analizētais terminu kopums liecina, ka bieži vien attiecīgas nozares termini tiek darināti no tās pašas jomas personu vārdiem (uzvārdiem), piem., literatūrzinātnes (dzejas) termini no dzejnieku uzvārdiem (latv. *Bērnsa strofa* (liet. *Bernso strofa*); latv. *Raiņa strofa* (liet. *Mickevičiaus strofa*)), retāk – citu jomu (filozofijas, valodniecības) personvārdiem, arī no teonīmiem. Terminos sastopami dažādu tautu (grieķu, angļu, spāņu, poļu) onīmi. Viens un tas pats

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

onīms sastopams vairāku jēdzienu nosaukumos: liet. *alkajikas*, *alkajinēs eilēs* un *alkajinē strofa* (latv. *Alkaja strofa*). Vārdkoptermini tiek darināti arī no daiļdarbu nosaukumiem, piem., *Oņegina strofa* (liet. *Onegino strofa*).

Sastatot latviešu un lietuviešu valodas materiālu, konstatēts, ka no onīma darinātam terminam vienā valodā var atbilst neonīmiskas cilmes termins otrā valodā vai arī tiek lietoti sinonīmiski termini. Reizēm veidojas sinonīmu rinda, kurā ir no tā paša onīma darināts vārdkoptermins un viens vai vairāki vienvārda termini: latv. *anakreontiskā dzeja* (liet. *anakreontinēs eilēs*, *anakreontikas*, *anakreontējas*). Lietuviešu valodas vārdkopterminos apzīmētāji bieži vien izteikti ar lietvārda ģenitīvu vai īpašības vārdu ar izskaņām *-inis*, *-iškas(is)*: latv. *Ēzopa valoda* (liet. *ezopinē kalba*).

Skatījums uz šādi darinātiem terminiem gan latviešu, gan lietuviešu valodā ir pretrunīgs. Tos ir ērti lietot, taču, lai izprastu jēdziena būtību, jāzina konteksts, resp., termini nav kontekstneatkarīgi.

ASTA LAUGALIENĖ

Vilnius university
asta.laugaliene@flf.vu.lt

Object marking with discrete objects in Finnish and Lithuanian

The topic of this presentation is irresultative meaning in object marking in Finnish and Lithuanian and their neighbours. The resultative situation is interpreted in this research as a transition in which the event brings about a change, after which there is no return to the original state but entry into another one. Its opposite, the irresultative situation, implies that no such transition takes place and after completion of the event the situation returns to the original state or to a state that is conceptualized as similar to the original state. Such distinctions are reflected in the opposition between the Finnish and Lithuanian object markers (accusative vs. partitive in Finnish and accusative vs. partitive genitive in Lithuanian).

The resultative and irresultative readings of some Finnish achievement verbs have been discussed at length by many authors (for example, Heinämäki, 1984, 153; Kiparsky, 1998, 2–3):

- (1)   *Metsästäjä*   *ampui*   *lintua*.
                  hunter.NOM   shoot.PST.3SG   bird.PAR
                  ‘The hunter shot at a/the bird (without killing it).’

In Lithuanian, the irresultative use of the genitive seems to be very rare. Many scholars (for example, Larsson, 1984, 135; Koptjevskaja-Tamm & Wälchli, 2001, 654; Seržant, 2014, 286) mention the fact that in Eastern Lithuanian dialects the genitive may be used instead of the accusative in order to encode the temporariness of the result of a transfer (2).

Interestingly, the same example (which comes from Ambrasas et al., 1976, 25) is cited again and again by scholars:

- (2)   *Duok*   *man*   *peilio!* (*neilgam, tuoj sugrąžinsiu*)
                 give.IMP.2   me   knife.GEN
                 ‘Give (me) a/the knife (for a while, I will shortly give it back to
                 you)!’

The main research questions are thus the following:

- Which events are considered to be resultative or irresultative in Finnish, Lithuanian and the neighbouring languages?;
- How frequent and systematic the use of the partitive genitive is in Lithuanian in those contexts where it appears in Finnish?;
- Are there instances where the genitive partitive was possible with irresultative meaning in older Lithuanian but no longer is in the modern language?;
- How do irresultative constructions vary within one language? Maybe some unified semantic classification could be established for Finnish, Lithuanian and other languages?

Examples for this research are taken from various sources: old Lithuanian was checked against the old Lithuanian Corpus (texts from the 16th to the 20th XX centuries, the corpus containing about 1 m words for each century). A list of verbs (both prefixed and not), which could be expected to have genitive partitive with discrete objects (in total about 25 lexemes) were checked against the corpus in question.

References

- Ambrasas, V., Dumašiūtė, Z., Juodelytė, D., Kniūkšta, P., & Labutis, V. (1976). *Lietuvių kalbos gramatika, III: Sintaksė* [Lithuanian grammar. Syntax]. Vilnius: Mokslas.
- Heinämäki, O. (1984). Aspect in Finnish. In C. de Groot, & H. Tommola (Eds.), *Aspect bound: A voyage into the realm of Germanic, Slavonic and Finno-Ugrian aspectology*. Dordrecht: Foris Publications, 153–177.
- Kiparsky, P. (1998). Partitive Case and Aspect. In M. Butt, & W. Geuder (Eds.), *The projection of arguments: lexical and compositional factors*. Stanford, 265–307.
- Koptjevskaja-Tamm, M., & Wälchli, B. (2001). The Circum-Baltic languages: An areal-typological approach. In Ö. Dahl, & M. Koptjevskaja-Tamm (Eds.), *The Circum-Baltic Languages. Typology and Contact, 2: Grammar and Typology*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 615–750.
- Larsson, L. G. (1984). The role of Baltic influence in the aspectual system of Finnish. In C. de Groot, & H. Tommola (Eds.), *Aspect bound*. Dordrecht: Foris Publications, 97–109.

- Laugalienė, A. (2020). Partitivity and object marking in Finnish and Lithuanian. *Philologia Estonica*, 5, 236–267. <https://doi.org/10.22601/PET.2020.05.08>
- Seržant, I. A. (2014). The Independent Partitive Genitive in Lithuanian. In A. Holvoet, & N. Nau (Eds.), *Grammatical Relations and their Non-Canonical Encoding in Baltic*. (Valency, Argument Realization and Grammatical Relations in Baltic, 1.) Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 257–299.

LINDA LAUZE

Liepājas Universitāte
lindalauze@gmail.com

Personu identificēšana un uzrunas lietojums latviešu valodā

Līdz šim uzrunas lietojums latviešu valodniecībā ir analizēts dažādos pētījuma aspektos kontrastīvā un sociolingvistiskā skatījumā kopš 20. gadsimta 70. gadu beigām, sākot ar Jāņa Sīļa publikācijām un disertāciju¹. Termins *uzruna* tiek izmantots tā plašākajā izpratnē, kas aptver ne tikai lietvārdu vokatīvā, bet arī vārdu savienojumus, 2. personas vietniekvārdu (*tu un jūs*) un uzrunas lietojuma modeļus.

Uzrunas varianta izvēli konkrētā runas situācijā nosaka vairāki nozīmīgi ekstralingvistiski faktori, kā runātāju vecums, dzimums, nodarbošanās, oficiāluma pakāpe u. c., kuri ir sīkāk apskatīti iepriekšējos pētījumos². Referāta **mērķis** ir analizēt saikni starp uzrunājamās personas identificēšanu pirmskomunikācijas fāzē un uzrunas lietojumu latviešu valodā. Praktiskais materiāls ir runas faktu kartotēka, rakstveida tekstu ekscerpti, Liepājas Universitātes un Latvijas Universitātes studentu esejas, ekspresintervijas un 2018. gada aptaujas rezultāti. Aptaujā piedalījās 200 respondenti, kas pārstāv piecas vecuma grupas, sākot no

¹ Silis, Ja. (1980). *Semiotika form anglijskogo i latyšskogo obraščeniija* [Dissertācija na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskih nauk, Moskovskij gosudarstvennyj universitet im. M. V. Lomonosova].

² Piem., sk. Blūmane, A. (2009). Sociolinguistic analysis of address usage in general educational institutions in Latvia. *Kalbos kultūra*, 82, 202–213; Lauze, L. (2001). Dzimuma atšķirības uzrunas lietojumā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 5, 286–295; Lauze, L. (2002). Vecuma atšķirības uzrunas lietojumā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 6, 434–440; Lauze, L. (2020). The system of pronominal address in Latvian: sociolinguistic aspect. In P. Hájek, & O. Vít (Eds.), *CBU International Conference on Innovations in Science and Education 2020, 1*. Proceedings of CBU in Social Sciences. March 18–20, 2020. Prague: CBU Research Institute s.r.o., 134–138. <https://doi.org/10.12955/pss.v1.60>

15 gadu vecuma un beidzot ar vecākā gadagājuma cilvēkiem, kam ir 65 un vairāk gadu. Katrā vecuma grupā ir vienāds sieviešu un vīriešu skaits – 20.

Lai runas situācijā izvēlētos piemērotu uzrunas variantu, ir būtiski identificēt uzrunājamo personu pēc kāda no viņa identitātes rādītājiem – vārda, amata, dzimuma, sociālās lomas u. c. Līdz ar demokrātijas pastiprināšanos sabiedrībā un sarunvalodas izmantojuma paplašināšanos publiskajā sfērā un lietišķajā vidē, vērojama tendence, ka daļa speciālistu dažādās jomās (medicīnā, pedagogijā, apkalpojošajā sfērā) savas identitātes apzīmēšanai izvēlas nosaukt tikai vārdu, nevis vārdu un uzvārdu. Līdzīgi uzrunas lietojumā dominē personas vārds modelī ar pieklājības formu *jūs* vai neformālo vietniekvārdu *tu*, vēršoties pie vienas personas. Daudzos gadījumos uzrunas varianti saskan ar apzīmējumiem, kas identificē personu. Tomēr ne visi apzīmējumi, kas atbilst uzrunājamās personas identitātei, ir noderīgi uzrunas funkcijā, piem., daļa profesiju nosaukumu. Referātā tiks minēti arī daži gadījumi, kad, izvēloties uzrunas variantu nepazīstamai personai, ir radies misēklis identificēšanas kļūmes dēļ.

LIDIJA LEIKUMA

Latvijas Universitāte

lleikuma@inbox.lv

Verbs un tā formas latgaliešu rakstu valodas kopšanas gaismā¹

Latgaliešu valodas verbu sistēmā patvērušies daudzi arhaismi, kuri, kaut bijuši arī vidus dialekta izloksnēs, latviešu literārajā valodā nav noturējušies. Līdz ar to baltu valodu vēsturei pat normētā latgaliešu rakstu valoda par verba formām sniedz vairāk nekā latviešu literārā valoda. Te primāro verbu pagātnē joprojām ir spēkā to dalījums vēsturiskajos *ā*- un *ē*-celmos (*auga*, *nese*). Verbu, kam sakne beidzas ar *s*, *z*, *t*, *d*, nākotni veido bez *ī* iesprauduma (*nest* – *ness* ‘nesīs’, *lauzt* – *lauzs* ‘lauzīs’), paturot nozīmes šķirumu (*lauzšu* (*zoru*) ‘lauzīšu (zaru)’ – *lauzeišu* (*golvu*) ‘lauzīšu (galvu)’). Priedēkļverbos refleksīvā morfēma ir starp priedēkli un sakni (*sasalaseit*). Ir supīns (*īšu āstu*) un tagadnes *i*-celmu formas (*ticim*).

Latgaliešu valodas izloksnēs lieto pagātnes *avā*-celmus (*skolova*), kas ir agrāko latgaliešu tekstu norma, tāpat tagadnes un nākotnes lokāmo divdabju formas (*nass*; *neškys*), ko lieto atstāstījumā. Dzīvs arī vecais kondicionālis (*nas-tumem*). Atbilstoši jaunajiem rakstības normatīviem („Latgaliešu pareizrakstības noteikumi”, 2008) šīs formas tāpat var izvēlēties lietojumam, ko redzam daiļliteratūrā.

Senisku morfoloģisko formu noturību ir veicinājušas latgaliešu gramatikas, valodas apguve skolā un plašais lietojums dažādās cilvēka darbības jomās, ieskaitot lietvedību. Valodas stāvoklis mūsdienās raisa bažas: sarucis lietotāju skaits, krities normatīvās latgaliešu valodas prestižs, aizbildinoties ar lokālpatriotismu. Jaunajos pareizrakstības noteikumos paralēlformu klāsts papildināts ar izloksnēs lietojamām formām, kas radušās celmu sakrituma rezultātā (*peļņieju*, *peļņēs*; *lasieju*, *lasēs*), var nešķirt tagadnes un pagātnes galotnes (*peļņējam*, *peļņējat* agrāko *peļņejom*, *peļņejot* vietā; tag.: *peļņejam*, *peļņejat*). Citi izplatīti sajaukumi, kā *ē*-celmu pāreja *ā*-celmos: *vedjom vedem* vietā; pagātnes 1. pers.

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

lietojums bez *j* noteiktās mijas: *vedu vežu* vietā; priedēkļverbu refleksīvo formu veidošana, atkārtojot atgriezenisko formantu (*sasatiktīs*), „celšanu statusā” tomēr nav izpelnījušies. Lietojums atbilstoši vidus dialekta sistēmai: (*tu*) *īdedzīs*, *atgrīzīs* dabisko *īsadedz* ‘iededzies’, *atsagrīz* ‘atgriezies’ vietā ir kļūda.

Ir saistoši salīdzināt verbu formu sistēmas attīstību. Tā latgaliešu gramatikas rokrakstā „Sposoby Pisanja y Mówienia Łotewskim Językiem” (1817) infinitīvs beidzas ar *-t*, *-t'* un *-ti*, turklāt vēl nav vienas stabilas celma formas: *Gaydu* – *Gaydieiu* – *Gaydiet'*, *Gaydieti* v. *Gaydieyt'*, *Gaydieyti* albo *Gaydiat'*, *Gaydiati* (55. lpp.); arī tagadnē fiksētas paralēlformas: *sauga* – *saudziey* ‘saudzē’, *gona* – *ganiey* ‘gana’ u. tml.

Turpmākajā latgaliešu rakstu valodas kopšanā būtu vairāk jārespektē vēsturiski likumsakarīgās un praksē nostiprinājušās formas. Ar paradigmu papildināšanu un „izlīdzināšanu” aizrauties nevajadzētu: rakstu valodai ir sava vieta, tās bagātinātājām izloksnēm – sava. Arī līdzšinējie normatīvi balstās reālos izlokšņu faktos, kaut var būt sarucis to lietojuma areāls vai autoritatīvāka kļuvusi kura cita izlokšņu grupa.

ASTA LESKAUSKAITĖ

Institute of the Lithuanian Language

asta.leskauskaite@lki.lt

Trends of the change of the subdialects in the Alytus district

According to the classification of the Lithuanian dialects of Zigmas Zinkevičius and Aleksas Girdenis and “The Atlas of the Lithuanian Language”, the Alytus district is assigned 13 points, five of which are borderline points: Ūdrija, Kriauniai and Butrimonys belong to the subdialect of Western Aukštaitians of Kaunas, while Simnas and Žagariai belong to the Southern Aukštaitians. Antanas Salys had similarly divided the area in question in the 1930s, but in his map of the Lithuanian dialects he had assigned the Žagariai point to the middle Aukštaitian dialect and not to the area of the Western Dzūkians.

In 2010–2013, implementing the global grand project Modern Geolinguistic Research in Lithuania: The Optimization of Network Points and the Interactive Dissemination of Information, it was concluded that the Southern Aukštaitian regiolect with the centre of attraction in Alytus is being formed in the South Aukštaitija area. Linguistically, this largest city in southern Lithuania with a population of almost 50 thousand, is changing itself and undoubtedly has a strong impact on the population of the surrounding area promoting the language they speak there.

The report, based on the new empirical material collected during the aforementioned project and in 2018–2019, envisages discussing the diversity of expression, reasons and directions of change of the language variants in the Alytus district. It is also intended to examine how (or) and to what extent the current usage of the most important dialectal (distinctive, characteristic, peculiar) features differs from that in the 1950s and 1960s.

KRISTĪNE LEVĀNE-PETROVA

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts

kristine.levane-petrova@lumii.lv

Verba kārtas un ciešamās kārtas pētījumi latviešu valodniecībā

Ciešamā kārta ir viena no gramatiskajām kategorijām, kas izsenis aplūkota valodniecībā. Arī latviešu valoda nav izņēmums. Referāts veltīts verba kārtas un jo īpaši ciešamās kārtas izpētei latviešu valodniecībā kopš pirmajiem pieminējumiem līdz pat mūsdienām.

Pirmie verba kārtas, tostarp ciešamās kārtas, pieminējumi latviešu valodniecībā ir saistāmi ar vācu izcelsmes gramatiku autoriem. Verba kārta un pasīva formu veidošana tiek aplūkota Gotharda Frīdriha Stendera darbā „Neue vollständigere Lettische Grammatik” (1761), Heinriha Heselberga darbā „Lettische Sprachlehre” (1841), Tērbatas Universitātes lektora Oto Benjamina Gotfrīda Rozenbergera gramatikā „Formenlehre der lettischen Sprache in neuer Darstellung” (1848) un vācu tautības latviešu valodnieka Augusta Bīlenšteina latviešu valodas rokasgrāmatā „Handbuch Der Lettischen Sprache” (1863).

Kopš 19. gs. beigām par latviešu valodas gramatikas jautājumiem, arī verba kārtu, sāk rakstīt paši latvieši. Pirmā latviski sarakstītā sistemātiskā latviešu gramatika bija 1880. gadā iznākusi Andreja Stērstes „Latviešu valodas mācība”, kurā aplūkots aktīvs, mediāls un pasīvs (Stērste, 1880, 19–20). Jāņa Endzelīna un Kārļa Mīlenbaha darbā „Latviešu valodas mācība” (1907) raksturota darāmā, vidējā un ciešamā kārta (Endzelīns & Mīlenbahs, 1907/1993, 60). Arī Jānis Endzelīns savā „Latviešu valodas gramatikā” (sk. Endzelīns, 1951) raksturo verba kārtu un īsi apraksta aktīva un pasīva formu lietošanu.

Tālāk minamas dažādas latviešu valodas gramatikas, kurās ir raksturota verba kārta un pasīva formu veidošana un lietošana (Ahero et al., 1959, 547–553; Kalme & Smiltiece, 2001, 222–224; Nītiņa, 2001, 80–81; Paegle, 2003, 123–125).

21. gs. sākums ir saistāms ar jauniem pētījumiem un atziņām saistībā ar verbu kārtu un dažādiem tās aspektiem. Te būtu minami ārvalstu un vietējo

pētnieku latviešu valodas gramatikas apraksti (Holvoet, 2001; Kalnača, 2013, 502–507, 2014, 141–15; Kalnača & Lokmane, 2021, 259–269; Nau, 1998 u. c.). Tāpat 21. gs. sākumā latviešu valodniecībā verba kārtā un ar to saistītie jautājumi analizēti dažādos pētījumos, gan pievēršoties konkrētiem ar ciešamo kārtu saistītiem aspektiem (Holvoet, 2015, 367–394; Holvoet et al., 2019, 195–236; Kalnača & Lokmane, 2015, 131–147; Lindström et al., 2020, 129–213), gan arī aplūkojot ciešamo kārtu kopumā (Veidemane, 2002, 415–422; Nau & Holvoet, 2015, 1–36; Nau et al., 2020, 27–128).

Atsauces

- Ahero, A. et al. (1959). *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika, 1: Fonētika un morfoloģija*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Endzelīns, J. (1951). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Endzelīns, J., & Mīlenbahs, K. (1993). *Latviešu valodas mācība*. Rīga: Zvaigzne. (Pirmizdevums: 1907)
- Holvoet, A. (2001). *Studies in the Latvian Verb*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Holvoet, A. et al. (2019). The agentive construction in Baltic and Fennic. In A. Holvoet (Ed.), *Minor Grams in Baltic, Slavonic and Fennic. Baltic Linguistics, 10*, 195–236.
- Kalme, V., & Smiltneice, G. (2001). *Latviešu literārās valodas morfoloģija un vārdarināšana*. Liepāja: LiePA.
- Kalnača, A. (2013). Darbības vārds (verbs). In D. Nītiņa, & J. Grigorjevs (red.), *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 456–594.
- Kalnača, A. (2014). *A Typological Perspective on Latvian Grammar*. Warsaw, Berlin: De Gruyter Open.
- Kalnača, A., & Lokmane, I. (2015). The passive forms of the Latvian debitive and their distribution. In S. Kessler, & A. Judžentis (Eds.), *Contributions to Morphology and Syntax. Proceedings of the Fourth Greifswald University Conference on Baltic Languages*. Berlin: Logos Verlag, 131–147.
- Kalnača, A., & Lokmane, I. (2021). *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia Press.
- Lindström, L. et al. (2020). Impersonal constructions with personal reference. *Studies in the Voice Domain in Baltic and Its Neighbours. Baltic Linguistics, 11*, 129–213.
- Nau, N. (1998). *Latvian. Languages of the World. Materials 217*. München: Lincom Europa.
- Nau, N., & Holvoet, A. (2015). Voice in Baltic: An overview. In A. Holvoet, & N. Nau (Eds.), *Voice and argument structure in Baltic*. Amsterdam: John Benjamins, 1–36.
- Nau, N., Sprauņienē, B., & Žeimantienē, V. (2020). The passive family in Baltic. *Studies in the Voice Domain in Baltic and Its Neighbours. Baltic Linguistics, 11*, 27–128.
- Nītiņa, D. (2001). *Latviešu valodas morfoloģija (konspektīvs lokāmo vārdšķiru apraksts)*. Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte.

- Paegle, Dz. (2003). *Latviešu literārās valodas morfoloģija* (1. daļa). Rīga: Zinātne.
- Smiltneiece, G. (2013). Lietvārds. In D. Nītiņa, & J. Grigorjevs (red.), *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 324–367.
- Stērste, A. (1880). *Latviešu valodas mācība* (I, II daļa). Rīga, Tērbata: Šnakenburgs.
- Veidmane, R. (2002). Darbības vārds. In K. Pokrotniece (red.), *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 409–509.

DITE LIEPA

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts,
Rīgas Stradiņa universitāte
dite.liepa@lu.lv

Covid-19 pandēmija: Latvijas sabiedrības vienotāja vai šķēlēja (iedzīvotāju viedokļu atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos)¹

Covid-19 pandēmijas laiks licis valsts iedzīvotājiem aktīvi reaģēt uz pārmaiņām sabiedrības dzīvē. Ierasto dzīves apstākļu maiņa, laika ziņā ierobežotā vai pat aizliegtā uzturēšanās darbavietā, tirdzniecības centros un pasākumos, nu jau ierastā mājseide mudinājusi iedzīvotājus savas domas, priekšlikumus un neapmierinātību paust plašsaziņas līdzekļos, sociālās tīklošanās vietnēs un publicistikā, iespējams, vairāk un drosmīgāk nekā iepriekš.

Pandēmijas sākumposmā jeb tā dēvētajā pirmajā pandēmijas vilnī (no 2020. gada pavasara līdz rudenim) sabiedrība diskutēja par repatriācijas reisiem, pieņemtajiem ierobežojumiem un to ievērošanu, kā arī Covid-19 veicamajiem testiem. Attieksmē pret valsts iedzīvotājiem, kas pandēmijas laikā atgriezās dzimtenē, parādījās atšķirīgi nacionālās identitātes aspekti, dalot Latvijas iedzīvotājos „savējos” un „svešos”. Paralēli uzmanība tika pievērsta arī valdības un ierēdņu komunikācijai ar sabiedrību. Viena no aktīvākajām tvītētājām – tiešsaistes sociālā tīmekļa vietnes „Twitter” lietotāja veselības ministre Ilze Viņķele pat zaudēja amatu, daļēji – arī savas komunikācijas dēļ. Otrais pandēmijas vilnis (2020./2021. gada sezona) jau liecināja par vēl lielāku sabiedrības polarizēšanos, priekšplānā izvirzot vakcinācijas jautājumu – no kaislīgiem atbalstītājiem līdz kategoriskiem vakcīnas noliedzējiem.

Pandēmija galvenokārt ietekmējusi vārdu krājumu: kļuvuši aktuāli retāk lietoti un piemirsti svešvārdi, parādījušies arī jauni vārdi, sabiedrības izteiktajos viedokļos un komentāros plaši tiek lietota neliterārā leksika, t. sk. rupji un aizskaroši vārdi, izteicieni. Tirdzniecības vietas rotā pandēmijas laikam raksturīgi

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

reklāmas saukļi un uzraksti, nedēļas izdevumi publicē dažādas kovidlaika anekdotes. Arī sabiedrībā iecienītajā aptaujā par gada vārdu, nevārdu un spārnoto teicienu 2020. gadā tika iekļauta pandēmijas laika leksika. Savukārt, emocionālās ekspresivitātes marķēti, plašsaziņas līdzekļos spilgti parādās kovidlaika nozīmes pārnesumi. Pandēmija nav beigusies, un sabiedrība joprojām ir jaunu, t. sk. lingvistisku pārbaudījumu priekšā.

EVIJA LIPARTE

neatkarīga pētniece
evija111@gmail.com

Vīruss meklē sievusu papardēs un tīģeris, kas lec divus metrus: par Covid-19 personificējumiem un animalizējumiem latviešu un citās valodās

Koronavīrusu, ar kuru cilvēce tika konfrontēta 2020. gadā un kura izraisītā pandēmija joprojām turpinās, daudzi cenšas uztvert kā cilvēkveidīgu (retāk – dzīvniekveidīgu) būtni, piedēvējot tam parasti tikai cilvēkiem raksturīgas īpašības un rīcību. Šāda attieksme ir universāla. Kā norāda dažādu valstu un jomu pētnieki (F. Fogels, M. Porubanova, S. Gutrijs, O. Gents, K. Sedlenieks u. c.), cilvēka dabā ir censties cilvēciskot to, ar ko viņam nākas saskarties/cīnīties, jo tā to vieglāk saprast.

Dažādos tekstos internetā lasāms, ka Covid-19 *staigā, špacierē apkārt* (arī kr. *пазынуваем*), *apiet* [Latviju] *ar līkumu, aiz stūra glūn, klauvē pie durvīm, atnāk ciemos, tusē, iekāpj autobusā, kāpj pa kāpnēm, ielavās iekštelpās, piezogas* (liet. *prisēlino*), *spēlē paslēpes* (vāc. *er spielt gerne verstecken*), *atpūšas, paskatās kalendārā, domā, pēta mūs, jūt, kad to grib notestēt, uzskata sevi par radības kroni, rīkojas izlēmīgi, plāno* (angl. *it is .. actively plotting against us*), *māca // sniedz mācību, ir devies savās gaitās, izpērk griķus, dejo trako polku* (liet. *Koronavīruso pasiutpolkē*), *līksmo, nirdz, ir atzinis kādu cilvēku par draugu, ir kādu satvēris* (vāc. *hat uns alle im Griff // hatte die Welt fest im Griff*), *slepkavo, nogalina, aizver robežas, nospiež pasauli uz ceļiem vai būs nolīcis uz lāpstīņām* (arī angl. *wants us to lay down*), *izdarīs savu darbu līdz galam*, turklāt vīrusam kaut kas patīk vai nepatīk (arī kr. *любум, не любум*), tas no kaut kā baidās utt. Attiecīgi, arī cilvēku attieksme pret koronavīrusu dažkārt ir tāda pati kā pret citu cilvēku (to pauduši arī Latvijas valdības pārstāvji): vīrusu var *aizsūtīt dīkstāvē, izjokot, apmuļkot un pierunāt palikt savā vietā* (visu šo piemēru avots – veselības ministre I. Viņķele), var likt tam *palikt jaņos* (premjerministrs K. Kariņš), to var *gāzt no troņa* u. tml. Tviterī pat piedāvāts: *Ir laiks sēsties ar to vīrusu pie sarunu galda un noskaidrot prasības*. Koronavīruss okazionāli aprakstīts ar epitetiem,

kādi parasti raksturīgi cilvēkiem (*Jaundaris, ekofašists, progresīvs džeks, ārzemju draugs* u. c.), vai pat tam izdomāti „ģimenes locekļi” (*mamma, krusttēvs*). Reizēm tiek uzsvērtā kāda koronavīrusam it kā piemītoša cilvēka ķermeņa daļa (piem., *Covid-19 seja Latvijā bija mainīga; vakcīna .. iemāca imūnsistēmai atpazīt vīrusa „kājas/rokas” un likvidēt tās*).

Sastopami arī konkrēti koronavīrusa personificējumi: latviešu valodā dominē koronavīrusa kā vīrieša tēls (*Corona vīrusam vajag atrast Corona sievieti; god. Kovida k-gs* u. c.), kas, iespējams, radies uz vārdu spēles pamata (*vīruss – vīrs*), savukārt angļu valodā tā ir skaistule *Corona-Chan*.

Covid-19 animalizējumi sastopami reti (tas salīdzināts ar utīm, zvēru, dēvēts par tīģeri, kas lec divus metrus, par vilku vai govi, bet Latvijas SPKC reklāmā zīmēts kā zaķis). Visbiežāk gan koronavīruss tiek vizualizēts (piem., karikatūrās), papildinot tā patiesā attēla stilizējumu ar seju, rokām, kājām un raksturojot kā *mošķi // mošķīti*.

AGNĖ LISAUSKAITĖ

Vilniaus universitetas Filologijos fakultetas

agne.lisauskaite@flf.vu.lt

Konstrukcijos su lietuvių kalbos slinkties veiksmožodžiu eiti: nuo XVI a. iki dabartinės vartosenos

Šiame tyrime analizuojamos konstrukcijos su slinkties (toliau – SL) veiksmožodžiu *eiti* nuo XVI a. iki dabartinės vartosenos. Lietuvių kalbos SL veiksmožodžiai yra daugiau ar mažiau nagrinėti ar aptarti lingvistų darbuose (Marcinkevičienė, 1990; Jakulis, 2004; Drukteinytė, 2006; Arkadjev, 2007, 2008; Jasionytė-Mikučionienė, 2016; Lisauskaitė & Zubaitienė, 2019; Lisauskaitė, 2020), tačiau tyrimas, kuriame būtų analizuojamos konkrečiam amžiui būdingos SL veiksmožodžio reikšmės ir jų raiška bei galimi semantiniai kitimai, yra naujas lingvistinių tyrimų lauke Lietuvoje.

Taikant kokybinės lingvistinės analizės ir freimų semantikos metodus, siekiama išanalizuoti konstrukcijų, einančių su minėtu veiksmožodžiu, raišką ir reikšmę. Tiriamieji SL veiksmožodžiai buvo atrinkti iš religinių tekstų: pavyzdžiai iš senųjų raštų buvo filtruojami pasitelkiant LKI Senųjų raštų duomenų bazę, o dabartinę vartoseną atspindintys pavyzdžiai buvo atrinkti naudojant tekstyną *Sketch engine* ir pasirinkus teksto / tinklalapio tipą *Biblija.lt*. Analizuojant konstrukcijų su nagrinėjamu veiksmožodžiu semantiką, buvo naudotasi *FrameNet* sistema. Tais atvejais, kai analizuojamos situacijos neatitiko freimų duomenų bazėje pateikiamų aprašų arba apskritai nebuvo rastos, remtasi tyrimo autorės žiniomis.

Atlikus SL veiksmožodžio *eiti* analizę buvo nustatyta, kad nuo XVI a. šis predikatas gali aktyvuoti ne tik prototipinį SL freimą, bet ir *Būsenos*, *Amžinybės* (*Keliavimo į dangų arba pragarą*, *Jėzaus žengimo į dangų*), *Tarnavimo*, *Priešiško susidūrimo*, *Tikslo*, *Normų laikymosi*, *Veikimo*, *Melavimo*, *Gimimo* ir kt. freimus. Neretai nurodyti freimai, ar pofreimiai, aktualizuojami ne vienu predikatu *eiti*, o pasitelkiamas platesnis gramatinis modelis, t. y. veiksmožodis *eiti* prisijungia tam tikrus argumentus, o ši konstrukcija, savo ruožtu, aktyvuoja konkretų freimą. Pastebėta, kad nemažai freimų, būdingų senesniesiems lietuvių kalbos raštams, nebėra aptinkami dabartinėje lietuvių kalbos vartosenoje.

**ILZE LOKMANE, LAURA RITUMA,
MADARA STĀDE, AGUTE KLINTS**

Latvijas Universitātes Latvistikas un baltistikas nodaļa
ilokmane@latnet.lv, stade.madara@gmail.com,
agute.klints@gmail.com

Paradigmatiskās semantiskās attieksmes Latviešu valodas leksiskajā tīklā (*Latvian WordNet*)

Projektā „Latviešu valodas *WordNet* un vārdu nozīmju nošķiršana” (Nr. Izp-2019/1-0464) ir uzsākta Latviešu valodas leksiskā tīkla (*Latvian WordNet*) veidošana. Tas ir leksiski semantisks resurss, kurā tiek attēlotas paradigmātiskās semantiskās attieksmes starp vārdiem, precīzāk, vārdu nozīmēm. Šāds resurss ir izveidots daudzām Eiropas valodām, un latviešu valoda ir viena no pēdējām, kurai tāda vēl nav.

Tīkla pamatvienība ir sinonīmu kopa (ang. *synset* no *a set of synonyms*), kuru veido gan absolūtie, gan tuvie sinonīmi. Starp sinonīmu kopām tiek veidotas dažādas citas semantiskās attieksmes – hiponīmija jeb virsjēdziena un apakšjēdziena attieksmes, meronīmija jeb daļas un veselā attieksmes, antonīmija jeb pretstata attieksmes un citas. Paradigmatisko attieksmju tips un to konkrētā izpausme ir atkarīga gan no vārdšķiras, gan sinonīmu kopas piederības pie noteiktas semantiskās grupas. Pēc tam tiek veidotas starpvalodu saites jeb paradigmātiskās semantiskās attieksmes ar Prinstonas Universitātes (*Princeton University*) veidoto leksisko tīklu *WordNet* un tajā iekļautajām angļu valodas sinonīmu kopām – galvenokārt starpvalodu sinonīmija un starpvalodu hiponīmija.

Paredzēts izveidot sinonīmu kopas un citas semantiskās attieksmes 5000 biežāk lietoto patstāvīgo vārdu nozīmēm, lietojuma biežumu nosakot pēc statistikas Līdzsvarotajā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusā. Izmantotais resurss ir Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijas (LUMII AiLab) veidotā un uzturētā latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca internetā *Tēzauris.lv*. Tomēr Tēzaurī ietvertais nozīmju inventārs izvēlētajiem vārdiem tiek pārskatīts un revidēts, lai izveidotu

iespējami konsekvēntu, ne pārāk sīku un ne pārāk vispārīgu nozīmju šķirumu, kas noderētu projekta mērķim un vienlaikus padarītu šķirkli labāk pārskatāmu un uztveramu vārdnīcas lietotājam. Šīs pārmaiņas pamazām tiek iestrādātas arī Tēzaura publiskajā versijā.

Latviešu valodas leksiskais tīkls ir nozīmīgs, pirmkārt, datorlingvistikā teksta automātiskā semantiskā analizē, otrkārt, dažādos citos lingvistiskos pētījumos, kur tas ļauj apkopot un analizēt resursā iekļautās sakarības, izmantojot mūsdienu tehnoloģiskās iespējas. Treškārt, tas ir noderīgs arī tulkotājiem un valodas apguvējiem, jo ļauj ātri iegūt informāciju gan par vārda nozīmēm, gan semantiskajām attieksmēm ar citiem vārdiem. Ceturtkārt, šī resursa izveide ir ieguldījums semantikas teorijā, jo vārdu nozīmju pārskatīšana un sistematizēšana, balstoties uz noteiktiem kritērijiem, kā arī paradigmātisko semantisko attieksmju noteikšana nav iespējama bez padziļinātas vārdu semantikas un nozīmju sistēmisko saikņu izpētes.

Referātā tiks parādīti pirmie projekta rezultāti – lietotājam pieejamo valodas iekšējo un starpvalodu semantisko attieksmju vizuāls un pārskatāms atspoguļojums platformā *Tēzaur.lv*.

Atsauces

- Fellbaum, C. (Ed.). (1998). *WordNet. An electronic lexical database*. Cambridge, Massachusetts & London, England: The MIT Press.
- Fellbaum, C. (2005). WordNet and wordnets. In K. Brown et al. (Eds.), *Encyclopedia of Language and Linguistics* (2nd ed.). Oxford: Elsevier, 665–670.
- Maziarz, M., Piasecki, M., Rabięga-Wiśniewska, J., & Szpakowicz, S. (2015). Semantic relations among nouns in Polish WordNet grounded in lexicographic and semantic tradition. *Cognitive Studies / Études cognitives* 11, November 2015, 161–182.
- Miller, G. A. (1995). WordNet: A Lexical Database for English. *Communications of the ACM*, 38(11), 39–41.
- Rudnicka, E., Maziarz, M., Piasecki, M., & Szpakowicz, S. (2012). A strategy of Mapping Polish WordNet onto Princeton WordNet. *Proceedings of COLING 2012: Posters*. Mumbai: COLING, 1039–1048.
- WordNet. A Lexical Database of English*. <https://wordnet.princeton.edu>

JŪRATĖ LUBIENĖ, DALIA PAKALNIŠKIENĖ

Klaipėdos universitetas, Lietuvių kalbos institutas
jurate.lf@gmail.com, dalia.pakalniskiene@gmail.com

Šiaurės žemaičių somatonimai: BURNOS konceptualiųjų požymių paieškos

Kūno konceptas priklauso bazinių konceptų grupei. Vienas iš kognityviosios lingvistikos postulatų teigia, kad formuojantis žmogaus sąvokinei sistemai bene svarbiausias vaidmuo tenka žmogaus fizinei patirčiai. Mąstydamas apie pasaulį, suvokdamas, kurdamas jo tvarką, žmogus modeliuoja realią ar menamą tikrovę pagal gerai pažįstamą savo kūną. Kūno koncepto svarba yra viena iš priežasčių, skatinančių tirti jį reprezentuojančią leksiką ar kitus lingvistinio lygmens elementus įvairiose pasaulio kalbose.

Gyvųjų baltų kalbų ar tarmių somatonimų teminė grupė sistemingai tirta menkai. Daroma prielaida, kad holistinis somatonimų tyrimas yra efektyvus būdas ryškinant žmogaus kūno ir atskirų jo etnosomatinių dalių konceptualiuosius požymius. Tokia analizė perspektyvi ir sprendžiant platesnio pobūdžio problemas, t. y. aiškinantis, kaip kalbos lygmeniu fiksuojama dualistinė žmogaus prigimties samprata, kaip atliepiami žmonių tarpusavio santykiai ar etinės kalbos vartotojų nuostatos.

Pranešime pristatoma holistinio tyrimo metodologija (ji remiasi įvairių lingvogeografinių, onomasiologinių ir semasiologinių metodų derme), šiaurės žemaičių (ŠŽ) patarmės somatonimų burnos konceptosferos teminio pogrupio sandara, aptariami burnos sinonimų eilės leksemų analizės rezultatai.

Rašytiniai šaltiniai (žodynai, jų kartotekos, ŠŽ tekstai) ir apklausos (žodinės, anketinės) paliudijo, kad per 100 invariantinių somatonimų ŠŽ patarmėje įvardija įvairias burnos konceptosferos etnosomatinės dalis: burną (*burnà*), jos išorinius kraštus (*lūpa*, *-os*), veido dalį žemiau lūpų (*palūpis*), burnos viduje esančius dantis ir su jais susijusias etnosomatinės dalis (*dantīs*, *-ys*, *smāginys* 'dante-nos', *ūždančiai* 'vieta už dantų', *švarplē* 'tarpdantė'), liežuvį (*liežiūvis*), burnos ertmės viršų (*gomurys*), liežuvėlį (*ūkēlis*), burnos angos užpakalinę dalį (*gerklē*).

Konceptualiosios lūpų-burnos-gerklės etnoanatominės ribos neryškios, ir tai kečia leksikografinių problemų.

Iš visų burnos konceptosferos etnosomatinių dalių daugiausia pavadinimų turi burna (per 40). Jie įvardija burnos angą (pražiotos burnos vaizdinys) ir / arba bendrą lūpų kontūrą su pjūvio linija (užčiautos burnos vaizdinys). Didžioji dalis burnos pavadinimų – sinchroniškai motyvuoti. Jų onomasiologinė struktūra fiksuoja kai kuriuos kognityvius burnos (jos koncepto) požymius, tarp kurių ryškiausi funkciniai: maitinimasis (*ėdmenys, srėbtūvė*), kalbėjimas ir / arba emocijų raiška neartikuliuotais garsais (*šnekėtuvai, kriokalinė*).

Dauguma burnos pavadinimų yra aksiologiškai žymėti, dažniausiai neigiamai konotuoti. Tokie pavadinimai ne tik įvardija burną, ne tik perteikia jos vertinimą, bet ir teikia informacijos apie ŠŽ patarmės vartotojų etines nuostatas ir elgesio normas valgant ar kalbant (*bliūdilaižė, pliuřpalas*).

BURNOS kaip TALPYKLOS vaizdinį liudija leksinių ir struktūrinių motyvatorių semantika (*gomurinė*), kognityvinė metafora (*burnėlė* ‘stikliukas, gurkšnis’, nj. *stálčius* ‘burna’).

BURNOS priklausymą svarbiausioms kūno dalims lingvistiniu lygmeniu pagrindžia onomatemos *burnà* polisemiškumas (plg. reikšmę ‘šeimos narys’).

DACE MARKUS

Liepājas Universitāte

markus@latnet.lv

Bērnu latviešu valodas attīstība artikulācijas, normu un lingvistiskās vides šķēršļu joslā

Civilizācijas vēsture un mūsu vēsturiskie kontakti rodami ne tikai arheoloģiskos izrakumos. Valodniecības pētījumiem ir gan vēsturiska, gan ļoti spēcīga mūsdienu dimensija ar būtisku ietekmi uz nākotni. Latviešu valoda Latvijā ir neapšaubāma valstiska vērtība, to vajadzētu novērtēt jau kopš dzimšanas vismaz šajā valstī. Bērniem tā ir domu un atziņu stiprināšanas līdzeklis, viņu pasaulinas veidošanās līdzeklis, dzinulis zināšanu papildināšanai, radošai darbībai un galu galā – valstiskai domāšanai. Valodas vēstures fakti un valodu kontaktu pēdas rodamas arī bērnu valodā, piem., artikulācijas apgūvē bērniem ātrāk padodas vairumā pasaules valodu izplatītas skaņas, bet katrā valodā specifiskās citu valodu runātājiem rada lielākas grūtības.

Šoreiz aprakstītas tādas bērnu radošās valodiskās darbības, kas atgādina mums par valodu radniecību, par senākām formām un iederas mūsu vēsturiskajā attīstības gaitā. Esmu jau analizējusi latviešu bērnu valodā novērotus piemērus, kurus vēstures gaitā pieaugušo valodā esam pārveidojuši, bet kas ļoti tieši liecina par baltu valodu kopības pamatiem. Tā latviešu valodas fonētikā zināmā vokālisma vēsturiskā pārmaiņa – līdzskaņa /n/ noteiktā mija nav mantota, bet radusies latviešu valodā, kad tagadnes celmā vēsturisku pārveidojumu rezultātā *in > ī, un > ū, an > o* [uo], *en > ie*. Latviešu valodā, salīdzinot to ar lietuviešu valodas vārdiem, atrodam piemērus: *krītu < krintù, jūtu < juntù, protu < prantù, pieci < penki*, arī *rankà > roka* u. tml. Latviešu bērnu valodā šī mija joprojām it kā dzīvo, jo saklausāmi piemēri *tīnšu kamolā* ‘tīšu kamolā’, *pīnt matus* ‘pīt matus’ un *pinšu bizi* ‘pīšu bizi’, *dzīnt bārdu* ‘dzīt bārdu’, *uzmint uz kājas* ‘uzmīt uz kājas’, tās ir jau minētās mijas variācijas, un šajās ģimenēs nebija radniecības vai citas ciešas saskares ar lietuviešiem. Saklausīts arī vienkāršojuma piemērs, kad līdzīgi vēsturiskajam līdzskaņa *d* zudumam, piem., *nīd-a – nī(d)-st-u*, bērns veidoja līdzīgu pārmaiņu: *līd-a – es pašlaik jau lī(d)-st-u* ‘lienu’.

Norādē par vecāku un bērnu sarunām referātā pieminēts lietuviešu valodas formants *-iuk* un latviešu valodas piedēklis *-uk-*, ko izmanto, darinot deminutīvus vīriešu dzimtē neatkarīgi no tā, vai pamatvārds ir vīriešu vai sieviešu dzimtē. Rādītas arī problēmas latviešu un lietuviešu valodā esošo vienīgo atverošos divskaņu *ie* un *o* [uo] izrunā, kas nav pierasta citās valodās un atgādināts par latviski vai žemaišu dialekta dienviddaļas izloksnēs runājošo bērnu spēļvalodām kā signāls, ka *ie* un *o* [uo] bērni uztver kā monofonēmas pretēji pārējo divskaņu bifonēmiskumam.

Bērni valodu apgūst pakāpeniski, sākumā iegaumējot dominējošāko, biežāk dzirdēto, piem., varbūt: *es lasu, tu lasi, es nāku...*, bet kāpēc *tu nāc*? Kāpēc ne *tu nāki* vai pat *tu nāci* (tag.) un tādējādi demonstrēt dabiski uztvertu zudušā priekšējā patskaņa priekšā kādreiz notikušo līdzskaņa *k* miju par *c*? Varbūt kāpināt intensitāti, sakot: „Tu mani ļoti mīli, bet es tevi mīlu ļotāk!”

Izglītība ir objektīva nepieciešamība, un valodas prasme ir svarīga izglītības apguvē. Piecgadīgā Eiženija to saprot ļoti skaidri: „Jaunība ir jauns bērns. Jaunībā ir jāmācās, jo savādāk paliks vecs un neko nezinās.” Par latviešu valodas lomu izglītībā stāstīsim sekcijā „Latviešu valodas apguve”, izmantojot valsts pētījumu programmā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002) gūtos rezultātus. Šajā referātā koncentrēti rādīti tikai pirmsskolēnu runas ierakstu un vecāku aptauju rezultāti un uzsvērtā lingvistiskās vides ietekme kā sekmējošs vai bremsējošs faktors.

**DACE MARKUS, DINA BETHERĒ, MARTA JAKUŠINA,
VALĒRIJA KRASOVSKA, KĀRLIS MARKUS,
AGRITA TAURIŅA, ALISE VALTERE, TIJA ZĪRIŅA**

Liepājas Universitāte, Latvijas Lauksaimniecības universitāte

markus@latnet.lv, dina.bethere@liepu.lv,

martajakusina@inbox.lv, valerija-krasovska@inbox.lv,

karlis@jic.lv, agritataurina@gmail.com,

valterrealise@gmail.com, zirina.tija@gmail.com

Pirmsskolēnu latviešu valodas apguves rezultāti Latvijā: Kurzemē, Rīgā un Latgalē

Latvijas izglītības sistēmā notiek būtiskas pārmaiņas, kas skar arī valsts valodas apguvi. Galvenā aktualitāte ir tā, ka mazākumtautību pirmsskolas izglītības iestādēs jāizmanto bilingvāla metodika, lai nodrošinātu bērnu prasmi ikdienas sarunvalodā runāt arī latviski un veiksmīgi sākt mācības vismaz bilingvāli 1. klasē. Valsts pētījumu programmas „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002) 8. apakšprojekta pirmsskolēnu valodas pētnieku mērķis bija salīdzināt prasības izglītības politikas dokumentos ar reālo latviešu un mazākumtautību bērnu latviešu valodas prasmi, veikt pirmsskolas vecuma bērnu latviešu valodas prasmes pārbaudi un analīzi, ievērojot reģionālo izkliedi, pirmsskolas izglītības grupu atšķirības pēc mācībvalodas un pēc bērnu dzimtās valodas. No 2018. gada līdz 2021. gadam:

- 1) tika izstrādāts pirmsskolas vecuma bērniem piemērots latviešu valodas prasmes tests un tā rezultātu vērtēšanas sistēma,
- 2) veikti pirmsskolas vecuma bērnu valodas ieraksti Kurzemes (reģions Latvijas rietumu daļā), Latgales (reģions Latvijas austrumu daļā) un Rīgas pirmsskolas izglītības iestādēs,
- 3) analizētas un salīdzinātas latviešu valodas zināšanas un prasme:
  - a) bērniem ar latviešu valodu kā dzimto valodu,
  - b) mazākumtautību bērniem, kuri apmeklē grupas ar latviešu kā ikdienas saziņas valodu un

c) mazākumtautību bērniem, kuri apmeklē grupas ar dominējošu krievu kā ikdienas saziņas valodu.

Pētījuma laikā sarunās ar vecākiem autori pārliecinājās, ka nepietiekami latviešu valodu apguvušo mazākumtautību bērnu ģimenēs komunikācija notiek krievu valodā, arī pirmsskolas izglītības iestāžu mazākumtautību bērnu grupās gan saskarsmē ar bērniem un viņu vecākiem, gan vizuālajā informācijā dominē krievu valoda.

Bērnu valodas analīzes rezultāti: pirmsskolas vecuma bērni, kuri izglītības iestādē apmeklē grupas ar latviešu valodu kā ikdienas saziņas valodu, uzrāda labas latviešu valodas zināšanas un prasmi un ir sagatavojušies mācīties skolā latviešu valodā. To mazākumtautību bērnu latviešu valodas prasme, kuri apmeklē pirmsskolas izglītības grupas ar dominējošu krievu valodu ikdienas saziņā, ir nepietiekama un neatbilst 2018. gada Ministru kabineta noteikumos Nr. 716 norādītajām prasībām, lai bērni būtu sagatavojušies sākt mācības skolā latviešu valodā vai bilingvāli. Šis secinājums nav atkarīgs no reģiona, kurā bērni dzīvo. Mazākumtautību bērniem, kuri apmeklē grupas ar dominējošu krievu valodu ikdienas saziņā, ir ierobežots vārdu krājums, neattīstīta dialogruna, traucēts runas plūdums, ko pastiprina minimālas gramatikas zināšanas, arī bērnu lasītprasme neatbilst valstī noteiktajām prasībām. Pirmsskolas vecuma mazākumtautību bērni spēj labi atdarināt citu valodu, jo visos pētījuma reģionos mazākumtautību bērniem labākie ir tieši izrunas rādītāji. Nepietiekama latviešu valodas prasme kopumā ir skaidrojama ar nepietiekamu latviešu valodas lietojumu ikdienā. Lai mazākumtautību bērni pirmsskolas vecumā sekmīgi apgūtu latviešu valodu pirmsskolas izglītības iestādē, nepieciešams radīt bilingvālu valodas lietojuma vidi (komunikācija, rotaļas, vizuālie līdzekļi u. tml.), neaprobežojoties tikai ar dažām latviešu valodas nodarbībām nedēļā.

DACE MARKUS, VALENTĪNA KAĻIŅINA

Liepājas Universitāte

markus@latnet.lv, valentina.kalinina@liepu.lv

Latviešu valodas kā dzimtās un kā otrās valodas prasme pirmsskolas vecumā: vārdu krājums

Referāta, kas izstrādāts valsts pētījumu programmā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002), mērķis ir analizēt to pirmsskolas vecuma mazākumtautību bērnu, kuri apmeklē pirmsskolas izglītības iestādes grupas ar krievu kā ikdienas saziņas valodu un grupas ar latviešu kā ikdienas saziņas valodu, latviešu valodas prasmi, kā arī pirmsskolas vecuma latviešu bērnu valodas prasmi. Tiek aplūkoti Kurzemes pirmsskolas izglītības iestādēs 2019.–2020. gadā veiktie bērnu runas ieraksti. Tie veikti pirms skolas gaitu sākuma (maijā un jūnijā).

Ilustrācijai izmantoti piemēri no bērnu vārdu krājuma, ņemot vērā, ka viens no svarīgākajiem otrās valodas apguves uzdevumiem pirmsskolas vecumā ir tieši vārdu krājuma apguve. Tam ir ne tikai lingvodidaktiska, bet arī psiholoģiska nozīme, jo plašāks vārdu krājums rada pārliecību un rosina jaunas darbības sākumam – komunikācijai citā, ne dzimtajā valodā. Vārdu krājuma apguve ir pamats, lai nepieciešamības gadījumā bērns sāktu runāt šajā valodā.

Pētījumā izmantotas uz attēliem balstītas individuālas sarunas, kas nav garākas par 20 minūtēm. Piemēroti Ingēras Tommes-Jukēvicas promocijas darbā „Bilingvālo rusofono pirmsskolas vecuma bērnu latviešu runas specifika” (2017) ieteiktie vērtēšanas kritēriji.

Referātā norādīts, ka katram cilvēkam pasaulsaina vispirms veidojas ar dzimtās valodas palīdzību, un ir salīdzinātas spilgtas valodu leksiskās atšķirības, īpašu uzmanību veltot latviešu un krievu valodas piemēriem. Kādā valodā ar vienu vārdu izteiktas darbības apzīmēšanai citā valodā var būt nepieciešama tās pašas darbības sadalīšana, veidojot vārdu savienojumu vai pat frāzi.

Novērojumi liecina, ka pirmsskolas izglītības iestādēs audzināšanas un mācību process parasti ir bērniem interesants un viņi tiek mudināti pārdomāt savu rīcību. Tomēr bērnu runas ierakstu analīze rāda, ka mazākumtautību grupās, kurās ikdienas saziņas valoda ir krievu un kur latviešu valodu apgūst

tikai divas reizes nedēļā, un arī vizuālajā informācijā dominē krievu valoda, bērniem novērojama nepietiekama valsts valodas prasme un ir ievērojami sliktāka latviešu valodas lietojuma pieredze.

Vienlaikus jāatzīst, ka tie mazākumtautību bērni, kuri apmeklē grupas ar latviešu ikdienas saziņas valodu, latviešu valodu ir apguvuši, lai varētu turpināt mācības 1. klasē. Šie bērni nav pazaudējuši savu dzimto, parasti krievu, valodu, ko aktīvi lieto mājās. Tātad, sākot skolas gaitas, viņiem jau ir vairāku valodu apguves pieredze.

Liela nozīme ir ne tikai apgūtajam valodas nodarbībās, bet arī komunikācijai ar citiem bērniem un iespējai latviski sarunāties ar pirmsskolas izglītības iestādes personālu, tādēļ referāta autores iesaka mazākumtautību pirmsskolas vecuma bērnu grupās nodrošināt bilingvālu saziņu ikdienā. Līdzīgi vairāku valodnieku agrāk izteiktajām atziņām, arī Kurzemē veiktajā pētījumā konstatējams, ka pirmsskolas vecuma bērnu runā neatkarīgi no viņu dzimtās valodas dominē lietvārdi, tikai mazākumtautību bērni, kas apmeklē grupas ar dominējošu krievu ikdienas saziņas valodu, lietvārdus pārsvarā lieto nominatīvā.

SANITA MARTENA

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija
sanita.martena@rta.lv

Latviešu valodas apguve ģimenes valodas politikas kontekstā

Pētījuma pamatā ir valsts pētījumu programmas „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002) apakšprojektā „Latviešu valodas apguve” veiktais pētījums (2020–2021) par latviešu valodas lomu ģimenēs, kurās vecāku dzimtā valoda nav latviešu valoda.

Pētījuma mērķis ir apkopot labās prakses piemērus, lai izzinātu būtiskākos iemeslus, kas ir veicinājuši mazākumtautību ģimeņu lēmumus izglītot bērnus latviešu mācībvalodas pirmsskolas iestādēs vai skolās, kā arī noteikt šķēršļus, kas kavē bērnu vai skolēnu iekļaušanos latviešu valodas vidē. Priekšlasījuma pamatā ir triju ģimeņu pieredzes stāsti par pirmsskolu un skolu izglītības programmas izvēli, kas analizēti ģimenes valodas politikas teorētisko atziņu kontekstā.

Veicot pētījumu, ir izvirzīti šādi pētījuma jautājumi: kāda ir bijusi vecāku motivācija, izvēloties bērniem mācību iestādes ar latviešu mācībvalodu; kādas pārdomas, emocijas, attieksmes šāds solis ir radījis tuvākajā mikrovidē (ģimenē, mācību iestādē, starp draugiem); kā bērnu mācības latviešu valodā ir ietekmējušas ģimeņu valodu vidi.

Pētījuma dati ir iegūti, apkopoti un analizēti, izmantojot teorētiskās atziņas par ģimenes valodas politiku. Šis sociolingvistikas virziens iekļaujas valodas politikas un plānošanas pētījumu kontekstā. Virziena attīstības sākumposmā lielāka uzmanība tika pievērsta bilingvālās ģimenēs lietotajām valodām, to izvēlei, valodu prakses un lingvistiskās attieksmes jautājumiem. Mūsdienās ģimenes valodas politikas pētījumos arvien vairāk ienāk sociālā dimensija, nosakot mikrovides un makrovides ietekmi uz ģimenēs pieņemtajiem lēmumiem un analizējot valodas pārvaldības piemērus noteiktu lēmumu īstenošanā.

Priekšlasījumā iegūtie dati tiks analizēti un interpretēti, pievēršot padziļinātu uzmanību mijiedarbībai starp ģimeni un sociālajiem kontekstiem. Ģimeņu pieredzes stāstos tiks aplūkots ar valodu izglītību saistīto jautājumu

lēmumu pieņemšanas process, tuvāko radu, draugu ietekme un reakcija uz ģimenēs pieņemtajiem lēmumiem, kā arī sociopolitiskā konteksta ietekme uz individuālajiem izglītības mērķiem.

Tiks pievērsta uzmanība arī saiknei starp ģimenes valodu/-ām un valodu lietojumu mācību iestādēs, proti, atklājot ne tikai ģimenes ietekmi uz latviešu valodas apguvi pirmsskolā un skolā, bet arī pretējo virzību – mācībvalodas (latviešu valodas) ietekmi uz mājās lietotajām valodām.

SANITA MARTENA, ZENTA ANSPOKA

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Liepājas Universitāte
sanita.martena@rta.lv, zenta.anspoka@gmail.com

Latviešu valodas leksiskā daudzveidība un gramatiskā precizitāte vidusskolu absolventu pārspriedumu tekstos

Valsts pētījumu programmas „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002) apakšprojektā „Latviešu valodas apguve” no 2018. līdz 2021. gadam ir pētīti 409 Rīgas, Latgales un Kurzemes reģiona ģimnāziju, latviešu mācībvalodas vidusskolu un mazākumtautību vidusskolu 12. klases skolēnu 2018. gadā rakstītie pārspriedumi (latviešu valodas centralizētā eksāmena daļa). Pētījumā uzmanība tiek pievērsta diviem aspektiem, kas ir būtiskas kvalitatīva pārspriedumu teksta pazīmes: 1) skolēnu vārdu krājumam un 2) ortogrāfijas un interpunkcijas normu ievērošanai patstāvīgi veidotajos tekstos. Pētījuma mērķis ir analizēt vidusskolu absolventu domrakstu tekstos sastopamo latviešu valodas leksiku un tās korelāciju ar gramatikas normu zināšanām un ortogrāfijas un interpunkcijas prasmi.

Pētījumā tiek izmantotas teorijas, kas ļauj izvirzīt kritērijus, pēc kuriem analizēt skolēnu vārdu krājumu, proti, leksisko daudzveidību un sarežģītību, vispārlietojamās leksikas biežumu, konkrētību (konkrētu jēdzienu, terminu lietojumu), polisēmiju un neparastu, maz lietotu vārdu biežumu, kā arī ortogrāfijas un interpunkcijas normu ievērošanu rakstu runā.

Empīriskajā pētījumā ir izmantota gan kvantitatīvā pieeja, analizējot pārspriedumu tekstu korpusa datus (http://nosketch.korpuss.lv/#dashboard?c_orpname=vidusskolu_diktati), gan kvalitatīvā pieeja, kuras pamatā ir domrakstu satura analīze, nosakot tekstos aplūkojamos pamatjēdzienus un kategorijas.

Pētījuma dati ļauj secināt, ka pastāv korelācija starp rakstītāja vārdu krājumu un prasmi ievērot ortogrāfijas un interpunkcijas normas. Vidusskolas beidzēju latviešu valodas centralizēto eksāmenu pārspriedumu analīze norāda uz tādām kļūdām kā prasmi pareizi uztvert vārda leksisko nozīmi tekstā un saistīt to ar vārda kopā un šķirti rakstību, vārda gramatiskās formas un interpunkcijas

lietojumu teikumā atbilstoši kontekstam. Virkne problēmu izriet no nepilnīgā vārdu krājuma, argumentētas rakstīšanas (argumentētu spriedumu formulēšanas un tekstveides) nepietiekamas prasmes.

Valsts pētījumu programmas dati atsevišķos aspektos tiek salīdzināti ar vidusskolēnu pārspriedumu analīzes pētījumu, kas tika veikts 2006.–2007. gadā. Tajā skolēnu valodā padziļināti tika pētītas satura izteiksmes un pareizrakstības problēmas. Vārdu krājums un izvēlētā leksika analizēta tikai kā viens no stila vērtēšanas kritērijiem, pievēršot uzmanību kļūdām, kas radušās, skolēniem neprasmīgi izvēloties sinonīmus vai neizprotot vārdu nozīmi.

Lai arī starp skolēnu analizētajiem pārspriedumiem, kas rakstīti 2006. gadā un 2018. gadā, ir pagājis vairāk nekā desmit gadu, vairums valodas nepilnību no gramatiskās precizitātes viedokļa ir tās pašas, kas tika konstatētas 2007. gadā publicētajā pētījumā. Padziļinātāka vārdu krājuma, ortogrāfijas un interpunkcijas normu ievērošanas analīze ļauj secināt, ka šim aspektam latviešu valodas mācību procesā gan pamatskolā, gan vidusskolā pievēršama īpaša nozīme.

VIOLETA MEILIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas
violeta.meiliunaite@lki.lt

Vietinių ir globaliųjų kontekstų raiška Šalčininkų rajono kalbiniame kraštovaizdyje

Lietuvos Respublikos pietryčiuose nusidriekęs Šalčininkų rajonas viena labiausiai kalbiniais ir kultūriniais stereotipais apipintų šalies teritorijų. Čia dominuoja slavų kalbomis kalbantys gyventojai, lietuvių – mažuma. Vis dėlto bent oficialiajame diskurse dominuoja valstybinė – lietuvių – kalba. Mišrus šis kraštas ir išpažįstamų religijų prasme. Kalbų, tautybių ir konfesijų įvairavimas brėžia skirtingas kultūrinės jungtis ir atveria turtingą galimų kontekstų klotą. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad šis regionas apgyvendintas gana seniai ir turi gilią istorines tradicijas. Čia vykusios kovos su ordinais, pro čia į Vilnių gabenti Barbaros Radvilaitės palaikai, Jašiūnų dvaras priklausęs su Vilniaus universitetu siejamai šviesuomenei ir buvęs ryškiu kultūros židiniu ir pan. Žinoma, dar daug ką galima pasakyti apie XX a. geopolitinius procesus, įsirežusius į kultūrinę šio krašto žmonių atmintį.

Viena iš akivaizdžiausių vietos kultūrinės atminties bei lingvistinės jos raiškos realizacijų – kalbinis kraštovaizdis. Jame atsispindi tiek ryšiai su artimesnėmis ir labiau nutolusiomis vietomis (pvz., daugelyje didesnių administracinių vietų rasime Vilniaus gatvę), tiek su svarbiais kultūros veikėjais (nė kiek nesistebime matydami Jono Basanavičiaus gatvę, ten, kur jo paties niekada nebuvo gyventa), tiek su tam tikrai vietai svarbiais įvykiais (pvz., Jubiliejinė gatvė). Šiame pranešime norima parodyti, kaip kalbiškai ir kultūriškai mišrios teritorijos kalbiniame kraštovaizdyje susipina vietiniai, istoriniai, ir platesnieji, globalieji, kultūriniai kontekstai. Mėginama brėžti jungtis tarp vietinių, globaliųjų siaurąją prasme ir globaliųjų plačiąją prasme kultūros reprezentacijų didesnių Šalčininkų rajono administracinių vienetų kalbiniame kraštovaizdyje. Didžiausias dėmesys skiriamas gatvių pavadinimams.

DANGUOLĖ MIKULĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
danguole.mikuleniene@gmail.com

Tarmių ribų dekonstrukcija moderniosios dialektologijos metodais

Lietuvių tarmėtyroje gyvavusios bent kelios tarmių klasifikacijos – jauna-gramatikų idėjomis paremtas Antano Barausko tarmių skirstymas (1898), komparatyvistinė Antano Salio tarmių klasifikacija (1930) ir fonologinė Alekso Girdenio bei Zigmo Zinkevičiaus tarmių klasifikacija (1966) – dėl ryškaus asimetriškumo *laiko* ir *vietos* atžvilgiu atrodo labai skirtingos, tačiau jos visos sudarytos atsižvelgiant į kokybinius lietuvių kalbos variantiškumo požymius ir turi aiškiai nubrėžtas patarmių ribas tarmių žemėlapiuose. Dialektometrijos metodais atlikta gretinamoji kiekybinė klasifikacijų analizė išryškino ne tik stipriąsias, bet ir silpnąsias kiekvieno skirstymo puses: galimą tarminių vienetų nevienalytiškumą, tiriamų „Lietuvių kalbos atlaso“ punktų pereigiškumą aplinkinių ir tolimesnių punktų atžvilgiu, nevienodą diferencinių požymių stiprumą, tradicinių (pa)tarmių ribų sąlygiškumą ir kt. (Mikulėnienė et al., 2019).

XXI a. analizuojant tradicinių tarmių situaciją Lietuvoje, šiuolaikiniai lietuvių kalbos variantiškumo tyrimai atliekami pagal multimodaliosios dialektologijos modelį, kai derinami kokybiniai ir kiekybiniai metodai apima ne tik visų vietinių gyventojų kartų kalbos duomenis, bet ir individualias kalbines nuostatas bei viešąją nuomonę, kalbinę gyvenamąją aplinką bei jos įvietinimą vietinių kalbos variantų ir kultūrinių tradicijų kontekste (Mikulėnienė, 2020a). Šiuolaikiniai geoinformacinių sistemų metodai leidžia objektyviai (j)vertinti situaciją atsižvelgiant ir į socioekonominius, sociokultūrinius ir sociolingvistinius kintamuosius – gyventojų amžiaus, pramonės infrastruktūros išvystymo, bedarbystės ir kitus rodiklius (Mikulėnienė & Čepaitienė, in press). Taigi moderniosios dialektologijos požiūriu tarmė jau negali būti vertinama tik statiškai – kaip tam tikroje teritorijoje paplitusi kalbos atmaina, turinti savo žodyną ir gramatiką. Išskirtinis vietinių kalbos variantų bruožas – *teritorinis slankumas*, galintis apimti net ne vieną, o kelis darinius, besiformuojančius vienos ir tos pačios tradicinės

tarmės pamatu. Štai Kauno r. apylinkėse, t. y. tradicinės vakarų aukštaičių kauniškių patarmės plote, kalbininkai fiksavo ne tik tarminę ir bendrinę lietuvių kalbos atmainą, bet ir bendrinę-tarminę, tarminę-netarminę, netarminę su kitų kalbų substratu ir kt. kalbą. Šie (ne)tarminiai (ar tarmiškieji) dariniai skiriasi tiek nevienoda kokybinių požymių raiška, tiek ir nevienodu tarmiškumo laipsniu.

Toje pačioje teritorijoje matuojamo tarmiškumo skalė gali būti labai plati – nuo tarminės iki tarmiškosios kalbos, realizuotos minimaliu paskirų tarmiškumo atvejų skaičiumi (Mikulėnienė, 2020b). Tuomet vietinių gyventojų kalboje diferenciniai tradicinių (pa)tarmių požymiai netenka skiriamosios funkcijos: jie lieka egzistuoti tik kaip tam tikri tarmiškumo žymenys, padedantys apibūdinti tarmiškosios atmainos kilmę (Mikulėnienė, 2019). Taip trinamos tradicinių (pa)tarmių ribos, izofonijų pluoštais nustatytos dialektologų žemėlapiuose.

Literatūra

- Mikulėnienė, D. (2019). Tarmiškumo bruožų nomenklatūra: nuo tarminių požymių prie tarmiškumo žymenų. *Respectus Philologicus*, 35(40), 51–62.
- Mikulėnienė, D. (2020a). New Trends in Lithuanian Dialectology: Multimodal Research Model. *Acta Linguistica Lithuanica*, 82, 11–33.
- Mikulėnienė, D. (2020b). Tarmiškumas kaip išmatuojamas dydis. *Lietuvių kalba*, 15, 1–11.
- Mikulėnienė, D., & Čepaitienė, A. (in press). Tarmyno punkto samprata [The Conception of Dialectal Point in the Dialectal Database Tarmynas]. *Baltistica*.
- Mikulėnienė, D., Čepaitienė, A., Geržotaitė, L., Kardelytė-Grinevičienė, D., Leskauskaitė, A., Meiliūnaitė, V., & Vyniautaitė, S. (2019). In D. Mikulėnienė, & A. Čepaitienė (sud.), *Dialektometrinis lietuvių tradicinių tarmių klasifikacijos pjūvis: žvalgomasis tyrimas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

RITA MILIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas
rita.miliunaite@gmail.com

Pagrindiniai bendrinės lietuvių kalbos vadovai ir jų rekomendacijų struktūra

Europos bendrinių kalbų tyrėjai pažymi, kad bendrinių kalbų normų raidai pažinti yra reikšmingi ne tik deskriptiniai leksinės ir gramatinės sistemos aprašai (žodynai ir gramatikos), bet ir vadinamieji kalbos vadovai (angl. *usage guides*, žr. Straaijer, 2018; Tieken-Boon van Ostade, 2020). Tai šviečiamieji, ugdomieji kalbos praktikos leidiniai, kuriuose glaustai ir sistemiškai pateikiamos kalbos rekomendacijos: patariama, kokias rinktis raiškos priemones, kad vartojant bendrinę kalbą rašomas, verčiamas iš kitos kalbos ar redaguojamas tekstas arba sakytinė bendrinė kalba atitiktų šios atmainos normas ir būtų tinkama adresatams (plg. Straaijer, 2018). Kalbos vadovų tyrimai teikia svarbių duomenų, kaip konkrečiu metu klostėsi bendrinės kalbos normų kodifikacija, kas vartosenoje labiausiai įvairavo, kokios normos buvo nestabiliausios.

Pranešime supažindinama su trimis pagrindiniais lietuvių kalbos vadovais, kurie pasirodė skirtingais bendrinės kalbos raidos laikotarpiais: „Kalbos patarėju“ (1939), „Kalbos praktikos patarimais“ (1976, 1985) ir „Kalbos patarimais“ (2002–2013). Šiuo metu „Kalbos praktikos patarimų“ 2-as leidimas (1985), „Kalbos patarimai“ (2002–2013), taip pat keli kiti kalbos rekomendacijų šaltiniai Lietuvių kalbos institute yra suskaitmeninti ir sudėti į bendrą duomenų bazę (eKP).

Ištyrus trijų pagrindinių lietuvių kalbos vadovų įvadus ir struktūrą, nustatyta, kad jie atitinka svarbiausias kelis šimtmečius Europoje gyvuojančių kalbos vadovų žanro ypatybes (Miliūnaitė, 2020). Pranešime parodoma, kokie svarbiausi elementai sudaro kalbos vadovų informacinį vienetą – kalbos rekomendaciją. Dažnesniais atvejais kalbos rekomendacijos nebūna išplėtos: pateikiamas tik kalbos reiškiny, minimalus jo apibūdinimas, vertinimo laipsnis ir atitikmuo, pvz.: **špricas** n. svet. – *švirkštas* (KPP, 1985; „n. svet.“ reiškia „neteiktina svetimybė“).

Kalbos vadovų rekomendacijose galima rasti ir proskripcijos (ribojimo ar draudimo ką vartoti), ir preskripcijos (nurodymų, ką vartoti), ir deskripcijos (aprašymo, kaip vartojama) elementų. Lyginant įvairiais aspektais skirtingų laikotarpių rekomendacijas, galima geriau pažinti bendrinės kalbos normų ir jų kodifikacijos raidą.

Literatūra ir šaltinis

- eKP – *Kalbos patarimai*. (2021). Kalbos rekomendacijų duomenynas. (R. Miliūnaitė, sud.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <https://ekalba.lt/kalbos-patarimai/>
- Miliūnaitė, R. (2020). Pagrindiniai patariamieji lietuvių kalbos vadovai (žanro ypatybės). *Bendrinė kalba*, 93. <https://doi.org/10.35321/bkalba.2020.93.10>
- Straijjer, R. (2018). The Usage Guide: Evolution of a Genre. In I. Tieken-Boon van Ostade (Ed.), *English Usage Guides: History, Advice, Attitudes*. Oxford: Oxford University Press, 11–29.
- Tieken-Boon van Ostade, I. (2020). *Destribing prescriptivism. Usage guides and usage problems in British and American English*. London and New York: Routledge.

UĢIS NASTEVIČS

Latvijas Kultūras akadēmija, Latvijas Universitāte
jpn@inbox.lv

Romanization of Japanese in Latvian and Transcription of Latvian in Japanese

As a result of replicating the Cyrillization of Japanese into Latvian without a proper adaptation, the current system of Latvianization of Japanese in force since the Soviet occupation presents several issues (consonant iotation instead of palatalization, lack of vowel length distinction, etc.) thus altering the pronunciation to a great extent and notably impairing overall reversibility (intelligibility) for a native listener or reader. The study provides a historical insight into the emergence of the relevant 12 former transcription systems, analyzes the compliance of the disparate 24 morae in each of those to the Japanese phonology and substantiates the adoption of the system developed by Uģis Nastevičs in order to facilitate the thorough intelligibility of the Latvianization of Japanese.

Regarding the transcription of Latvian in Japanese, multifarious deviations from the desirable transcription occur due to the writer's 1) lack of knowledge of Latvian phonetics, 2) relying on transcription principles of English, Russian or other source languages in Japanese, and 3) consequential disregarding of Latvian diacritics. These factors altogether yield hardly altered unintelligible, and often irreversible results. The issue is tackled by seeking the intelligibility to acquire the closest possible Katakanaization (i.e., transcription into Japanese) of Latvian to the pronunciation of the source text, both taking into account the phonetic peculiarities of both languages, and providing a solution for the approximation of nonequivalent phonemes.

NICOLE NAU, BIRUTE SPRAUNIENE

Adam Mickiewicz University in Poznan, Vilnius University

naunicol@amu.edu.pl, birute.spraueniene@flf.vu.lt

The future in the past

In 19th century grammars of Latvian and Lithuanian (Rosenberger, 1852; Schleicher, 1856; Bielenstein, 1863; Kurschat, 1875), the authors mention the use of the future tense within narratives in a context where past or present tense would be expected as the unmarked form for narrating. Data from these grammars is also discussed by Delbrück (1897) and Brugmann (1916), where the evidence from Baltic languages has an important role in describing this phenomenon in Indo-European. However, the data given in these sources is scarce – it consists of a few isolated sentences, some of which are constructed. For a better understanding of the functions future tense forms could have in narratives, an analysis of these forms in texts is needed.

This talk presents the results of a functional analysis of future tense in Latvian and Lithuanian folktales as they were documented at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. It is shown that future tense in these texts has more functions than have been described in grammars of Latvian and Lithuanian, and some of these functions are not found in the modern standard languages. One set contains closely related functions which are typical for futures cross-linguistically, though usually not found with past time reference: intentive (having the intention to act, or making up one's mind to carry out an action), imminent (being about to do something), and inceptive (indicating or highlighting the beginning of an action). Other functions are concerned with grounding and text organization: future tense appears as a marker of new episodes, in introducing new characters, or foregrounding actions. It may also mark sudden unexpected actions. The use of future tense in folktales can be seen as part of the repertoire of techniques of traditional oral storytelling, most of which have been lost since the early 20th century. However, traces of these functions can still be found in modern standard varieties.

AGNĖ NAVICKAITĖ-KLIŠAUSKIENĖ

Vilniaus universitetas
agne.navickaite@ff.vu.lt

Latvių kalbos veiksmo pavadinimai su priesaga *-iens* – ar darybos tipo produktyvumas auga?

Šios priesagos vediniai sudaro gana gausų ir stabilų latvių kalbos veiksmo pavadinimų darybos tipą. Dabartinėje latvių kalboje šių vedinių pamatu tampa paprastųjų arba priešdėlinių veiksmažodžių (1 asmenuotės) būtojo laiko kamienas (LKG, 2013, 232). Senesnėje latvių kalbos gramatikoje taip pat teigiama, kad šios priesagos vedinių darybos pamatas dažniausiai yra pirminis veiksmažodis arba 1 asmenuotei priklausantis priešdėlinis veiksmažodis (MLLVG, 1959, 135).

Didesnioji dalis šio darybos tipo vedinių reiškia staigų, momentinį veiksmą. Daugumą jų pamatuoja pirminiai veiksmažodžiai: *belziens* 'stiprus smūgis, niuksas', *cirtiens* 'kirtis, smūgis', *lēcians* 'šuošis', *tvēriens* 'griebimas', *mājiens* 'mostelėjimas, linktelėjimas', *sprādziens* 'sprogimas' ir kt. Kai kurių vedinių pamatiniai veiksmažodžiai yra priešdėliniai: *pietupiens* 'tūptelėjimas', *izrāviens* 'trūktelėjimas'.

Aptariant šio darybos tipo produktyvumo veiksmų pavadinimų darybos sistemoje klausimą tenka pripažinti, kad šis tipas yra gana apribotas, ypač jei lyginsime su priesagos *-šana* darybos tipu. Ribotas pamatinio veiksmažodžio pasirinkimas (dažniausiai 1 asmenuotės veiksmažodis) ir gana siaurai semantinei grupei priklausantys vediniai (daugiausia staigų, momentinį veiksmą įvardijantys daiktavardžiai) lemia nedidelį šio tipo produktyvumą.

Tačiau derėtų atskirai aptarti priesagos *-iens* vedinius iš priesaginių latvių kalbos veiksmažodžių – tokius kaip *gaudojiens* 'gaudimas, kaukimas', *jautājiens* 'klausimas', *klauvējiens* 'beldimas'. Nei senesnėje (1959), nei naujesnėje (2013) dabartinės latvių kalbos gramatikoje apie veiksmo pavadinimų su priesaga *-iens* darybą iš priesaginių veiksmažodžių plačiau nerašoma. Ar šie pavyzdžiai galėtų rodyti augantį šio darybos tipo produktyvumą dabartinėje latvių kalboje?

MIINA NORVIK, EVA SAAR

University of Tartu, Uppsala University

miina.norvik@ut.ee,

eva.saar@ut.ee

Comparative constructions in the Southern Finnic languages against the areal background

Comparison can be defined “as a mental act by which two objects are assigned a position on a predicative scale”; inequality of these positions is encoded by comparative constructions (Stassen, 2013). Typically, they consist of two noun phrases, one marking the comparee and the other the standard of comparison (ex. 1). Based on the marking of standard, distinction can be made between four main types of comparative construction: exceed comparatives, conjoined comparatives, locational comparatives, and particle comparatives (ibid.). In the Finnic languages, the latter two types are common (see examples 1 and 2, respectively).

	<i>comparee</i>			<i>standard</i>		
(1) Seto:	<i>udraś</i>	<i>om</i>	<i>suurõ-p</i>	<i>˚kassi</i>		
	otter	be.3SG	big-COMP	cat.PRT		
	‘the otter is larger than the cat’					
(2) a. Võro:	<i>ütś</i>	<i>turak</i>	<i>om</i>	<i>iks</i>	<i>ulli-mb</i>	<i>ku tynõ</i>
	one	fool	be.3SG	still	stupid-COMP	than other
	‘one fool is still stupider than the other’					
b. Cliv	<i>Jo</i>	<i>kovāl</i>	<i>äb</i>	<i>ku</i>	<i>tämā</i>	
	PTCL	smart	NEG	than	3SG	
	‘smarter than him/her’					

The present paper studies the expression of comparison in the following Southern Finnic varieties: (i) Võro, Seto, and Mulgi (South Estonian varieties spoken in Estonia); (ii) Leivu, Lutsi, and Kraasna (historical South Estonian language islands in Latvia and Russia); (iii) Salaca Livonian and Courland Livonian.

The aim is to analyze the formation and occurrence of the comparative types and discuss areal effects by viewing the results against the neighboring non-cognate varieties (Latgalian, Latvian, and Russian), but also against the Northern Finnic languages.

The linguistic data used in the study originates from text collections (e.g., EM IX), example sentences included in the dictionaries (e.g., SES), language corpora (e.g., EDC), grammar books (e.g., Nau, 2011), and various earlier studies (e.g., Vaba).

Preliminary results show that the particle type is a characteristic of the Livonian varieties. The Finnic varieties that have been in contact with the Latvian and Latgalian varieties show pattern borrowing not attested in the Northern Finnic languages. In the presentation we focus on these and other outcomes of various developments.

References

- EDC – *Estonian Dialect Corpus*. Retrieved June 1, 2021, from <http://www.murre.ut.ee/mkweb/>
- EM IX – Mets, M., Haak, A., Iva, T., Juhkason, G., Kalmus, M., Norvik, M., Pajusalu, K., Teras, P., Tuisk, T., & Vaba, L. (2014). *Lõunaeesti keelesaarte tekstid*. (Eesti murded, 9.) Tallinn, Tartu: Eesti Keele Instituut, Tartu Ülikool.
- Nau, N. (2011). *A short grammar of Latgalian*. (Languages of the World/Materials, 482.) München: Lincom Europa.
- SES – Saar, E., Hagu, P., Käsi, I., Leivo, M., Mets, M., Pook, H., & Pajusalu, K. (in press). *Seto-eesti sõnaraamat*. Tartu, Tallinn.
- Stassen, L. (2013). Comparative Constructions. In M. S. Dryer, & M. Haspelmath (Eds.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Retrieved May 2, 2021, from <http://wals.info/character/121>
- Vaba, L. (2011). Kuidas läti-eesti keelekontakt on mõjutanud eesti murdekeele grammatikat ja sõnamoodustust. In M. Erelt (Ed.), *Emakeele Seltsi aastaraamat*, 56(1), 204–246. <https://doi.org/10.3176/esa56.11>

ANETE OZOLA

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts
anete.ozola@lu.lv

Konstrukcijas prepozīcija *ar* + sieviešu dzimtes vietniekvārds vai lietvārds izplatība Kurzemes lībiskajās izloksnēs

Lībiskā dialekta izloksnēs bieži sastopamas konstrukcijas, kurās prepozīcija *ar* vai pārejošais darbības vārds lietots kopā ar sieviešu dzimtes lietvārdu vai vietniekvārdu ģenitīvā, piem., *ar levas, redzēt levas*. Jāatzīmē, ka izlokšņu vākumos nereti dzirdams arī literārās normas variants, kurā sieviešu dzimtes lietvārds un vietniekvārds lietots akuzatīvā, turpretī dažviet izlokšņu runātāji norādījuši, ka šādas konstrukcijas izloksnē nelieto.

Līdz šim, pētot īpatnību izplatību dažās Kurzemes lībiskajās izloksnēs un iespējamās īpatnību rašanās un noturības iemeslus, secināts, ka šādas netipiskas locījumu paradigmas izveide varētu būt saistāma ar fonētisko galotņu redukciju, taču noturību varētu būt veicinājusi izlokšņu runātāju nepieciešamība pēc dzimtes diferencēšanas (Ozola, 2020). Lai apstiprinātu šādu hipotēzi, ir nepieciešams precizēt īpatnību izplatības areālu, kas ļautu veiksmīgāk izprast to rašanās cēloņus.

Šā pētījuma mērķis ir izveidot izoglosu, kurā tiktu norādīta netipiskās instrumentāla konstrukcijas (prepozīcija *ar* + vietniekvārds vai sieviešu dzimtes lietvārds ģenitīvā) izplatība Kurzemes lībiskajās izloksnēs. Šī īpatnība ir fiksēta Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta izlokšņu materiālos, kuros reģistrēta visu lībisko izlokšņu runātāju valoda. Materiāli ir vākti 20. gadsimta otrajā pusē pēc „Latviešu valodas dialektoloģijas atlanta materiālu vākšanas programmas” (LZA, 1954). Izoglosas veidošanā par pamatu izmantotas atbildes uz 205. jautājumu – „Kādā locījumā stāv vietniekvārdi „viņa, tā, šī, pati”, siev. dz. vārdi un sieviešu vārdi pēc prepozīcijas „ar”?” (LZA, 1954, 76).

Atsauces

- LZA – *Latviešu valodas dialektoloģijas atlanta materiālu vākšanas programma*. (1954). Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Ozola, A. (2020). Par dažām netipiskām sintaktiskajām konstrukcijām ar ģenitīvu lībiskā dialekta izloksnēs. *Linguistica Lettica*, 28, 174–185.

IEVA OZOLA

Liepājas Universitāte

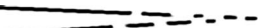
ieva.ozola@liepu.lv

**Johana Langija vārdnīcas manuskripta loma
Lejaskurzemes izlokšņu dinamikas izpētē**

Kopš 20. gs. 80. gadiem (sk. Laumane, 1986; Bušmane, 1989) 17. gs. Nīcas un Bārtas mācītāja Johana (Jāņa) Langija (*Johannes Langius*) vārdnīcas (ar īsu gramatikas pielikumu) manuskripts ir pētnieku atzīts un plaši izmantots senāko dotumu kopums, lai spriestu par Lejaskurzemes izlokšņu sistēmu un pārmaiņu dinamiku.

Vairumā gadījumu Langija vārdnīca un gramatikas pielikums fiksē tādas 17. gs. leksikas, semantikas, fonētikas vai gramatikas iezīmes, kas Lejaskurzemes izloksnēs dažādā intensitātē dzirdamas arī 21. gs. Šīs izlokšņu parādības un to lietojuma dinamika pētīta vairāku dialektologu darbos (Brigita Bušmane, Benita Laumane, Liene Markus-Narvila, Ieva Ozola, Daiga Straupeniece), īpaši aktīvi – 21. gs. To dzīvotspēju (atkarībā no parādības) vizuāli var attēlot šādi:

17. gs. 20./21. gs

	nosacīti stabila izloksnes parādība (piem., <i>knausis</i> 'ods')
	rūkošs lietojums ikdienas runā (piem., substantīvu ē-celmi rakstu valodas <i>i</i> -celmu vietā)
	ikdienas runā sporādiski/nemaz (piem., verbu pagātnes <i>avā</i> -celmi)

Pētnieku uzmanība maz pievērsta pretēja virziena Lejaskurzemes izlokšņu dotumiem: 20. un 21. gs. raksturīgajām iezīmēm (aprakstītas, piem., FBR, fiksētas LVDA aptaujās u. c.), kas mazāk vai nemaz nav iekļautas Langija vārdnīcas un tās gramatikas pielikuma manuskriptā:

17. gs.

20./21. gs

Veicot sistēmisku Lejaskurzemes izlokšņu gramatikas izpēti valsts pētījumu programmas „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002) apakšprojektā „Reģionālistika”, konstatētas vairākas šādas morfoloģijas un morfosintakses līmeņa parādības. Referātā analizētas un, cik iespējams, skaidrotas dažas no šīs grupas parādībām: verbu tagadnes *no*-celmu reģistrējumu un lietojuma pieaugums 20.–21. gs., adverba *blakus* (*blaku, blakām, blakūm*) iztrūkums Langija vārdnīcā u. c.

Atsauces

- Bušmane, B. (1989). *Nīcas izloksne*. Rīga: Zinātne.
- Laumane, B. (1986). Lejaskurzemes izlokšņu īpatnības J. Langija vārdnīcā (1685). *Valodas aktualitātes 1985*. Rīga: Zinātne, 47–71.
- Nīcas un Bārtas mācītāja Jāņa Langija 1685. gada latviski-vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku*. (1936). Pēc manuskripta fotokopijas izdevis Ernests Blese. Rīga: Latvijas Universitāte.

JUOZAS PABRĖŽA

Vilniaus universiteto Šiaulių akademija
juozas.pabreza@su.lt

Trys žemaitiško rašto atgimimo dešimtmečiai (1990–2020)

Žemaitiškas raštas yra nuėjęs ilgą ir garbingą kelią – nuo Mažvydo katekizmo žemaitiųjų, didžiulio žemaičių kalbos proveržio raštuose XIX a., aštrių diskusijų dėl žemaičių kalbos ir rašto prieškario ir karo metų spaudoje iki pat šių dienų. Su pačiu atgimimu XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje ir dešimtojo dešimtmečio pradžioje plūstelėjusi nauja žemaičių kultūrinio sąjudžio banga ypač daug pastangų skyrė žemaičių kalbos sugražinimui į viešąjį gyvenimą, į žemaitiškąją spaudą ir literatūrą. Po svarbaus žemaičių kalbos, žemaitiško rašto atgaivinimo susirinkimo Palangoje 1991 m. balandžio 20–21 d. ir vieningai nutarus susisteminti ir paskelbti žemaičių rašybos pagrindus, tais pačiais 1991 m. buvo išleista J. Pabrėžos knygelė „Žemaičių rašybos patarimai“. Pagal tos knygelės sunormintą žemaitišką rašybą pradėtas leisti laikraštis „A mon sakaa?“, kurį po dviejų metų pakeitė nuo 1993 iki 2016 m. ėjęs žurnalas „Žemaičių žemė“. Laikas parodė, kad ir žemaitišką rašybą reikia tikslinti, tobulinti. 1998 m. A. Girdenis ir J. Pabrėža išleidžia naują papildytą ir pataisytą knygelę „Žemaičių rašyba“. Visas skyrius žemaitiškai rašybai yra skirtas 2017 m. išleistoje J. Pabrėžos knygoje „Žemaičių kalba ir rašyba“.

Įsitvirtinus žemaičių rašybos taisyklėms, žemaičių kalba išspausdinta nemažai publicistikos straipsnių, grožinės literatūros kūrinių, išleista ne viena gero lygio ir skaitytojų mėgstama žemaitiška knyga. Tarp prozininkų bene ryškiausios ir pastebimiausios yra E. Rudžio, T. Džervienės, D. Butkaus knygos žemaičių kalba. Ypač daug yra parašyta ir spausdinama žemaitiškos poezijos. 1998 m. buvo išleista pirmoji Lietuvoje žemaitiškos poezijos rinktinė – antologija „Sava muotinu kalbo“, kurioje paskelbta net 41 žemaitiškai rašiusio ar dabar rašančio poeto eilėraščių. Atskirai minėtini poetas A. P. Bagdonas ir literatūrologė V. Daujotė, išleidę savo gimtąją pietų žemaičių varniškių kalba net po kelias poezijos knygas. Yra išleista ir vadinamųjų dvikalbių knygų, kur

šalia bendrine lietuvių kalba parašytų eilėraščių yra atskiri skyriai ar skyreliai žemaitiškų eilių (J. Elekšis, J. Kubilius, A. Zabitis, D. Žvaginis, I. Daubarienė). Daug gražių gražiausių eilėraščių žemaičių kalba yra parašę ir įvairiuose leidiniuose išspausdinę: A. Daukontaitė, A. Girdenis, A. Kazragis, V. Pocius, I. Stražinskaitė-Glinskienė, D. Zabitienė ir kiti. Populiarių ir periodiškai vykstančių įvairių žemaitiškos kūrybos konkursų pagrindu išleista ne viena knyga žemaičių kalba. Visą žemaitišką kūrybą tarsi vainikuoja naujausia 2018 m. knyga – Žemaičių grožinės literatūros antologija „Žemaitė / Žemaičiai“, kurioje spausdinama 48 autorių poezijos, prozos, dramaturgijos kūriniai žemaičių kalba.

Taigi žemaitiškas raštas, atlaikęs kelių šimtmečių išbandymus, šiandien vis labiau atgyja, įsisiūbuoja, stiebiasi aukštyn, tobulėja ir vaisingai skinasi kelius ir takelius į priekį.

ANITA PAIDERE Latvijas Universitāte
anitapaidere@inbox.lv**Mikrotoponīmi un āru vārdi toponīmikā
un onomastikas terminoloģijā**

Toponīmikā kā onomastikas nozarē liela nozīme ir tās terminoloģiskajai sistēmai. Tā nepieciešama, lai nozare varētu attīstīties, lai nozares speciālisti, pētnieki un citi onomastikas terminu lietotāji varētu sekmīgi saprast apkopotās atziņas, atspoguļot savu pētījumu rezultātus tā, lai nerastos pārpratumi kāda termina lietošanas sakarā. Termins *mikrotoponīms* aptuvenas izpratnes līmenī ir saprotams, tas netiek attiecināts, piem., uz lielākajām pilsētām, upēm. Konkrētos pētījumos ar aptuvenu šī termina izpratni dažkārt nepietiek, turklāt robežas starp *mikro* un *makro* līmeni toponīmijā ir neskaidras. Tomēr, neraugoties uz skaidru robežu trūkumu, mikrotoponīmi var sniegt vērtīgu materiālu dažādu lingvistisku jautājumu izpētē un iespējams runāt par mikrotoponīmiju kā sistēmu kopumā.

„Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” latviskais termins *āru vārds* šķirkļa galvā ar komatu atdalīts no svešcilmes sinonīma *mikrotoponīms*, un norādēs par vārdnīcas uzbūvi šāds komata lietojums skaidrots kā abu terminu sinonīmija (VPSV, 7). Tomēr pastāv šaubas, vai abi termini gan semantiski, gan pēc to lietojuma dažādos onomastikas pētījumos uzskatāmi par sinonīmiem. Mikrotoponīma izpratne vairāk saistāma ar saliktā termina pirmo komponentu *mikro-*, kas savienojumā ar lietvārdu norāda, ka salikteņa otrajā daļā nosauktais ir ļoti mazs (LLVV, 5, 217), kā arī ar nelielu tā zinātāju un lietotāju skaitu. Savukārt vārdkoptermins *āru vārds* vēl saglabājis vārda *āre* nozīmi ‘klaja vieta; apstrādāta, iekopta zeme’ (LLVV, 1, 307). Nereti pētnieku vidū vērojama atšķirīga pieeja tādu toponīmu kā viensētu, apdzīvotu vietu daļu, ielu, nelielu upju u. c. iekļaušanai mikrotoponīmu grupā.

Mikrotoponīmu identificēšanas kritēriji ir dažādi. Biežāk tiek minēts objekta nelielais izmērs un salīdzinoši šaurais nosaukuma lietotāju loks. Jāatzīst, ka mikrotoponīmu kritēriju pamatā ir ekstralingvistiskas pazīmes. Ir pieņemts par mikrotoponīmiem uzskatīt mežu, lauku, tīrumu, pakalnu nosaukumus,

kuri toponīmikā tiek nošķirti kā atsevišķas vietvārda kategorijas (drimonīmi, agroonīmi, oronīmi u. c.), arī nelielus mikroobjektus, kā akmeņus, izcilus kokus. Klasifikācija pēc nozīmīguma paver plašu ceļu nenoteiktām, pat atšķirīgām pieejām un interpretācijām šīs toponīmijas daļas pētījumos. Ja par mikrotoponīmu kritērijiem tiek izvirzītas tādas objektīvi neizmērāmas un nenovērtējamas pazīmes kā vietvārda lietotāju loks, atpazīstamība un definīcijā tiek ietverts saīsinājums *u. tml.*, tad tas ir pretrunā termina pamatizpratnei, proti, „termins izsaka noteiktas nozares noteiktu jēdzienu ar skaidrām šī jēdziena robežām un noteiktu vietu kopīgā jēdzienu sistēmā” (Skujiņa, 2002, 9–10).

Mikrotoponīmi pastāv un attīstās tikmēr, kamēr tie ir kādam vajadzīgi – galvenokārt ikdienas lietojumā. Mainoties dabas objektiem, kā arī sabiedrības dzīves modelim, ievērojami mainās arī mikrotoponīmija, tādēļ vēlams, lai onomastikas terminoloģiskā sistēma spētu dinamiski pielāgoties izmaiņām.

Avoti un atsauces

- LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca* (1.–8. sēj.). (1972–1996). Rīga: Zinātne.
- Skujiņa, V. (2002). *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi* (2. labotais un papildinātais izd.). Rīga: Zinātne.
- VPSV – Skujiņa, V. (red.). (2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

DALIA PAKALNIŠKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
dalia.pakalniskiene@gmail.com

Intarpiniai ir *sta* kamieno deverbatyvai XVI–XVII a. lietuvių raštijoje

Pranešime pristatoma senojoje lietuvių raštijoje užfiksuotų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių klasės kilmės ir darybos problematika. Pasirinkti šaltiniai reprezentuoja visus rašytinius variantus – vakarinį (Martyno Mažvydo, Jono Bretkūno tekstai ir „Volfenbiutelio Postilė“), vidurinį (Mikalojaus Daukšos darbai, „Knyga nobažnystės“) ir rytinį (Konstantino Sirvydo darbai).

Tyrimo duomenimis, didžiausią intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių dalį, apie 65 procentus, sudaro motyvuotoji leksika: daugelį jų galime susieti su bendrašakniais veiksmažodžiais arba vardažodžiais, kurie teikia informacijos apie įvardijamojo dalyko, veiksmo, konceptui būdingus požymius. Deverbatyvai, vediniai iš veiksmažodžių, senojoje raštijoje (kaip ir visame lietuvių kalbos plote) sudaro didžiausią vedinių dalį – beveik 70 procentų, denominatyvai – vediniai iš būdvardžių ir daiktavardžių – per 30 procentų.

Pranešime daugiausia dėmesio skiriama struktūriniais ir semantiniams intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių ryšiams su bendrašakniais veiksmažodžiais. Senojoje raštijoje fiksuojamos dvi morfosemantinės veiksmažodžių koreliacijos – *causativa* vs. *anticausativa* ir *durativa / terminativa*. Pastaroji opozicija, besiremianti neapibrėžtos trukmės, atelinių veiksmažodžių ir apibrėžtos trukmės, telinių veiksmažodžių priešprieša, ir yra šio tyrimo objektas. Pranešime analizuojama akcionalinės opozicijos *durativa / terminativa* formalioji raiška ir semantika, predikatinų situacijų tipų klasifikacijos, chronologinės ir lingvogeografinės distribucijos problemos, svarstomos šios koreliacijos ištakos.

JURGIS PAKERYS

Vilnius University
jurgis.pakers@ff.vu.lt

Notes on the Old Prussian Cretan inscription

Old Prussian (OP) Cretan inscription is discussed in (Kaukienė & Jakulytė, 2015; Kessler & Mossman, 2013; Lemeškin, 2014a, 2014b, 2019, 243–299). A number of aspects of this inscription deserve further study and I address the following issues in my talk:

- (1) imperative function and form of *Atonaig-e* and *newed-e*;
- (2) the relation of *Ato-naig-e* to OP *neik-au-t* ‘walk’, root **nejk-* ‘move’;
- (3) the relation of *ab-dol-enai* to potential adjectival base **dōl-* ‘dull, not sharp’ (Lith. *dúol-as* (*duõl-as*), Latv. *duol-š* ‘hornless’);
- (4) interpretability of *gal-ei* as nom. pl. m. of deverbal adjective **gal-a-* ‘stinging, sharp’ (Lith. *gél-ti*, Latv. *dzeļ-t* ‘sting’, OP acc. sg. *gul-senn-in* ‘pain’).

References

- Kaukienė, A., & Jakulytė, D. (2015). Stonais po leipen zaidiantė: kitokia XV a. baltiško teksto interpretacija. *Res Humanitariae*, 17(1), 40–52.
- Kessler, S., & Mossman, S. (2013). Ein Fund aus dem Jahre 1440: Ein bisher unbekannter Text in einer baltischen Sprache. *Archivum Lithuanicum*, 15, 511–534.
- Lemeškin, I. (2014a). Kretos pėdsako trećiosios eilutės interpretacijos klausimu. *Baltistica*, 49(2), 357–364.
- Lemeškin, I. (2014b). Petrus Wickerau vs. Petrus Turnau. Kretos pėdsako autorystės klausimu. *Baltistica*, 49(1), 139–161.
- Lemeškin, I. (2019). *Lithuanica Aliter*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

LINA PLAUŠINAITYTĖ, VILMA ZUBAITIENĖ

Vilniaus universitetas
vilma.zubaitiene@flf.vu.lt,
lina.plausinaityte@flf.vu.lt

Tradicija ir inovacijos XIX a. Prūsijoje leistose lietuvių kalbos mokyklinėse gramatikose

XIX a. ėmė rasti vis daugiau lietuvių kalbai skirtos didaktinės literatūros: buvo pradėti rengti lietuvių kalbos vadovėliai, skirti svetimtaučiams mokytis kalbos savarankiškai, atsirado mokyklinių gramatikų, skirtų lietuvių kalbos pamokoms Tilžės, Klaipėdos ir kitose gimnazijose. Nuo XIX a. vidurio leidžiami vokiečių ir lietuvių kalbomis rašyti lietuvių kalbos vadovėliai nei sandaros, nei šaltinių požiūriu iki šiol beveik netirti. Tyrimų literatūroje pateikiamos tik nedidelės apžvalgos su trumpais duomenimis apie gramatikų autorius ir jų veiklą (MLE; LKE; Citavičiūtė, 2004, 266–268).

Daugiausia žinių apie mokomiesiems tikslams naudojamą filologinę literatūrą randama Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaro istorijos tyrimų kontekste. Žinoma, kad XIX a. pradžioje Povilo Frydricho Ruigio gramatiką „Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick“ (1747) pakeitė naujai pasirodžiusi seminaro absolvento Gottfriedo Ostermeyerio „Neue Littauische Grammatick“ (1791), iš kurios pradedančiųjų skyriuje buvo mokoma linksniuoti ir asmenuoti. Vėliau, Martyno Liudviko Rėzos vadovavimo laikotarpiu (1810–1840 m.), daugiausia naudotasi Kristijono Gotlybo Milkaus 1800 m. gramatika „Anfangs-Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre“ (Citavičiūtė, 2001, 162). Taip pat pabrėžiama, kad dalis vėlesnių gimnazijos vadovėlių autorių yra mokslinės lietuvių kalbos gramatikos „Grammatik der littauischen Sprache“ (Halle, 1876) autoriaus Frydricho Kuršaičio, vadovavusio Karaliaučiaus Lietuvių kalbos seminarui 1841–1883 m., mokiniai, Teologijos fakulteto studentai, pvz.: Jonas Pipiras, Erdmannas Julius Schiekoppas, Maximilianas Voelkelis, Aleksandras Teodoras Kuršaitis (Citavičiūtė, 2004, 266). Šiek tiek duomenų pateikiama ir XIX a. Prūsijos švietimui skirtose publikacijose. Žinoma, kad XIX a. paskutiniame

dešimtmetyje Tilžės gimnazijoje dirbo trys kvalifikuoti lietuvių kalbos mokytojai – E. J. Schiekoppas, A. T. Kuršaitis, dėstę lietuvių kalbos gramatiką, ir Karolis Rudolfas Jacoby'is, dėstęs lietuvių raštijos kursą (Strakauskaitė, 2004, 31). Lietuvių kalba kaip dalykas 1879–1891 m. buvo dėstoma ir Klaipėdos gimnazijoje (Strakauskaitė, 2001, 72).

Šiame pranešime aptariamos kelios XIX a. mokyklinės lietuvių kalbos gramatikos. Mažosios Lietuvos tautosakos rinkėjas Friedrichas Beckeris, mokytojavęs Tilžės Realinėje gimnazijoje, 1866 m. išleido lietuvių kalbos vadovėlį „Der kleine Littauer“. Jame, be gramatikos ir teminio vokiečių–lietuvių kalbų žodynėlio, įdėtas lietuvių kalbos patarlių ir priežodžių rinkinys bei Kristijono Donelaičio „Metų“ ištrauka. Lietuvių kalbos pradžiamokslį „Litauisches Elementarbuch“, kuriame, be gramatikos, yra ir žodynėlis bei skaitiniai, 1879 m. parengė ir Heidelberge išleido M. Voelkelis. Parengti tokį vadovėlį jį paskatino Tilžės vyskupas Karlas Wilhelmas Otto Glogau. Vadovėlis buvo populiarus, žinomi keli jo leidimai. Tilžės gimnazijoje taip pat naudota mokytojo E. J. Schiekoppo parengta lietuvių kalbos gramatika „Litauische Elementar-Grammatik“ (I d. 1879, II d. 1881), laikoma F. Kuršaičio gramatikos santrauka. Pirmąją dalį sudarė formų mokslas, antrąją – sintaksė. XX a. pačioje pradžioje rengiant pakartotinį leidimą, E. J. Schiekoppo gramatiką redagavo ir papildė A. T. Kuršaitis. Kuo naujas leidimas 1900–1901 m. leidimas skiriasi nuo pirmojo, nėra nustatyta. Gramatika buvo išversta į rusų (išleista 1891 ir 1896 m., Varšuvoje) ir lenkų kalbas (išleista 1902 m., Krokuvoje). Lietuviško vertimo pageidavo Vincas Kudirka, dėl klaidų kritikavo kalbininkas Kazimieras Būga. 1886 m. „Lietuviszką gramatiką“ parašė Mykolas Miežinis, o ją recenzavo ir sukritikavo Jonas Jablonskis, kurio paties lietuvių kalbos vadovėlis, pasirašytas Petro Kriaušaičio slapyvardžiu, išėjo Tilžėje 1901 m. Savarankiškam mokymuisi parengta Klaipėdos mokytojo J. Pipiro mokymo priemonė „Lithauische Sprachlehre mit Berücksichtigung des Selbstunterrichts“ (I d., 1899 m.).

Tyrimu siekiama nustatyti, kokie buvo XIX a. Prūsijoje leistų mokyklinių gramatikų šaltiniai, bei kuria dalimi jose perimama bei atspindima ankstesnių gramatikų, prasidėjusių Danieliaus Kleino 1653 m. lotyniška lietuvių kalbos gramatika „Gramatica Litvanica“ ir 1654 m. vokišku kompendiumu ir tęsiama XVIII a. gramatikų, tradicija. Remiantis konkrečiais pavyzdžiais parodoma, kaip buvo perteikiamos ir kiek buvo keičiamos gramatinių kategorijų apibrėžtys ir kai kurios fonetikos, žodžių kaitybės (linksniavimo ir asmenavimo), žodžių darybos ir sintaksės taisyklės, kokia dalimi perimamos senosios kaitybės paradigmos bei iliustraciniai pavyzdžiai.

Literatūra

- Citavičiūtė, L. (2001). Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminare XVII–XIX a. naudotos knygos. *Knygotyra*, 37, 153–172.
- Citavičiūtė, L. (2004). *Karaliaučiaus universiteto lietuvių kalbos seminaras. Istorija ir reikšmė lietuvių kultūrai*. Vilnius: LLTI.
- LKE – Ambrazas, V. et al. (2008). *Lietuvių kalbos enciklopedija* (antrasis patikslintas ir papildytas leidimas). Vilnius: MELI.
- MLE – *Mažosios Lietuvos enciklopedija* (t. 1–4). (2000–2009). Vilnius: MLF, MELI. www.mle.lt
- Strakauskaitė, N. (2001). Mažosios Lietuvos elito identiteto problema: kultūrinis diskursas. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 1–2(6), 66–76.
- Strakauskaitė, N. (2004). Rytų Prūsijos intelektualinė terpė XIX amžiuje. In S. Pocytė, & R. Sliužinskas (sud.), *Kultūriniai saitai abipus Nemuno: Mažosios Lietuvos reikšmė Didžiajai Lietuvai spaudos draudimo metais (1864–1904)*. (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. X.) Klaipėda, 29–35.

SVETLANA POLKOVNIKOVA

Daugavpils Universitāte
svetlana.polkovnikova@du.lv

Māras Zālītes romāna „Pieci pirksti” tulkojums krievu valodā: citvalodu iespraudumu atveides īpatnības

Māras Zālītes romāns „Pieci pirksti” ir pirmais prozas darbs pieaugušajiem, kurā autore apraksta atgriešanos kopā ar ģimeni mājās no Sibīrijas 20. gadsimta 50. gadu otrajā pusē un dzīvi Latvijā 50.–60. gadu mijā. M. Zālītes romāns pie-saista uzmanību ar autores pievēršanos prozas žanram un „līdz šim neraksturīgu rokrakstu, apliecinot citu (jaunu?) radošās neatkarības pakāpi, piem., valo-das lietojumā” (Jānis Vādonis). Grāmata īsā laikā ieguva gan lasītāju, gan profesionāļu atzinību („Latvijas literatūras gada balva 2013”). Romāns tulkots vairākās valodās, tostarp arī krievu valodā – Roalda Dobrovenska tulkojumā.

Pētījuma mērķis ir analizēt citvalodu iespraudumu atveidi M. Zālītes ro-māna „Pieci pirksti” tulkojumā krievu valodā. Citvalodu iespraudumi ir au-tora vārdu krājuma sastāvdaļa, kas atspoguļo gan autora individuālā stila, gan konkrētā daiļdarba lingvistiskās īpatnības. Daiļdarbā citvalodu iespraudumi veido savdabīgu stilistisku kategoriju ar plašām pragmatiskām funkcijām (nominatīvā, diferencējošā, raksturojošā, konotatīvā, estētiskā u. c.).

Svarīgi atzīmēt, ka romānam ir pievienoti „Vārdu skaidrojumi” ar autores norādi, ka „lielākā daļa sarakstā iekļauto vārdu aizgūti no krievu valodas. Pārējiem norādīta to izcelsme”. Kopumā sarakstā iekļautas 111 leksiskās vienības (krievu, franču, gruzīnu, latīņu un itāļu valodas vārdi un izteicieni). Piem., aizguvumi no krievu valodas lietoti nodaļu nosaukumos, sal.: „Krievu babuška un olas”, „Kriška un zavals” („Vārdu skaidrojumos” minēts, ka *babuška* – vecmāmiņa, vecenīte; *kriška* – beigas, gals, vāks; *zavals* – pilnīgas beigas). Roalda Dobroven-ska tulkojumā šo nodaļu nosaukumi atveidoti kā „Бабка и яйца” un „Крышка и полнейший кирдык”. Kā redzams, krievu valodas iespraudumu atveidē ir iz-mantotas atšķirīgas leksiski semantisko pārmaiņu taktikas.

Analīzes gaitā konstatēts, ka M. Zālītes oriģinālā sastopama vēl virkne krievu valodas iespraudumu, kuri nav minēti „Vārdu skaidrojumos”. Piem.,

– *Aizveries! – Ritas mamma saka. – Zatkņis, dura ģerevennaja! – Maņa tulko Dusjai; – Да замолчи ты! – говорит Ритина мама. – Заткнись, дура деревенская! – переводит Маня специально для Дуси.* Objektīvu iemeslu dēļ krievu tulkojumā minēto iespraudumu emocionāli stilistiskā slodze daļēji nivelējas. Lai kompensētu oriģinālteksta informācijas zudumu, tulkotājs kontekstā lieto citus izteiksmes līdzekļus ar atbilstīgu pragmatisko slodzi.

Avoti

Zalīte, M. (2019). *Pjat' pal'cev*. Rīga: Dienas Grāmata.

Zālīte, M. (2013). *Pieci pirksti*. Rīga: Mansards.

VIJA POŽARNOVA

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts
vija.pozarnova@lu.lv

Latviešu valoda kibertelpā – jauni apstākļi, jauni apvāršņi¹

Latviešu valodas lietojuma nozīme skatāma daudzos līmeņos, tostarp kibertelpā, kas pēdējā pusotra gada laikā kļuvusi teju par galveno telpu ne vien brīvā laika pavadīšanai, bet arī darba un citām vajadzībām. Ar fiziskās realitātes ierobežojumu ieviešanu sabiedrības dzīve tīmeklī sasniegusi jaunu aktualitātes līmeni – interneta lietotāji ne vien iepērkas internetā, bet arī bauda virtuālus koncertus un teātra izrādes. Cilvēki ar tīmekļa starpniecību dara darbus, vada sapulces, uzstājas konferencēs, lasa lekcijas, vada apmācības un dara visu iespējamo, lai viņu ierastā dzīve neapstātos pavisam. Gluži likumsakarīgi reizē ar realitātes norišu samazināšanos, pieaug rosība virtualitātē. Un šajos neparastajos apstākļos, kuros pēc ieraduma uzsveram negatīvos aspektus, kā vienu no pozitīvajiem varam novērtēt latviešu valodas lietojuma pieaugumu kibertelpā.

Daudzi uzņēmumi, kuri bija spiesti apstādināt savu darbību fiziskajā realitātē, strauji izveidoja vai atjaunināja savus resursus tīmeklī un iespēju robežās turpināja darboties ar interneta starpniecību (piem., veikali). Dažādi tālākizglītības kursi no klātienes kļuva par neklātienes kursiem, tādējādi dodot iespēju tajos piedalīties nesalīdzināmi lielākam klausītāju skaitam no dažādām Latvijas un visas pasaules malām. Tā rezultātā īsā laika periodā latviešu valodas satura tīmeklī kļuvis daudz vairāk, un, ja vēl pirms pusotra gada varēja diskutēt, vai latviešu valodu internetā neizkonkurē lielākas valodas, tad 2021. gadā novērojam, ka līdz ar pieprasījumu audzis arī satura piedāvājums latviešu valodā. Ja agrāk satura veidotāji mēdza veidot saturu vairākās valodās ar mērķi uzrunāt plašāku auditoriju, ierobežojošie apstākļi fiziskajā realitātē veicinājuši latviešu valodas lietotāju kopienas paplašināšanos un saliedēšanos kibertelpā.

Referātā analizēti tiešsaistes aptaujas dati par tīmekļa satura veidošanas un patērēšanas jaunākajām aktualitātēm latviešu valodā.

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

GABRIELĖ PUPLAUSKAITĖ

Vilnius University
puplauskaiteg@gmail.com

Re-emigration from Norway: Language Attitudes and Linguistic Behavior

The rising number of returning emigrants to Lithuania gives us an exceptional opportunity to approach the relevant research field of language attitudes and linguistic behavior by analysing returning families. Norway is one of the countries that has one of a highest number of Lithuanian emigrants, that later on choose to come back to their home country together with their families. Children of re-emigrants, who were exposed to two languages daily (Lithuanian and Norwegian), have to quickly adapt themselves to a monolingual environment.

This paper is based on the master thesis “Re-emigration from Norway: Language Attitudes and Linguistic Behavior” (2021) that analyses a qualitative data retrieved from the interviews with returned emigrants from Norway to Lithuania. In order to do a research, 10 semi-structured in-depth interviews were taken from 3 different target groups: children who have lived in Norway when they were at school-age, parents, who returned with pre-school children and parents who returned with school-age children. The following subjects were covered in this paper: language attitudes towards the Lithuanian language, linguistic behavior with the Lithuanian and Norwegian languages, adaptation to the new educational system and strategies for linguistic behavior to minimize the problems that children face when they return and situation of the Norwegian language after returning to Lithuania.

Lithuanian emigrants generally express positive attitudes towards the Lithuanian language and the vast majority made additional efforts to maintain this home language during the emigration period in Norway. The vast majority of informants declare that Lithuanian is their home language, but Norwegian word inserts in the Lithuanian language are common to almost all the families, even after returning to Lithuania. On the other hand, returned children, who were naturally and additionally taught Lithuanian, not only have to work

with the Lithuanian language skills in order to be able to study together with their Lithuanian peers, but they also have to adapt themselves to the new education system that lacks empathy and understanding of a pupil according to informants. The Norwegian language, which was of the great importance in emigration, is quickly forgotten by the children when they return to Lithuania. Although parents express desire to maintain Norwegian, they do not make any efforts to create an environment for that.

References

- Barron-Hauwaert, S. (2004). *Language Strategies for Bilingual Families*. Multilingual matters LTD: Clevedon, Buffalo, Toronto, 48–69, 211–215.
- Barron-Hauwaert, S. (2011). Family profiles. *Bilingual Siblings: Language Use in Families*. Multilingual Matters: Bristol, Buffalo, Toronto, 165–202.
- Garrett, P. (2010). *Attitudes to Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmes, J. (2001). *An Introduction to Sociolinguistics*. Routledge Taylor & Francis Group: London and New York.
- Kulbrandstad, L. A. (2015). Språkholdninger. *Norsk som Andrespråk*, 30(1–2), 247–283.
- Schwartz, M. (2010). Family language policy: core issues of an emerging field. *Applied Linguistics*, 171–191.

SIGUTĖ RADZEVIČIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

sigute.radzeviciene@vdu.lt

**Lietuvių metaforos transformacija
švedų kalbos poetikoje
(dvikalbis Igno Scheynius lyrikos fenomenas)**

Ignas Jurkunas Šeinius (*Ignas Scheynius*) – XX a. pirmosios pusės kūrėjas, palikęs ryškų pėdsaką ir lietuvių, ir švedų literatūrose. Pusės šimtmečio gyvenimas Švedijoje, kūrybos gausa švedų kalba leido Didžiajai Švedijos enciklopedijai jį įvardinti „baltų kilmės švedų rašytoju“. Tačiau net ir švediškojoje Šeinius kūryboje prasišviečia tas pasaulėjautos pamatas, kurį jis įgijo jaunystės Lietuvoje ir reiškė lietuvių kalba... Kongreso pranešimas „Lietuvių metaforos transformacija švedų kalbos poetikoje“, supažindindamas su dvikalbiais Šeinius lyrikos tekstais (eilėraščiais proza „Natt och Sol“ / „Naktis ir Saulė“), aktualizuoja dvejopo pobūdžio klausimus: literatūrologinį ir lingvistinį. Literatūrologiniam analizės aspektui maga atsakyti, ar švediškasis Šeinius tekstas savo pasaulėjauta bei poetika išlieka baltiškas? Jeigu – taip, tai kaip jis „laužo“ skandinavišką raiškos tradiciją?.. Kalbiniam aspektui rūpi, kokiais lingvistiniais parametrais transformuojama perkeltinė prasmė demetaforizuotame naratyve? Literatūrologiniam aspektui pasitarnaus komparatyvinės žvalgos principas, lingvistiniam – semantinės analizės. Pranešimo nuostata – sujungti literatūrologinį ir lingvistinį tyrimo būdą, tikimasi, leis atskleisti gelminį dvikalbės poetikos diskursą. O sykiu paskatins diskusijai, ar gali skirtingų kalbų ir skirtingų literatūros tradicijų tekstai surasti, pavyzdžiui, vertime „bendrą vardiklį“?..

ALMA RAGAUSKAITĖ

Lietuvių kalbos institutas
alma.ragauskaite@lki.lt

XVII amžiaus Kėdainių miestiečių lietuviškos kilmės asmenvardžiai

Vieni svarbiausių Lietuvos miestiečių istorinės antroponimijos šaltinių yra miestų savivaldos institucijų aktų knygos, inventoriai, bažnytinių metrikų knygos ir kt. svarbūs rankraštiniai dokumentai. Senasis Kėdainių vardynas jau pradėtas tirti (Ragauskaitė, 2016, 39–61, 2017a, 111–128, 2017b, 53–77, 2018a, 173–188, 2018b, 101–118, 2018c, 53–75; Ragauskaitė, 2012, 213–221). Pastebėjus kėdainiečių įvardijimo sistemos, jų asmenvardžių slavinimo, darybos, kilmės, pavardžių formavimosi proceso savitumus, šio miesto gyventojų antroponimų tyrimas yra aktualus ir tęstinas.

Šio pranešimo tikslas – išnagrinėti XVII a. kėdainiečių lietuviškos kilmės asmenvardžius, rekonstruoti kalbamųjų antroponimų autentiškas formas ir palyginti jas su dabartinėmis lietuvių pavardėmis, nustatyti, kiek ir kokių asmenvardžių, vartotų XVII a. Kėdainių rankraščiuose, nebefunkcionuoja šių dienų vardyne.

Antroponiminė medžiaga pranešimui surinkta iš XVII a. istorijos dokumentų (1604 m., 1624 m., 1666 m. Kėdainių inventorių ir 1622 m. Kėdainių klebonijos inventoriaus). Juos rašė keli raštininkai lenkų kalba.

Išnagrinėjus Kėdainių XVII a. istorijos šaltiniuose suregistruotus kėdainiečių dvinarius įvardijimus, nustatyta, jog 180 antroponimų (pavardžių ar jų funkciją atliekančių asmenvardžių) yra lietuviškos kilmės.

Ištirtuose inventoriuose pastebėta asmenvardžių slavinimo reiškinių: garsų substitucijos, slaviškų priesagų vartosenos lietuviškos kilmės antroponimuose, galūnių numetimo ir kt. atvejų.

Iš aptartų 180 lietuviškos kilmės asmenvardžių atkurtos 106 antroponimų formos. Tarp jų lietuvių senųjų dvikamienių asmenvardžių – 6 (5,4 %), dvikamienių antroponimų trumpinių bei jų priesaginių vedinių – 5 (4,5 %), pravardinės kilmės – 95 (90,1 %).

Sugretinus 106 rekonstruotus kėdainiečių asmenvardžius su dabartinėmis lietuvių pavardėmis, pastebėta, jog 63 (60 %) funkcionuoja ir šiandien. Dalis, t. y. 24 (23 % visų atkurtų), turi tos pačios kilmės, tik skirtingos darybos atitikmenis tarp dabartinių pavardžių. Likusieji 19 (17 %) neturi atitikmenų šių dienų vardyne.

Literatūra

- Ragauskaitė, A. (2016). Škotų pavardžių užrašymo tendencijos XVII–XVIII a. Kėdainių miesto istorijos šaltiniuose. *Acta Linguistica Lithuanica*, 75, 39–61.
- Ragauskaitė, A. (2017a). Germaniškos kilmės kėdainiečių antroponimai XVII–XVIII a. Kėdainių miesto istorijos šaltiniuose. *Baltu filologija*, 26(2), 111–128.
- Ragauskaitė, A. (2017b): Kėdainiečių (lietuvių, lenkų) pavardžių formavimosi tendencijos XVII–XVIII amžiuje. *Acta Linguistica Lithuanica*, 77, 53–77.
- Ragauskaitė, A. (2018a). The patterns of recording the names of German residents in Kėdainiai in the nineteenth century: Introductory remarks. *Acta Baltico-Slavica*, 42, 173–188.
- Ragauskaitė, A. (2018b). XVII a. kėdainiečių asmenvardžių darybos tendencijos. *Baltu filologija*, 27(1), 101–118.
- Ragauskaitė, A. (2018c). XVII a. kėdainiečių lietuviškos kilmės asmenvardžiai. *Acta Linguistica Lithuanica*, 78, 53–75.
- Ragauskaitė, A. (2012). O litovsko-pol'skih jazykovyh kontaktah po dannym familij žitelej goroda Kedajnjaj v XVII–XVIII vekah. *Studii z onomastyky ta etymologii. 2011–2012*. Kyiv: Instytut ukrains'koi movy NAN Ukrainy, 213–221.

MEILUTĖ RAMONIENĖ

Vilniaus universitetas
meilute.ramoniene@ff.vu.lt

Kaip kinta tarmių prestižas Lietuvoje?

Kalbinės nuostatos – kompleksiškas reiškiny, sudėtingas psichologinis konstruktas, pastaruoju metu itin aktyviai tyrinėjamas iš įvairių socialinių ir humanitarinių mokslų perspektyvos. Kalbinių nuostatų tyrimai leidžia atskleisti kalbinio kodo socialinę vertę, numatyti vienos ar kitos kalbinės atmainos gyvybingumą, jos ateities galimybes. Nuostatos dažniausiai pasireiškia kaip paskata vartoti ar atsisakyti vienos ar kitos kalbinės atmainos, skatina mokytis ar nesimokyti kalbos, perduoti ar neperduoti jaunosioms kartoms gimtąją kalbą ar tarmę. Pranešime bus analizuojamos kalbinės nuostatos Lietuvos tarmių atžvilgiu, žvelgiama į kalbinių nuostatų kaitą skirtinguose Lietuvos etnografiniuose regionuose (Aukštaitijoje, Žemaitijoje, Suvalkijoje ir Dzūkijoje) per pastarąjį dešimtmetį. Bus nagrinėjami trijų stambių sociolingvistinių projektų, įgyvendintų 2007–2021 metais, kiekybinių apklausų ir kokybinių interviu su informantais iš skirtingų dydžių Lietuvos miestų duomenys. Visų projektų metu buvo atliktos reprezentatyvios apklausos, kurių bendrą imtį sudaro daugiau nei 5 tūkstančiai respondentų. Visuose regionuose buvo atliekami ir kokybiniai tyrimai giluminių interviu pagrindu. Pranešime bus gretinami skirtingų laikotarpių duomenys ir analizuojami kalbinių nuostatų teorijų išskiriami trys svarbiausi nuostatų sudaromieji komponentai: kognityvinis, emocinis ir elgesio. Analizuojant šiuos tris sudaromuosius dėmenis, bus nagrinėjamos atvirojo ir paslėptojo tarmių prestižo kaitos tendencijos pirmaisiais XXI amžiaus dešimtmečiais.

VYTAUTAS RINKEVIČIUS

Vilniaus universitetas
vytautas.rinkevicius@flf.vu.lt

Iš lietuvių istorinės akcentologijos

Svarbiu lietuvių istorinės akcentologijos tyrimų šaltiniu laikytini kirčiuoti senieji tekstai, visų pirma, keli LDK pasirodę leidiniai (M. Daukšos „Katekizmas ir Postilė“; 1605 m. katekizmas), kuriuose diakritiniais ženklais palyginti nuosekliai žymėta žodžių kirčio vieta. Šių šaltinių medžiaga yra neblogai iširta, susisteminta ir aprašyta specialiuose darbuose (žr. Skardžius, 1935; Zinkevičius, 1975), iš kurių senųjų LDK tekstų akcentiniai archaizmai dažnai cituojami įvairiuose kirčiavimo istorijos tyrimuose.

Mažosioje Lietuvoje rengtų tekstų medžiaga istorinės akcentologijos darbuose operuojama nepalyginti rečiau, visų pirma dėl daugumoje šaltinių taikytos specifinės diakritinių ženklų vartojimo sistemos, pagal kurią diakritikai, nors apskritai pasitaikydavę didesniame skaičiuje tekstų nei LDK, vis dėlto vartoti nenuosekliai, būdavo galimi tik tam tikruose kontekstuose, dažnai atlikdavę ne vien kirčio žymėjimo funkciją. Todėl Mažosios Lietuvos senųjų tekstų kirčiavimo tyrimuose daugiau dėmesio skiriama diakritinių ženklų reikšmėms, jų vartojimo taisyklių apibrėžimui (plg. Buchienė & Palionis, 1957, 47tt.; Palionis & Strockis, 2005; Šinkūnas, 2010) ir daug mažiau – kirčiavimo archaizmų paieškai (plg. Vidžiūnas, 1991).

Pranešime planuojama istorinės akcentologijos požiūriu paanalizuoti vieną iš Mažosios Lietuvos raštijos paminklų – F. W. Haacko 1730 m. žodyną. Visų pirma numatoma identifikuoti visus jame pasitaikančius diakritinių ženklų vartojimo kirčiui žymėti atvejus, ypatingą dėmesį skiriant neįprastoms, kirčiavimo istorijai potencialiai reikšmingoms, formoms, be to, atskirai aptariant ir VU bibliotekoje saugomame žodyno egzemplioriuje (žr. Zubaitienė, 2012) ranka uždėtų ar nubrauktų originalo diakritinių ženklų atvejus. Taip pat bus mėginama išsiaiškinti, kiek akcentologinėje analizėje diakritinių ženklų trūkumą gali kompensuoti kitos aptariamojo leidinio rašybos ypatybės, pvz., raidžių <i> ir <y> vartojimo ilgajam balsiui /i:/ žymėti (plg. *Práßimas* : *Praßyti*) ar geminatų vartojimo (plg. *Prakėikimas* : *Įėjimmas*) dėsningumai.

Literatūra

- Buchienė, T., & Palionis, J. (1957). Pirmosios spausdintos lietuvių kalbos gramatikos. *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius, 9–63.
- Palionis, J., & Strockis, M. (2005). Jono Rėzos 1625 m. psalmyno kirčiavimas. *Baltistica*, 40(1), 31–44.
- Skardžius, P. (1935). *Daukšos akcentologija*. Kaunas.
- Šinkūnas, M. (2010). *XVI–XVII amžiaus Mažosios Lietuvos raštų akcentografija* [Daktaro disertacija, LKI, VDU].
- Vidžiūnas, A. (1991). *Lietuvių kalbos priesaginių vardažodžių kirčiavimo ir akcentinės kodifikacijos istorija (Maž. Lietuva ir J. Jablonskis)* [Daktaro disertacija, VU].
- Zinkevičius, Z. (1975). *Iš lietuvių istorinės akcentologijos: 1605 m. katekizmo kirčiavimas*. Vilnius.
- Zubaitienė, V. (red.). (2012). *Frydrichas Vilhelmas Hakas. Vocabularium Litthvano-Germanicum, et Germano-Litthvanicum... Nebst einem Anhang einer kurzgefassten Litthauischen Grammatic (1730)*. Vilnius.

ROMAN ROSZKO, DANUTA ROSZKO

University of Warsaw, Institute of Slavic Studies PAS

d.roszko@uw.edu.pl, roman.roszko@ispan.waw.pl

New CLARIN-PL Polish-Lithuanian Parallel Corpus (version 3: July 2021)

The Polish consortium CLARIN-PL is one of the seven co-founders of CLARIN ERIC (*Common Language Resources and Technology Infrastructure | European Research Infrastructure Consortium*). Since 2012, Clarin ERIC has been part of the *European Strategy Forum on Research Infrastructures* (ESFRI).

The main goal of CLARIN ERIC is to combine all digital language resources and tools from all over Europe and make them accessible through a single sign-on online environment for researchers in the humanities and social sciences.

The Polish part of this infrastructure, CLARIN-PL, creates primarily Polish-language resources and tools. The resources produced in Poland include multilingual corpora of Slavic, Germanic and Baltic languages, the common element linking all these corpora (the hub) being the Polish language. One of these multilingual corpora is the *Polish-Lithuanian Parallel Corpus CLARIN-PL "3"*. This corpus contains 16.5 million positions/tokens and is manually aligned on the sentence level. Every token in the corpus is lemmatized and tagged for part-of-speech and other morphosyntactic descriptions. The description method assumed for the Polish tokens follows the standards applied in the *Grammatical Dictionary of the Polish Language*. Polish resources were tagged with one of the three tools: *MorphoDiTa-PL*, *Concraft2*, and *CMC tagger*, which is currently being adapted to the tagset of the *Grammatical Dictionary of the Polish Language*. For Lithuanian, we initially used the tagger *MorfoLema*, then *Morfologinis anotatorius*, and finally, all resources were tagged in *KLC Morfologijos servisas*.

The resources of the *Polish-Lithuanian Parallel Corpus CLARIN-PL "3"* are available in the CLARIN-PL Repository as TMX (Translation Memory eXchange) files alongside the metadata in CMDI (Component MetaData Infrastructure). These resources are mainly intended for users who use TMX files as translation memories (TM) in CAT (Computer-Assisted Translation) programs. Moreover,

other users can use the multilingual resource browser *KonText* (https://kontext.clarin-pl.eu/run.cgi/first_form) on the CLARIN-PL website and browse the corpus resources online. The *KonText* search engine is a highly advanced search tool designed for monolingual and multilingual corpora. Despite its many built-in features, *KonText* is a user-friendly tool for both new and advanced users.

Both *KonText* and the *Polish-Lithuanian Parallel Corpus CLARIN-PL “3”* are still under intensive development. At the end of 2020, we started working on a quasi-reference Polish-Lithuanian corpus. In this task, the overarching goal is to create a fully manually aligned, lemmatized, annotated and perfectly balanced corpus for training new monolingual and multilingual tools.

KERTTU ROZENVALDE, SANITA MARTENA

Tartu Universitāte, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija

kerttu.rozenvalde@ut.ee, sanita.martena@rta.lv

Valodu vērtība latviešu valodas kā dzimtās valodas un kā otrās valodas runātāju skatījumā

1. Priekšlasījuma pamatā ir divu Latviešu valodas aģentūras koordinēto socio-lingvistisko pētījumu dati, kas iegūti 2019. gadā. Pirmais ir pētījums „Valodas situācija Latvijā (2016–2020)”, no kura ir aplūkoti 18–75 gadus vecu iedzīvotāju 1115 aptauju dati. Otrais ir pētījums „Attieksme par latviešu valodu un tās mācīšanos”, no kura analizēti četru 9.–11. klases skolēnu un četru latviešu valodas skolotāju fokusgrupu diskusiju dati.

2. Pētījuma mērķis bija noskaidrot, vai Latvijas iedzīvotāju socioekonomiskā labklājība (ienākumu līmenis, izglītības līmenis, vieta darba tirgū) ir saistīta ar viņu valodu (latviešu, krievu, angļu) zināšanām jeb lingvistisko repertuāru un vai iedzīvotāji paši apzinās šo valodu vērtību no ekonomiskās (pragmatiskās) perspektīvas. Pētījumā koncentrējāmies uz latviešu, krievu un angļu valodas zināšanām, jo šo valodu prasme ir tipiska mūsdienu Latvijas iedzīvotājiem.

3. Aptaujas dati apstiprina, ka Latvijas iedzīvotājiem piemīt vairāku valodu prasme; kopumā mazāk nekā 5 % aptaujāto atzīst, ka zina tikai dzimto valodu. Tajā pašā laikā ne visi prot latviešu, krievu un angļu valodu vai arī šo valodu prasmes līmenis ir atšķirīgs. Visizteiktāk socioekonomiskās atšķirības ietekmē iedzīvotāju angļu valodas zināšanas, neatkarīgi no viņu dzimtās valodas (latviešu, krievu). Aptaujas dati arī parāda, ka respondenti savu ekonomisko labklājību lielākoties nesaista ar savu lingvistisko repertuāru. Tas rosina pētīt iemeslus, kā ir veidojusies šāda izpratne par valodu pievienoto vērtību.

4. Fokusgrupu diskusiju dati atklāj, ka arī mācību vidē valodu, īpaši latviešu valodas, zināšanām tiek piešķirta liela simboliskā vērtība, bet retāk tiek uzsvērtā to pragmatiskā vērtība.

5. Skolotāju un skolēnu diskusijās vērojama atšķirība daudzvalodības novērtēšanā. Ja latviešu valodas kā otrās valodas skolēni īpaši uzsver savu

triju valodu prasmju vērtību, tad latviešu valodas skolotāji bieži uz citu valodu zināšanām vairāk raugās konkurējoši, saredzot tās kā draudu „pareizas” latviešu valodas apguvei.

6. Pētījuma datu analīze ļauj secināt, ka mācību vide, skolotāju redzējums atspoguļo sociālos diskursus par daudzvalodības jautājumiem Latvijas sabiedrībā. Savukārt skolotāji ir tie, kuri rada valodu apguvēju priekšstatus, veido viņu lingvistisko pārliecību par valodu zināšanu vērtību un nozīmi arī viņu socioekonomiskajā dzīvē.

7. Pētījums atklāj šādu pretstatu: no vienas puses Latvijas iedzīvotājiem piemīt vairāku valodu prasme, kura ir saistīta ar sociālo stratifikāciju; no otras puses ideoloģiskajā līmenī liela uzmanība ir pievērsta latviešu valodas simboliskajai vērtībai un citas valodas tiek uzlūktas konkurējoši, kā drauds latviešu valodai. Šāds ideoloģiskais fokuss neļauj pievērst pietiekamu uzmanību Latvijas daudzvalodīgajai realitātei (valodu funkcionalitātei un koeksistencei).

MĀRA RUBENE

Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts
mara.rubene@lu.lv

Valoda un valodas: evokatīvās telpas

Valoda ir valoda tās nemitīgi daudzpusīgajos izmaiņu aspektos. Šo izmaiņu apzināšana un pētniecība norisinās straujas attīstības procesos sazarotajās humanitārajās jeb cilvēkzinātnēs, kuras papildina cita citu, pārņem dabaszinātnēs apbrotētās pieejas utt. Būtisku lomu šajos procesos spēlē telpas kategorija, kas tiek aplūkota tās noteiksmēs, kontekstos, perspektīvās, intervālos. Fenomenoloģija atver Imanuela Kanta transcendentālajā estētikā nostiprinātās juteklības formas – telpu un laiku – un izvērš tās bagātīgā telpiskuma un laiciskuma vārdnīcā, līdz ar to sagatavojot pavērsienu uz pirmsreflektīvās pieredzes emocionālo, patētisko pārdzīvojumu lauku. Ne tikai emfāze, ne tikai uz debesīm vērsto sajūtu (*Sky bound senses*) – redzes, dzirdes –, bet arī uz zemi vērsto sajūtu (*Earth-bound*) – taustes, ožas, garšas – iekļaušana pievērš uzmanību rezonējošo valodas aspektu izpētei.

Valodas telpā raisītās un atraisītās vibrācijas ir evokatīvas. Tās ir smaržas, garšas, taustes sajūtas, akcents, attēls, vārds, kas atsauc atmiņā, atgādina, kas stāsta, uzbur, rosina iztēli, piesauc un izsauc. Valodas zinātņu vēsture (Koerner & Asher, 1995) norāda uz plašu valodas pētniecības un tās teorētiskās apguves lauku. Tajā atbalsojas jautājumi, aiz kuriem nomanāmi valodas enigmatiskie noslēpumi. Tiem formulu devis Martins Heidegers: „Valoda ir esamības māja.”

Straujās izmaiņas humanitārajās zinātnēs atsedz savstarpējo papildinājumu laukus, nepieciešami pārdomājamās disciplīnu robežas. Pārlūkojot ieguvumus, atklājas jauni resursi arī reiz noraidītajā un paradigmātiski nobīdītajā. Filozofijā šāda formula attiecināma uz I. Kanta un Johanna Gotfrīda Herdera veikumu un jo īpaši uz viņu pozīcijām valodas un estētikas problemātikas redzējumos: uz Kanta „iegrimšanu antropoloģiskajā snaudā”, kad uz zvaigznēm un mūžību vērsta apbrīns ir „domāšanas” virzošais spēks, un Herdera patētisko dzīvības spēku poētiskajā vārdā, ko viņam izauklē vēsturiskās valodas. Jau pēc gadsimtiem M. Heidegers atzīs un uzsvērs: „Valodas būtība nevar tikt izsmelta nozīmīgumā,

tā nav arī tikai kas apzīmējošs un šifrveidīgs. Tāpēc, ka valoda ir esamības mītne, mēs nonākam pie esošā, pastāvīgi ejot caur šo mītņi. Ja ejam uz aku, ja ejam uz mežu, mēs jau vienmēr ejam caur vārdu „aka”, caur vārdu „mežs” pat tad, ja šos vārdus neizsakām un nedomājam par valodisko.”

Fenomenoloģija atklāj *telpas poētiku* (Gastons Bašlārs), *literatūras telpu* (Mariss Blanšo), valodas būtiskumu pasaules iedibināšanā un patētiskā, afektīvā neatceļamību savstarpējā saziņā. Pols Rikērs savukārt ir iezīmējis reliģiskās valodas areālu, kurā cilvēks kļūst par klausītāju valodā, kas ir „lielāka pati par sevi”.

Atsauces

Koerner, E. F. K., & Asher, R. E. (Eds.). (1995). *Consise History of the language Sciences. From the Sumerians to the Cognitivists*. Oxford: Pergamon.

IGNAS RUDAITIS

Vilniaus universitetas
ignas.rudaitis@gmail.com

Cirkumfleksinė metatonija – išnykusios balsių harmonijos atspindys?

Kaip yra gerai žinoma iš baltistinės literatūros, lietuvių kalbos cirkumfleksinė metatonija yra daugialypis žodžio ultimos poveikis penultimais. Jis apima (1) privalomą cirkumfleksą ilgojoje penultimoje, (2) privalomą penultimos kirtį, (3) dalyje atvejų, kitais reiškiais nepaaiškinamą penultimos balsio ilgumą. Apie ultimą, kuri tradiciškai suvokiama kaip „sukelianti“ šį poveikį, pasakytina, kad (4) ji turi priešakinį arba jotuotąjį vokalizmą, nors tai nėra pakankamoji šios metatonijos sąlyga.

Savo pranešime pirmiausia siūlau (1–4) požymius suvokti ne kaip procesą, kuriame būtų skirtinas sukėlėjas ir poveikis, bet kaip atskirą žodžio prozodijos modelį [+ metatoninis], egzistuojantį šalia tipinio modelio [– metatoninis]. Pavyzdžiui, *gìrna* ir *gìrnius* būtų atitinkamai [– metatoninis] ir [+ metatoninis] žodžiai, kurių vienas tarsi paiso vienų prozodijos taisyklių, kitas – kitų.

Prie šio požymių komplekso taip pat siūlau jungti (5) ilguosius, akūtinius preverbų alomorfus *pó-*, *núo-*, *príe-* ir kitus, kadangi jie daug dažniau stebimi tuose deverbaliuose daiktavardžiuose, kurie turi galūnes su priešakiniu vokalizmu (*pósakis*, bet *pāsaka*).

Galiausiai, atkreipiu dėmesį, kad (1–5) ima sudaryti fonologinių požymių kompleksą, persmelkiantį visą žodį. Tai galėjo funkcionuoti kaip tolimosios fonotaktikos dėsnis viename ar kitame lietuvių kalbos raidos tarpsnyje, o dėl (4, 5) kaip konkretus tarpsnis ypač svarstyti rytų baltų prokalbė. Tolimosios fonotaktikos tipologinė įvairovė nėra gausi; ryškiausias tipas yra balsių harmonija.

Dėl šios priežasties siūlau preliminarią hipotezę, pagal kurią dalinė ϵ : ϵ balsių harmonija, aptinkama šiandienos latvių kalboje, traktuotina arba kaip vėlesnė paralelė neišlikusiam platesniam rytų baltų balsių harmonijos reiškiniai, arba ir kaip jo reliktas. Šis platesnis reiškinys būtų žodžio požymio [$\pm$ metatoninis] pirmtakas.

ILZE RŪMNIECE, GITA BĒRZIŅA

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte

ilze.rumniece@lu.lv, gita.berzina.hzf@lu.lv

Gramatika un poētika Livonijas humānistu 17. gs. dzejas tekstā

Latviešu valodas vēsturē par izšķirīgu uzskatāms normas sākotnējās kodifikācijas posms (17. gs. vidus – 18. gs. vidus) (Vanags, 2019, 57). Tas ir laiks, kad sāk darboties arī latviešu skolas, bet vēl stabila ir vācu valodas un arī klasisko valodu (pirmkārt latīņu) loma izglītībā.

Intereses vērtā ir latīņvalodīgo tekstu potenciālā saskare ar citiem un arī to ietekme valodiskās vides pakāpeniskā veidošanā šajā laikposmā. Rīgas bibliotēku retumos atrodami daudzi vēl nepētīti un netulkoti teksti klasiskajās valodās, no kuriem ievērojamu kopu veido okazionālās dzejas paraugi – svarīga neolatīniskās kultūras daļa 16.–18. gs. Baltijas jūras reģiona telpā.

Izpētes un referāta objekts ir teksts dzejā, veltīts teoloģijas doktora, Rīgas superintendenta Johanna Brevera (*Johannes Breverus*) aiziešanai no šīs pasaules (materiāls no LU Akadēmiskās bibliotēkas krājumiem).

Aplūkojamā teksta autors ir Johanns Ludoviki (*Johannes Ludovici*), kurš līdztekus epicēdija žanram atbilstošiem pārspriedumiem par dzīvi un mūžību izcēlis laiku izpratnes un realitātes uztveres nobīdi, kas tiek izteikta gan ar gramatikas terminu pieminējumu (dažādu verba gramatisko laiku piesaukšana un attiecīgs komentārs), gan arī metaforiski dzejojuma saturiskajā kontekstā.

Paša autora pieminētais „gramatikas/gramatiskais paradokss” (*Paradoxon Grammaticum*) visuzskatāmāk nolasāms beigu frāzē: „Mors est generis omnium et indeclinabilis” (nāve ir jebkuras dzimtes un nelokāma). Skaidri redzama vārdu tiešās un pārnestās nozīmes spēle ar lietvārda ‘nāve’ (*mors*) gramatisko dzimtes (*genus, generis*) un locījuma/deklinēšanas (*declinare; declinabilis*) kategoriju; latīņu, tāpat kā latviešu valodā minētais lietvārds ir sieviešu dzimtes un lokāms.

Tēmas ietvarā jāskar arī jautājums par latīņu lingvistiskās terminoloģijas „pārtapšanu” ekvivalentos latviešu valodā; par faktu, ka un kāpēc abi varianti

joprojām daudzviet (bet ne konsekventi) tiek lietoti paralēli: lietvārdu locīšana jeb deklinēšana (Smiltiece, 2013, 357).

Atsauces

- Bērziņa, G., & Cīrule, B. (2015). The Classical Basis of Education at Riga Dome School during the 16th and 17th Centuries. *Letonica 30. The Riga Humanists and Beyond*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 21–34.
- Bērziņa, G., & Cīrule, B. (2019). Klasisko valodu gramatika Rīgas izglītības vēsturē. *Valoda: nozīme un forma, 10. Latvijas gramatiskā doma gadsimta gaitā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 11–24.
- Clackson, J., & Horrocks, G. (2007). Latin in Late Antiquity and Beyond. *The Blackwell History of the Latin Language*. Blackwell Publishing, 265–305.
- Helander, H. (2012). Scholarly and scientific Neo-Latin: Some typical features. *Quattuor Lustra: papers celebrating the 20th anniversary of the re-establishment of classical studies at the University of Tartu*. Tartu: Tartu University Press, 304–324.
- Ijsewijn, J. (1990). *Companion to Neo-Latin Studies*. Leuven University Press.
- Jensen, K. (1996). The Humanist Reform of Latin and Latin Teaching. In J. Kraye (Ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Humanism*. Cambridge: Cambridge University Press, 63–81.
- Lāms, O. (2015). Who are the Humanists of Riga: a General Introduction to the Phenomenon. *Letonica 30. The Riga Humanists and Beyond*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 9–20.
- Ludovici, J. [1701]. *Adesto Viator Mortalis... Mortalium de terra in terram reditum ad tumulum Magnfici, Plurimum Reverendi atque Doctissimi Domini Dni. Johannis Breveri, S.S. Theologiae Doctoris, Ministerii Rigensis Superintendentis longe meritiissimi, et Ecclesiae....* Rigae: Typis Georg. Matth. Nöller.
- Mann, N. (1996). The Origins of Humanism. In J. Kraye (Ed.), *The Cambridge Companion to Renaissance Humanism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–19.
- Smiltiece, G. (2013). Lietvārds (substantīvs). In D. Nītiņa, & J. Grigorjevs (red.), *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 324–369.
- Stradiņš, J. (2012). *Zinātnes un augstskolu sākotne Latvijā* (2. izd.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Vanags, P. (2019). Latviešu valoda pirms Latvijas valsts. *Valoda un valsts. Valsts valodas komisijas raksti, 10*. Rīga: Zinātne, 55–86.

KRISTINA RUTKOVSKA

Vilniaus universitetas
kristina.rutkovska@flf.vu.lt

Konstrukcijos *tai yra* semantika ir funkcijos religiniame tekste (remiantis Konstantino Sirvydo „Punktais sakymų“)

Įvairūs metatekstiniai elementai, tarp jų ir junginys *tai yra*, jau yra sulaukę mokslininkų dėmesio. Analizuotos šių elementų sintaksinės funkcijos, svarstyta, prie kurios gramatinės klasės juos priskirti. Tyrėjai analizavo įvairių tipų tekstus: šiuolaikinius, senuosius ir tik iš dalies – religinius. Viena iš pirmųjų tokio pobūdžio tyrimus lenkų kalboje atlikusi Anna Wierzbicka straipsnyje, skirtame „antrojo plano tekstui“ – metatekstui, šiuos elementus pristato kaip vienetus, „kurie tekste nurodo ekvivalentiškumą ar kvaziekvivalentiškumą, o jų įvedamus įterpinius galima apibūdinti kaip turinčius modalinę struktūrą „tą patį pasakysiu kitaip“ (Wierzbicka, 1971, 117–118).

Šiuolaikiniuose sintaksinės semantikos tyrimuose šie vienetai apibūdinami kaip išvadiniai dėmenys ir priskiriami ekvivalentiškumą žyminčiai grupei, o jų semantinė reprezentacija pateikiama kaip schema TR1 *tai yra* R2. Schemoje R1 ir R2 sieja atvirasis ekvivalentiškumas, pagrįstas teiginio teisingumu, o R2 gali būti išvada, apibendrinimas, patikslinimas. Tokiems vienetais būdingas nekintamas vidinis ryšys, kuriam būdinga postpozicija R1 atžvilgiu ir antepozicija R2 atžvilgiu (Grochowski et al., 2014, 163–164). Lietuvių kalbos gramatikoje panašios konstrukcijos vadinamos tikslinamaisiais žodžiais ar posakiais, kurie sakinyje tikslina arba aiškina tą pačią funkciją turinčių žodžių reikšmę. Jie jungiami prie daiktavardžių,rieveiksmių, būdvardžių, skaitvardžių ar įvardžių (Ambrazas, 1997, 633). Išsamesnių tyrimų šia tema, pagrįstų lietuvių kalbos tektais, nėra atlikta.

Religiniame tekste vartojami metatekstiniai fragmentai, įterpiami pasitelkiant junginį *tai yra*, turi daug bendra su leksiniais paralelizmais, apie kuriuos rašė lenkų (Bieńkowska, 1994, 5–17; Kuraszkiewicz, 1986, 619) ir lietuvių (Kruopas, 1960, 223–254; Vasiliauskienė, 2016; Rutkovska, 2016) tyrėjai, bet išsiskiria didesniu vaizdingumu ir turinio turtingumu, atlieka svarbią stilistinę funkciją. Kaip tik

toms stiliaus ypatumų paieškoms, siejamoms su tikslinamosiomis metatekstinėmis konstrukcijomis, ir skiriamas šis pranešimas. Tyrimo empirinį pagrindą sudaro Konstantino Sirvydo pamokslai. Metatekstiniai intarpai, pradedami konstrukcija *tai yra*, postilėje gana dažni, todėl drįsčiau teigti, kad tai yra charakteringas šio baroko autoriaus stilistinės manieros bruožas. Jie kartojami viename sakinyje arba ilgesnio teksto atkarpoje, kurią sudaro keli sudurtiniai sakiniai. Jų funkcijos labai įvairios: a) grynai formalioji, pagalbinė – įterpiama informacija atkuriant trūkstamus fragmentus, pavartotus ankstesniame sakinyje; b) aiškinamoji – vaizdingai aiškinamos sąvokų reikšmės, dažniausiai bibliniai vardai, mikrotoponimai ir sudėtingesni teologijos terminai; b) retorinė – stiprinama teksto retorinė raiška, siekiant iškelti, paryškinti tam tikrą turinį. Pavyzdys gali būti žemiau pateiktas tekstas, kuriame tokio tipo konstrukcijos sudaro vaizdingą įterpinių nėrinį:

Nes Dievas liepia kunu križiauwot / tay ira tuřays budays ii korot / ir nuog pikto drauft. «Kas «tieg» mili duřiu fawo» vnt to řwieto «prařudis iu» / «tay ira kas inteykia kunuy fawo aba giewdulamus io prieř Diewo noru / prapulđins duřiu fawo:» «a kas ne kinčia duřios fawo»: «tay ira ne řepina kuno / aba ne daro to / ko nori pikti pagiewđimay io» / «vnt vmřino giwenimo ařuřayko iu»c. (PK I, 266)

Literatūra

- Ambrasas, S. (red.). (1997). *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Bieńkowska, D. (1994). Szeregi wyrazowe w przekładzie Biblii Leopolity (z problemów kształtowania się synonimii staropolskiej). *Rozprawy Komisji Językowej*, 39, 5–18.
- Grochowski, M., Kisiel, A., & Żabowska, M. (2014). *Słownik gniazdowy partykuł polskich*. Kraków: PAU.
- Kruopas, J. (1960). Leksiniai paralelizmai Daukšos *Katekizmo* (1595) kalboje. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 3, 223–254.
- Kuraszkiewicz, W. (1986). Uwagi o języku Mikołaja Reja, Ibidem. *Polski język literacki. Studia nad historia i strukturą*. Warszawa, 619.
- Rutkovska, K. (2016). *Konstantino Sirvydo „Punktai sakymų“ – XVII amžiaus pirmosios pusės lietuvių ir lenkų kultūros paminklas / „Punkty kazań“ Konstantego Szyrwida – zabytek piśmiennictwa litewskiego i polskiego z pierwszej połowy XVII wieku*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Vasiliauskienė, V. (2016). *Konstantino Sirvydo „Punktų sakymų“ struktūra, turinys ir šaltiniai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Wierzbicka, A. (1971). Metatekst w tekście. In M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 105–121.
- Župerka, K. (2012). *Metalingvistika: nekalbininkų kalbotyra*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

ĒRIKA SAUSVERDE

Vilnius University
erika.sausverde@flf.vu.lt

What Human Genetics can give Linguistics. A case of region around Baltics – Germanic, Baltic and Finno-Ugric Languages

The fact that the combination of linguistics, archeology and ancient DNA genetics can lead to a better understanding of deep human history is highlighted by research in different regions of the world (cf. e.g., recent research into dating Dravidian language family, Munn et al., 2020). Such cross-disciplinary approach has been applied in order to gain better understanding of contacts and characteristics of the population in other geographical areas as well, the region of Baltics included. It can be of great help when dealing with the question of the origins of Germanic, Baltic and Baltic Finno-Ugric peoples, as well as the linguistic continuum in north-western Europe, language contacts and possible non-Indo-European substratum in Germanic and neighbouring languages. Inquiry in this area raises the question of what we actually know about colonisation of Northern Europe. Archaeology and population genetics testify that people had lived there long before the arrival of the Indo-Europeans. The problem is that we do not have any direct data pertaining to the languages spread in the Northern part of Europe before the arrival of the IE. Several decades ago Polomé suggested that there could be some traces of pre IE evidence – a group of words of substratum origin, which relate to the lifestyle of the substratum population, linked to realia which were new, or unknown previously – words pertaining to landscape or names of plants or animals (Polomé, 1999). Polomé's criteria for determining a substratum language continues to be extremely relevant, but they do not yet include genetics.

The development of human genetics have brought new data into the linguistic research. By mapping the genetic characteristics of modern and ancient populations, in our case – the prevalence of chromosome haplogroups R1a and R1b – most common haplogroups in modern Europe (R1b connected to the

population of Germany, Netherlands and Belgium, R1a connected to the population of Eastern Europe (Latvians, Lithuanians, Poles)), haplogroup N1c (connected to Finno-Ugric peoples) alongside with haplogroup I1 which is considered to be autochthonic – we acquire a tool which could not have been imagined 30 years ago. All of a sudden ancient population migrations can be traced far more clearly than ever before (Heggarty, 2015, about Indo-European homeland).

In my presentation I will attempt to map linguistic, archeological and genetic data which allows us to gain a better understanding of the ancient contacts and characteristics of the population around the Baltic Sea. Such understanding in turn gives us new reasons to review our knowledge of the existing linguistic data as well as Polomé's ideas about possible non-Indo-European substratum in Germanic (and neighbouring) languages.

RENĀTE SILIŅA-PINĶE

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

rsp@lu.lv

Līdzīgais un atšķirīgais G. F. Stendera (1789) un K. K. Ulmaņa (1872, 1880) vārdnīcu personvārdu sarakstos¹

Senāko laika posmu latviešu personvārdu pētniekiem sena problēma ir latviski rakstītu autentisku avotu (vai to izvērtējuma) trūkums. Apjomīgi un vieglāk pieejami ir avoti, kuros personvārdi (lielākoties) ir pārcelti avotvalodas – viduslejasvācu, latīņu, agrīnās jaunaugšvācu, poļu u. c. – formās, kas neapšaubāmi nesakrita ar reāli lietotajiem vārdiem. Reāli lietotās formas tiek izsecinātas no mūsdienu priekšvārdiem, no Klāva Siliņa „Latviešu personvārdu vārdnīcas” (1990) dotumiem un no senākajās vārdnīcās ietvertajiem personvārdu iekļāvumiem tekstā (kā Georgam Mancelim) vai tām pievienotajiem personvārdu sarakstiem (kā Gotharda Frīdriha Stendera un Kārļa Kristiana Ulmaņa vārdnīcās), kas ir sava laika apjomīgākie latviešu personvārdu avoti.

Referātā salīdzināti šo vārdnīcu personvārdu saraksti, kas līdz šim nav darīts, lai gan jautājumi par apelatīvās leksikas pārņemšanu no vienas vārdnīcas citā leksikogrāfu uzmanības lokā ir bijuši jau sen. Galvenā vērība pievērsta līdzībām un atšķirībām personvārdu klāstā un rakstībā. G. F. Stendera vārdnīcā ir ap 210 latvisku personvārdu formu, bet K. K. Ulmaņa vārdnīcā to ir divas reizes vairāk, savukārt par 100 % ekvivalenci var runāt apmēram 130 gadījumos. Pie abu vārdnīcu atšķirību cēloņiem var minēt gandrīz 100 gadu laika distanci starp to publicēšanu, kā arī autoru atšķirīgās darbības vietas – Kurzemes un Vidzemes guberņas. Interesants ir arī jautājums par materiāla atšķirībām abās K. K. Ulmaņa vārdnīcās. Kā norādīts 1880. gada vārdnīcas ievadā, Gustavs Braže to ir papildinājis arī ar Kurzemes leksiku (Ulmann & Brasche, 1880, III), savukārt 1872. gada vārdnīcas ievadā, ko sarakstījis Augusts Bīlenšteins, ir atsauces uz

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

G. F. Stendera leksikonu (Ulmann, 1872, III). Vai šīs norādes attiecināmas arī uz personvārdu sarakstiem, ir viens no analīzes uzdevumiem.

Atsauces un avoti

Stender, G. F. (1789). *Lettisches Lexikon In zween Theilen abgefasset, und den Liebhabern der lettischen Litteratur gewidmet*. Mitau: Steffenhagen.

Ulmann, C. C. (1872). *Lettisches Wörterbuch. Erster Theil. Lettijch=deutsches Wörterbuch*. Riga: Vlg. von H. Brutzer & Co.

Ulmann, C. C., & Brasche, G. (1880). *Lettisches Wörterbuch. Zweiter Theil. Deutsch=lettisches Wörterbuch*. Riga, Leipzig: Vlg. von H. Brutzer & Co.

DAIVA SINKEVIČIŪTĖ

Vilniaus universitetas
daiva.sinkeviciute@flf.vu.lt

Deminutyvinių baltiškų vardų kaita XX–XXI a. – sisteminių Lietuvos vardyno pokyčių atspindys

Dalis priesaginių Lietuvos vardų yra deminutyviniai vediniai, kuriais vaikus pavadinantys tėvai išreiškia emocijas, parodo santykį su vaiku. Iš baltiškos kilmės vedinių, kitaip nei apeliatyvinėje leksikoje, dažniausi yra asmenvardžiai su priesaga *-(i)ut-*, labiausiai išplitę XX a. 5–7 dešimtme. Vėliau jie tapo nepopuliarūs, vaikai daugiausia vadinti deminutyviškumą praradusiais priesagos *-(i)ut-* vardais (Sinkevičiūtė, 2020). Šių vardų davimo ir sudarymo polinkių analizė rodo, kad skiriasi oniminės ir apeliatyvinės leksikos vedinių dažnumas, yra vardų priesagų mados laikotarpiai ir gali nykti priesagų funkcijos. Ištyrus deminutyvines priesagas *-el-*, *-él-*, *-(i)uk-*, *-ait-*, *-ul-*, *-yt-*, *-už-* ir kt. turinčius vardus, labiausiai plitusių iki XX a. 7 dešimtme., nustatyta, kad jie turi savitų vartosenos ypatybių (pvz., priesagų *-ait-* ir *-at-* santykis, priesagos *-yt-* specifika). Vieni šias priesagas turintys vardai padaryti iš asmenvardžių, pvz., *Ras-ytė*, *Rim-ukas*, kiti gali būti atsiradę ir iš tos pačios formos apeliatyvų, pvz., *Audr-elė* ir *Audra*, *audrelė*, *Gintar-ėlis* ir *Gintaras*, *gintarėlis*. Deminutyvinių priesagų įvairovė yra didesnė tarp vardų, kurių pamatas yra apeliatyvas ar iš jo atsiradęs asmenvardis (dar žr. Sinkevičiūtė, 2018). Tai liudija apeliatyvų poveikį vardų madoms ir priesagų įvairovės priklausomybę nuo pamato pobūdžio.

Lietuvos vardynas matomai keitėsi nuo XX a. 7–8 dešimtme., o vienas iš pokyčių – plitę nauji vardai su skolintomis deminutyvinėmis priesagomis *-et-*, pvz., *Aid-eta*, *Gin-etas*, *-it-*, pvz., *Ald-itas*, *Vid-ita*. Jų dažnumas rodo, kad imta kurti vardus, nepaisant apeliatyvų sudarymo polinkių (plg. *rau-eta* ‘kas vis susiraukęs, rukna’, *dab-ita* ‘kas mėgsta dabintis, puošėiva’), yra stipri skolintų asmenvardžių įtaka. Tokia baltiškų vardų plėtra atspindi Lietuvos vardyno inovacijas – skolintų vardų baigmenys tampa naujais vardų formantais.

Taigi XX–XXI a. Lietuvos vardyne vyksta deminutyvinių priesagų kaita: savos kilmės priesagas keičia skolintų vardų priesagos. XX a. antroje pusėje

vaikams nors ir duodami baltiški vardai su deminutyvinėmis priesagomis, tačiau jos neturi deminutyviškumo ir tai rodo, kad oficialiajame vardyne darybos formantais vengiama reikšti emocijas, santykį su vaiku. Skolintų vardų baigmenys, tampantys naujų vardų formantais, patvirtina Lietuvos vardyno atvirumą inovacijoms.

Literatūra

- Sinkevičiūtė, D. (2018). Litauische Vornamen naturthematischer Herkunft: Trends des letzten Jahrhunderts. *Onomastica Uralica*, 13, 243–257.
- Sinkevičiūtė, D. (2020). Tendenzen von Bildung und Gebrauch der baltischen Vornamen mit dem Suffix *-(i)ut-* in Litauen. In L. Balode, & C. Zschieschang (red./Eds.), *Onomastikas pētījumi II / Onomastic Investigations II*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 240–259.

INGUNA SKADIŅA

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts
inguna.skadina@lumii.lv

Hibrīda cilvēka-datora komunikācijas modelēšana jomai pielāgotā dialogsistēmā¹

Valodu tehnoloģiju straujā attīstība un veiksmīgais neironu tīklu lietojums šajā jomā ir veicinājuši arvien plašākus pētījumus un praktiskās izstrādes cilvēka-datora komunikācijas modelēšanā dialogsistēmās. Starp populārākajiem piemēriem pasaulē minami virtuālie sarunu biedri tālruņos (piem., *Siri*, *Bixby*, *Google Assistant*) un viedās mājas iekārtās (piem., *Google Home*, *Amazon Alexa*). Lai arī vairums šo risinājumu ir radīti angļu valodai, arī Latvijā nesen veiksmīgi ieviesti vairāki virtuālie sarunu biedri – *Una*, *Zintis*, *Māra*, *Didzis* un citi. Daudzus no šiem risinājumiem veidojusi sabiedrība *Tilde* un tajā realizēta vadīta dialoga pieeja, kas izmanto nodomu noteikšanu kā galveno mehānismu atbildes sagatavošanai un nākamās darbības izvēlei (Balodis & Deksnē, 2019).

Lai arī šī pieeja vēl aizvien ir dominējoša praktiskās izstrādēs, arvien aktīvāk tiek pētītas metodes, kas ļautu cilvēka-datora komunikācijas modelī ietvert ne tikai pēdējo lietotāja izteikumu, bet arī dialoga gaitu kopumā un dialoga laikā iegūto informāciju. Šajā ziņojumā šādas dialogsistēmas izveides iespējas un piemērotākās metodes pētītas dialogsistēmā studējošo atbalstam, kas atbild uz jautājumiem par struktūrvienību darbalaikiem, akadēmisko atvaļinājumu un dokumentu iesniegšanu. Dialogsistēma ietver nodomu noteikšanas, slotu aizpildīšanas un nākamās darbības prognozēšanas komponentus, kā arī mehānismus atbildes izguvei no zinību bāzes.

Nodoma noteikšanas uzdevumā tika izvērtēti vairāki monolingvāli un multilingvāli vārdlietojumu kartējumi (*word embeddings*) – *Fasttext* un *BERT*, starp kuriem labākos rezultātus uzrādīja latviešu valodai izveidotais *Fasttext* kartējums, kurā balstītā nodoma noteicēja akurātums sasniedza 1. Savukārt slotu aizpildīšanai sākotnēji tika izmatots multilingvālā *BERT* balstīts risinājums,

¹ Tēzes izstrādātas LZP FLPP projektā „Latviešu valodas sapratne un tekstrate cilvēka-datora komunikācijas modelēšanā” (Nr. Izp-2018/2-0216).

kas tika aizstāts ar jomai pielāgotu nosaukto entitāšu atpazinēju (Znotiņš & Bārzdriņš, 2020), tādējādi uzlabojot nosaukto entitāšu atpazīšanas precizitāti. Lai nodrošinātu sekmīgu informācijas izguvi no zinību bāzes, lietotāja izteikumā identificētās entitātes tiek pārveidotas pamatformā, kā arī dialogsistēmā ietverts komponents sinonīmisku entitāšu lietojumu atpazīšanai un normalizēšanai.

Nākamās darbības prognozēšana realizēta ar Hibrīdā koda tīkla (*Hybrid Code Networks*) arhitektūru, kas prognozēšanai izmanto gan dialoga vēsturi (iepriekšējās darbības un izteikumus), gan dialoga laikā iegūto informāciju (Williams et al., 2017). Pētītajā dialogsistēmā izvēlētā arhitektūra ļauj paredzēt nākamo darbību ar akurātumu (*per item dialog accuracy*) 0,78.

Dialogsistēmas atbildes sagatavošanai tiek izmantotas veidnes. Tas ļauj sagatavot atbildi divos veidos – izvēloties darbībai piemērotu fiksētu atbildi vai izgūstot nepieciešamo informāciju no zinību bāzes un ģenerējot atbilstošo izteikumu.

Avoti

- Balodis, K., & Deksne, D. (2019). FastText-Based Intent Detection for Inflected Languages. *Information 2019*, 10(5), 161.
- Williams J. D., Asadi, K., & Zweig, G. (2017). *Hybrid code networks: practical and efficient end-to-end dialog control with supervised and reinforcement learning*.
- Znotiņš, A., & Bārzdriņš, G. (2020). LVBERT: Transformer-Based Model for Latvian Language Understanding. *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*, 328. IOS Press, 111–115.

INGUNA SKADIŅA

Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts, Tilde
inguna.skadina@lumii.lv

Latviešu valoda digitālajā laikmetā: no sākotnējā apdraudējuma līdz mūsdienām¹

Līdz ar interneta izplatību pagājušā gadsimta beigās pētniekus un sabiedrību satrauc valodas dzīve un izdzīvošana digitālajā vidē, bieži tiek pieminēts otrais Gūtenberga efekts. 2012. gadā META-NET iniciatīva veica 30 Eiropas valodu izvērtēšanu digitālajā vidē. Pētījuma rezultāti apkopoti META-NET Balto grāmatu sērijā². Tā galvenais secinājums bija, ka starp 24 Eiropas Savienības (ES) oficiālajām valodām 21 valodas dzīve digitālajā vidē ir apdraudēta nepietiekamā valodas tehnoloģiju nodrošinājuma dēļ. 2018. gadā Eiropas Parlaments pieņēma rezolūciju par Eiropas valodu līdztiesību digitālajā laikmetā³. 2021. gadā uzsākts Eiropas Komisijas finansēts projekts ELE (*European Language Equality*), kura mērķis ir apzināt pašreizējo Eiropas valodu stāvokli digitālajā vidē un izstrādāt stratēģiju valodu līdztiesības nodrošināšanai 2030. gadā.

Šī ziņojuma mērķis ir sniegt ieskatu un analizēt pašreizējo latviešu valodas resursu un rīku situāciju digitālajā vidē. Tā kā latviešu valodas resursu un rīku pārskati tiek regulāri publicēti (Vasiļjevs et al., 2004; Skadiņa et al., 2010, 2016), tad šajā ziņojumā galvenokārt analizēti pēdējo piecu gadu sasniegumi.

¹ Tēzes izstrādātas Eiropas Reģionālās attīstības fonda projektā „Latvijas Universitāte un institūti Eiropas pētniecības telpā – ekselence, aktivitāte, mobilitāte, kapacitāte” (Nr. 1.1.1.5/18/l/016), valsts pētījumu programmas „Humanitāro zinātņu digitālie resursi” projektā „Humanitāro zinātņu digitālie resursi: integrācija un attīstība” (Nr. VPP-IZM-DH-2020/1-0001), Eiropas Savienības projektā „Eiropas valodu līdztiesība (ELE)” (European Language Equality, Nr. LC-01641480 – 101018166) un Apvārsnis 2020 projektā „Eiropas valodu tīkls (ELG)” (European Language Grid, Nr. 825627).

² [META-NET balto grāmatu sērija – META Multilingual Europe Technology Alliance](#)

³ Pieņemtie teksti – Valodu līdztiesība digitālajā laikmetā – Otrdiena, 2018. gada 11. septembris (europa.eu)

Valodu tehnoloģiju jomā šajā laikā notikusi paradigmas maiņa, par dominējošo kļūstot neironu tīklu (NT) tehnoloģijai. NT tehnoloģija nemitīgi pilnveidojas, un jau tagad tā ļāvusī izstrādāt būtiski labākus risinājumus mašīntulkošanas un runas tehnoloģiju jomā. Piem., latviešu valodas runas atpazīšanas tehnoloģijas var atpazīt apmēram 80 % no ierunātā, ja audioieraksta kvalitāte ir pietiekami laba, un sasniedz pat 94 % precizitāti specializētos lietojumos. Latvijā jauns un strauji augošs pētījumu virziens ir cilvēka-datora komunikācija, kura praktiskais rezultāts ir virtuālie sarunu biedri valsts pārvaldē un uzņēmumos. Samērā jauns pētījumu virziens ir dabiskās valodas sapratne un tekstrade. Savukārt darbplūsmas un servisi valodas datu apstrādei sekmējuši valodas tehnoloģiju lietojumu digitālajās humanitārajās zinātnēs.

Pēdējā piecgadē ne tikai radītas inovatīvas valodu tehnoloģijas, bet arī būtiski palielinājusies digitālo valodas resursu daudzveidība un apjoms. Tiešsaistē pieejami apjomīgi (vairumā gadījumu morfoloģiski marķēti) rakstītās un runātās valodas korpusi, izveidots sintaktiski un semantiski marķēts latviešu valodas tekstu korpuss. Latviešu valodas resursi un rīki tiek iekļauti Eiropas pētniecības infrastruktūras CLARIN un ELG projekta repozitorijos.

Šajās tēzēs ieskicētie pētījumi un sasniegtie rezultāti valodu tehnoloģiju jomā ļauj secināt, ka latviešu valoda sekmīgi attīstās digitālajā vidē. Tomēr vēl arvien digitālajā vidē pastāv būtiska plaisa starp plaši lietotām valodām un „mazajām” valodām, t. sk. latviešu valodu. Piem., daudzas ikdienas tehnoloģijas (piem., virtuālie asistenti telefonos, balss tulkošana) latviešu valodā nav pieejamas; arī CLARIN VLO⁴ reģistrēti 147629 valodas resursi un rīki angļu valodā, 108877 flāmu valodā, 60170 vācu valodā, bet tikai 1930 latviešu valodā.

Atsauces

- Skadiņa, I., Auziņa, I., Deksnē, D., Skadiņš, R., Vasiljevs, A., Gaiļūna, M., & Portnaja, I. (2016). Filling the Gaps in Latvian BLARK: Case of the Latvian IT Competence Centre. *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*, 289. IOS Press, 3–11.
- Skadiņa, I., Auziņa, I., Grūzītis, N., Levāne-Petrova, K., Nešpore, G., Skadiņš, R., & Vasiljevs, A. (2010). Language Resources and Technology for the Humanities in Latvia (2004–2010). *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*, 219. IOS Press, 15–22.
- Vasiljevs, A., Ķikāne, J., & Skadiņš, R. (2004). Development of HLT for Baltic languages in widely used applications. *Proceedings of the First Baltic Conference Human Language Technologies – the Baltic Perspective*. Riga, Latvia.

⁴ <https://vlo.clarin.eu>

ANNA STAFECKA

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts
anna.stafecka@inbox.lv

Par dažām iespējamām Baltijas somu valodu pēdām latviešu valodas izlokšņu fonētikā un morfoloģijā¹

Baltijas somu valodu ietekme līdz mūsdienām visvairāk saglabājusies latviešu valodas lībiskajā dialektā, taču tam līdzīgas valodas parādības sastopamas arī citos latviešu valodas dialektos.

Gan Kurzemes, gan Vidzemes lībisko izlokšņu raksturīgākās pazīmes, to fonētiku un morfoloģiju detalizēti aprakstījusi Marta Rudzīte, raksturojot lībisko izlokšņu vokālismu un konsonantismu, īpašu uzmanību pievēršot garumu saīsinājumiem, piedēkļu zilbju pārveidojumiem, kā arī salikteņu veidošanai un deklinācijas un konjugācijas specifikai (Rudzīte, 1964, 149–255). Par Baltijas somu, jo īpaši lībiešu valodas ietekmi uzlūkojamās vairākas fonētiskās pārmaiņas, piem., pirmās zilbes uzsvars, *au* > *ou* (*saule* > *soul*), ko Jānis Endzelīns gan uzskata par hipotētisku, jo ne vienmēr var noteikt, vai tā ir sveša ietekme, vai radusies patstāvīgi (Endzelīns, 1970, 8), tāpat kā šaurā *ē* > *ei*, piem., *pēc* > *peic* (Endzelīns, 1951, 138), garo patskaņu un divskaņu *ie* un *uo* pārveidojumi piedēkļu un gala zilbēs (tostarp locījumu galotnēs), gala zilbju īso patskaņu zudums. Kā raksturīgākās lībiskā dialekta morfoloģiskās pazīmes minamas, piem., sieviešu dzimtes zudums, 3. personas vispārinājums konjugācijā.

Baltijas jūras somu valodu pēdas latviešu valodas izloksnēs saskatāmas arī citviet Latvijā. J. Endzelīns lībiskajām izloksnēm raksturīgo gala zilbju patskaņu saīsinājumu infinitīvos min arī sēliskajās izloksnēs Cesvainē, Patkulē, Lazdonā, Praulienā, Pļaviņās, Sarkanos un citās augšzemnieku izloksnēs (Alūksnē, Lejasciemā u. c.) taču visvairāk piedēkļu garums tiek saīsināts Skrīveros, Daudzēsē un Secē, kur senāk, iespējams, dzīvojuši lībieši (Endzelīns, 1951, 69–70). „Latviešu valodas dialektu atlanta” publicētās „Fonētikas” (LVDA, 2013) un topošās „Morfoloģijas” sējumu kartes, izlokšņu materiāli un citi jaunāki pētījumi

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

šīs valodas īpatnības apstiprina. Kartografētais un analizēto latviešu valodas izlokšņu materiāls ļauj izdalīt vairākus šādus areālus fonētikā un morfoloģijā – latviešu valodas lībiskais dialekts, dažas sēliskās izloksnes Daugavas labajā (Aizkraukle, Skrīveri, Pļaviņas u. c.) un kreisajā krastā (Daudzese, Sece u. c.), kā arī atsevišķas izloksnes Latvijas ziemeļaustrumos ap Alūksni, Gulbeni (Ilzene, Lejasciems, Kalncempji u. c.) jeb bijusī leivu teritorija un dažas izloksnes Zemgalē ap Bausku, Vecsauli, kur ir bijuši noņemti t. s. *krieviņi*. Vismazāk valodas liecību ir par Latgales austrumos dzīvojušajiem Ludzas igauņiem jeb *lutsi*, kur konstatēta tikai to ietekme uz apkārtējo izlokšņu intonāciju sistēmu un vietvārdiem (Brej-dak, 1970/2007, 252–257).

Atsauces un avoti

- Brej-dak, A. (2007). Vlijanie pribaltijsko-finskih jazykov na latgal'skie govory Ludzenskogo rajona Latvijskoj SSR. (Pirmizdevums: 1970). In A. Breidaks, *Darbu izlase* (2. sēj.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 252–257.
- Endzelīns, J. (1951). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Endzelīns, J. (1970). Par latviešu un lībiešu valodas savstarpējo ietekmi. *Baltistica*, 6(1), 7–10.
- Latviešu valodas dialektu atlants. Fonētika*. (2013). Izstrādājis un publicēšanai sagatavojis A. Sarkanis. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Rudzīte, M. (1964). *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

MONIKA STANKIENĖ

Vilniaus universitetas
monika.triausyte@knf.vu.lt

Vietinio Naujosios Akmenės kalbinio varianto nominacija: vertės atspindžiai

Įvairūs kalbos vidiniai ir ekstralingvistiniai veiksniai lemia kalbinių variantų kaitą, dėl to tarmės ir standartinės kalbos kontinuume vyksta konvergencijos procesai, formuojasi nauji dialektai (tarpiniai variantai) (Auer, 2005; Auer & Hinskens, 1996). Jie paprastiesiems kalbos bendruomenės nariams tampa nauja kalbine tikrove ir kartu nauju kalbinių nuostatų objektu.

Kalbos nominacija nėra neutrali, nes „egzistuoja dialektiniame santykiyje su socialiniu pažinimu ir socialiniu elgesiu“ (Smitherman, 1991, 117; cit. iš Léglise & Migge, 2006, 313). Net ir esant tam tikrai objektyviai galimai apibrėžti kalbinei tikrovei, žvelgiant iš *emic* (žr. Cramer, 2018) perspektyvos, skirtingos kalbinio varianto nominacijos gali atskleisti, kokias kalbines ir sociokultūrinės vertes įgyja arba, iš kitos pusės, kokios vertės yra priskiriamos kalbiniam variantui. Šio pranešimo tikslas – išanalizuoti vietinio tarminio varianto nominacijas ir kokias kalbines ir sociokultūrinės vertes, santykiyje su tradicine tarme ir standartinė kalba, įgyja nuo tradicinės žemaičių tarmės nutolęs Naujosios Akmenės kalbinis variantas (žr. Murinienė, 2018). Žemaičių tarmė ne tik keičiasi, siaurėja žemaičių tarmės plotai, o Naujoji Akmenė yra vienas iš šiuos kalbinius pokyčius atspindinčių atvejų. Tyrimai rodo, kad paribio žemaičiai vietinį kalbinį variantą apibūdina kaip mažiau tarmiškai žymėtą, o tuos žymenis perkelia tiek į kalbinio varianto nominacijas, deskriptorius, tiek į mentalinius žemėlapius. Pranešime analizuojama sociolingvistikos ir perceptyviosios dialektologijos metodika paremto tyrimo, atlikto Naujojoje Akmenėje, paribio Žemaitijoje, medžiaga.

Literatūra

Auer, P. (2005). Europe's sociolinguistic unity, or: a typology of European dialect/standard constellation. In N. Delbecque, J. van der Auwera, & D. Geeraerts (Eds.),

Perspectives on Variation: Sociolinguistic, Historical, Comparative. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 8–42.

- Auer, P., & Hinskens, F. (1996). The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica*, 10, 1–30.
- Cramer, J. (2018). The Emic and the Etic in Perceptual Dialectology. In B. Evans, E. Benson, & J. Stanford (Eds.), *Language Regard: Methods, Variation and Change*. Stanford, Cambridge: Cambridge University Press, 62–79.
- Léglise, I., & Migge, B. (2006). Language-Naming Practices, Ideologies, and Linguistic Practices: Toward a Comprehensive Description of Language Varieties. *Language in Society*, 35(3), 313–339.
- Murinienė, L. (2018). *Akmenės apylinkių tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 9–58.

INGA STRUNGYTĖ-LIUGIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

inga.strungyte@lki.lt

Mikelis Šapalas – surinkimininkų raštijos kūrėjas

Šiame pranešime kalbama apie Prūsijos Lietuvos raštijos veikėją, Lankupių mokytoją Mikelį Šapalą (1827–1884) ir jo sudarytą giesmių rinkinį „Naujos nobažnos Giesmes. Dievo Karalystę mylintems Lietuwininkams ant Pafinaudojimo išdūtos“ (Klaipėda, 1860). Pranešime siekiama atskleisti giesmių repertuarą, pasvarstyti, kokie buvo giesmių atrankos motyvai, kiek įtakos turėjo protestantų rengiamų misijų veikla, literatūrinės tendencijos, kaip darbai koreliuoja su viešais Šapalo pasisakymais spaudoje.

Šapalas reiškėsi kaip visuomenininkas, aktyviai bendradarbiavo laikraščiuose „Keleivyje iš Karaliaučiaus“, „Tilžės keleivyje“, „Tiesos prieteliuje“, pasisakė švietimo, socialiniais, religinio gyvenimo klausimais. Rinkinio giesmių repertuaras (autorių ir jų kūrinių atranka) rodo, kad Šapalas jautė to meto krikščioniškos visuomenės kasdienio gyvenimo pulsą. Jo dėmesys misijų literatūrai (himnodijai, vėliau – ir Azijos kraštų aprašymams), socialiniams veiksniams (girtuoklystei) atspindėjo to meto aktualias temas, visuomenės viešojo gyvenimo problemas, kuriomis alsavo tiek to meto periodinė Prūsijos Lietuvos spauda, tiek religiniai neoficialieji spaudiniai. Tą iliustruoja kad ir Gustavo Friedricho Ludwigo Knako (1806–1878), vieno ryškiausio Gossnerio misijų draugijos patikėtinio, giesmių vertimai į lietuvių kalbą ar socialiniu turiniu išsiskiriantis, blaivybę skatinantis kūrinys, „Ne gerk ji!“. Tekstai publikuoti jo parengtame rinkinyje „Naujos nobažnos Giesmes“.

Šapalo giesmės įėjo į surinkimininkų repertuarą. Nustatyta, kad jo vertimai iš vokiečių kalbos ir originalūs kūriniai (tiesa, paskelbti anonimiškai) pateko į pagrindinį surinkimininkų giesmyną „Wifokios naujos Giefmes arba Ewangeliški Pfalmai“. Paskutinėje 1920 m. Šilutės laidoje publikuoti 7 kūriniai, sietini su aptariamu giesmių rinkiniu.

BONIFACAS STUNDŽIA

Vilniaus universitetas
bonifacas.stundzia@flf.vu.lt

Vardažodžių dūryba lietuvių kalbos vakarų arealo tarmėse

Lietuvių kalbos tarmių vakarų arealui priskiriami žemaičiai, Rytų Prūsijos vakarų aukštaičiai bei jų tęsinys – Klaipėdos krašto aukštaičiai ir vakarų aukštaičiai kauniškiai. Vardažodžių dūryba šio arealo tarmėse, išskyrus pagal žodynų duomenis ištirtus Prūsijos vakarų aukštaičius (žr. Stundžia & Jarmalavičius, 2019), analizuojama remiantis publikuotais bei rankraščiniais šifruotais tekstais ir audioįrašais (žr. šaltinių sąrašą). Pranešimo tikslas – aptarti dūrinių sintaksinius-semantinius modelius ir jų produktyvumą platesniame lietuvių kalbos tarmių bei baltų kalbų kontekste, taip pat pristatyti preliminarią dūrinių kilmės analizę.

Dūryba, palyginti su vedyba, yra retas reiškinys visame vakariniame tarmių areale, kaip turbūt ir kitose tarmėse. Tirtuose šaltiniuose rasti 522 skirtingi dūriniai. Dūrinių retumu ypač išsiskiria tirkšliškių, žemaičių dzūkų ir Skuodo zonos patarmės.

Visame plote kaip ir baltų bei kai kuriose kitose ide. kalbose produktyviausi, tik nevienodu mastu, yra determinatyviniai sudurtiniai daiktavardžiai (ypač jų N+N struktūrinis modelis), skirtingose tarmėse sudarantys nuo pusės ar kiek daugiau iki beveik dviejų trečdalių visų dūrinių. Posesyvinių ir veiksmažodžio valdomųjų dūrinių produktyvumas tarmėse taip pat įvairuoja. Dūrinių sintaksinių-semantinių klasių produktyvumo nevienodumą bent iš dalies sąlygojo tekstų tematika, užrašymo pobūdis, informantų išsilavinimas ir galbūt užrašytojų užduodami klausimai. Daugumos dūrinių dėmenimis eina indigenūs žodžiai. Dūriniai su bent vienu skolintu dėmeniu sudaro mažą ištirtų žodžių dalį, bet šiuo atžvilgiu yra esminių skirtumų tarp kompozitų klasių. Indigeniškiausi yra posesyviniai ir veiksmažodžio valdomieji dūriniai, tarp kurių palyginti nedaug kalkių, tuo tarpu determinatyvinių sudurtinių daiktavardžių klasėje ir skolintų dėmenų, ir kalkių santykinis svoris yra žymus. Ryšį tarp materialaus ir struktūrinio skolinimosi parodė ir Mažosios Lietuvos dūrinių tyrimas (žr. Stundžia & Jarmalavičius, 2019).

Dūrinių, kurie būdingi tiriamajam arealui, nėra daug. Didžiąją jų dalį pažįsta įvairios tarmės, neretai žodžius perėmusios iš viešosios rašytinės ar sakytinės, ypač sovietinio laikotarpio vartosenos. Tokį tiriamosios leksikos arealinį ir kilminį margumą daugiausia lėmė dalies informantų apsiskaitymas, ne vienos kalbos mokėjimas.

Literatūra ir šaltiniai

- Babickienė, Z., Jasiūnaitė, B., Pečeliūnaitė, A., & Bagužytė, R. (2007). *Centrinė šiaurės žemaičių kretingiškių tarmė*. Vilnius: Baltos lankos.
- Bakšienė, R., & Vaišnienė, D. (2014). *Klaipėdos krašto aukštaičiai: tekstai ir kontekstai*. Vilnius: LKI.
- Girdenis, A. (1990–1993). *Tarmių tekstai*. T. 30. *Pietiniai vakarų aukštaičiai*. Transkribuotų tekstų rinkinys. 3 knygos. Rankraštis, Vilnius (saugoma VU bibliotekos Rankraščių skyriuje).
- Girdenis, A. (1996). *Taip šneka tirkšliškiai*. Vilnius: MEL.
- Girdenis, A. (2008). *Žemaičių dzūkai*. Vilnius: MELI.
- Girdenis, A. (2012). *Šiaurės žemaičių Skuodo zona*. Vilnius: VU leidykla.
- Klaipėdos krašto aukštaičių tarmės audioįrašai*, saugomi LKI Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus Tarmių archyve.
- Stundžia, B., & Jarmalavičius, D. (2019). *Daiktavardžių dūryba vokiškuose XVII–XVIII a. baltų kalbų žodynuose*. Vilnius: VU leidykla.

GIEDRIUS SUBAČIUS

Illinojaus universitetas Čikagoje, Lietuvos istorijos institutas
subacius@uic.edu

Simono Daukanto (1793–1864) ortografijos istorija ir teorija

Simonas Daukantas (1793–1864) lietuviškus tekstus rašė apie 40 metų labai įvairia ortografija: nuolat išradinėjama ir modifikuojama.

Ortografijos istorija yra istorinės sociolingvistikos sritis. Iki susiformuojant standartinėms kalboms ortografijos paprastai būna variantiškos. Pagal socialinius kintamuosius ortografiniai variantai būna: *diachroniniai* (skirtingo laiko; didžiama Daukanto variantų), *diafaziniai* (to paties autoriaus skirtingo kūrybos etapo; irgi didžiama Daukanto variantų), *diatopiniai* (skirtingų vietų, tarmių; pvz., Daukanto instr. m. pl. <-as, -es> žemaitiška galūnė ir <-ajs, -ejs> aukštaitiška), *diastatiniai* (skiriami skirtingiems visuomenės sluoksniams; kartais žemaičiams Daukantas rašė dat. sg. m. galūnę <-ou>, o visiems lietuviams – <-ui, -uj>). Greta visų šių prasminga skirti ir *diaprecizinius* Daukanto rašybos variantus (rašmenys, nevienodai tiksliai atspindintys garsus; pvz., grafema <i> Daukanto tekstuose reiškė platesnį [i], [iː], [e] garsų diapazoną, o <î, î> – tik žemaitišką [e]). Galima kalbėti apie *estetinius* rašmenų pasirinkimo motyvus (vieni rašmenys autoriui gražesni už kitus; pvz., Daukanto ilgų nuleistinių ir iškeltinių derinimas greta einančių digrafų su ilgomis nuleistinėmis : <lij-, tij-, pij->; <î> → <ĩ>; <J->, bet ne <I->).

Nuo dvasinės būsenos, dvasinės „harmonijos“ ar nerimo gali priklausyti ortografijos stabilumas ar varijavimas. Po 1831 m. rašydamas „Istoriją žemaitišką“ ir dirbdamas Rygos generalgubernatūroje (1831 m. sukilimą Lietuvoje malšinusioje įstaigoje) Daukantas rašė ypač variantiška rašyba.

Ortografinių formų pasirinkimą gali sąmoningai ar nesąmoningai lemti žinojimas apie rašomo teksto *išliekamumą*: ar tekstas skirtas ilgai gyvuoti, ar jam lemta netrukus pražūti (išliekamumas/efemeriškumas) (pvz., juodraščiai gali būti rašomi atsainiau nei švarraščiai, klaidų registravimas „Apsirikimuose“ gali visai neatkartoti pačių klaidų ortografijos).

Standartinėje ortografijoje vertybe laikomas kamufliažas – rašyti taip, kaip kiti, slėpti savo individualumą. Daukantas kūrė visiškai naują ortografiją, jos diakritikų gausa buvo išskirtinė, ir šiandien labai lengva atpažinti jo tekstus vien iš specifinės ortografijos. Tokia rašyba turėjo simbolinį krūvį: ypatinga ortografija ypatingai kalbai, kalbos išskirtinumas turėjo reikšti, kad ta kalba yra pirminė, savarankiška, ne mišinys ar pereinamoji grandis tarp kitų savarankiškų kalbų. Išskirtinė ortografija – savarankiškos kalbos žymuo, jos identitetas, tiesiog vėliava.

DALIA SVIDERSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
dalia.sviderskiene@lki.lt

Kaukāzas lietuvių vietovardžiuose: pažinimas ir žinojimas

Pranešime pristatomi tarpukario Lietuvos žemės vardyno anketose ir praėjusio amžiaus šeštajame–devintajame dešimtmečiais iš gyvosios kalbos užfiksuoti, Lietuvių kalbos instituto Vardyno archyvo pagrindinėje kartotekoje saugomi geogeninių ir antropogeninių semantinių grupių reprezentantai su leksiniu motyvatoriumi (LM) *Kaukāzas* bei gyvojoje kalboje atsiradusiu jo variantu *Kapkāzas*. Vietovardžiai analizuojami onomasiologiniu kognityviniu aspektu, atsižvelgiant į šių onimų semantines-funkcines ypatybes, paplitimą, toponiminį ir kultūrinį kontekstą. Ypatingas dėmesys skiriamas fiksuotiems kalbinės sąmonės turinio duomenims, padedantiems atskleisti, kaip vietovardžių semantika suprantama vartosenoje. Išaiškinti įvardijamų objektų požymiai atskleidžia ne tik *vardų kūrėjo* Kaukazo orografinės schemos dalių (pa)žinojimą. Nustatyta, kad pagal žinomo kalnyno vardo analogiją ar tam tikrus motyvacijos tipus sukuriama nauji vietovardžiai: **Kaukāzas** ar. Srv; dr. Jnš; k. Krm; pv. Tršk; s. (sala Širvintos upėje) Glv; sml. (smėlynas) Pn; šl. (šlaitas) Pnv; up. (Nevėžio) krnt. Kdn; **Kaukāzas** (|| *Stařkio lizdas*) b. (bala) Aln; **Kaukazėlis** kln. Dbk, Ob; kalnelis Tj; **Kaukaziukas** kalnelis Ar; **Kaukāzija** l. dalis Tv (smiltynė, blogai viskas augo); **Kaukāzinė** vt. Ktk (kalvota vieta); **Kaukāzkalnis** kln. Ar, Brč; **Kaukāziniai rėžiai** rž. Tj (lie. *rėžis* 'žemės, miško ruožas; į vienkiemius neišskirstyto kaimo valstiečiui priklausantis ilgas siauras žemės sklypas' LKŽe); **Kaukāžiškas kálnas** kln. Vvs; **Kaukāzo kálnas** kln., krm., mš. Ktk ir kt.). Kai kurie aptarsimi toponimijos vienetai iš natūraliosios nominacijos srities, veikiami ekstralingvistinių veiksnių, iš dalies deonimizuojasi: tai paliudija tipiškos įvardijimo situacijos, besirandanti apibendrinanti semantika, panašu, ir daugiskaitos forma (plg. *Kapkāzai* kalneliai Gdl, Zp; *Kaukāzai* ar. Alksd; *Kaukazai* l. Deg ir kt.).

Literatūra

- Blinova, O. (2007). *Motivologija i eë aspekty*. Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo universiteta.
- Gudavičius, A. (2007). *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Judžentis, A. (sud.). (2009). *Kalba ir žmonės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Selivanova, E. (2011). Nominacija i kognicija: novaja tipologija motivacii jazykovyh edinic. *Kognicija, komunikacija, diskurs*, 3, 64–85.
- Tarvydas, S. (1958). *Lietuvos vietovardžiai*. Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Trask, R. L. (1999). *Key Concepts in Language and Linguistics*. London, New York: Routledge.
- Vanagas, A. (1988). Perkeltiniai vietovardžiai Lietuvoje. *Mokslas ir gyvenimas*, 5, 14–17.

VILMA ŠAUDIŅA

Daugavpils Universitāte

vilma.saudina@du.lv

Mainīgais pierobežas sēlisko izlokšņu lituānismu lietojumā

Aizguvumu lietošana izlokšņu leksikas sistēmā ir pakļauta dažādām pārmaiņām, ko nosaka ne tikai lingvistiskie, bet arī ekstralingvistiskie faktori. Referāta mērķis ir apzināt sēlisko izlokšņu lituānismu lietojumu mūsdienās un salīdzināt to ar iepriekšējos gadsimtos fiksēto lituānismu lietojumu.

Kā liecina materiālu vākums lauka pētījumos, valodnieku un citu jomu pētnieku iegūtie rezultāti, mūsdienu pierobežas sēliskajās izloksnēs vērojama stipra latviešu literārās valodas ietekme un līdz ar to arī izlokšņu savstarpēja nivelēšanās (kas gan aizsākusies jau krietni agrāk, nevis 21. gs.). Analizējamais materiāls rāda, ka arī lituānismu lietojums ir sarucis. Pirmkārt, to ir veicinājusi latviešu un lietuviešu divvalodības intensitātes mazināšanās pierobežā, un otrkārt, senu reāliju un līdz ar to apzīmējumu zudums, starp tiem arī aizguvumi no lietuviešu valodas, t. sk. arī lietuviešu izloksnēm.

No lituānismu tematiskajām grupām visplašākā ir personu un to raksturojošo nosaukumu grupa, kā arī ar saimniecību, t. sk. mājsaimniecību, saistītu nosaukumu grupa. Runājot par mainīgo un arī stabilo mūsdienās, jāatzīst, ka personu nosaukumi un personu raksturojošie apzīmējumi ir tie, kas lielā mērā saglabājušies, lietojuma ziņā dažkārt gan vairs tikai kā pasīvā leksika. Tomēr jānorāda tas, ka lietojumu lielā mērā ietekmē arī aizguvumu konotācija, kas piemīt šiem personu apzīmējumiem, turklāt lituānismi ekspresijas ziņā veido trīs grupas¹, kurās arī izpaužas mainīgais elements:

- 1) konotācija ir pārņemta no lietuviešu valodas, piem., *mermeklis* 'mute, seja' (nievīguma ekspresija);

¹ Plašāk sk. Šaudiņa, V. (2005). Lituānismu konotācijas iezīmes. *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemas*, 1. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 249–255.

- 2) konotācija ir saglabāta, bet sēliskajās izloksnēs tai ir mainījies konotācijas raksturs, piem., *ķirmīt* 'gulēt, zvilnēt' (lietuviešu valodā – nievīguma konotācija, latviešu izloksnēs – humoristiska nokrāsa);
- 3) konotācija aizguvumam radusies sēliskajās izloksnēs, piem., *vaļģīt* 'ēst' (humoristiska nokrāsa).

Līdzīgi ir arī ar nedaudzajām no lietuviešu valodas aizgūtajām interjekcijām. To saglabāšanos un lietošanu sēliskajās izloksnēs, domājams, ir ietekmējusi interjekcijām piemītošā konotācija, nevis ekstralingvistiskie faktori.

ONDŘEJ ŠEFČÍK

Masaryk University

sefcik@phil.muni.cz

Pedersen and Balticum. Did the *ruki*-rule operate in the Proto-Baltic?

Pedersen's law operates in Indo-Iranian and Balto-Slavic after triggers, represented by the shortcut *ruki*.

The problematic points are:

- i. the context of the rule;
- ii. the dialectal extension of the rule.

It was already Pedersen (1895) himself who first assumed that the rule affected even the Baltic continuum to the same extent in the whole area, though he was aware of discrepancies and a lack of regularity of the rule in Baltic (in fact, in Lith.). Similarly, Otrębski (1954, 32) considers the development to be done in all four contexts if *s was followed by *j*, but later partially undone after *i/u*. Rozwadowski (1961, 100–101) and Szemerényi (1957, 106–107) argue for all-contexts change, later re-archaized (a case of a partial regression), and they strongly argue for the universality of the *ruki*-rule in Baltic, not only Lithuanian, as later does Andersen (1968, 183–185), similarly Kortlandt (1980, 245) or Smoczyński (2001, 22).

Endzelin (1923, 110), Fraenkel (1950, 113–114) defended the thesis that Baltic/Lith. extension of the law was limited to the context of *r, k* only and that Lith. examples on the effectuation in context *i, u* have other etymologies. Pisani (1947) even restricts the law to the context of *r*; cf. Senn (1966, 82).

Karaliūnas (1966) produced the idea that the law affected Lith. *s only in unprod. words, while *s was unchanged in prod. contexts, but this is an example of an extension of synchronic productivity to diachronic development.

One of the most influential was Stang's 'dialectal solution'. Stang (1966, 99–100) assumes that the *ruki*-rule was not unexceptional and did not cover all possible incomes, i.e., it never happened in all positions as it was realized

in other languages affected by it (Indo-Ir., Slavic) and that the 'core' of the rule was the context of *r/k*, in the context of *i/u* original *s* was preserved, especially in the productive affixes, with the cases of *š* in this context being secondary. Stang does not even recognize *š* after *i/u* as being an outcome of a single phenomenon and that current state in Lith. is a result of a mixing of dialects. Kümmel (2007, 406) and Young (2017, 497) follow the Stang's ideas.

Our opinion is within the 'universalist approach':

i. Pedersen's Law was fully operational in Baltic, without any early dialectal differences, in all four *ruki*-contexts;

ii. the later appearance of *s* in *ruki*-contexts in Lith. is a result of two processes: either of a levelling due to morphological processes, or of a later depalatalization resulting from the same process which fully affected Latvian (and probably also Prussian);

iii. this depalatalization in Latvian (and partially in Lith.) has its parallel outside the Baltic area, in Middle Indo-Aryan, where OIA *ś, ṣ, s* (< IE **ḱ, ṣ, s*) merged, as in Latv. The depalatalization in Latv. and Pruss. is a secondary process, the depalatalization of the IE cluster *ḱt and *št is also known from Slavic.

References

- Andersen, H. (1968). IE *s after *i, u, r, k* in Baltic and Slavic. *Acta Linguistica*, 11, 171–190.
- Endzelin(s), J. (1923). *Lettische Grammatik*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung.
- Fraenkel, E. (1950). *Die baltischen Sprachen*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Karaliūnas, S. (1966). K voprosu ob i.-e. *s posle *i, u* v litovskom jazyke. *Baltistica*, 1(2), 113–126.
- Kortlandt, F. (1980). Albanian and Armenian. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 94(1–2), 243–251.
- Kümmel, M. J. (2007). *Konsonantenwandel: Bausteine zu einer Typologie des Lautwandels und ihre Konsequenzen für die vergleichende Rekonstruktion*. Wiesbaden: Reichert.
- Otrębski, J. (1954). Slavjano-baltiskoe jazykovoe jedinstvo. *Voprosy jazykoznanija*, 5, 27–42, 6, 28–46.
- Pedersen, H. (1896). Das indogermanische *s* im Slavischen. *Indogermanischen Forschungen*, 5, 33–87.
- Pisani, V. (1947). Balto e Slavo. In V. Pisani, *Linguistica generale e indeuropea, saggi e discorsi I*. Milano: Libreria editrice scientifico universitaria, 65–82.
- Rozwadowski, J. M. (1961). O pierwotnym stosunku wzajemnym języków bałtyckich i słowiańskich. In J. M. Rozwadowski, *Wybór pism II. Językoznawstwo indoeuropejskie*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 96–113.

- Senn, A. (1966). *Handbuch der litauischen Sprache I. Grammatik*. Heidelberg: Carl Winter.
- Smoczyński, W. (2001). *Język litewski w perspektywie porównawczej*. Kraków: Wydawnictwo uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Stang, C. S. (1966). *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Szemerényi, O. (1957). The Problem of Balto-Slav Unity. A Critical Survey. *Kratylos*, 2.2, 97–123.
- Young, S. (2017). Balto-Slavic. Baltic. In M. Kapović (Ed.), *The Indo-European Languages*. New York: Routledge, 497–518.

ŽYDRŪNAS ŠIDLAUSKAS

Lietuvių kalbos institutas
zydrunas.sidlauskas@lki.lt

Kauno marių dugno tarminio ploto rekonstrukcija

Pradėjus Kaūno hidroelektrinės statybą, iki 1959 m. iš Nemuno slėnio buvo iškeldinti keliasdešimties kaimų ir senojo Ruņšiškių miestelio gyventojai: šaltiniuose užlietų gyvenviečių skaičius įvairuoja nuo 35 iki 45 (Abromavičius, 2014, 38, 52; ir kt.). Užliejus teritoriją, suformuotas didžiausias dirbtinis vandens telkinys Lietuvoje – Kaūno marios.

Iki šiol tarminiu požiūriu aptariamasis plotas vertintas kaip gana vientisas: A. Salys (1930) jį priskyrė aukštaičiams viduriečiams, o Z. Zinkevičius ir A. Girde-nis (1966) – vakarų aukštaičiams kauniškiams, vadinamajam priedzūkio kampui.

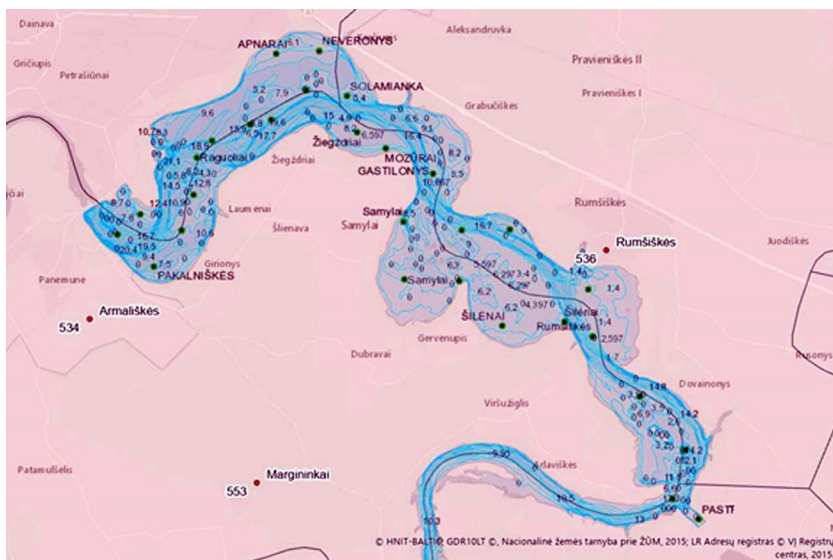
Atsižvelgiant į skirtingų laikotarpių administracinį teritorinį skirstymą galima prielaida, kad tarminiu požiūriu šis plotas nebuvo toks homogeniškas, nes „skirtingų vietų gyventojai mažai bendravo, todėl tarmių ribos ar tarminių reiškinių izoglosos dažnai sutampa su ilgą laiką buvusiomis politinėmis, administracinėmis, parapijų, įvairių valdų ribomis“ (Morkūnas, 2013, 508)

Pirmą kartą GIS priemonėmis Kaūno marių dugno gyvenvietės atkurtos pa-gal 1932 m. žemėlapij (Urbanavičius, 2018). Šiame pranešime jis papildytas ne tik tarpukario valsčių ribų žemėlapiu, bet ir dabartiniais Lietuvių kalbos atlaso (LKA) tarmių punktais (žr. pav.).

Tarpukario valsčių – Aukštėsios Panemūnės, Pažaislio, Ruņšiškių, Krúonio – ribos išilgai kirto dabartinį Kaūno marių plotą. Paveiksle žaliais taškais rodomas dalies gyvenviečių išsidėstymas prieš užliejimą, raudonais – dabartiniai Lietuvių kalbos atlaso (LKA) punktai. Čia pažymėta ir dalis vietovių (Šlienavà, Ruņšiškės, Grabūčiškės, Arlāviškės), į kurias iš Kaūno marių dugno buvo atkelti gyventojai.

2020 m. šiose vietovėse surinkta tarminė medžiaga rodo, kad vietinių gyventojų kalba tikrai nėra homogeniška. Taigi diachroninė kartografinė analizė taikant modernias geografinių informacinių sistemų priemones leidžia geriau suvokti ne tik istorinius, bet ir sociogeolingvistinius procesus, taip

pat ir bandyti rekonstruoti iki šiol išsamiai neištirtą Kauno marių dugno bei aplinkinių vietovių tarminį plotą.

Pav. Kauno marių užlietos gyvenvietės

Literatūra

- Abromavičius, S. (2014). *Sugrįžimas į nuskenkusį slėnį*. Kaunas: Naujasis lankas.
- Butkevičius, I. (1980). Kaimų ir sodybų savitumai. *Kauno marios*. Vilnius: Mokslas, 73–82.
- Morkūnas, K. (2013). Tarmė. *Visuotinė lietuvių enciklopedija* (t. 23). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 508.
- Urbanavičius, V. (2018). *Kauno marių dugno šimtmečio istorija*. <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=c55688a269934e1f95d90bee099467c5>

MINDAUGAS ŠINKŪNAS

Lietuvių kalbos institutas
mindaugas.sinkunas@lki.lt

Surastas antrasis „Knygos nobažnystės“ postilės pirmojo leidimo egzempliorius (1653)

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės evangelikų reformatų iniciatyva 1653 m. Kėdainiuose išspausdinta didelės apimties „Knyga nobažnystės“, kurią sudarė svarbiausios liturgijai, religinei praktikai ir mokymui reikalingos dalys: giesmynas, postilė, maldynas bei katekizmas. Ilgai manyta, jog Švedijoje saugomas konvoliutas yra vienintelis pirmojo leidimo egzempliorius.

Krokvos nacionalinio muziejaus Emeryko Hutten-Czapskio muziejaus bibliotekoje saugoma viena „Knygos nobažnystės“ dalis – postilė „Suma Evangelijų“. Ji iki šiol bibliografų buvo priskiriama kontrafakciniam leidimui, tačiau, atlikus lyginamąją analizę, neliko abejonių, jog tai antrasis šiuo metu žinomas pirmojo „Knygos nobažnystės“ leidimo postilės egzempliorius. Jis patvirtina ankstesnių tyrėjų spėjimą, jog leidinio dalys buvo platinamos atskirai, o buvusio savininko Marcijono Zabelos parašas liudija, jog lietuviškų knygų būta kilmingųjų evangelikų reformatų namų bibliotekose. Savininkų paliktos žymės ir popieriaus susidėvėjimas rodo, jog knyga prieš patekdamą į muziejų nors ir nedaug, bet buvo naudota liturgijai ar skaityta namuose.

Pasitelkus pusiau automatizuotas kompiuterines priemones buvo palyginti Uppsalos ir Krokvos egzemplioriai ir identifikuoti jų spaudos skirtumai. Negausūs reikšmingi teksto korektūriniai skirtumai egzemplioriuose leidžia rekonstruoti kai kuriuos knygos gamybos procesus Kėdainių spaustuvėje.

ILZE ŠTRAUSA

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

ilze.strausa@lu.lv

Daži vērojumi par jaunākajiem nekustamo īpašumu nosaukumiem Tērvetes novadā

Ielūkojoties Tērvetes novada domes pēdējo 10 gadu sēžu protokolos, redzams, ka visbiežāk sēdēs izskatīti dažādi jautājumi par nekustamajiem īpašumiem, tostarp nosaukumu piešķiršanu tiem. Šā referāta mērķis ir ielūkoties Tērvetes novada jaunāko nekustamo īpašumu nosaukumu veidošanas principos.

Šo gadu laikā darījumi ar nekustamajiem īpašumiem, kuru dēļ tiem jāpiešķir jauni nosaukumi, bijuši visos trīs Tērvetes novada pagastos (Augstkalnē, Bukaišos un Tērvetē).

Bieži atdalītā nekustamā īpašuma nosaukumam ir kāda lingvistiska saistība starp līdzšinējo nosaukumu un jauno nosaukumu, ko paredz arī Vietvārdu informācijas noteikumu 38.2.2. punkts, proti, „atdalīto nekustamā īpašuma daļu nosaukumus atvasina no sākotnējā nosaukuma”. Šo nosaukumu veidošanā un darināšanā pamanāmas vairākas tendences, piem., jaunais nosaukums var būt veidots no tā paša vārda saknes vai celma, pievienojot deminutīva sufiksu (*Silmaciši* < *Silmači*, *Pūcītes* < *Pūces*, *Klīģīši* < *Klīģi*) vai nomainot līdzšinējā nosaukuma sufiksu ar kādu citu (*Podiņi* < *Podnieki*); pievienojot kādu substantīvu vai adjektīvu kā raksturotājpazīmi un veidojot salikteņus (*Mežzemgāli* < *Zemgāli*, *Lielrozītes* < *Rozītes*, *Mazvijolītes* < *Vijolītes*) vai vārdkopas (*Kalna Mazāķi* < *Mazāķi*, *Jaunie Dzeguzēni* < *Dzeguzēni*); salikteņiem vai vārdkopām nomainot vienu komponentu (*Lielindrāni* < *Jaunindrāni*, *Jaunupītes* < *Jauntišas*), tā no salikteņiem veidojot arī vārdkopas (*Kalna Upšas* < *Jaunupšas*) u. tml.

Saistība starp nekustamo īpašumu nosaukumiem var būt ne tikai morfoloģiska (un fonētiska), kā tas bija redzams iepriekšējos piemēros, bet arī leksiski semantiska (*Gandri* un *Stārķēni*, *Tundras* un *Taigas*, *Cīrulīši* un *Dzilnas*, *Čiekuri* un *Skujas*, *Ziemeļi* un *Dienvīdi*, *Dižkrasti* un *Lielkrasti*). Nosaukumi darināti arī uz fonētisko līdzību pamata (*Graviņas* un *Griezes*), līdz ar to reizēm izmantota arī vārdu spēle (*Odiņi* un *Godiņi*).

Dažos gadījumos vērojams zināms paradokss, piem., ar deminutīva sufiksu darinātais nosaukums *Līcīši* ir nekustamajam īpašumam, kura platība ir lielāka (3,4 ha) nekā īpašumam *Līči* (2,5 ha), no kura tas atdalīts.

Vairākkārt nekustamo īpašumu nosaukumos nojaušama arī objekta kategoriālā piederība, piem., *Mežzemgaļi* (< *Zemgaļi*) vai *Jaunmīneiku Priežu mežs* (< *Jaunmīneikas*), kā noprotams, ir meži; arī sēžu protokolos minēts, ka tā ir zeme, uz kuras galvenā saimnieciskā darbība ir mežsaimniecība.

Tomēr ir arī gadījumi, kad starp līdzšinējo nosaukumu un jauno nosaukumu nav lingvistiskas saistības, piem., no *Jauntišām* atdalīti *Mežaiņi*, no *Audruvēm – Kārkli*, no *Tīsiņiem – Madaras*, taču jāņem vērā, ka saistība var būt arī ekstralingvistiska, tāpēc, līdzīgi kā pētot jebkuru onīmu, lietderīgi zināt arī nekustamo īpašumu nosaukumu semantisko motivāciju, kā arī dažādu papildinformāciju, kas sniedz ziņas un atbildi uz jautājumu, kāpēc bijusi tieši šāda nosaukuma izvēle (piem., no nekustamā īpašuma *Mežaiņi* atdalīta zemes vienība *Gulbji*, kuras nosaukuma pamatā ir īpašnieku uzvārds).

Jāatzīst, ka viens no toponīijas pētnieku mūsdienu uzdevumiem ir izsekot līdzī jaunākajām pārmaiņu tendencēm Latvijas vietvārdu sistēmā, kurā iekļaujas arī nekustamo īpašumu nosaukumi.

EVALDAS ŠVAGERIS

Vilniaus universitetas
evaldas.svageris@ff.vu.lt

Intonacijos įtaka akustinei priegaidžių raiškai: eksperimentinis latvių bendrinės kalbos tyrimas

Turbūt galima drąsiai teigti, kad didžioji dalis eksperimentinių baltų kalbų prozodijos tyrimų yra skirta priegaidžių temai. Nuo XX amžiaus pirmos pusės iki pat šių dienų šiuo prozodiniu elementu gyvai domisi tiek Pabaltijo, tiek užsienio lingvistai. Šalutinį tokios vienakryptės tyrimų raidos efektą atspindi mažesnis dėmesys kitiems supersegmentinio kalbos sluoksnio vienetams, – ypač frazės intonacijai. Nors pastarosios veiksnį eksperimentuose galima sumažinti metodinėmis priemonėmis, tačiau aiškesnis priegaidžių fonetinės prigimties suvokimas, suprantama, neįmanomas be akustinės prozodinių elementų sąveikos analizės. Jei, pavyzdžiui, laikomasi požiūrio, kad priegaidžių ir intonacijų akustinė raiška yra neatsiejama nuo pagrindinio tono, neišvengiamai susiduriama su iššūkiu paaiškinti, kaip fonetiškai suderinami skiriamieji jų požymiai.

Viena alternatyvų šiai probleminei sintezei paaiškinti galėtų būti prielaida, kad informacijos apie fonetinį objektą pobūdis priklauso nuo to, kokiais laiko intervalais jo savybės ir požymiai yra fiksuojami. Tokiu objektu sąlygiškai būtų galima laikyti priegaidės ir intonacijos sąveikos zoną – kirčiuoto skiemens tono kreivę. Jei nustatoma, kad varijavimas laiko atkarpomis, į kurias techniškai įmanoma suskaidyti kreivę, yra informatyvus šaltinis skirtingo turinio duomenims apie šio segmento iliustruojamą akustinės energijos sklaidą gauti, atsiranda selektyvaus tokio būdu nustatomų požymių priskyrimo skirtingiems prozodiniams elementams galimybė. Pagal pastarąjį principą didesniais laiko intervalais išmatuojamas tono kreivių charakteristikas reikėtų laikyti intonacijų prerogatyva, o mažais – priegaidžių.

Iš surinktų ir išanalizuotų empirinių duomenų (latvių bendrinės kalbos medžiagos) matyti, kad tiesioginį intonacijos poveikį priegaidėms stipriojoje frazės pozicijoje atspindi tono kontūrų suvienodinimas pagal bendrąją kintimo kryptį ir pobūdį. Tokie atvejai reguliarūs kai kurių klausiamųjų intonacijų

potipiuose. Intensyvios sąveikos sąlygomis priegaidėms lieka didesnė ar mažesnė galia pakreipti toną tiesiško (tęstinė priegaidė) arba eksponentinio, paraboliško (netęstinė priegaidė) kitimo link (fizikos terminais kalbant, – kažkuriuo laipsniu padidinti arba sumažinti džerko st/s^3 rodiklį) bei reguliuoti vidutinio tono staugumo ir viso garso trukmės santykį (akustinės energijos pokyčio proporciją laiko atžvilgiu). Kai intonacijos į tiriamuosius skiemenis įsitraukiama mažai, tono kontūrų išlyginimas nefiksuojamas, priegaidžių diferencialumo laipsnis ūgteli. Be to, kalbamųjų prozodinių elementų ryškumas frazėje akivaizdžiai priklauso nuo jų funkcinio krūvio. Jei kitais, intonacinę frazę sudarančiais, turinio elementais neišsprendžiamas leksinių vienetų identifikacijos ar opozicijos klausimas, į priegaides sukoncentruojama maksimaliai tiksli akustinė raiška. Tuo būtų galima paaiškinti ryškų ir pastovų jų skirtumą kontrastinio frazės kirčio pozicijoje. Šie faktai rodo, kad frazės intonacijos ir priegaidžių sąveika yra subtilus akustinis procesas, kuriame hierarchinis prozodinių elementų santykis, poveikio kryptis ir laipsnis nėra visais atvejais griežtai reglamentuoti.

AURELIJA TAMOŠIŪNAITĖ

Mainco Johaneso Gutenbergo universitetas
atamosiu@uni-mainz.de

Parašas ir jo kaita bažnytinėse knygose: istorinė sociolingvistinė Ylakių parapijos parašų analizė

Ivairaus žanro bažnytinės metrikų knygos yra bene vienas iš pagrindinių istorinės onomastikos, ypač asmenvardžių, tyrimo šaltinių. Vis dėlto per pastaruosius dešimtmečius paspartėjusi bažnytinių knygų skaitmenizacija, palengvinusi ne tik prieigą prie šių šaltinių, bet ir atvėrusi naujas analizės galimybes, leidžia į šiuos šaltinius pažvelgti naujai ir juose „atrasti“ iki šiol menčiau tyrinėtų kalbos reiškinių. Vienas iš tokių iki šiol, regis, mažiau kalbos istorikų ar istorikų sociolingvistų dėmesio sulaukusių tyrimo objektų yra *parašas*. Parašas, Harris teigimu (1995, 80), yra unikalus rašytinės kalbos tyrimo objektas. Unikalus, visų pirma, dėl savo daugiasluoksniškumo: tiek formos (grafinės ar negrafinės išvaizdos, sandaros), tiek indeksinės reikšmės (*nuorodos* į konkretų asmenį), tiek performatyvinės galios (pasirašymo kaip autentifikacijos ar identifikacijos *akto* ir *raštingumo akto*) atžvilgiu. Be to, parašas yra kultūriškai ir istoriškai kintantis fenomenas, glaudžiai susijęs su visuomenės raštingumo ir *tekstualizacijos* (Rutten & van der Wal, 2014, 169) raida. Vadinas, atidesnis (istorinis) žvilgsnis į parašą ir jo raidą gali suteikti naujų įžvalgų ne tik rašytinės kalbos, bet ir *raštingumo* ar *rašymo*, kaip socialinės veiklos, istorijai papildyti.

Šio pranešimo tikslas, traktuojant parašą kaip sociolingvistinį kintamąjį, išanalizuoti parašo (ir *pasirašymo*) formų raidą ir kaitą Ylakių Romos Katalikų parapijos bažnytinėse metrikų knygose. Empiriniai duomenys (iš viso 1718 parašų įrašų) rinkti iš trylikos (t. y. visų išlikusių ir suskaitmenintų) Ylakių RKB priešsantuokinės apklausos knygų, pildytų 1828–1920 metų laikotarpiu, ir dviejų 1922–1928 metais pildytų santuokos protokolų knygų. Pranešimo uždaviniai yra trejopi: pirmiausia aptarsiu, kokius pasirašymo būdus ir formas galima fiksuoti minėtose Ylakių RKB bažnytinėse knygose; antra, parodysiu, kaip šioje parapijoje šimto metų laikotarpiu (pa)kito pasirašymo būdai, parašo forma ir sandara; trečia, aptarsiu, kokie socialiniai veiksniai (pasirašiusiojo amžius,

lytis, socialinis statusas, istorinis laikotarpis) lėmė parašų varijavimą. Pranešimo metu didesnę dėmesį skirsiu alfabetiniams (ypač kiriliniams) parašams, siekdama parodyti, kaip istoriškai kitę pasirašymo būdai ir formos aiškiai orientuoja į diferencijuotas vyrų ir moterų raštingumo patirtis ir kaip, patvirtinant ankstesnių tyrimų įžvalgas (Tamošiūnaitė, 2013), kirilikos vartoseną XIX amžiaus pabaigoje–XX amžiaus pradžioje reikėtų kur kas labiau sieti su valstiečių vyrų nei su moterų rašymo įgūdžiais.

Literatūra

- Harris, R. (1995). *Signs of Writing*. London & New York: Routledge.
- Rutten, G., & van der Wal, M. J. (2014). *Letters as Loot: A Sociolinguistic Approach to Seventeenth- and Eighteenth-Century Dutch*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tamošiūnaitė, A. (2013). Ankstyvas lietuviškos kirilikos egodokumentuose liudytojas – Stanislovo Prakulevičiaus 1879 metų laiškas Godliausių šeimai. *Archivum Lithuanicum*, 15, 431–51.

DOVILĖ TAMULAITIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
doviletamulaitiene@gmail.com

Dėl lietuvių priesaginių hidronimų šakninio kirčiavimo

Toponimų, atskirų jų grupių kirčiavimas Lietuvos ir užsienio mokslinėje literatūroje mažai nagrinėtas, vos vienas kitas straipsnis skirtas tam tikros jų dalies kirčiavimo problematikai. Kiek dažniau aptariami praktiniai toponimų (ypač pavienių) kirčiavimo klausimai, tikrinių žodžių pavyzdžiais papildoma apeliatyvų kirčiavimo analizė.

Pranešimo autorė disertacijoje (Tamulaitienė, 2020) remdamasi morfonologinės akcentologijos principais nagrinėjo lietuvių priesaginių hidronimų kirčiavimą: nustatyti didelės dalies priesaginių hidronimų kirčiavimo dėsnin-gumai, aptartos pagrindinės jų kirčiavimą lėmusios priežastys.

Šiame pranešime atkreipiamas dėmesys į dalį disertacijoje nagrinėtos medžiagos, t. y. pastovų šaknies (pamatinio kamieno) kirtį turinčius (1-osios akcentinės paradigmos) priesaginius hidronimus. Aptariamas tokių hidronimų arealinis pasiskirstymas (tyrimas parodė, kad didesnė dalis kai kurių priesagų šakninio kirčiavimo hidronimų yra šiaurės ir vakarų Lietuvoje). Analizuojami šakninį hidronimų kirčiavimą lėmę veiksniai: ryšys su tos pačios priesagos vedinių (apeliatyvų, kitų hidronimų ar toponimų) kirčiavimu, priesagų akcentine verte, pamatinių žodžių baritoniniu (1-osios ir 2-osios akcentinės paradigmos) kirčiavimu, tarminio kirčiavimo ypatumais (kirčio atitraukimu, kirčiavimo pradiniame skiemenyje apibendrinimo tendencijomis ir kt.) ir kita.

Pranešime brėžiamos ir tolesnių hidronimų kirčiavimo tyrimų perspektyvos.

JANA TAPERTE

Latvijas Universitāte
jana.taperte@lu.lv

Latviešu standartvalodas plūdeņu uztvere prevokāliskā pozīcijā

Par plūdeņiem sauc līdzskaņu klasi, kurā ietilpst laterālie un rotiskie jeb *r* veida līdzskaņi. Latviešu standartvalodā ir trīs plūdeņu fonēmas – laterālie spraudzeņi /l/ un /ʎ/ un vibrants /r/.

Lai arī plūdeņu klasi veido artikulācijas ziņā ļoti atšķirīgi līdzskaņi (laterāļu izrunas laikā mēle, tuvojoties pasīvajam runas orgānam, pilnīgi noslēdz eju elpas plūsmai vokālā trakta vidū un gaiss plūst gar vienu vai abiem mēles sāniem, savukārt vibrantus raksturo aktīva runas orgāna noteiktu aerodinamisku apstākļu radītā vibrēšana pret pasīvu runas orgānu), tos vieno fonoloģiskās un fonotaktiskās īpašības (Walsh Dickey, 1997), kā arī to savstarpējā aizstājamība (Proctor, 2009, 4). Šī pētījuma mērķis ir noskaidrot, kādā veidā latviešu valodas runātāji nošķir dažādas kvalitātes plūdeņus, kādu lomu šo līdzskaņu uztverē spēlē līdzskaņa stablais posms un blakus esošā patskaņa formantu pārejas, kā arī vai līdzskaņa uztveri ietekmē blakus esoša patskaņa kvalitāte.

Referātā aplūkoti uztveres eksperimenta rezultāti. Pētījuma materiālu veido no dabiskās runas ierakstiem veidoti stimuli. Stimuli radīti, no divu informantu (viena vīriēša un vienas sievietes) CVC tipa (C ir plūdenis [l], [ʎ] vai [r], V ir patskanis [i], [a] vai [u]) zilbju ierakstiem izgriežot sākuma līdzskaņa un patskaņa fragmentus. Eksperiments sastāv no divām daļām: pirmajā respondentiem tiek piedāvāts noklausīties CV tipa zilbes, kuras sastāv no līdzskaņa stabilā posma un patskaņa stabilā posma bez formantu pārejām, savukārt otrajā – tikai patskaņa posmu, kurā iekļautas gan formantu pārejas, gan stablais posms.

Atsauces

- Proctor, M. I. (2009). *Gestural Characterization of a Phonological Class: The Liquids*. Yale University.
Walsh Dickey, L. (1997). *The Phonology of Liquids*. UMass Amherst: GSLA.

FELIX THIES

Humboldt-Universität zu Berlin
thiesfel@hu-berlin.de

Altlitauische Kurztexte als lexikographische und akzentologische Quellen

Zu den sogenannten altlitauischen Kurztexten, also solchen, die weniger als 1.000 litauische Wörter umfassen, gehören drei lexikographische Texte: Der erste ist ein Reiseführer, Kirchs *Europäischer Wandersmann* von 1681 (KiW). Die litauischen Belege in diesem Werk folgen teilweise einer deutschen Graphem-Phonem-Zuordnung, teilweise der zeitgenössischen litauischen Orthographie, so dass hier von einer Mischung mündlicher und schriftlicher Informationsquellen ausgegangen werden kann. Das Material ist jedoch wenig zuverlässig. Das zweite ist Mentzels *Index* von 1682 (Mel), ein botanisches Lexikon. Die Pflanzennamen sind zum überwiegenden Teil aus der verlorenen zweiten Auflage von Szyrwid's *Dictionarium* (SzD) zitiert, das Material ist jedoch durch zahlreiche Verschreibungen entstellt und bietet im Vergleich zur erhaltenen dritten Auflage von SzD wenig Mehrwert.

Anders das dritte Werk: Joh. Arnold von Brands *Reysen durch die Marck Brandenburg* [...] (BdR) ist ein Reisebericht, der 1702 postum publiziert wurde, aber vor 1691 verfasst worden sein muss und somit noch zu den Quellen des 17. Jh.s zählt. Das Werk ist der Fachwelt spätestens seit Biržiškas Bibliographie (Nr. 111) bekannt, hat in der lituanistischen Forschung bislang aber wenig Aufmerksamkeit erfahren. Der Bericht enthält unter anderem ein Vaterunser und ein litauisch-deutsches Wortverzeichnis. Das litauische Material hat Brand aller Wahrscheinlichkeit nach während seines Aufenthalts in Königsberg vom 4. September bis 7. Oktober 1673 (greg. Kalender) gesammelt. Brands Belege zeichnen sich im Vergleich mit den anderen beiden Werken durch große Zuverlässigkeit aus und deuten auf die Verwendung eines oder mehrerer Königsberger Wörterbücher hin. Im Gegensatz zu anderen Wortverzeichnissen dieser Zeit bietet BdR auch einige Vulgarismen, für die ggf. auch mit mündlichen Quellen gerechnet werden muss. Zudem ist eine Vielzahl der Belege mit

Diakritika geschrieben, die die Akzentstelle und möglicherweise auch die Intonation bezeichnen.

Im Vortrag sollen das Material aus Brands *Reysen* im Hinblick auf seinen Wert für die altlitauische Lexikographie sowie die Geschichte der Königsberger (handschriftlichen) Wörterbücher und die preußisch-litauische Akzentographie vorgestellt und insbesondere die nur in BdR oder erst deutlich später bezeugten Formen diskutiert werden.

Literatur

- Biržiška, V. (1924). *Lietuvių bibliografija 1. XVI–XVIII a.* Kaunas: Švietimo ministerija.
Brand, J. A. von (1702). *REYSEN / durch die Marck Brandenburg [...] heraus gegeben Durch Henrich=Christian von Hennin / [...]*. Wesel: Jacob von Wesel.

BIRUTĖ TRIŠKAITĖ

Lietuvių kalbos institutas
birute.triskaite@gmail.com

Jono Berento giesmyno antrasis leidimas (1735): kiekybinės ir kokybinės slinkty

1732 m. Karaliaučiuje pasirodęs Jono Berento (*Johann Behrendt*, 1667–1737) parengtas naujas oficialusis lietuviškas giesmynas „Iš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giesmū-Knygos“ užima svarbią vietą Prūsijos Lietuvos evangelikų liuteronų himnodijos istorijoje. Neseniai Čekijos Respublikos nacionalinėje bibliotekoje (ček. *Národní knihovna České republiky*) Prahoje rastas kol kas vienintelis žinomas antrojo leidimo (1735) egzempliorius (NK ČR: 33 K 139) liudija reikšmingus Berento giesmyno kiekybinės ir kokybinės raidos ypatumus. Nors antrasis leidimas pasirodė praėjus vos trejiems metams nuo pirmojo, tačiau jame jau būta nemažai naujovių, apimančių struktūrą, giesmių repertuarą, kalbos redagavimą. Pranešime siekiama atskleisti pagrindinius su giesmių repertuaru susijusius šio giesmyno antrojo leidimo pokyčius.

Vienas ryškiausių abiejų pirmųjų Berento giesmyno leidimų skirtumų yra gerokai išaugęs giesmių skaičius. Antrasis leidimas buvo papildytas 26 giesmėmis, o vienės giesmės atsisakyta, kitaip tariant, giesmyno apimtis nuo 335 giesmių išaugo iki 360. Teminės giesmių grupės ir jų pogrupiai liko tie patys – tiek pirmojo, tiek antrojo leidimo giesmės suskirstytos į 43 grupes. Antrojo leidimo priede publikuotos visos naujosios giesmės priklauso 15 teminių grupių, gausiau išversta mirties temai skirtų giesmių. Iš šešių Berento giesmyno leidimų labiau už antrąjį buvo papildytas tik ketvirtasis (1740).

Antrojo leidimo repertuaras plėstas septyniolikos vokiečių kūrėjų giesmėmis. Į šį leidimą įtrauktos ne tik populiarių XVIII a. autorių (pvz., Benjamino Schmolcko) giesmės, bet atsigręžta ir į žinomus XVI bei XVII a. kūrėjus (pvz., išversta Martino Mollerio, Simono Dacho, Pauliaus Gerhardto giesmių).

1735 m. leidimas liudija esmines permainas ir vertėjų gretose. Prie Jono Berento vadovauto giesmių vertėjų būrio prisijungė Fabijonas Ulrichas Glazeris (*Fabian Ulrich Glaser*, 1688–1747): antrajame leidime pirmą kartą paskelbta

18 jo giesmių. Be to, 1735 m. persiskirstė ir kiekybinis vertėjų indėlis į naujaji giesmių repertuarą: pirmajame leidime publikuotų giesmių skaičiumi pirmavusį Petrą Gotlybą Milkų (*Peter Gottlieb Mielcke*, 1696–1753) antrajame aplenkė vienas talentingiausių to meto vertėjų Adomas Frydrichas Šimelpenigis (*Adam Friedrich Schimmelpfennig*, 1699–1763).

ANTA TRUMPA

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

antat@latnet.lv

Daži reliģijas termini senajos latviešu tekstos un mūsdienās¹

Referāta uzmanības centrā ir reliģijas termins *apgrēcība* un atsevišķi citi šīs pašas saknes vārdi, piem., *apgrēcīt*, *apgrēcīnāt*, *apgrēcīnāties*, kas latviešu reliģiskajos tekstos (galvenokārt Bībeles tulkojumos) pazīstami jau kopš 16. gadsimta un attiecīgās Bībeles vietās nereti sastopami arī mūsdienu tulkojumos, tomēr ne vienmēr ir īsti labi saprotami. Situāciju sarežģī fakts, ka atsevišķi no šiem terminiem, kaut arī mūsdienu Bībelē ir samērā bieži lietoti (piem., vārds *apgrēcīnāt* latviešu Bībeles 1965. gada redakcijā minēts 22 reizes – lielākoties Jaunajā Derībā, bet arī divās Vecās Derības grāmatās), tomēr nav ietverti un līdz ar to arī nav skaidroti ne „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (MLVV), ne „Reliģisko terminu vārdnīcā” (Hiršs & Hirša, 2008), un tādējādi šo vārdu semantika, iespējams, ne vienmēr ir īsti skaidra arī Bībeles mūsdienu lasītājiem.

Lielākajai daļai šīs saknes vārdu 16. un 17. gadsimtā ir gan ar grēku, grēkošanu, gan ar pavināšanu, mudināšanu grēkot citus saistīta semantika (*apgrēcīnāt* ‘apgrēkoties, grēkot’ [16. gs.], *apgrēcīnāt* ‘mudināt kādu grēkot, būt par iemeslu tam, ka kāds grēko; apgrēkoties, grēkot’ [17. gs.], *apgrēcīt* ‘mudināt kādu grēkot, būt par iemeslu tam, ka kāds grēko’ [17. gs.]), taču atsevišķiem senajiem lietojumiem ir arī dusmu, sašutuma semantika, (*apgrēcība* ‘grēcīga darbība, nodarījums, pārkāpums, kas izraisa sašutumu, nosodījumu’ [16., 17. gs.], kas vislabāk atklājas stabilajā vārdu savienojumā *ņemt apgrēcību* ‘izjust sašutumu, dusmoties’).

Turpretī mūsdienu vārdnīcās šīs saknes vārdiem, ja vārds vispār tajās ietverts, šāda nozīme nav fiksēta, piem., vārds *apgrēcība* skaidrots kā ‘reliģisko priekšrakstu, morāles normu neievērošana; grēks’ (MLVV) un acīmredzot ar šādu nozīmi vārds lietots arī mūsdienu Bībeles tulkojumos. Varētu pieņemt,

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

ka vismaz daļai 16.–17. gadsimta lietojumu pamatā ir vācu valodas ietekme, jo atbilstošajam vācu valodas vārdam *das Ärgernis* (*apgrēcība* ‘das Ärgernis, die Sünde, der Fehler’ (ME I, 88), ir stablais vārdu savienojums *Ärgernis nehmen* ‘sašust’.

Tomēr interesanti, ka gan mūsdienu, gan agrāko gadsimtu lietuviešu Bībeles tulkojumu tekstos vietās, kur latviešu tulkojumos (gan 16., 17. gs., gan mūsdienās) ir vārds *apgrēcība*, ir lietoti tādi vārdi kā *papiktinimai* ‘sakaitināšana, sašutuma radīšana’, *piktinti* ‘radīt sašutumu’, *pasipiktinti* ‘sašust’ u. c. Referātā ir mēģināts noskaidrot, kas ir šādu viena teksta divu valodu tulkojumu semantikas atšķirību pamatā.

Atsauces

- Hiršs, I., & Hirša, S. (2008). *Reliģisko terminu vārdnīca*. Rīga: Kristīgās vadības koledža.
- ME – Mīlenbahs, K. (1923–1932). *Latviešu valodas vārdnīca* (I–IV). Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīga: Kultūras fonds.
- MLLV – *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. (2003–2019). Rīga: LU Latviešu valodas institūts. <https://tezaurs.lv/mlvv/>

EDMUNDAS TRUMPA

Latvijas universitetas
edmundas.trumpa@lu.lv

Pamąstymai apie atskirų lietuvių kalbos teritorinių variantų likimą įvairiais istorijos laikotarpiais

1. Lietuvių kalbos istorijoje galima suskaičiuoti bent penkias raštų kalbos atmainas, iš kurių XVI a. pab. – XVII a. vienu metu gyvavo net trys skirtingų patarnių bruožų turintys variantai: 1) Prūsijos kunigaikštystės raštų kalba, nuo XVII a. vid. nusistovėjusiomis normomis artima šiuolaikinei vakarų aukštaičių kauniškių patarme; 2) LDK „žemaičių“ kalba, sietina su vakarų aukštaičių šiauliškių patarme; 3) LDK „lietuvių“ kalba, kurios pagrindą sudarė rytų aukštaičių vilniškių šnektų ypatybės. Tuo metu lietuvių arealas abiejose valstybėse išgyveno trumpą, bet intensyvią aukso amžių, kuris baigėsi 1655 m. LDK okupacija, miestų griovimais, gyventojų žudynėmis ir maru. Abi Didžiojoje Lietuvoje gyvavę raštų kalbos variantai po šių įvykių taip ir neatsigavo, nyko lietuviška savimonė, pagreitį įgavo slavėjimo procesai. Galutinai nykstant šioms atmainoms XVIII a. pasirodė šiaurės žemaičių patarmės ypatybių turinti raštų kalba, kuri vyravo du trečdalius XIX a. Krintant Mažosios Lietuvos lietuvininkų savimonei, susiklostė taip, kad pirmoji iš penkių rašto kalbų yra to paties tarminio pagrindo, kaip ir paskutinioji – mūsų laikų bendrinė kalba. Tokiu būdu tarmių kultūrinis gyvybingumas lėmė tai, kad lietuvių kalba ir sunkiausiomis istorijos akimirkomis tarsi paukštis skrisdavo abiem sparnais.

2. Kodėl po XVII a. nunyko abu LDK raštų kalbos variantai? D. Kristalas, savo knygoje „Kalbos mirtis“ (*Language Death*) smulkiai išdėstęs įvairius kalbų praradimo aspektus, užsiminė, kad tam tikrais atvejais galima kalbėti ne apie „kalbos nužudymą“, o „kalbos savižudybę“, kai žmonės sąmoningai nusprendžia nebevertoti savo kalbos arba jos nebeperduoti savo vaikams (Crystal, 2005, 92–93). Pranešime pateikiamas lietuviško tapatumo staigaus nykimo atvejis Pelesos parapijos Leliušių kaime, kuris, gali būti, atspindi ir XVII–XX a. įvykius, panašiai besiklosčiusius daugybėje Vilniaus krašto kaimų, kuriuose lietuvių kalbą išstūmė baltarusių ar lenkų kalba. Matyt, kalbėtojui pasiekus tam tikrą geresnį

išsilavinimą ir socialinį statusą, įvykdavo etnis perdegimas, lietuvių kalbos, kuri nebeatliepdavo poreikių šiam statusui palaikyti, būdavo sąmoningai atsisakoma. Toks perdegimas būdavo neskausmingas ir net pageidautinas, mat iki XIX a. (ir net XX a.), kai palengva įsitvirtino nacionalinė savimonė, lietuvybė asocijavosi su žemesniu socialiniu sluoksniu, o valstybinio lietuviškumo samprata siejosi su pilietine priklausomybe Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei.

3. Paradoksalu ir neįtikėtina, bet, palyginus Lietuvos lenkų kalbos paplitimo žemėlapij su lietuvių kalbos tarmių žemėlapiu, aiškėja, kad tai yra tie patys arealai, kurie sudaro tarminį pagrindą XVI a. pab. – XVII a. vid. gyvavusioms dviem raštų kalboms – „žemaičių“ kalbai apie Kėdainius ir lietuvių kalbai aplink Vilnių. Į šią aplinkybę, berods, dar nebuvo atkreiptas deramas dėmesys. Ar galima daryti prielaidą, kad, pavyzdžiui, 1595 m. M. Daukšos katekizmo ar 1605 m. anoniminio J. Ledesmos katekizmo skaitytojai ar jų vaikai buvo tie pirmieji, perėję prie slavų kalbos? Visai įtikėtina, kad tipiškas linkęs į slavėjimą (tiksliau, sąmoningai nusprendęs atsisakyti gimtosios kalbos) lietuvis jau kelias kartas buvo geriau išsilavinęs nei kituose Lietuvos regionuose – mokėjo skaityti, kalbėjo bent dviem kalbomis, daugiau girdėjo apie įvykius už parapijos ribų, galbūt net buvo valstybės patriotas, jutęs bendrystę su kunigu ar turtingesniu kaimynu. Šią bendrystę ypač skatino sparčiai populiarėjanti ano meto *lingua franca* – lenkų kalba su lokalizuotais jos variantais. Iki pat atgimimo laikų ji buvo tarsi langas į platesnį pasaulį, siekiamybė būti vieningoje visuomenėje. Faktą, kad vienuose arealuose įsivyravo baltarusių kalbai artimesnis „lenkų kalbos“ variantas, kituose – tikroji lenkų kalba, galima paaiškinti tuo kad slavinimas vyko nevienodu metu.

XVI–XVII a. keliasdešimt metų lietuviškų knygų leidyba ir kita kultūrinė veikla bent jau parapijų lygmeniu Vilniaus ir Nevėžio pakrančių regionuose skatino lietuvių etninės visuomenės raidą, tačiau šis procesas nespėjo išeiti už regionų ribų ir buvo nutrauktas. Kai po XVII a. vid. karo katastrofos lietuviškų knygų leidyba sustojo, skaitančios lietuvių visuomenės dalies poreikius, matyt, sklandžiai perėmė ir ėmė tenkinti lenkiškų knygų leidyba. Būtent tada ir atsirado pagrindas spartiems slavėjimo procesams, o labiau išsilavinusių lietuviškai kalbančių žmonių arealas apie Vilnių ir Kėdainius ėmė keistis iš vidaus. Lietuvių kalbą išlaikė likusioji Lietuvos dalis su žemesniu raštingumo lygiu. Jei tokia įvykių interpretacija galėtų būti įrodyta, tektų konstatuoti, kad raštingumo augimas per trumpą LDK lietuviškos kultūros aukso amžių kiek vėliau netikėtai atsikusio prieš pačią lietuvių kalbą.

NIJOLĖ TUOMIENĖ

Geolingvistikos centras Lietuvių kalbos institutas

n.tuomiene@gmail.com

Kalbų kaita Pietryčių Lietuvos paribyje: neslaviškos dabartinės baltarusių tarmės ypatybės

1. Tyrimo objektas – Pietryčių Lietuvos paribio arealams būdingų dviejų kalbų – lietuvių ir baltarusių – ilgalaikio tarpusavio ryšio rezultatų analizė. Šių rezultatų ieškoma dabartinės baltarusių tarmės sistemoje. Siekiama išsiaiškinti neslaviškų šios tarmės ypatybių prigimtį.

2. Lietuvos paribio arealams būdingą daugiakalbiškumą ir daugiakultūriškumą suformavo sudėtingi etnolingvistiniai santykiai tolimoje praeityje. Tik XVII a. viduryje lenkų kalba ėmė stumti beveik keturis šimtmečius svarbiausias funkcijas LDK atlikusią senąją gudų kalbą, turėjusią ir tebeturinčią įvairių pavadinimų¹. Iki tol šią kalbą vartojo teismai, ja oficialiai buvo susirašinėjama didžiulėje LDK valstybėje, todėl ji plito ir darė didžiulį poveikį visoms LDK vartotoms kalboms.

3. Lietuviai baltarusėję lėtai ir nuosekliai. XIX a. į šiaurę nuo „senosios“ (XIV a.) etninės Lietuvos ribos nemažai gyventojų arba visiškai nemokėjo baltarusiškai, arba buvo dvikalbiai – kalbėjo ir lietuviškai, ir baltarusiškai. Lietuvių kalbos tarmių salų Baltarusijos teritorijoje yra išlikę ligi mūsų dienų. Šios salos tarytum labai stambiu punktyru apytikriai žymi išlikusias vadinamosios Tikrosios Lietuvos ribas.

4. Kalbiniu požiūriu dabartinė vietinė baltarusių kalba, vadinama *poprostu* „paprastoji kalba“ įprasta baltarusių tarmė. Baltarusių dialektologai priskiria ją pietvakarių tarmei (brus. *паўднёва-заходні дыялект*), Gardino-Baranovičių

¹ Darbe vartojamas oficialusis, lietuvių kalbotyroje tradicinis *baltarusių* šnekos pavadinimas *baltarusių*. Taip pat ir etnonimo reikšme. Lietuvių kalboje *baltarusių* seniau buvo priimta vadinti *gudais*. Šis terminas oficialiai vartotas net iki 1941 m. Tačiau baltarusių inteligentijos tarpe „gudų“ terminas suvokiamas labai neigiamai, kaip įžeidžiantis. Todėl *gudų* ir *Gudijos* terminai tarp lietuvių išliko tik kai kurių publicistų kūryboje.

šnekty grupėi (brus. *гарадзенска-баранавіцкая група гаворак*). Šioje tarmėje, kurių namų aplinkoje aktyviai vartoja Pietryčių Lietuvos gyventojai, šiandien randama šimtmečius vykusio kalbų kaitos proceso bruožų, liudijančių apie vietinių gyventojų pirmosios – gimtosios – kalbos pamatą.

5. Pietryčių Lietuvos paribio arealuose vartojamoje baltarusių tarmėje užfiksuotas didelis pluoštas neslaviškų ypatybių. Tyrimas rodo, kad šių arealų pamatas – baltiškas, o baltarusių kalba Daugumai vietinių gyventojų – antroji, išmoktoji kalba.

5.1. Leksiniai lituanizmai – aiškiai pastebimas lietuvių kalbos indėlis į baltarusių tarmės formavimąsi. Visoje paribio teritorijoje vartojami tie patys žodžiai: *бразгаць* 'brązginti', *паршук* 'paršas', *шашок* 'šeškas', *шакалі* 'šakaliai', *свіран* 'svirnas', *кумпяк* 'kumpis', *краўша* 'kriauša' (krantas), *дырван / дзірван* 'dirva, dirvonas' ir kt.

5.2. Fonetikos lygmenyje fiksuojama nemažai nuosekliai vartojamų atvejų, nebūdingų vietinei baltarusių tarmei. Viena ryškiausių ypatybių: palatalizuotieji baltarusių tarmės priebalsiai *ц', дз', с', з'* artikuliacijos ypatybėmis nesiskiria nuo lietuvių kalbos *c', dz', s', z'* tarimo, pvz.: baltarusių *с'ем* ir lietuvių šnektoje *с'ер'сi-ни* 'septyni'; *дз'ес'яц'* – *dz'æ-šымс'* 'dešimt' ir pan. Visais atvejais „išsaugomas“ vienodas šių garsų tarimas – kai tie patys informantai kalba tiek baltarusiškai, tiek lietuviškai. Kita ryški ypatybė – baltarusių dvibalsis *оў* nekirčiuotame skiemenyje tariamas itin labializuotas, pvz.: *доўней* 'seniau', *проўдзівы* 'teisingas', *воўчыха* 'vilkę'. Šio dvibalsio tarimas artimas *tvirtagaliam* *оў* lietuviškame žodyje *lōūkas* 'laukas'. Tokį tarimą lemia lietuvių kalbos artikuliacijos įgūdžiai, kurie reikalauja skirti *oў* ir *aў*, tačiau baltarusių kalboje toks skyrimas neegzistuoja, tokia opozicija jau nerelevantiška.

5.3. Morfologijos lygmenyje taip pat fiksuojama perėjimo nuo vienos kalbos vartojimo prie kitos atvejų. Kai kurių *a* kamieno daiktavardžių vienaskaitos naudininkas pasakomas su baltarusių tarmei nebūdinga galūne *-аў, -оў*, pvz.: *купіла сястрой* 'nupirkau seseriai', *скажы дацькай* 'pasakyk tėvui', *памагаю мамай* 'padedu mamai', *даў сена каровай* 'duok šieno karvei'. Baltarusių tarmėje įprasta šio kamieno moteriškosios giminės daiktavardžių vienaskaitos naudininko galūnė *-е* (po kietojo priebalsio *-э*), vyriškosios – *-у*, pvz.: *карове, маме, дацьку* ir pan.

5.4. Neslaviškų konstrukcijų esama ir sintaksės lygmenyje. Vietinėje baltarusių tarmėje vartojama nemažai gramatinių lituanizmų, pvz.: *тут ёсьць такіх людзей, каторыя ня пьюць* 'čia yra tokių žmonių, kurie

negeria (alkoholio)'. Tokios konstrukcijos baltarusių tarmei nebūdingos. O lietuvių kalboje dažnos ir įprastos, pvz.: *yra tokių žmonių, yra medinių namų* ir pan.

6. Analizė parodė, kad tiriamiems arealams būdingos dvi pagrindinės kalbos – lietuvių ir baltarusių – tiesiogiai viena nuo kitos priklauso. Jas vartojo ir tebevartoja tie patys žmonės. Visame Pietryčių Lietuvos regione lietuvių kalbai netenkant funkcijų, daugelis kalbėjusių lietuviškai perėjo vien prie baltarusių tarmės. Kalbos pakeitimas tose pačiose vietovėse per dviejų ar trijų kartų gyvenimą lėmė itin glaudžius tų kalbų tarpusavio ryšius, atspindinčius visuose kalbos lygmenyse.

JOLITA URBANAVIČIENĖ, JANA TAPERTE

Lietuvių kalbos institutas, Latvijas Universitāte
jolita.urbanaviciene@lki.lt, jana.taperte@lu.lv

Dabartinių baltų kalbų nosinių sonantų akustiniai požymiai: naujausi lyginamieji tyrimai

Šio pranešimo tyrimo objektas – dabartinių baltų kalbų nosiniai sonantai: lūpiniai (lie. /m/, /mʲ/ ir la. /m/), dantiniai (lie. /n/, /nʲ/ ir la. /n/) bei palatalinis la. /ɲ/, taip pat abiejų kalbų fonemos /n/ gomurinis alofonas [ŋ], išstartas pozicijoje [-k/-g]. Remiantis ankstesniais šios grupės sonantų tyrimais (Girdenis, 2003, 225; Grigorjevs & Jaroslavienė, 2014, 40; Taperte, 2015; Urbanavičienė et al., 2019, 202–203) galima teigti, kad abiejų kalbų nosiniai sonantai nuo kitų sonantų grupių skiriasi šiais akustiniais požymiais:

1) jų spektro energija išsisklaido platesnėje dažnių zonoje; dėl nosies ertmės poveikio skiriasi šių sonantų formančių struktūra;

2) lie. palatalizuotų ir la. palatalinių nosinių sonantų F2 lokusai aukštesni negu atitinkamų nepalatalizuotų koreliatų;

3) nosinių nelūpinių sonantų (lie. /n/, /nʲ/ ir la. /n/) antiformantės (Z1) aukštesnės negu nosinių lūpinių (lie. /m/, /mʲ/ ir la. /m/).

Dabartinių baltų kalbų nosinių sonantų lyginamieji tyrimai daugiausia remėsi prevokaline CVC pozicija (Urbanavičienė et al., 2019, 202–203). 2021–2022 m. Lietuvių kalbos institute pradėtas vykdyti projektas „Dabartinių baltų kalbų garsynas XXI a. pradžioje: lyginamasis sonantų akustinis ir perceptyvinis tyrimas“ (reg. Nr. S-LIP-21-7, projektą finansuoja Lietuvos mokslo taryba), kurio tikslas – atlikti lyginamąjį baltų kalbų sonantų, išstartų įvairiose pozicijose, tyrimą. Pranešimo metu bus lyginami keturi akustiniai lie. ir la. nosinių sonantų parametrai: 1) nosinė formantė (N1); 2) nosinės formantės dažnių juosta (B1); 3) antiformantės (Z1) dažnių diapazonas; 4) F2 lokusai.

Tiriamąją medžiagą įskaitė 12 gimtakalbių lietuvių ir 12 gimtakalbių latvių: kiekvienos kalbos grupėje po 6 vyrus ir 6 moteris. Tyrimas atliktas programomis *Praat*, *Microsoft Excel* ir *SPSS*. Lietuvių ir latvių kalbų sonantai analizuoti atsižvelgiant į šiuos kriterijus: 1) artikuliacijos vietą; 2) palatalizaciją

(*nepalatalizuotas* : *palatalizuotas* : *palatalinis* nosinis sonantas); 3) poziciją (postvokalinę CVC, intervokalinę VCV); 4) vyrų ir moterų tarties skirtumus.

Remiantis atliktais tyrimais (pvz., Taperte, 2015) galima kelti hipotezę, kad sonanto ir gretimo balsio F2 pereiga (F2 lokusai) gali būti laikoma vienu svarbiausių požymių diferencijuojant skirtingos artikuliacijos lietuvių ir latvių kalbų nosinius sonantus. Ar šis akustinis požymis toks pats svarbus diferencijuojant lie. *nepalatalizuotus* : *palatalizuotus* ir la. *nepalatalinius* : *palatalinius* nosinius sonantus – į šį klausimą tikimasi atsakyti pristatant tyrimo rezultatus.

Literatūra

- Girdenis, A. (2003). *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Grigorjevs, J., & Jaroslaviėnė, J. (2014). Dabartinių baltų bendrinių kalbų nosinių sonantų spektrinė analizė. *Žmogus ir žodis / Didaktinė lingvistika*, 16(1), 35–49.
- Jaroslaviėnė, J., Grigorjevs, J., Urbanaviėienė, J., & Indriėėnė, I. (2019). *Baltų kalbų garsynas XXI a. pradėioje: Balsių ir garsų sąveikos instrumentinis tyrimas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <http://lki.lt/e-publikacijos/>
- Taperte, J. (2015). Spectral features of nasals in Standard Latvian. *Baltistica*, 50(1), 115–128.
- Urbanaviėienė, J., Indriėėnė, I., Jaroslaviėnė, J., & Grigorjevs, J. (2019). *Baltų kalbų garsynas XXI a. pradėioje: Priebalsių instrumentinis tyrimas* [Sounds of the Baltic Languages in Early 21st Century: An Experimental Study of Consonants]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. <http://lki.lt/e-publikacijos/>

INTA URBANOVIČA

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte
inta.urbanovica@lu.lv

Uz valodas kļūdām vērsts preskriptīvisms latviešu valodas kā dzimtās valodas apgūvē

Kopš 19. gs. nogales latviešu valodniecībā ir izveidojusies tradīcija kritiski aprakstīt dažādas valodas īpatnības, kas neatbilst standartizētā valodas paveida jeb literārās valodas fonētiskajai, grafētiskajai, gramatiskajai, semantiskajai vai stilistiskajai sistēmai. Apmēram simt gadu laikā ir izveidojies ļoti plašs publicēto ieteikumu klāsts, kas atrodams gan publicistikā, gan zinātniskajā literatūrā, gan mācību grāmatās.

Mūsdienās šādu pieeju balsta īpaša zinātnes nozare – valodas kultūra, kuras teorētisko atziņu pamatā ir preskriptīvs skatījums uz valodu. Preskriptīvisma pamatā ir uzskats, ka valoda ir lietojama atbilstoši iepriekš noteiktiem nosacījumiem, kas ir atzīti par pareiziem. Preskriptīvisma mērķis ir sabiedrības lingvistiskā disciplīna, lai mazinātu valodas variatīvu, un šāda pieeja paredz standartizēta valodas paveida izstrādi, kodificēšanu un uzturēšanu.

Kaut gan preskriptīvajā tradīcijā tiek akcentēts normēts valodas paveids un normām atbilstošs valodas lietojums, latviešu valodā 20. gs. otrajā pusē ir nostiprinājies uz valodas kļūdām vērsts preskriptīvisms, kas akcentē nevis pareizu valodas lietojumu, bet vēršas pret dažādām novirzēm no standartizētās normas. Līdz ar to ir izveidojusies situācija, ka publiskajā telpā dominē nevis pareizie vai ieteicamie standartvalodas lietošanas nosacījumi, bet gan vērojams akcents uz nevēlamo valodas lietošanas gadījumu aprakstu. Šāda pieeja popularizē valodas neprecizitātes, nevis veicina to samazināšanos valodas lietojumā.

Arī izglītībā vērojama šāda pieeja normētā valodas paveida apgūvē, proti, mācību grāmatās, rokasgrāmatās, uzdevumu krājumos u. tml. bieži parādās dažādu valodas neprecizitāšu apraksti, tādējādi mācību procesā tiek akcentēti nevis vēlamie piemēri, bet regulāri tiek atkārtoti un apziņā nostiprināti tie gadījumi, kas būtu skaužami no standartvalodas lietojuma. Arī valsts pārbaudes darbos 9. un 12. klasē ir noteikti uzdevumu tipi, kas ir centrēti uz valodas neprecizitāšu iemācīšanos. Referātā sīkāk analizēti šādu uzdevumu tipi.

AUŠRA VALANČIAUSKIENĖ

Vilniaus universitetas, Lietuvių kalbos institutas
ausra.valanciauskiene@flf.vu.lt

Dvikalbių žodynų naudojimas mokymosi procese

Pagrindinis žodyno tikslas yra suteikti vartotojams informacijos. Teigiama, kad naujės kartės žodynai turėtų būti rengiami atsižvelgiant į vartotojų poreikius. Tie poreikiai nuolat keičiasi, ir tai turėtų skatinti leksikografus tobulinti žodynų kokybę, tinkamumą ir efektyvumą. Siekiant išsiaiškinti žodynų vartotojų nuomonę ir lūkesčius buvo atliktas tyrimas apie žodynų naudojimą mokymosi procese. Tyrimo tikslas – išsiaiškinti dvikalbių žodynų naudojimo ypatumus. Tyrimo uždaviniai: 1) atskleisti, kokia dvikalbiuose žodynuose esančia ekstralingvistine informacija naudojama ar nesinaudojama; 2) išsiaiškinti, kaip dvikalbiuose žodynuose reikėtų pateikti ekstralingvistinę informaciją. Apklausoje dalyvavo 213 skirtingo amžiaus (17–29 > m.) kalbas įvairiuose universitetuose (Latvijos, Helsinkio, Vilniaus, Frankfurto prie Maino, Vašingtono ir t. t. – iš viso 11 mokymosi įstaigų) studijuojantys ar jų besimokantys respondentai. Anoniminė anketinė apklausa atlikta lietuvių ir anglų kalbomis (152 anketos užpildytos lietuvių kalba; 61 – anglų kalba). Klausimyne buvo pateikta 17 klausimų: dalis iš jų asmeninių (lytis, amžius, gimtoji kalba), akademinų (mokymosi įstaiga), tikslinių klausimų (kokiu tikslu naudojate dvikalbiais žodynais; ar skaitote dvikalbių žodynų įvadą / pratarbę; ar naudojate dvikalbio žodyno gale esančiais priedais; ar reikalinga prie žodžio vartojimo pažyma; ar dvikalbiame žodyne reikalingi vartosenos pavyzdžiai ir pan.). Apklausa atlikta 2020 m. balandžio – gegužės mėnesiais (nuo 2020-04-29 iki 2020-05-18). Gauti duomenys apdoroti, susisteminti ir grafiškai pavaizduoti naudojant *Microsoft Office* programų paketą. Aprašant tyrimą taip pat taikyta anketinė apžvalga, lyginamoji analizė ir aprašomosios statistikos metodas.

PĒTERIS VANAGS

Latvijas Universitāte, Stokholmas Universitāte

pvanags@latnet.lv

Atkaltrastais 1671.–1673. gada luterāņu rokasgrāmatas „Lettisches Vade mecum” eksemplārs un Kristofa Fīrekerā ortogrāfija

Līdz ar 2020. gadā izdoto katalogu „Bībeles, dziesmu un sprediķu grāmatas Turaidas muzejrezervāta krājumā” plašākai sabiedrībai kļuvis zināms, ka par pazudušu uzskatītais 1671.–1673. gada luterāņu rokasgrāmatas „Lettisches Vade mecum” bij. Baltijas vēstures un senatnes pētītāju biedrības eksemplārs (*Seniespiedumi latviešu valodā*, Nr. 29–32, 35, 37) glabājas Turaidā. Tagad, kad eksemplārs jau digitalizēts, tas viegli pieejams interesentiem pētniecībai.

17. gadsimts bija latviešu rakstu valodas stabilizēšanas un normalizēšanas laikmets. Šai laikā izveidojās tā rakstu valoda, kas bez būtiskām izmaiņām pastāvēja līdz pat 19. gs. vidum. Risināmi bija divi galvenie uzdevumi – latviešu rakstu valodas dialektālais pamats, tās fonoloģiskā un gramatiskā sistēma, kā arī latviešu valodas grafētiskā un ortogrāfiskā sistēma. Pirmais jautājums īpašas domstarpības neradīja. Savukārt stabilas rakstības izveide prasīja ilgāku laiku, radās vairāki jauni rakstības modeļi, kas parādījās vai nu rokrakstos, vai arī iespīestā veidā. Grāmatās bija izmantotas Georga Elgerā, Georga Manceļā, Jāņa Reitera atšķirīgās rakstības sistēmas. No visām minētajām atzītāko vietu ieņem Manceļā rakstība, tā ir lietota daudzos avotos kopš 1631. gada visa 17. gs. laikā.

Manceļā sistēmas elementu radošs izmantojums redzams Kristofa Fīrekerā rakstības sistēmā, kas sastopama vairākos manuskriptos. Tā, kaut arī vienkāršotā un daļēji Manceļā tradīcijai tuvākā veidā, atrodama arī vismaz divu Rīgas konsistorijas vajadzībām izdotu dziesmu grāmatu (1673, 1685) Fīrekerā tulkoto un sacerēto dziesmu tekstos. Taču 1673. gada dziesmu grāmatas tekstu izpēte pēc 2. pasaules kara bija gandrīz neiespējama, jo pieejami bija tikai daži lappušu fotoattēli. Tagad, kad rokasgrāmatas konvolūts atkal atradies,

iespējams pamatīgāk izpētīt Fīrekera dziesmu tekstus šai izdevumā, kas turklāt ir arī hronoloģiski vecākie zināmie.

Referātā tiks prezentēti šīs izpētes rezultāti, salīdzinot ar citiem zināmajiem izdevumiem, cenšoties precizēt gan Fīrekera individuālās rakstības sistēmas, gan latviešu rakstības attīstības procesu 17. gs. otrajā pusē kopumā.

OTSO VANHALA

Humboldt Universität zu Berlin

vanhalot@hu-berlin.de

Verbal derivation patterns in the Catechism and the Gospels and Epistles of Vilentas

It is known that there are still many understudied aspects in the grammar of Old Lithuanian. One of such areas is the verbal derivational morphology, which is a well-known and described phenomenon in the modern grammars but has still not been thoroughly investigated when it comes to Old Lithuanian.

Keeping this in mind, I present the semantic and morphological patterns of deverbal verb derivation in the Old Lithuanian works of Baltramiejus Vilentas. The material consists of all deverbal verbs containing a derivational suffix (e.g., *-auti*, *-dinti*, *-inėti*, *-uoti*) or a prefix (e.g., *iš-*, *nu-*, *pa-*, *pri-*) and their base verbs occurring in the text. Every verb in these groups was listed and then classified according to the four Vendler (1957) classes *state*, *activity*, *achievement* and *accomplishment*. By comparing the derivatives and their base verbs, the *actional class / Aktionsart* (e.g., *iterative*, *punctual*, *ingressive*) of the derivative is arrived at, e.g., *giedóti* ‘to sing’ > *pragiedóti* ‘to start to sing’.

The exact interpretation of the semantic characteristics is based on the comparison with the German and Latin Bible translations on the part of the Gospels and Epistles (ViE), and with the German original on the part of the Catechism (ViC), as well as on the context in the Lithuanian texts themselves. The results are compared with the semantic characterization of standard Lithuanian, mainly by using LKŽ, and the differences are pointed out.

In addition to mapping the occurring derivational classes and their relationships within the works of Vilentas, the differences in verbal derivation between ViE and ViC are presented. Later, the variations in the usage of derivatives will be used to find out register differences across the Old Lithuanian texts.

This is the first part of a more comprehensive investigation of the verbal derivation in all the major Old Lithuanian texts that is the focus of my dissertation.

JOLANTA VASKELIENĖ

Vilniaus universiteto Šiaulių akademija

jolanta.vaskeliene@sa.vu.lt

Dėl lietuvių autorių naujadarų produktyviųjų darybos tipų

Darybos tipu vadinamas bendros grupinės darybinės reikšmės, to paties leksinio gramatinio pamatinių žodžių pobūdžio ir vieno darybos formanto vienijamų darinių sudarymo schema. Lietuvių kalboje yra produktyviųjų ir neproduktyviųjų (arba darių ir nedarių) darybos tipų. Pasakytina, kad produktyvumu arba darumu laikomas kiekybinis požymis, t. y. produktyviu (dariu) laikomas tipas, kurio pavyzdžiu sudaryta arba sudaroma dešimtys ir šimtai darinių (žr. Keinys, 1999, 107; Urbutis, 2009, 293–303). Produktyviems tipams paprastai priklauso į žodynus neįtraukti dariniai, dar vadinami potencialiais dariniai (Urbutis, 2009, 316). Pranešime kalbama apie lietuvių autorių naujadarų darybos tendencijas: žiūrima, kokių kalbos dalių naujadarų daugiausia ir kokiems pagal produktyvumą tipams daugumas iš jų priklauso, taip pat aptariami išryškėję tiems tipams priklausančių darinių darybos ypatumai (didžiausią dėmesį kreipiant į pamatinių žodžių struktūrą, semantiką, kilmę). (Pasakytina, kad naujadaru laikomas į „Lietuvių kalbos žodyną“, „Lietuvių kalbos žodyno papildymų kartoteką“, „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“ neįtrauktas darinys.) Tyrime remiamasi daugiau nei 1600 naujadarų, surinktų iš 20 skirtingų autorių 38 knygų, analizės duomenimis.

Lietuvių autorių kūriniuose rastų naujadarų analizė parodė, kad didžiausią jų dalį sudaro produktyviems (remiantis gramatikomis, žodžių darybos veikalais) darybos tipams priklausančiais daiktavardžiais ir būdvardžiais, sudaryti su priesagomis ir sandūros būdu (tik kai kurių autorių, pvz., Antano Kalanavičiaus, tekstuose rasta daug veiksmažodžių naujadarų). Daiktavardžių naujadarus priskyrus darybos kategorijoms išryškėjo, kad iš veiksmažodžių abstraktų daugiausia *-imas/-ymas*, *-tis*, *-esys* tipams priklausančių vedinių, iš vardažodžių abstraktų dominuoja *-umas*, *-ybė*, *-ystė* tipai, veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų kategorijai skirtingi naujadarai dažniausiai priklauso priesagų

-tojas, -a ir -ėlis, -ė darybos tipams, iš daiktavardžių dūrinių gausumu išsiskiria *daiktavardis+daiktavardis*, *būdvardis+daiktavardis* tipų dariniai. Būdvardžiai itin dažnai sudaromi su priesaga -iškas, -a, gerokai mažiau -inis, -ė ir -ingas, -a tipų vedinių (pastarąsias priesagas renkasi kai kurie autoriai), o iš dūrinių dominuoja *būdvardis+daiktavardis* tipas. Absoliuti visuose tekstuose rastų prievieksmių naujadarų dauguma priklauso produktyviausiam priesagos -(i)ai tipui.

Apibendrinant galima pasakyti, kad nors naujadarų daryba rodo tebesant tuos pačius produktyviusius lietuvių kalbos darybos tipus, ryškėja tendencija remtis ne (kaip nurodoma žodžių darybos veikaluose ir gramatikose) kuo paprastesnės struktūros, o gana sudėtingos morfeminės struktūros žodžiais, dažniausiai dariniais, gausėja keliapakopių ir mišriosios darybos darinių (*sielaspengsmis*, *sąskambingumas*, *susitikiminis*, -ė, *kurčnebylaklis*, -ė, *rausvageltabaltis*, -ė, *žalganamelsvis*, -ė, *podekartinis*, -ė, *keliāmėnesinis*, -ė). Priesagos -iškas, -a būdvardžiai remiasi labai įvairios struktūros ir semantikos pamatiniais žodžiais (gyvų ir negyvų daiktų pavadinimais, bet dažniausiai asmenvardžiais). Šio darybos tipo būdvardžiais, turinčiais darybines reikšmes „kaip kieno“, „būdingas tam, kas pasakyta pamatiniu žodžiu“, neretai parodomas lyginimas (-iškas, -a būdvardžių vartojimas tekstą glaudina, pasakoma aiškiai, bet trumpai, pvz., *drugeliška vienatvė*, *eilėraštiškas sakinys*). Be to, visų tipų naujadarai dažnai remiasi ne tik žodynuose pateiktais, bet ir numanomais, potenciniais pamatiniais žodžiais, kurie patys yra naujadarai; vis dėlto kiekvieno darinio pamatinis žodis, o kartu ir visa darybos grandinė, nesunkiai rekonstruojami, pvz.: **įveiksminimas* : **įveiksminti* : **veiksminti* : *veiksmas*, **nusakalėjimas* : **nusakalėti* : **sakalėti* : *sakalas*, **žiburėjimas* : **žiburėti* : *žiburys*, **daugkartiškumas* : **daugkartiškas*, -a : *daugkartis*, -ė). Itin dažnai numanomais pamatiniais žodžiais remiasi prievieksmiai: jų darybos pamatu paprastai eina su priesaga -iškas, -a sudaryti būdvardžių naujadarai (**atitikmeniškai* : **atitikmeniškas*, -a : *atitikmuo*, **naujadariškai* : **naujadariškas*, -a : *naujadaras*, **vienkiemiškai* : **vienkiemiškas*, -a : *vienkiemis*).

Literatūra

- Keinys, S. (1999). *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Urbutis, V. (2009). *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

ANDREJS VEISBERGS

Latvijas Universitāte

anveis@lu.lv

**Phraseology in Bilingual Dictionaries – Theory
in Conflict with Needs**

The conventional practice in bilingual lexicography is to provide B-language idiom equivalents or analogues for A-language idioms and B-language lexical items for A-language words. This reflects thinking in terms of structures, rather than of semantic equivalence. The sharp division of structures in dictionaries erects needless barriers by transferring theoretical concepts of idiom, compound, derivative and metaphorical lexical item into practical lexicography. The phrase/compound/idiom divide is often quite arbitrary and diachronically volatile, e.g., Latvian *dons Žuans* > *donžuāns* (Don Juan), *grēka āzis* > *grēkāzis* (scapegoat). Semantically equivalent notions can be expressed in different structures in different languages: Latvian *medus mēnesis*, German *Flitterwochen*, *Honigmonat*, *Honigmond*, Russian *медовый месяц*, Polish *miesiąc miodowy*, Estonian *mesinädalad*, Lithuanian *medaus mėnuo*, French *lune de miel*, Italian *luna di miele*.

Moreover, often the only functional equivalent for a word is an idiom and vice versa, e.g., Latvian *appuišot* (to around boy) – *to fetch and carry, to wait on hand and foot*, or Latvian idiom *sarkanais gailis* (the red cock), Lithuanian *raudonas gaidys* – *fire*; Latvian *ielaišt sarkano gaili*, Lithuanian *paleisti raudoną gaidį* (to let the red cock in) – *to set fire*.

The sharp structural division of entries and their equivalents in bilingual dictionaries is not conducive to perfection, as it transfers the barriers between the theoretical concepts such as idiom, compound, derivative and metaphorical lexical item into bilingual dictionary practice.

Lexicographers have for some time been trying to integrate phraseological aspects of language into dictionaries, arguing that dictionaries should be “much more phrasal than they currently are” (Granger and Paquot, 2008, 1353), that

dictionaries should be more “pattern-driven” (Hanks, 2008, 103) or “more phrase-centred” (Béjoint, 2010, 318).

When faced with a choice between structural conventions and semantic common sense, we should prefer the latter. The paper is based on Latvian, Lithuanian, English, German, French and Russian phraseological and lexicographic material.

DAIRA VĒVERE

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

daira.vevere@gmail.com

Par „Lībiešu krasta” (*Līvōd rānda*) iedzīvotāju runāto tāmnieku izlokсни¹

Viens no latviešu valodas dialektiem – lībiskais dialekts – ir cieši saistīts ar lībiešiem ne tikai nosaukumā, bet arī tā iezīmēs. Tieši lībieši ir tie, kas sekmējuši lībisko izlokšņu rašanos, sākdami runāt latviešu valodā un atstādami tajā savas valodas pēdas (Rudzīte, 1964, 149). Latvieši esot atzinuši lībiešu lauzīto latviešu valodu labāku pat par savu dzimto valodu un sākuši tajā runāt, veicinot t. s. tāmnieku dialekta attīstību (Vītso, 1994, 259), sevišķi spēcīga lībiešu valodas ietekme vērojama tieši dziļajās tāmnieku izloksnēs (Rudzīte, 1994, 299).

Galvenās parādības, kas lībiskajā dialektā radušās lībiešu resp. somugru valodu ietekmē, ir sekojošas: piedēkļu un gala zilbju saīsināšana (Baltijas somugru valodās nav senu garu piedēkļu); labializācija, kad divskanis *au* pārveidojies par *ou*, un kas tāmnieku izloksnēs mēdz tālāk pārvērsties par *ō*; vīriešu dzimtes vispārināšana (tāpat kā somugru valodās, arī lībiskajā dialektā netiek šķirtas gramatiskās dzimtes); pusbalsīgais troksnenis vārda, priedēkļa vai saliktena pirmās daļas beigās nebalsīga troksneņa vietā; leksiskie aizguvumi (par šīm pazīmēm plašāk sk. Endzelīns, 1951, 10–11, 66–67, 461–464, 1970, 7–10; Rudzīte, 1964, 151, 1994, 290–301, 1995, 69). Pieļaujams, ka arī pirmās zilbes uzsvars latviešu valodā varētu būt radies lībiešu valodas ietekmē (Rudzīte, 1994, 298; Vītso, 1994, 259), bet drošu liecību par to nav (sk. Endzelīns, 1951, 32, 1970, 8).

Kurzemes ziemeļu piekrastē vēl joprojām dzīvo lībiešu pēcteči, no kuriem retais vairs lieto lībiešu valodu, ikdienā viņi runā lībiskajā dialektā, pārņemdami latviešu valodas iezīmes. Šī pētījuma mērķis ir atklāt, vai lībiešu t. s. lībiskā izlokšne ir tikpat spēcīga kā līdzās dzīvojošajiem tāmniekiem, precīzāk, Dundagas novada iedzīvotājiem, un kādas ir būtiskākās atšķirības starp latviešu un lībiešu runāto tāmnieku izlokсни.

¹ Tēzes izstrādātas LZP FLPP projektā „Jauna pieeja latviešu ģeolingvistiskajos pētījumos: atvērtie dati” (Nr. lzp-2018/1-0213).

Referātā analizēta 16 lībiešu vai to pēcteču runa, kam abi vai viens no vecākiem ir lībietis, un kas lielāko daļu dzīves pavadījuši Mazirbē, Košragā, Pitragā, Kolkā, Melnsilā u. c. „Lībiešu krasta” ciemos. Analizē izmantotie audioieraksti veikti, sākot no 20. gs. 90. gadiem līdz 2019. gadam. Teicēji iedalāmi vairākās grupās: 1) tie, kas lībiešu valodu ir runājuši, 2) tie, kas paši nerunā, bet ir dzīvojuši vidē, kur tā tikusi runāta, un pa lielākai daļai to saprot, 3) lībiešu valodā nerunā un to pat nesaprot.

Datu analīzes rezultāti rāda, ka lībiešu runātajā tāmnieku izloksnē saglabājušās raksturīgākās no lībiešu valodas mantotās iezīmes, kā, piem., piedēkļu un gala zilbju saīsināšana, pilnīga vai daļēja labializācija: *soūl, droū:g, broūc // brāūc*, nebalsīgu troksneņu pusbalsīgums: *kuôb, kâb*, morfoloģiskās parādības, kas saistāmas ar vīriešu dzimtes formu lietojumu sieviešu dzimtes formu vietā: *māṭ i lībiēc bījs; slaṗnamṡ taīsiṗ nuô tiēm zivermṡ*. Paretam saklausāms dziļajās tāmnieku izloksnēs bieži lietotais patskanis *e* gala zilbēs: *jūre, male, iēkše, taīše*. Atšķirībā no dundadzniekiem lībieši mazāk lieto dziļajiem tāmniekiem raksturīgos fonētiskos pārveidojumus, kas saistīti ar vokāļu kvalitātes maiņu vai zudumu neuzsvērtās zilbēs. Kaut lībieši lieto tipiskas Kurzemes lībisko izlokšņu parādības fonētiskā, morfoloģijā un leksikā, pētījumā tomēr apstiprinās pieņēmums, ka lībiešu runātā tāmnieku izloksne vairāk līdzinās nedziļajām, nevis dziļajām tāmnieku izloksnēm.

Avoti

2003. gadā ierakstītie audiomateriāli Dundagas novadā LU FF rīkotajā ekspedīcijā.
2015. gadā ierakstītie audiomateriāli Dundagas novadā LU HZF rīkotajā ekspedīcijā.
2019. gadā Dairas Vēveres ierakstītie audiomateriāli Dundagā.
Nacionālās mutvārdu vēstures (NMV) krājuma audioieraksti.

Atsauces

Endzelīns, J. (1951). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
Endzelīns, J. (1970). Par latviešu un lībiešu valodas savstarpējo ietekmi. *Baltistica*, 6(1), 7–10.
Rudzīte, M. (1964). *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
Rudzīte, M. (1994). Latviešu un lībiešu valodas savstarpējā ietekme. *Lībieši*. Rīga: Zinātne, 288–319.
Rudzīte, M. (1995). Latviešu valoda Kurzemē. *Kurzeme un kurzemnieki. Kurzeme* (2. grām.). Rīga: Latvijas enciklopēdija, 69–75.
Vītso, T. R. (1994). Lībiešu valoda pārējo Baltijas jūras somu valodu vidū. *Lībieši*. Rīga: Zinātne, 258–266.

LORETA VILKIENĖ Vilniaus universitetas
loreta.vilkiene@ff.vu.lt**Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos:
pastovumas vs. pokyčiai**

Kaip teigia Peter Garrett (2010, 1), kalbinės nuostatos persmelkia visą žmonių gyvenimą, net jei jie to sąmoningai ir nesuvokia. Tai reiškia, kad mes visi konkrečios kalbos ar kalbų atžvilgiu turime savo vertinamąją sistemą. Colin Baker (1995, 9) pabrėžia, kad nuostatos kalbos atžvilgiu yra labai svarbios, nes ir nuo jų priklauso tos kalbos gyvybingumas, išsaugojimas. Taigi nuostatų tyrimai atskleidžia kalbinės bendruomenės įsitikinimus, preferencijas. Be to, manoma, kad kalbos statusas, vertė dažniausiai ir paprasčiausiai pamatuojama per nuostatas (ibid., 10). Šiame pranešime keliamas tikslas atskleisti Lietuvos gyventojų kognityvines ir emocines nuostatas įvairių kalbų atžvilgiu, tačiau labiausiai dėmesį sutelkiant į lietuvių ir anglų kalbas. Taip pat siekiama atsakyti į klausimą, ar Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos per 10 metų pakito ir, jei taip, tai kokia linkme. Tiriamoji medžiaga – 2020–2021 m. Vilniaus universiteto Lituaništinų studijų katedros vykdomo projekto „Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (vadovė Inga Hilbig; remia Valstybinė lietuvių kalbos komisija) respondentų atsakymai į tikslinius kiekybinės apklausos klausimus. Minėtame tyrime dalyvavo 1004 respondentai, kurių amžius 18–74 m. Kognityvinės ir emocinės kalbinės nuostatos aptariamos įvairiais pjūviais: kaip jos susijusios su respondentų gimtąja kalba, lytimi, amžiumi, gyvenamąja vieta (miestas, miestelis, kaimas), išsimokslinimu (aukštasis, ne aukštasis išsilavinimas). Šio projekto duomenys lyginami su analogiškais dviejų ankstesnių Vilniaus universiteto vykdytų projektų (vadovė Meilutė Ramonienė) duomenimis: 1) 2007–2009 m. – „Kalbų vartojimas ir tautinė tapatybė Lietuvos miestuose“; 2) 2010–2012 m. – „Sociolingvistinis Lietuvos žemėlapis: miestai ir miesteliai“. Šiuose projektuose dalyvavo 4697 respondentai iš įvairių Lietuvos miestų ir miestelių. Pranešime pateikiami rezultatai yra gauti duomenis

išanalizavus aprašomosios ir išvadų statistikos metodais. Išvadose svarstoma, kurios tikslinės nuostatos per analizuojamą laikotarpį liko nepakitusios, o kurios patyrė pokyčių, ir pateikiama įžvalgų, ką tai galėtų rodyti.

Literatūra

Baker, C. (1995). *Attitudes and Language*. Multilingual Matters Ltd.

Garrett, P. (2010). *Attitudes to Language*. Cambridge University Press.

MIGUEL VILLANUEVA SVENSSON

Vilnius University
Miguel.Villanueva@flf.vu.lt

The $\bar{a}$ -stem genitive singular in Old Prussian

The $\bar{a}$ -stem genitive singular of Old Prussian most probably had a short vowel and was accented on the root in mobile disyllabic stems, cf. especially gen. sg. *ālgas* 2x (Lith. *algà* AP 4 ‘wages, salary’). This is in sharp contrast with the rest of Balto-Slavic, which clearly points to a non-acute long vowel with ending accentuation in mobile paradigms (Lith. *galv-ōs*, Latv. *gālv-as*, Sl. **golv-ý*). The problems associated to the Old Prussian ending have of course been discussed in the literature (e.g., van Wijk, 1918, 67–80; Stang, 1966, 197–8; Kortlandt, 2009, 192; Rinkevičius, 2009, 102–4), but no generally accepted solution has been reached.

The purpose of this paper is to argue that the accentuation of the $\bar{a}$ -stem genitive singular was taken from that of the homonymous *o*-stem genitive singular, where it was inherited (Lith. *lāngo*, Sl. **vōrna*). This analogy must have been more or less concomitant with the reshuffling of the Balto-Slavic *o*-stem gen. sg. **-ā* as **-ās* in the prehistory of Old Prussian. The shortening of this ending (and others) must have taken place at a later stage and was most probably conditioned by the fact that this ending was always unaccented.

References

- Kortlandt, F. (2009). *Baltica & Balto-Slavica*. Amsterdam-New York: Rodopi.
 Rinkevičius, V. (2009). *Prūsų kalbos kirčiavimo sistema* [Doctoral dissertation, Vilnius University].
 Stang, C. (1966). *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo: Universitetsforlaget.
 van Wijk, N. (1918). *Altpreussische Studien*. Haag: Martinus Nijhoff.

ANNA VULĀNE

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts

anna.vulane@lu.lv

Atematiskā verba *iet* tagadnes formas latviešu valodas izloksnēs

Atematiskajiem (arī nekārtnajiem, neregulārajiem) vārdiem starp sakni un personas galotni nav patskaņa. Mūsdienu latviešu literārajā valodā funkcionē trīs atematiskie verbi, ko rakstu valodā pamatā loka kā *o*-celmus (Breidaks, 2007, 573; MLLVG I, 681). Izloksnēs sastopamas arī dažas darbības vārda ēst atematiskās formas. Jānis Endzelīns norāda, ka no atematiskajiem vārdiem „atlikušas vairs tikai niecīgas atliekas, visvairāk vienskaitlī” (Endzelīns, 1951, 717). Tās ir tikai dažu personu formas, jo lielākajā daļā izlokšņu funkcionē tematiski formu veidojumi un dažādi jauninājumi.

Referāta mērķis ir raksturot darbības vārda *iet* tagadnes formu sistēmu, kas atspoguļota „Latviešu valodas dialektu atlanta” morfoloģijas¹ otrajā daļā, apkopojot gan izlokšņu dotumu vākus atbilstoši atlanta programmai, gan arī lingvistu publikācijās un izlokšņu aprakstos sniegto informāciju.

Verbam *iet* mūsdienās atematiska ir tikai 3. personas forma (Breidaks, 2007, 573), kas līdz ar augšzemnieku dialektā lietoto fonētisko variantu *īt* funkcionē gandrīz visās izloksnēs. Izņēmums ir Dunika, kur kā vienīgais variants fiksēta forma *ietu*, kā arī Pildas un Rundēnu izloksne, kur raksturīga forma ar līdzskani *!* galotnes priekšā *īd!a*. Savukārt Preiļos un Mērdzinē fiksēta forma *īn*, bet Nirzā – *īņņa*. Vairumā lībisko izlokšņu forma *iet* absolutizēta visās personās.

Vsk. 1. personas atematiskā galotne *-mu* (*eimu*, *iemu*, *īmu*), dsk. 1. personas sporādiski fiksētā galotne *-me* (*ejme*, *eime*) un plašāk sastopamās galotnes *-ma* variācijas (*eima*, *eimam*, *eimom*) veido samērā kompakts areāls augšzemnieku, kā arī Lejaskurzemes un retumis citās vidus dialekta izloksnēs, piem., Valgundē, Tomē, Augstkalnē. Dažās augšzemnieku dialekta izloksnēs konstatētas formas *īm!u*, *īm!am*, *īm!om*, *īm!u*, *īnu*, *īnom*. Vairākās

¹ Tēzes izstrādātas LZP FLPP projektā „Jauna pieeja latviešu ģeolingvistiskajos pētījumos: atvērtie dati” (Nr. lzp-2018/1-0213).

Ziemeļlatgales (ap Annu) un sporādiski lībiskajās izloksnēs konstatētas formas, *ietu (ītu), ietam*.

Verbu vsk. 2. personā pārsvarā tiek lietota forma *ej* un tās varianti. Sporādiski fiksētas formas *eimi, īmi, īdi, īdli, ein, īni, īnļi, iņņi, ieti*. Dažās vidus un augšzemnieku dialekta izloksnēs vēl saglabājusies dsk. 2. personas arhaiskā galotne *-ta (eita)*, kā arī sastopamas formas ar *-te (eite, aite)*, kas līdz ar citām dažviet lietotām formām funkcionē līdzās vairumam izlokšņu raksturīgajai formai *ejat* un tās fonētiskajiem variantiem.

Atsauces

- Breidaks, A. (2007). Latviešu valodas vēsturiskā gramatika. Lekciju konspekts. *Darbu izlase* (2. sēj.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 522–590.
- Endzelīns, J. (1951). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika* (1. daļa). (1959). Rīga: LPSR ZA izdevniecība.

JOLANTA WIŚNIOCH

Latvijas Universitāte
jolawisnioch@gmail.com

Pārskats par kondicionāļa galotnēm latviešu valodas 17. gs. valodnieciskajos un reliģiskajos avotos

17. gs. gramatiskajos darbos vēlējuma izteiksme tiek saukta par konjunktīvu. Šāds izteiksmes apzīmējums liecina par autoru atsaukšanos uz vācu valodas paraugu, kur konjunktīvam starp citām ir arī vēlējuma un iespējamības nozīme (R. Grabis, „Pārskats par 17. gs. latviešu valodas gramatikām”, 106. lpp.). Latviešu valodas 17. gs. gramatikās, it īpaši M. Bihnera un G. Dreseļa darbos, daudzskaitļa formās izmantotas arhaiskās (garās) vēlējuma izteiksmes galotnes: dsk. 1. pers. *-tum/-tam/-tubam*, 2. pers. *-tut/-taht/-tubaht*. Turpretim J. G. Rēhehūzena, J. Langija un H. Ādolfija darbos kondicionāļa apzīmēšanai daudzskaitlī izmantotas pārsvarā īsās galotnes: dsk. 1. pers. *-am/-um*, 2. pers. *-at/-ut*. Šī laika galvenajos reliģiskajos darbos, tostarp G. Manceļa, E. Glika un K. Fīrekera darbos, pamīšus izmantotas visas no augstāk minētām galotnēm. Tomēr to skaits, salīdzinot ar mūsdienu literārā valodā lietoto un visām personām kopīgo galotni *-tu*, ir neliels un liecina par seno galotņu pakāpenisko izzušanu. Pētījuma mērķis ir sniegt pārskatu par vēlējuma izteiksmes galotņu lietojuma izmaiņām 17. gs. rakstu avotos.

KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK

Uniwersytet Łódzki

krzysztof.witczak@uni.lodz.pl

Finno-Ugric Borrowings in the West Baltic Languages

The paper discusses 26 Old Prussian and Yatvingian words suspected of being borrowed from a Finno-Ugric source. Five lexical units are evaluated negatively, while several further proposals are considered uncertain. The following words are verified as Finno-Ugricisms: Yatv. *aiga* 'end' (← BF. **akja* 'id. '); Yatv. *ajki* 'time' (← BF. **ajka* 'id. '); Yatv. *fała* 'meat' (← FU. **pala* 'bite; to eat'); OPrus. *jūrī* 'sea' (← FV. **jārwā* 'lake, sea'); OPrus. *kadegis* 'juniper' (← BF. **katana* 'id.' ← Ur. **kača* 'resin'); OPrus. *kaywe* 'mare' (← BF. **keewe* 'female horse or reindeer' < Ur. **kewe* 'female animal'); OPrus. *kērdan* 'time' (← FV. **kerta* 'succession, order, time'); Yatv. *ławe* 'boat' (← FU. **lajwa* 'boat, canoe'); OPrus. **palwe* in toponymy (← FU. **palыз* 'village'); OPrus. *pusne* 'knee-boot, boot with uppers' (← FU. **pučnз* 'upper, edge of the shoe' < Ur. **ponča* 'hide on reindeer's leg'); OPrus. **salavō* 'island' (← FU. **salawз* 'island; dry place in the swamp' ← Ur. **sala*); Yatv. *sini* pl. 'mushrooms' (← BF. **seene* 'mushroom' < FU. **šōne* 'tinder fungus'); OPrus. *sylecke* 'Baltic herring' (← BF. **silakka* 'id.' ← Ur. *šilā* 'fat'); Yatv. *tuolis* 'devil' (← FU. **tule* 'fire'); Yatv. *wa[g]* 'it is necessary' (← BF. **wajakз* 'id. '); Yatv. *wał* 'was' (← FU. **wol-* 'was'); OPrus. *wargien* 'copper' (← FU. **würγзnз* 'id. ').

YOKO YAMAZAKI

Stockholm University, University of Zurich

yoko.yamazaki@balt.su.se

Diathetic problem of the Baltic $\bar{a}$ -preterits to the simple thematic presents

As is well known, Baltic has two preterit stem formations: $\bar{a}$ -preterit and $\bar{e}$ -preterit. In this paper, the historical morphology of the $\bar{a}$ -preterit will be studied. The $\bar{a}$ -preterit and $\bar{e}$ -preterit are in a complimentary distribution, and their relationship and distribution have been investigated from various perspectives. Their synchronic distribution is predictable based on the root structure and present-stem formation, as Schmid (1966, 1967) has shown. However, when it comes to the historical development of the distribution, the opinions vary. It seems that the previous studies recognized at least two aspects in the historical development:

- a. a transitivity (or diathesis)-based development, cf. Endzelīns (1923, 567f., 667), Stang (1966, 377), and Kølln (1969, 30ff.); and
- b. an aspect-based development, cf. Barton (1980, 248ff.), Aitzetmüller (1991, 166).

In this paper, the diathesis-based development of the Baltic $\bar{a}$ -preterit will be taken up. Beside the $\bar{a}$ -preterits that correspond to the Slavic thematic aorist as mentioned in Stang (1942, 63–64), there are transitive $\bar{a}$ -preterits that exhibit the zero-grade root throughout the paradigm, i.e., *sùkti*, *sùka*, *sùko* / *sùké* ‘to spin’, *lùpti*, *lùpa*, *lùpo* / *lùpé* ‘to peel’. According to Konstatinova and Kapsevičienė (1989), the $\bar{a}$ -preterit stem is the original in these verbs, and the $\bar{e}$ -stem was introduced due to their transitive meaning. This may raise a question as to why they form the $\bar{a}$ -preterit originally despite their transitive meaning. It could be argued that they go back to the Balto-Slavic $\bar{a}$ -aorist, which formed the “durative” aorist as described by Barton (1980). However, such verbs usually exhibit ablaut patterns in Slavic (OCS *dъrati*, *derę* ‘to tear’, *gъnati*, *ženę* ‘to chase’), and possibly also in Baltic, e.g., *mīlžti*, *mélža*, *mīlžo* ‘to milk’, *snigti*, *sniēga*, *snigo*

‘to snow’, *kiŗpti*, *keŗpa*, *kiŗpo* ‘to trim’ (cf. Stang, 1942, 107ff., for “durative” or “iterative” $\bar{a}$ -preterit, Kølln, 1969, 37ff; Villanueva Svensson, 2020).

This paper will propose that they may have ultimately developed from middle forms (thematic aorist [$<$ PIE *middle root-aorist; cf. Villanueva Svensson, 2011] or imperfect), but their function switched to the active from the original middle one when the voice system changed. In the course of the merger of the middle and active inflections in pre-Proto-Baltic, some ancient middle forms may have been reinterpreted as active forms, while the medio-passive meaning was marked with the reflexive marker *-*si*:

PBS impf./aor. 3sg.		Proto-Baltic pret. 3sg./pl.	Lith. pret. 3sg./pl.
Middle * <i>sup-o-to</i> (?)	...→	(act.) refl. * <i>supā-si</i> >	<i>sùpos</i> ‘swung (intr.)’
(impf. or them.-aor.)		‘swung oneself’ → ‘swung (intr.)’	
		↓	
Active * <i>seup-e-t</i> / * <i>seup-t</i> → +		(act.) non-refl. * <i>supā</i> >	<i>sùpo</i> ‘swung (tr.)’
(impf. or root-aor.)			

This proposal explains well at least two aspects of these verbs. Semantically, many of them form reflexive forms with reduced valency, e.g., *lùpti* ‘to peel (tr.)’, *lùptis* ‘to peel off (intr.)’, which may match the medio-passive meaning. Morphologically, their zero-grade root throughout the paradigm without any ablaut in contrast to the Slavic paradigm (e.g., OCS *-suti*, *-sъrŕŕ*, *s*-aor. *susъ* ‘to pour’) could be interpreted as the inherited character of the middle paradigms which were often marked with the zero-grade root (or weak forms) in PIE. This paper will further suggest a scenario as to how the PBS $\bar{a}$ -aorist and middle root-aorist / imperfect merged to Proto-Baltic $\bar{a}$ -preterit.

References

- Aitzetmüller, R. (1991). *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft*. Freiburg: Weiher.
- Barton, C. (1980). Notes on the Baltic preterite. *Indogermanische Forschungen*, 85, 246–278.
- Endzelīns, J. (1923). *Lettische Grammatik*. Heidelberg: Carl Winter.
- Kølln, H. (1969). Oppositions of voice in Greek, Slavic, and Baltic. *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Historisk-filosofiske Meddelelser*, 43(4). København: Munksgaard.
- Konstatinova, D., & Kapsevičienė, V. (1989). Šakninių CiC ir CuC tipų a-kamienių veiksmožodžių būtojo kartinio laiko formų įvairavimas baltų kalbose. *Kalbotyra*, XL(1), 36–44.

- Schmid, W. (1966). Baltische Beiträge IV. *Indogermanische Forschungen*, 71, 286–296.
- Schmid, W. (1967). Baltische Beiträge V. *Indogermanische Forschungen*, 72, 116–122.
- Stang, C. S. (1942). *Das slavische und baltische Verbum*. Oslo: Jakob Dybwad.
- Stang, C. S. (1966). *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Villanueva Svensson, M. (2011). Anticausative-inchoative verbs in the northern Indo-European languages. *Historische Sprachforschung*, 124, 33–58.
- Villanueva Svensson, M. (2020). The Balto-Slavic *ā*-aorist. *Transactions of the Philological Society*, 118, 376–400.

EVELĪNA ZILGALVE

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte
evelina.zilgalve@lu.lv

Partikula *vien* izteikuma struktūrā¹

Izteikuma komunikatīvajā struktūrā nozīmes tiek izteiktas gan ar negramatiskiem līdzekļiem, piem., intonāciju vai uzsvāru, gan gramatiskiem, piem., vārdu secību. Arī partikulas ir viens no gramatiskajiem līdzekļiem, kas var norādīt uz uzsvērtu tēmas vai rēmas elementu (Valkovska & Lokmane, 2013; Saulīte et al., 2016):

(1) ***Tikai viena*** [izrāde] *no tām ir reālpsiholoģiska* (..). (K)

(2) *Iestudējumā nav **pat aktieru** – uz skatītājiem* (..) *iedarbojas tikai gaismas un balss*. (K)

Partikula *vien* ir ierobežojuma partikula līdzīgi *tikai*, *tik* un *vienīgi*. Atšķirībā no pēdējām – prepozitīvajām partikulām – *vien* teorētiskajā literatūrā minēta kā postpozitīva partikula, kuras lietojums pirms niansējamā vārda no valodas kultūras viedokļa atzīstams par kļūdainu (sk. Porīte, 1959; Lepika, 1965; Straziņa, 1987; Freimane, 1993; Breņķe, 2013).

Partikula *vien* mēdz uzsvērt dažādus teikuma locekļus: teikuma priekšmetu, izteicēju, apzīmētāju, papildinātāju, apstākli. Valodas piemēri liecina, ka *vien* mūsdienu valodā var nostāties gan pirms, gan pēc uzsveramā teikuma locekļa, taču tās prepozitīvs lietojums biežāk sastopams, ja tā attiecas uz saliktu teikuma locekli vai vienlīdzīgiem teikuma locekļiem:

(3) *Taču turpmāk uzticēšanās saruka – no 2005. gada oktobra līdz 2006. gada septembrim tiesām uzticējās **vien 32 procenti iedzīvotāju***. (K)

(4) *Braukšanas prieka pietika **vien pāri Daugavai un līdz Torņakalnam***. (K)

Vien novietojums ir saistīts ar izteikuma komunikatīvo struktūru: paskaidrodama kādu tēmas vai rēmas vairākvārdu elementu, partikula var būt novietota arī šī elementa priekšā. Referātā analizēta partikulas *vien* loma izteikuma struktūrā, aplūkojot piemērus no Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa un tīmekļa.

¹ Tēzes izstrādātas valsts pētījumu programmas projektā „Latviešu valoda” (Nr. VPP-IZM-2018/2-0002).

Atsauces

- Breņķe, I. (2013). Partikulas. In D. Nītiņa, & J. Grigorjevs (red.), *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 669–678.
- Freimane, I. (1993). *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
- Lepika, M. (1965). Par partikulu *vien* un tās vietu teikumā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 1, 128–132.
- Porīte, T. (1959). Partikulas. In A. Ahero et al. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 778–801.
- Saulīte, B., Auziņa, I., & Levāne-Petrova, K. (2016). Teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinātāja novietojums teikumā un teikuma intonācija latviešu valodā. In A. Kalnača, I. Lokmane, & D. Horiguči (red.), *Valoda: nozīme un forma*, 7. *Gramatika un saziņa*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 209–219.
- Strazdiņa, V. (1987). Partikula *vien* modes tērpā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 23, 60–64.
- Valkovska, B., & Lokmane, I. (2013). Vienkārša teikuma komunikatīvā struktūra. In D. Nītiņa, & J. Grigorjevs (red.), *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 774–800.

EGLĒ ŽILINSKAITĒ-ŠINKŪNIENĒ

Vilnius University
egle.zilinskaite@flf.vu.lt

A cognitive-semantic analysis of Latvian preposition *pret*

Prepositions are one of the means to express spatial information in the Baltic languages. As representatives of so-called closed-class or grammatical subdivision of language (Talmy, 2000, 178ff.), they structure conceptual content and prototypically render schematic spatial relation between the two elements of the spatial scene: the Figure (an object which is or has to be located) and the Ground (a reference object according to which the Figure is located) (Talmy, 1972). Moreover, prepositions are highly polysemous since, in addition to spatial relations, they also express abstract ones, which are explainable by certain geometric, functional or force-dynamic properties.

The Latvian preposition *pret* is traditionally described as denoting a target of direction or turn (*pavērsiens*; Nītiņa, 1978, 154). However, a closer look into the semantics of this preposition allows to distinguish nine meanings of *pret* in both spatial and abstract domains. In spatial domain, it renders Figure's location in front of the Ground, face-to-face orientation, direction, and several more senses that are explainable in terms of force-dynamics. In the latter cases, the Figure and the Ground possess opposing force-dynamic properties: the force entity is called Agonist, but the counterforce – Antagonist (Talmy, 2000, 414), e.g.:

- (1) *Viņš stāvēja, atspiedies pret divriteni.*
'He stood leaning **against the bicycle.**'
- (2) *Kas gāja pret vēju, tam piepūta pilnas acis ar smiltīm.*
'To those, who were going **against** the wind, the eyes were blown full with sand.'
- (3) *Krustojošies zari parasti beržas viens pret otru un tā iegūst noberztas brūces.*
'The intersecting branches usually rub **against each other** and this results in abraded wounds.'

The role of the Agonist is taken by the Figure in (1), by the Ground in (2), but in (3) the source of primary force is not clear as both the Figure and the Ground are objects of the same kind and mutually act against each other. In (1)–(3) Latvian *pret* is so-called forceful preposition (Zwarts, 2010) and in this respect resembles French *contre* (Borillo, 2007), Dutch *tegen* (Beliën, 2002) or Norwegian *mot* (Kristoffersen, 2001).

The aim of this research is twofold. First, it aims at revealing semantic peculiarities of Latvian *pret* in spatial domain highlighting the geometric and force-dynamic properties of the Figure and the Ground. Second, it seeks to explain how these properties determine and motivate cross-domain mappings in the radial network of *pret* senses. The data for this research has been collected from The Balanced Corpus of Modern Latvian.

References

- Beliën, M. (2002). Force dynamics in static prepositions. Dutch *aan, op, tegen*. In H. Cuyckens, & G. Radden (Eds.), *Perspectives on prepositions*. Tübingen: Niemeyer, 195–209.
- Borillo, A. (2007). On the spatial meaning of *contre* in French. The role of entities and force dynamics. In: M. Aurnague, M. Hickmann, & L. Vieu (Eds.), *The Categorization of Spatial Entities in Language and Cognition*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 53–69.
- Kristoffersen, K. E. (2001). Semantic Structure of the Norwegian Preposition *mot*. *Nordic Journal of Linguistics*, 24(1), 3–27. doi:10.1080/0332586011874
- LVK2018 – *The Balanced Corpus of Modern Latvian*. <http://www.korpuss.lv/id/LVK2018>
- Nītiņa, D. (1978). *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā*. Rīga: Zinātne.
- Talmy, L. (1972). *Semantic structures in English and Atsugewi*. University of California at Berkeley.
- Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics* (Vol. 1). Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Zwarts, J. (2010). Forceful prepositions. In: V. Evans, & P. Chilton (Eds.), *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions*. London: Equinox Publishing Ltd., 193–213.

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

ISBN 978-9934-580-09-3

<https://www.baltistikongress.lu.lv/lv/>